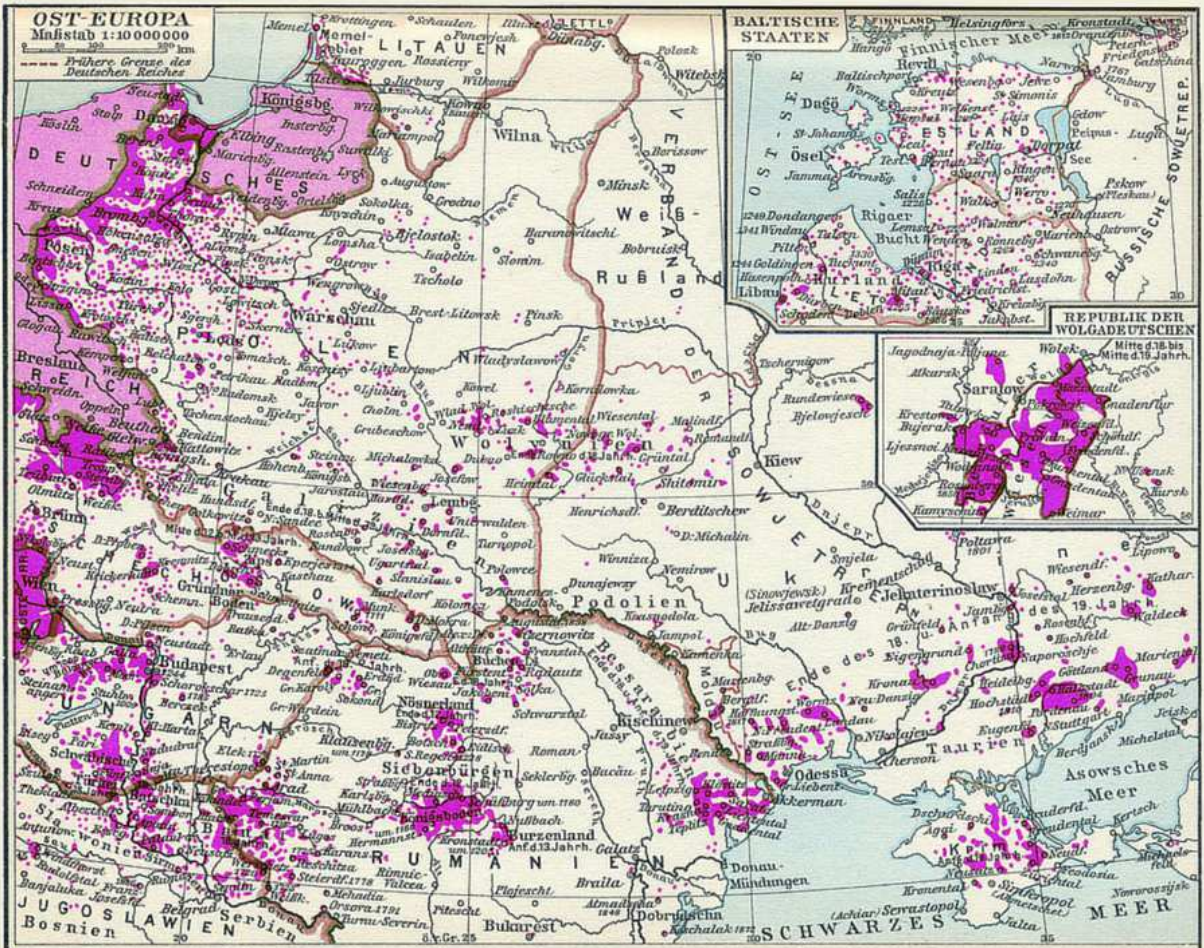

Petr Kokaisl, Sandra Kreisslová, Andrea Štolfová,
Jana Zychová, Pavla Fajfrlíková a kol.

Po stopách Němců ve východní Evropě

Leipzig 1925

Petr Kokaisl, Sandra Kreisslová, Andrea Štolfová,
Jana Zychová, Pavla Fajfrlíková a kolektiv

Po stopách Němců ve východní Evropě

Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Polsko,
Rumunsko, bývalá Jugoslávie a Ukrajina

Členové autorského kolektivu:

Eva Bosáková
Zuzana Drážďanská
Pavla Fajfrlíková
Petr Kokaisl
Sandra Kreisslová
Ekaterina Levchenko
Gabriela Mielniczková

Martina Nádvorníková
Martina Nová
Jiří Röschl
Adéla Šliková
Andrea Štolfová
Kateřina Vašková
Ilona Vlasáková
Jana Zychová

NOSTALGIE
nostalgie.praha@seznam.cz

2015

KOKAISL, Petr, KREISSLOVÁ, Sandra, ŠTOLFOVÁ, Andrea,
ZYCHOVÁ, Jana, FAJFRLÍKOVÁ Pavla a kol. *Po stopách Němců ve východní
Evropě: Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, bývalá
Jugoslávie a Ukrajina*. Praha: Nostalgie, 2015. 324 s. Edice Pestrá Evropa.
ISBN 978-80-906207-2-8 (e-kniha).

Recenzent:
doc. PhDr. František Vrhel, CSc.
Ústav etnologie
Filosofická fakulta
Univerzita Karlova v Praze

ISBN 978-80-906207-2-8

E-kniha <http://www.hks.re/978-80-906207-2-8>

ISBN 978-80-906207-2-8

PŘEDMLUVA

Hlavním cílem předkládané monografie bylo zmapování a srovnání aktuální situace německých (německojazyčných) zahraničních komunit v České republice a na Slovensku, v Maďarsku, Polsku, Rumunsku, ve státech bývalé Jugoslávie a na Ukrajině. Mezi hlavní zkoumané prvky patřilo zjišťování početnosti německé menšiny a porovnávání oficiálních údajů (například ze sčítání obyvatel) s neoficiálními údaji (odhady německých menšinových spolků, počty členů farností a církevních sborů).

Výzkum se dále zaměřoval na používání němčiny a jejích dialektů jako jednoho z důležitých prvků německé etnické identity – zda se používá v každodenním styku, nakolik podléhá asimilaci, jaká specifika si jazyk zachoval po staletí odloučení od centra používání němčiny na území dnešního Německa. Dalším bodem zájmu prováděného výzkumu bylo zjišťování, na jaké úrovni fungují německé národnostní spolky a jak je rozvinuté školství v německém jazyce ve všech výše uvedených zkoumaných oblastech.

Tato publikace prostřednictvím získaných výsledků z provedeného terénního výzkumu z let 2010–2015 (sběr dat pro kapitulu Němci v České republice probíhal již od roku 2005) umožňuje mezi sebou alespoň částečně porovnat německé zahraniční komunity v jednom období.

Výzkum v České republice prováděla Sandra Kreisslová, která také prováděla finalizaci získaných výsledků. Výzkum německé minority na Slovensku prováděla Kateřina Vašková, konečné zpracování prováděla Sandra Kreisslová. Výzkum týkající se německé menšiny v Maďarsku prováděli Eva Bosáková, Martina Nová a Jiří Röschl, finální zpracování připravila Jana Zychová. Výzkumu v Polsku se účastnila Gabriela Mielniczková, finální zpracování připravila Andrea Štolfová. Terénní výzkum v Rumunsku prováděli Zuzana Drážd'anská, Adéla Šliková a Pavla Fajfrlíková, která zpracovala i konečné výsledky. Kapitulu týkající se německé menšiny na území bývalé Jugoslávie připravil Petr Kokaisl. Výzkumu na Ukrajině se účastnily Ekaterina Levchenko, Martina Nádvořníková a Ilona Vlasáková, konečné zpracování získaných výsledků prováděl Petr Kokaisl.

PETR KOKAISL

Provozně ekonomická fakulta
České zemědělské univerzity v Praze
19. prosince 2015

1. ÚVOD

1.1. NĚMCI JAKO NÁROD

Vytváření německého národa můžeme zaznamenávat zhruba od 2.–4. století n. l., kdy začaly vznikat germánské kmenové svazy. Byla to například skupina Alamanů (na území dnešního jihozápadního Německa, v Alsasku, části Švýcarska), která se zformovala sjednocením svébských kmenů, jejíž území bylo proto ve středověku označováno Švábsko. Dále to byli Bajuvarové (dnešní Bavorsko), Durynkové (v Durynsku na území bývalého východního Německa), Frankové (původně na Rýně, v 5. století vytvořili Franckou říši; v západní části byli romanizováni), Sasové a další. Etnogeneze Němců se částečně účastnili i Rétové a Keltové, později pak i litevské a západoslovanské kmeny (Prusové, část Polabských Slovanů).

Určité prvky národnostní jednoty Němců se objevily už po vzniku východofrancké říše (r. 843), v níž mělo převahu germánské obyvatelstvo.¹ Centralizace moci a sjednocování Německa je záležitostí 9. a 10. století. Dovršením tohoto procesu je ovládnutí území dnešní Itálie a korunovace Oty I. na císaře v Římě (r. 962), což se stalo základem římsko-německé říše. Svátá říše římská sice oficiálně trvala až do napoleonských válek na začátku 19. století, ale centrální vláda nad německým územím byla později jen velice formální – zhruba od poloviny 16. století bylo Německo fakticky jen volným sdružením samostatných států různého typu a velikosti.

Z německých států bylo v 17. a 18. století nejúspěšnější Prusko, které se stalo evropskou velmocí. Z množství německých států bylo ještě více významné Bavorsko. Po polovině 19. století se právě Prusku podařilo Německo sjednotit „shora“ O. Bismarckem a v roce 1871 bylo vyhlášeno německé císařství. Němčina se stala národním jazykem v roce 1905.² Do té doby se i na úřadech používalo mnoho dalších německých dialektů.³

Pokud budeme sledovat, jak se „němečtí“ obyvatelé označovali, nebo jak byli označováni mimo Německo, pak jako ukázka mohou posloužit například matriky ve vystěhovaleckých komunitách v USA, kde se mnohem častěji místo křtu u přistěhovalců uvádělo *Hessen*, *Saxony*, *Prussia* než obecné *Germany*. Zde pak vyvstává další složitost, protože některé tyto oblasti byly sice „německé“, ale v současnosti mohou být součástí jiných států.

---

¹ HUBINGER, Václav, František HONZÁK a Jiří POLIŠENSKÝ. *Národy celého světa*. Praha: Mladá fronta, 1985, s. 218.

² STROUD, S. *An Oversimplified History of Galicia*. [online] [cit. 19. 2. 2014] Dostupné z: <<http://www.galiziengermandescendants.org/Data/History1.pdf>>.

³ KOKAISL, Petr. *Etnické minority v Evropě*. Vyd. 1. V Praze: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, 2014, 438 s. ISBN 978-80-213-2524-1, s. 117.

V roce 1918 (institucionálně až v roce 1919) došlo ke vzniku tzv. Výmarské republiky⁴, která na začátku 30. let přestala existovat jako parlamentní systém – v roce 1933 se stal Adolf Hitler říšským kancléřem a začalo období nacistické diktatury.

Současné německé hranice vycházejí ze stavu po roce 1945 a po znovusjednocení Německa v roce 1990.

1.2. NĚMCI JAKO NÁRODNOSTNÍ MENŠINA

Podobně jako v případě dalších národnostních menšin existují i německé minority na území jiných států ze dvou hlavních příčin:

- z důvodu změny státních hranic – porážka Německa v 1. světové válce vedla k územním ztrátám především na východě, ale německé vládnoucí kruhy se snažily o revizi mírových smluv (též politika nacistické vlády v čele s A. Hitlerem).⁵ Kvůli německým územním ztrátám z 1. světové války existuje německá menšina ve Francii, Belgii; německá menšina v Dánsku (Šlesvicko) má svůj původ ve válce s Pruskem v 19. století. Posun německých hranic na západ je jedním z důvodů existence německé menšiny v Polsku.
- z důvodu migrací (vynucených i nevynucených) – z tohoto důvodu existují německé menšiny především ve východní Evropě, na Balkáně, na území bývalého Sovětského svazu, ale i německé menšiny v zámorí.

Nevynucená migrace Němců se týkala především kolonizačních činností, během kterých byli (spolu s dalšími národnostmi) zvaní panovníky do neobydlených (nebo zpustošených) oblastí, aby osídlili a hospodářsky pozvedli nevyužitou zemi. Zřejmě nejstarší takovou kolonizací je příchod německých kolonistů na území dnešního Rumunska do oblastí Transylvánie již od 12. století na základě pozvání maďarského panovníka Gézy II.

Dalším příkladem této kolonizace je tzv. německá kolonizace pohraničních oblastí českých zemí, ke které došlo zhruba ve 13. století. Kronikáři vyčítali domácím panovníkům, zejména Václavovi I. (1230–1253) a Přemyslu Otakarovi II. (1253–1278), že kolonizovali české země pomocí Němců, že jim rozdělili své dědiny v lány, dokonce že jim dali k osazení celá rozsáhlá území jako Loketsko, Trutnovsko, Kladsko. Zřejmě největší kritika německé kolonizace se objevuje v Dalimilově kronice. Kolonizace byla ovšem národnostně smíšená a

.....
⁴ Historické označení státního zřízení Německu v období po zrušení monarchie v r. 1918 až do nástupu nacistů k moci v r. 1933

⁵ *Geografický místopisný slovník*. Německo. Praha: Academia, 1993, 924 s.

velkou roli v ní hráli Češi. Kolonisté se usazovali především v úzkém pohraničním pruhu a jednalo se hlavně o přistěhovalce z nejbližšího sousedství, tj. z Rakouska, Saska a Bavorska.⁶

Ve 13. století haličsko-volyňští panovníci (území dnešního Polska a Ukrajiny) začali zvát Němce do svých měst k posílení rozvoje obchodu a řemesel. Od konce 14. století a v 15. století se německá kolonizace rozšířila do měst Volyně a Podolí.

Rovněž velmi starou kolonizační skupinou byli Němci v Kočevje na území dnešního Slovinska – osadníci přišli do této oblasti již ve 14. století.

Příchod Němců do východních oblastí mezi 13. a 16. století nebyl sice početně zdaleka tak významný jako pozdější migrace, ale byl důležitý z jiného důvodu. Němci totiž v nových oblastech ovlivňovali výstavbu měst a také zaváděli jejich velmi efektivní správu. Německé právo bylo charakteristické tím, že hospodářská činnost obyvatel byla spravována prostřednictvím volených místních městských rad. Tyto městské rady pak jednaly značně nezávisle – často měly vlastní soudní systém, který zahrnoval trestní a některé občanskoprávní záležitosti, někdy dokonce měly i vlastní ozbrojené složky. Tento systém byl označován jako německé městské právo a přes mnoho variant se dělil na tři základní typy: lübecké, magdeburgské a norimbersko-vídeňské.

Šíření německých městských práv probíhalo na území podél řeky Visly pod kontrolou německých rytířů, pak do horní části povodí Odry a na jihovýchodě – v Čechách, na Moravě, v Maďarsku a Chorvatsku. Pro další německou kolonizaci mělo stávající německé osídlení velký význam, protože noví kolonisté nepřicházeli do naprosto cizího prostředí.⁷

Velice významnou německou kolonizaci tvoří tzv. švábská kolonizace spojená s ústupem Turků z Evropy a obsazováním jimi opuštěných území – první velká vlna přesídlenců přišla ze západu Německa na území habsburské říše (do zemí Svatoštěpánské koruny – Uher) na konci 17. století, ale kolonizace pokračovala i ve století 18. a po napoleonských válkách až do 2. poloviny 19. století.

Na ruské území přicházeli Němci na pozvání ruského cara Petra I. na přelomu 17. a 18. století a pak v 18. století především za vlády carevny Kateřiny, narozené v Německu. Od 19. století začíná německá kolonizace jižní části Ruska a Besarábie (dnešní Moldávie).

⁶ KUBAČÁK, Antonín. *Dějiny zemědělství v českých zemích*. I. díl (od 10. století do roku 1900), Praha: Ministerstvo zemědělství ČR, 1994, 192 s.

⁷ FRANK, Jerry. *The German Migration to the East*. [online] Galizien German Descendants. [cit. 15. 9. 2015] Dostupné z: <<http://www.galiziengermansdescendants.org/Data/History2.pdf>>.

Po skončení 1. světové války a vzniku mnoha nových národních států se stali Němci s počtem téměř 6 milionů osob nejpočetnější národnostní menšinou v rámci Evropy. Německá menšina v národních státech mnohokrát oprávněně vnímala složitosti s prosazováním svých národnostních práv, což vedlo později často k jejímu příklonu k nacistickému Německu jako garantu zachování své národní identity.

Během 2. světové války bylo ovšem německé obyvatelstvo žijící jako národnostní menšina v jiných státech násilně vystěhováváno ze svých domovů na žádost Německa a se souhlasem vlád příslušných států pod hesly typu *návrat do vlasti*, tedy do Německa, kde se nikdo z těchto Němců nenarodil. To se týkalo především Němců žijících na území okupovaných Itálií, fašistickým Chorvatskem nebo na územích obsazených Sovětským svazem před zahájením sovětsko-německé války.

Sovětský svaz deportoval Němce žijící na svém území především do Střední Asie a na Sibiř, odkud se mohli vracet až v 50. letech 20. století po Stalinově smrti.

Jakmile začala sovětská armáda během 2. světové války osvobozovat evropské státy, začala do SSSR deportovat Němce žijící na osvobozených územích.⁸ Nařízení o deportaci Němců na osvobozených územích (v Rumunsku, Jugoslávii, Maďarsku, Bulharsku a Československu) ze 16. prosince 1944 vyžadovalo mobilizovat a internovat v pracovních táborech v SSSR všechny praceschopné Němce bez ohledu na jejich státní příslušnost. Následující tabulka ukazuje počty deportovaných Němců jen v rámci jedné operace na přelomu let 1944/1945.

stát	mužů	žen	celkem
Rumunsko	36 590	32 742	69 332
Maďarsko	20 989	10 934	31 923
Jugoslávie	3 692	7 243	10 935
Československo	49	166	215
Bulharsko	55	20	75
celkem	61 375	51 105	112 480

Tabulka 1. Počty deportovaných Němců do SSSR v období 25. 12. 1944–31. 1. 1945.

Zdroj: Státní archiv Ruské federace (GARF), f. 9401, op. 2, j. ch. 68, l. 144147; CChIDK, f. 1p, op. 13a, d. 5, l. 9. In: *Intěrnirovanije i dëportacija graždanskich němcev iz stran Jevropy v SSSR*. [online] s. 210 [cit. 10. 9. 2015] Dostupné z: <http://demoscope.ru/weekly/knigi/polian/polian_5-7.pdf>.

⁸ *Dëportacija graždanskich němcev iz Rumynii v SSSR v 1944–1945 gg.* [online] РУНИВЕРС. [cit. 24. 10. 2015] Dostupné z: <http://www.runivers.ru/doc/d2.php?SECTION_ID=6350&PORTAL_ID=6348>.

Němci byli deportováni do pracovních táborů a pracovali především v evropské části SSSR na šachtách v podmínkách koncentračních táborů.

E. Klein. První začali umírat muži starší 40 let, kteří se nemohli vyrovnat s podmínkami v táboře a s hladem. V táboře číslo 1064 u obce Vjetka, kde jsem byla od července 1945, každý den zemřelo 7–8 lidí ze Slezska, Pomořanska a dalších východních regionů.

Některým ženám z tábora číslo 1021 se poštěstilo dostat práci v jídelně, kuchyni, nebo v nemocnici. Já jsem pracovala na stavbě, občas v zahradě a nakonec v cihelně. Musela jsem nosit 20 kg cihel najednou, i když jsem sama vážila 42 kg. Hygienické podmínky v táboře byly otřesné. Denně jsme po práci museli zabíjet vši. Další prostředky na jejich hubení jsme neměli. Teprve v listopadu, kdy vypukla epidemie skvrnitého tyfu, se začala uplatňovat opatření proti vším, jako vyvařování prádla a oblečení.⁹

Další deportace milionů Němců pak přišly na řadu po skončení 2. světové války z území východní Evropy do Německa a Rakouska – na území Jugoslávie byly pro Němce dokonce zřizovány vyhlazovací tábory.

Celkový počet deportovaných Němců není možné přesně určit a je v rovině odhadů: jednalo se přibližně o 14 milionů osob, z nichž se živých do Německa dostalo asi 12 milionů (z Polska 5 mil., z Československa 3 mil., ze SSSR 2 mil., z Rumunska 0,75 mil, z Maďarska 0,5 mil.¹⁰ a z Jugoslávie také kolem 0,5 mil.¹¹).

Poválečný odsun a nové uspořádání mnoha států výrazně změnilo etnickou mapu Evropy, což ukazuje následující tabulka.

Meziválečné období			Poválečné období		
Minorita	Počet (tis.)	Hlavní státy	Minorita	Počet (tis.)	Hlavní státy
Němci	5 878	Československo 3 318 Rumunsko 746 Polsko 734 Jugoslávie 602 Maďarsko 478	Maďaři	2 626	Rumunsko 1 588 Československo 534 Jugoslávie 504
Ukrajinci	5 624	Polsko 4 442 Rumunsko 582 Československo 569 Jugoslávie 31	Albánci	915	Jugoslávie 915

⁹ *Trudoispol'zovanije i repatriacija graždanskich němcev iz stran Jevropy v SSSR.* [online] s. 222–223 [cit. 10. 9. 2015] Dostupné z: <http://demoscope.ru/weekly/knigi/polian/polian_5-7.pdf>.

¹⁰ ČUNICHIN, Vladimír. *Zabytaja děportacija.* [online] Žurnal "Samizdat" [cit. 12. 8. 2015] Dostupné z: <http://zhurnal.lib.ru/c/chunihin_w_m/deportdoc.shtml>.

¹¹ HAYDEN, Robert M. *From Yugoslavia to the Western Balkans: studies of a European disunion, 1991–2011.* Leiden: Brill, 2013, xviii, 391 s. ISBN 978-90-04-24191-6, s. 114.

Židé	4 096	Polsko 3 116 Rumunsko 728 Československo 205 Bulharsko 47	Turci, Tataři, Gagauzové	879	Bulharsko 662 Jugoslávie 183 Rumunsko 34
Maďaři	2 703	Rumunsko 1 426 Československo 720 Jugoslávie 557	Němci	577	Rumunsko 385 Československo 141 Maďarsko 51
Bělorusové	1 697	Polsko 1 697	Cikáni	328	Bulharsko 198 Rumunsko 104 Maďarsko 26
Turci, Tataři, Gagauzové	1 081	Bulharsko 588 Rumunsko 283 Jugoslávie 180 Albánie 30	Ukrajinci	295	Polsko 180 Rumunsko 60 Československo 55
Rusové	592	Rumunsko 409 Polsko 138 Jugoslávie 25 Albánie 20	Jugoslávci (hl. Srbové, Chorvati, Makedonci)	270	Bulharsko 188 Rumunsko 47 Maďarsko 25 Albánie 10
Albánci	524	Jugoslávie 524			
Cikáni	485	Rumunsko 263 Bulharsko 135 Jugoslávie 54 Československo 33			
Bulhaři	439	Rumunsko 366 Jugoslávie 73			
Rumuni (Vlaši)	388	Jugoslávie 276 Bulharsko 69 Maďarsko 16 Československo 14 Albánie 13			
Češi, Slováci	295	Jugoslávie 138 Maďarsko 105 Rumunsko 52			

Tabulka 2. Nejpočetnější národnostní menšiny ve státech střední a východní Evropy v meziválečném a poválečném období.

Zdroj: KOSINSKI, L. A. Society Changes in the Ethnic Structure in East-Central Europe, 1930–1960. *Geographical Review*, Vol. 59, No. 3 (Jul., 1969), s. 388–402.

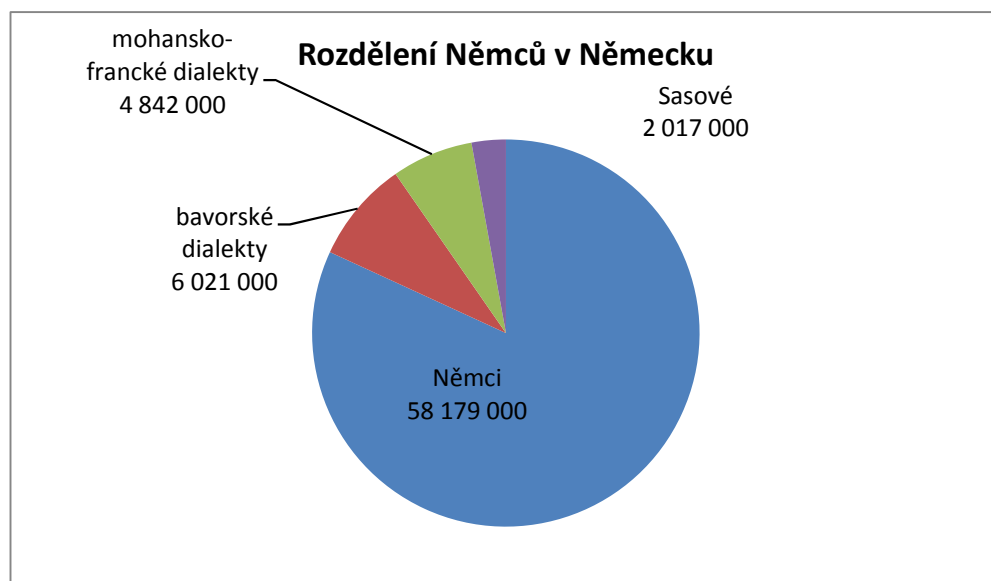
1.3. POČTY NĚMCŮ

Určit celkový počet Němců je, podobně jako u dalších etnických skupin, velmi obtížné. Máme sice k dispozici celou řadu statistických údajů, ale tyto údaje jsou velmi nesourodé a neukazují totéž – příslušnost k německému národu. V mnoha případech se pak jedná o subjektivní vyjádření etnické identity a příslušnosti k německému národu, který se navíc v průběhu času velmi výrazně měnil.

Některé statistiky započítávají mezi Němce všechny obyvatele Německa. Podle údajů organizace *Joshua Project*¹² mapující jazyky světa z roku 2015 žije v Německu 58 179 000 Němců. Celosvětový počet Němců dosahuje podle těchto údajů 64 597 000 Němců. Kromě toho *Joshua Project* vyčleňuje i další jazykové skupiny, které se ale běžně řadí mezi Němce:

- obyvatelé Bavorska (hovořící bavorsky) 6 021 000 osob
- lidé hovořící mohansko (mainsko)-franckými dialekty 4 842 000 osob
- Sasové 2 017 000 osob

S těmito skupinami by celkový počet Němců na území Německa dosahoval 71 059 000 osob.

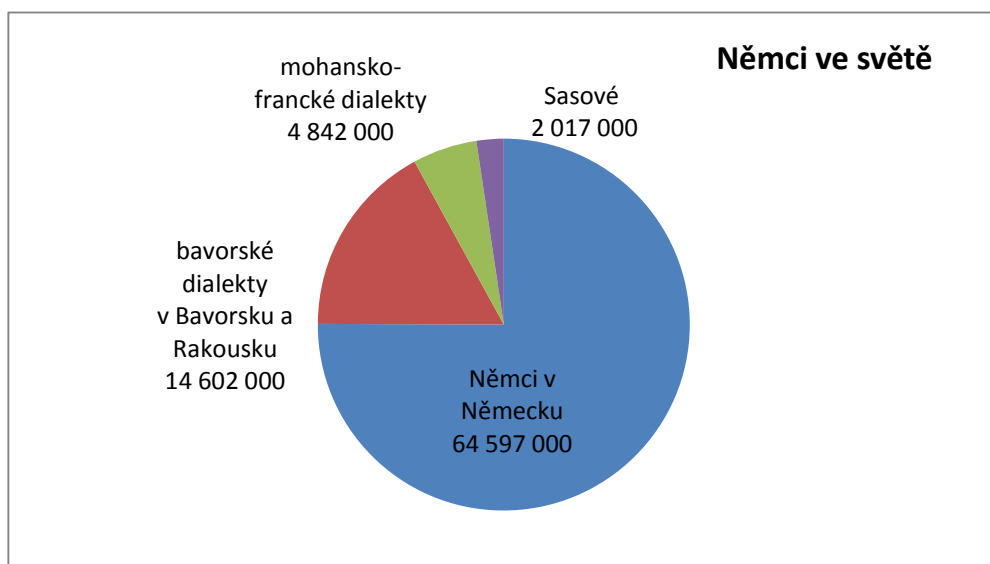

Obrázek 1. Rozdělení Němců v Německu na jazykovém základě.

Zdroj dat: *Germany*. [online] Joshua Project, 2015. [cit. 15. 10. 2015] Dostupné z: <<http://joshuaproject.net/countries/GM>>.

Pokud zohledníme i Němce žijící mimo Německo, pak dostaneme obrázek jen velmi málo odlišný – největší rozdíl představují státní příslušníci Rakouska hovořící bavorskými dialekty.

¹² *Germany*. [online] Joshua Project, 2015. [cit. 15. 10. 2015] Dostupné z: <<http://joshuaproject.net/countries/GM>>.

Obrázek 2. Němci ve světě (podle jazyka).

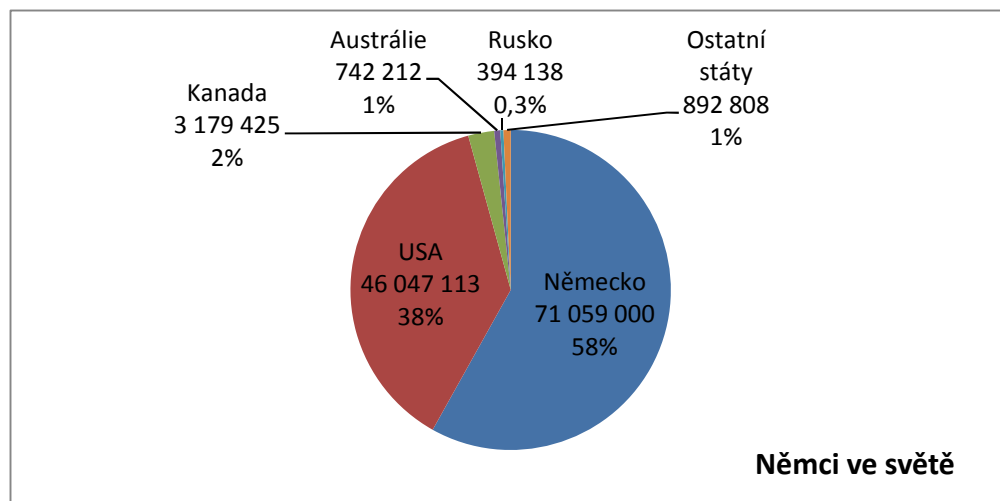
Zdroj dat: *Germany*. [online] Joshua Project, 2015. [cit. 15. 10. 2015] Dostupné z: <<http://joshuaproject.net/countries/GM>>.

Údaje v následujícím grafu, který ukazuje počty Němců v jednotlivých zemích podle etnicity, je třeba brát s velkou rezervou. Graf je zároveň poměrně dobrou ukázkou toho, jak údaje o počtech příslušníků určitého etnika mohou být různé.

Je to dáno především zcela odlišným způsobem dotazování na etnickou příslušnost v různých zemích – někde je při úředním sčítání obyvatel dána respondentům úplná volnost zapsat národnost podle jejich libovůle (příkladem může být sčítání obyvatel, domů a bytů v České republice), v jiných státech bylo tradicí odvozovat národnost (která se zapisovala i do osobních dokladů) po otci (příkladem mohou být státy bývalého Sovětského svazu, i když v některých se už národnost do osobních dokladů nezapíše).

Tento způsob odvozování národnosti (který vůbec nezohledňuje asimilaci) je blízký uvádění národnosti například v USA. Údaje o národnosti v USA se týkají pouze *etnického původu*. Německý původ pak má (podle údajů z roku 2014) v USA 46 047 113 osob, což je 14,4 % všech obyvatel USA. Osoby s německým původem (a americkým občanstvím) jsou tak v USA na prvním místě (na druhém místě jsou občané USA s irským původem – 10,4 %).

V dalších zemích je zákonem zakázáno dotazovat se při sčítání obyvatel na národnostní příslušnost a pak si musíme vystačit s více či méně kvalifikovanými odhady (které se mezi sebou mohou řádově lišit).

Obrázek 3. Němci ve světě (podle etnicity).

Zdroj dat: viz Tabulka 3.

Podle velmi nesourodých (a tudíž neporovnatelných) údajů můžeme uvést počty Němců ve světě. Předchozí graf a následující tabulka tak má smysl spíše jen v tom, abychom si při analýze kvantitativních údajů týkajících se počtu Němců uvědomili, co je možné a co ne. V USA tedy nežije přes 46 milionů Němců, ale tento počet se vztahuje na všechny osoby, které uvedly svůj německý původ. Počet Němců na Ukrajině dosahuje skutečně čísla kolem 30 000 osob, ale rozhodně se v tomto počtu nejedná o Němce, kteří by všichni používali němčinu jako mateřský jazyk.

Stát	počet Němců (nebo osob německého původu)	údaje z roku
Německo	71 059 000	2010
USA	46 047 113	2010
Kanada	3 179 425	2006
Austrálie	742 212	2001
Rusko	394 138	2010
Maďarsko	185 696	2011
Kazachstán	178 409	2009
Paraguay	166 000	
Polsko	152 897	2002
Chile	150 000	
Rumunsko	36 042	2012
Švédsko	47 000	2001
Ukrajina	33 302	2001
ČR	18 772	2011
Slovensko	4 690	2011

Tabulka 3. Počty Němců (nebo osob německého původu) ve světě.

Zdroj dat: **Německo:** *Germany*. [online] Joshua Project, 2015. [cit. 15. 10. 2015] Dostupné z: <<http://joshuaproject.net/countries/GM>>. **USA:** *Selected social characteristics in the United*

States. [online] U.S. Census Bureau, 2014. [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <http://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?pid=ACS_10_1YR_DP02&prodType=table>. **Kanada:** *Ethnocultural Portrait of Canada – Data table: Ethnic origins, 2006 counts, for Canada, provinces and territories*. [online] Statistics Canada, www12.statcan.ca, 2006. [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://bit.ly/1h1MEos>>. **Austrálie** 2001 *Census: ancestry – detailed paper (Census Paper No. 03/01b)* [online] Australian Bureau of Statistics, June 2003 [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://bit.ly/1OKnejB>>. **Rusko** *Informacionnye matěrialy ob okončatělnych itogach Vserossijskoj perepisi naselenija 2010 goda*. [online] Feděral'naja služba gosudarstvennoj statistiki. [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm>. **Maďarsko** *National data*. [online] Hungarian Central Statistical Office, 2011 [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tables_regional_00>. **Kazachstán** *Perepis' naselenija Kazachstana (2009)*. [online] Komitět po statistike, 2015 <http://stat.gov.kz/> [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://bit.ly/1PdxQYL>>. **Paraguay** *German, Standard*. [online] Ethnologue. © 2015 SIL International [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://www.ethnologue.com/language/deu>>. **Polsko** *Struktura narodowo-etniczna, jezykowa i wyznaniowa ludności Polski - NSP 2011*. [online] Główny Urząd Statystyczny. [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/struktura-narodowo-etniczna-jezykowa-i-wyznaniowa-ludnosci-polski-nsp-2011,22,1.html>>. **Chile** ROSENBERG, Peter. *Deutsche Minderheiten in Lateinamerika*. [online] [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://bit.ly/1VFkjhM>>. **Rumunsko** *Population and Households Census*. [online] Institutul national de statistica [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://colectaredate.insse.ro/phc/public.do>>. **Ukrajina** *Vseukrainskaja perepis' naselenija 2001*. [online] Gosudarstvennyj komitět statistiki Ukrainy 2003–2004. [cit. 3. 11. 2015] Dostupné z: <<http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/>>. **ČR** *Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví*. [online] Český statistický úřad, 2015. [cit. 10. 4. 2015]. Dostupné z: <<https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=statistiky#katalog=30715>>. **Slovensko** *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, 2011*. [online] Štatistický úrad SR. [cit. 15. 6. 2014]. Dostupné z: <http://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/790f6f81-1f29-48dc-b9e0-7c55cd010b75/Tab_9_Obyvatelstvo_trvalo_byvajuce_v_krajoch_SR_podla_narodnosti_SODB_2001_2011.pdf?MOD=AJPERES>.

2. NĚMCI V ČESKÉ REPUBLICE

2.2. ÚVOD

Následující kapitola čtenáře seznamuje s německou minoritou žijící v České republice. Soužití Čechů a Němců v rámci jednoho společného území má dalekosáhlou historii, především postupující oboustranný nacionalismus však přináší do česko-německých vztahů zvyšující se napětí. Nejpozději od druhé poloviny 19. století tak bylo zřejmé, že se cesty dvou hlavních etnik českých zemí rozdělí. Po poválečném vyhnání a nuceném vysídlení Němců v roce 1946 zůstala v tehdejší Československu zhruba 200 tisícová skupina osob německého původu, která dnes tvoří značně rozptýlené a asimilované společenství. Tento text se vedle stručného uvedení do dějin Němců v českých zemích věnuje analýze a zhodnocení současného stavu této národnostní skupiny.

2.3. LITERÁRNÍ REŠERŠE

Odborné, vědecko-populární i vzpomínkové literatury věnované historii a životu českých, moravských a slezských Němců máme k dispozici značné množství. Ve většině případů je však tento pohled omezen na období před rokem 1945 a těsně po něm. Přestože poválečný osud Němců, kteří v Československu z různých důvodů mohli či museli zůstat, není ze strany badatelů sledován až s takovým zájmem, vzniklo v posledních desetiletích několik publikací, které jsou pro pochopení sledované problematiky zásadní. Stěžejní je v tomto ohledu především publikační činnost historika Tomáše Staňka, který se již od osmdesátých let 20. století systematicky věnuje postavení německého obyvatelstva v českých zemích po roce 1945. Zvláště cenné dílo tvoří monografie *Německá menšina v českých zemích 1948–1989* zabývající se situací Němců v komunistickém Československu.¹³ Otázku vztahu socialistické diktatury k menšinovým skupinám žijícím v pohraničí, a tedy i k československým Němcům, mezi lety 1945–1960 řeší ve své monografii *Nejsou jako my* historik Matěj Spurný.¹⁴ Specifickým aspektem tzv. vnitřních odsunů, kterým bylo německé obyvatelstvo v poválečných letech podrobeno, se pak věnuje Tomáš Dvořák.¹⁵

.....
¹³ STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, 282 s. ISBN 80-85241-29-3.

¹⁴ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Antikomplex, 2011, 373 s. ISBN 978-80-904421-3-9.

¹⁵ DVOŘÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947–1953: závěrečná fáze „očisty pohraničí“ v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. 1. vyd. Brno: Matice moravská, 2012, 469 s. ISBN 978-80-86488-92-9.

Vedle historiografie ke zpracování látky přispívá také etnografický výzkum. Zejména od sedmdesátých a osmdesátých let 20. století probíhal výzkum v novoosídleneckém pohraničí, jehož výsledky byly publikovány na stránkách sborníků *Materiály k novoosídleneckému pohraničí* a *Etnické procesy v pohraničí českých zemí po roce 1945*, kde se okrajově objevovaly také informace o životě německého obyvatelstva. Z novější produkce se jedná o práci Jaroslava Otčenáška o německé menšině ze západního Podještědí *Němci v Čechách po roce 1945*¹⁶ či Sandry Kreisslové o vzpomínkách a etnické identitě německých obyvatel z oblasti Chomutovska.¹⁷ Ze zahraničních etnologických výzkumů lze zmínit práce německé etnoložky Kathariny Eisch.¹⁸

Rovněž předrevoluční sociologie přispěla k výzkumu pohraničí dvěma empirickými šetřeními ze sedmdesátých a osmdesátých let 20. století zaměřenými na národnostní vztahy v severočeském pohraničí.¹⁹ Po roce 1989 vzniklé studie o různých aspektech života německé menšiny pocházejí především z pera sociologa a politologa Lukáše Novotného.²⁰ Z rozsáhlejších sociologických výzkumů pak nelze opomenout projekt *Čeští Němci nebo němečtí Češi?*, jenž byl z iniciativy Fakulty sociálních věd UK v Praze realizován již v devadesátých letech. Výzkum mapoval vývoj soužití českého a německého etnika ve 20. století a snažil se zachytit problematiku identity německého obyvatelstva v České republice.²¹ Sociolingvistické a lingvistické výzkumy se zaměřují na jazykovou situaci německé menšiny, za všechny jmenujme práce Jiřího Nekva-

¹⁶ OTČENÁŠEK, Jaroslav. *Němci v Čechách po roce 1945: na příkladu západního Podještědí*. Vyd. 1. Praha: Etnologický ústav Akademie věd ČR, 2006. 207 s. ISBN 80-85010-92-5.

¹⁷ KREISSLOVÁ, Sandra. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců: na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, 194 s. ISBN 978-80-7308-484-4.

¹⁸ Srov. např. EISCH, Katharina. Archäologie eines Niemandslands: Deutsch-böhmische Identität und die Gedächtnis-topographie des böhmischen Grenzraums. In: ROTH, Klaus. *Nachbarschaft, Interkulturelle Beziehungen zwischen Deutschen, Polen und Tschechen*. Münster: Münchener Beiträge zur interkulturellen Kommunikation, Bd. 11. Münster: Waxmann Verlag, 2001, s. 307–326. ISBN 978-3-8309-1039-8.

¹⁹ Jednalo se o sociologický výzkum *Národnostní vztahy a národnostní cítění v Severočeském kraji* realizovaný v sedmdesátých letech a dále o empirické šetření provedené v roce 1987 v Severočeském kraji týmem pracovníků Slezského ústavu ČSAV v Opavě.

²⁰ Srov. např. NOVOTNÝ, Lukáš. Aktuální problémy německé menšiny ve 21. století. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*. 2013, (1): 83–93. ISSN 0323-0619; NOVOTNÝ, Lukáš. Postavení německé menšiny v kontextu česko-německých vztahů. In: ŠRAJEROVÁ, Olga (ed.). *Migrace. Tolerance. Integrace: Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 5. a 6. října 2004 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě*, 2004, s. 147–155. ISBN 80-86224-47-3; NOVOTNÝ, Lukáš. O němčině jako mateřském jazyce ve střední Evropě. Jazyková situace u příslušníků německých menšin ve světle sociologických výzkumů. In: ŠRAJEROVÁ, Olga (ed.). *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí: Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 12. a 13. listopadu 2002 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 2002, s. 254–260. ISBN 80-86224-40-6.

²¹ Prezentace výsledků tohoto výzkumu se objevuje například na stránkách časopisu *Biograf*.

pila²² či Pavly Tišerové.²³ Mezi nejnovější publikace zaměřující se na situaci německé menšiny po roce 1989 patří monografie *Kulturní život německé menšiny v České republice*.²⁴

Memoárová a populárně naučná literatura je spojena zejména s publikační činností svazů či s pisatelskou tvorbou jednotlivců z německé menšiny. Již v devadesátých letech vydalo Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku dvoudílnou česko-německou publikaci *Svědkové zamlčené minulosti / Zeugen der verschwiegenen Vergangenheit*, jejíž součástí jsou krátké vzpomínkové příběhy o životě Němců v poválečném a komunistickém Československu.²⁵ Stejně sdružení se spolupodílelo na vydání knihy *Zůstali tu s námi / Bei uns verblieben* z roku 2013, kde se opět dostávají ke slovu životní příběhy osob německého původu, tentokrát však napříč různými generacemi.²⁶ Jeden z hlavních reprezentantů německé menšiny Walter Piverka je také autorem autobiografické knihy *Býti Němcem / Deutsch zu sein*.²⁷ Soužití Čechů a Němců řeší ve svých knihách rovněž spisovatel česko-německého původu Josef Škrábek²⁸ či Jiří Polák, který vychází ze vzpomínek Němců ze severozápadních Čech.²⁹

2.4. PROVÁDĚNÝ VÝZKUM

Tato studie se opírá o dlouhodobý etnologický výzkum, který od roku 2005 až do roku 2014 prováděla Sandra Kreisslová. Za využití biografické metody bylo během tohoto období a různých výzkumných projektů nahráno 58 narativních a polostrukturovaných rozhovorů s osobami německého a česko-německého původu žijících na různých místech České republiky. Jednalo se o výzkum třígenerační. Informátoři nejstarší generace narození před druhou svět-

²² Srov. např. NEUSTUPNÝ, Jiří a Jiří NEKVAPIL. Language Management in the Czech Republic. *Current Issues in Language Planning*. 2003, (3): 181–366. ISSN 1747-7506.

²³ TIŠEROVÁ, Pavla. Tschechien. In: EICHINGER, Ludwig (ed.), Albrecht PLEWNIA (ed.) a Claudia RIEHL (ed.). *Handbuch der deutschen Sprachminderheiten in Mittel- und Osteuropa*. Tübingen: Narr Francke Attempto, 2008, s. 171–242. ISBN 978-3-8233-6298-2.

²⁴ KREISSLOVÁ, Sandra a Lukáš NOVOTNÝ. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, 170 s. ISBN 978-80-87975-32-9.

²⁵ *Svědkové zamlčené minulosti: Zeugen der verschwiegenen Vergangenheit*. 1. vyd. Praha: Prago Media, 1995, 109 s. ISBN 80-901533-5-6.

²⁶ LINDNER, Johanna a Corinna MALECHA. *Zůstali tu s námi: příběhy českých Němců = Bei uns verblieben: Geschichten tschechischer Deutscher*. Praha: Antikomplex - Shromáždění Němců, 2013, 530 s. ISBN 978-80-904421-7-7.

²⁷ PIVERKA, Walter. *Býti Němcem: Deutsch zu sein*. 1. dvojjazyčné vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2006, 80, 94 s. ISBN 80-86057-37-2.

²⁸ ŠKRÁBEK, Josef. *Včerejší strach: jaké to bylo mezi Čechy a Němci? : a jaké to bude-- ?*. 3., rozšířené vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, 414 s. ISBN 807021838X.

²⁹ PÓLÁK, Jiří. *Směli jsme zůstat: [alternativní pohled na česko-německé soužití ve světle životních příběhů sudetských Němců ze severovýchodních Čech]*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2015, 203 s. ISBN 978-80-87864-26-5.

ovou válkou byli zastoupeni nejpočetněji – celkem bylo dotazováno 37 osob. Tito dotazovaní pocházeli převážně z německých rodin, nebylo však výjimkou, že sami již vstupovali do smíšeného manželství. Vzhledem k nepříznivým podmínkám doby dosahovali tito dotazovaní mnohdy pouze nejnižšího stupně vzdělání. Střední generaci narozenou po válce tvořilo 13 osob. Tito informátoři pocházeli jak z německých, tak česko-německých rodin.

Většina z nich již uzavřela sňatek s českým / slovenským partnerem / partnerkou a převládá u nich učňovské a středoškolské vzdělání. Potomci druhé generace jsou logicky řazeni do třetí nejmladší generace. Osloveno bylo v tomto případě osm osob, z nichž většina pocházela z česko-německých rodin. Tito mladí informátoři dosahují často vyššího vzdělání než jejich rodiče a prarodiče – převládá vysokoškolské vzdělání.³⁰ Současně bylo pořízeno 12 rozhovorů se zástupci dvou hlavních organizací reprezentující německou menšinu jak v Praze, tak v jejich regionálních odnožích v Ústeckém a Karlovarském kraji, kde žije nejvyšší počet Němců.³¹

Rozhovory byly transkribovány a nacházejí se v archivu autorky. Jména dotazovaných osob jsou anonymizována. Citované výpovědi informátorů, které se ve studii nacházejí, jsou doplněny o poznámku pod čarou s informacemi o datu narození dotazovaného, místu a roku konání rozhovoru.

2.5. HISTORIE NĚMCŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Nejstarší dějiny do roku 1918

Počátky příchodu masivnějšího počtu německého obyvatelstva na území českých zemí jsou spojovány s velkou kolonizací během 11. až 13. století, která je označována také za německou či vnější. V této době němečtí kolonisté osídlili především horské pásmo od Jeseníků přes Krkonoše, Krušné hory až po Šumavu a nížinnou oblast Podují. Osadníci se zprvu stěhovali z Bavorska a rakouských zemí, pak ze Slezska, Frank, Durynska, Vestfálska, Vlámka, Porýní a z oblastí kolem Mosely. Tito obyvatelé tak nevytvořili homogenní uskupení, přicházeli z různých oblastí a hovořili odlišnými dialekty německého jazyka. Do českých

³⁰ 44 rozhovorů bylo provedeno v oblasti Krušných hor v rámci výzkumu k disertační práci Sandry Kreisslové, srov. KREISSLOVÁ, Sandra. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců: na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, 194 s. ISBN 978-80-7308-484-4. Zbylé rozhovory vedla autorka na různých místech České republiky, např. v oblasti západních Čech, Svitavska, Jihlavska a Jeseníků.

³¹ Tyto rozhovory byly vedeny v rámci projektu NAKI s názvem *Problémy právního postavení menšin v praxi a jejich dlouhodobý vývoj*, č. DF12P01ovv01. Výsledkem byla publikace KREISSLOVÁ, Sandra a Lukáš NOVOTNÝ. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, 170 s. ISBN 978-80-87975-32-9.

zemí přinášeli nové výrobní, zemědělské a stavitelské postupy, šířili také německý jazyk, zvyky a kulturu. Další příliv německého obyvatelstva do českých zemí byl spojen s ekonomickým, demografickým a náboženským vývojem 16. a 17. století. Vzájemné soužití obou skupin bylo na jedné straně inspirativní, ani v této době však nebylo ušetřeno mnohých konfliktních situací, byť se nejednalo o soupeření národnostního charakteru.³²

Od druhé poloviny 18. století postupně se šířící ideologie nacionalismu nahradila dřívější zemské vlastenectví. U českého obyvatelstva dochází k tzv. národním obrozením, u českých, moravských a slezských Němců se nakonec v reakci na emancipační snahy Čechů mění zemský a rakouský patriotismus v příklon k velkoněmeckému hnutí. Revoluční rok 1848 je následně pokládán za přelom dlouhotrvajícího společného soužití. Zatímco první fáze revoluce se vyznačovala jednotou Čechů a Němců, přípravných jednání všenněmeckého sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem se česká strana v čele s Františkem Palackým již neúčastnila. Od této doby se oba národy vydaly odlišnou cestou a společná koexistence v rámci habsburské monarchie je historikem Janem Křenem označována za konfliktní.³³

Němci v Československu do roku 1945

Po rozpadu Rakouska-Uherska se ocitly početné národnostní skupiny na území nových států v postavení menšin, které většinou tíhly ke svým mateřským národům. Němci z českých zemí usilovali o připojení území obývaného německým obyvatelstvem k Německému Rakousku (*Deutschösterreich*) a s ním pak v budoucnu k Německé říši. Den po vyhlášení Československé republiky se němečtí poslanci sešli ve Vídni a vyhlásili odtržení pohraničních oblastí od československého státu, přičemž se odvolávali se na sebeurčovací právo národů. Byla vyhlášena samostatná provincie Německé Čechy (*Deutschböhmen*), o několik dní později vznikly další tři provincie – Sudety (*Sudetenland*), Šumavská župa (*Böhmerwaldgau*), Německá jižní Morava (*Deutschsüdmähren*). Připojeny měly být rovněž německé jazykové ostrovy kolem Brna, Jihlavy a Olomouce. Československá vláda na tyto pokusy o odtržení reagovala vojenským obsazením pohraničí. Nespokojenost německého obyvatelstva se znovu projevila 4. března 1919. V tento den, kdy se poprvé ve Vídni sešlo Německorakouské národní shromáždění, probíhaly v pohraničních oblastech manifestace za právo na sebeurčení a na některých místech došlo ke střetu s československým

³² Blíže k této etapě česko-německých vztahů např. SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi: dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, 464 s. ISBN 80-200-0577-3.

³³ Srov. KŘEN, Jan. *Konfliktní společnost: Češi a Němci 1780–1918*. Vyd. 4., v nakl. Karolinum 1. Praha: Karolinum, 2013, 416 s. ISBN 978-80-246-2177-7.

vojskem. Celkem mělo během březnových událostí zahynout 52 Němců a šest zástupců bezpečnostních sil, nejvíce obětí měla severočeská Kadaň.³⁴

Němci, kteří doposud vystupovali v ústřední společenské a politicko-hospodářské pozici, se v novém československém státě museli smířit s pozicí menšiny.³⁵ Ústava z roku 1920 a s ní související zákony, jež se opíraly o občanský princip, přiznaly etnickým menšinám práva individuální, záruku specifických kolektivních práv ovšem neobsahovaly. V okresech, kde Němci tvořili minimálně 20 % obyvatelstva, měli možnost užívat němčinu ve styku s úřady a při jejich činnosti, na druhé straně jazykové nařízení z roku 1926, dle kterého museli všichni státní úředníci absolvovat zkoušky ze státního jazyka (češtiny), což omezovalo Němce ve vykonávání zaměstnání ve státních a veřejných službách.³⁶ Dále také pozemková reforma z roku 1919 či znevýhodněná pozice německých firem při přidělování státních zakázek byla československými Němci vnímána jako diskriminující, což přispívalo k dalším konfliktním momentům v soužití obou národů. Vyvrcholením pak byla světová hospodářská krize, která postihla nejhůře hustě osídlená německá okrajová území českých zemí. Zde byl soustředěn lehký průmysl, který v důsledku krize přišel o většinu svých odbytišť. V letech 1932 až 1938 tak dosáhla nezaměstnanost mezi německým obyvatelstvem třikrát vyšší míry v poměru k českému obyvatelstvu a byla provázena i strádáním hladem. Odstranění nezaměstnanosti v Německu, jehož Hitler dosáhl skrytým zbrojením, a jen nepatrné zlepšování neutěšeného stavu v Československu bylo příčinou vzrůstajícího zájmu o německý nacismus mezi německým obyvatelstvem.³⁷

Vzpomínky pamětníků na období tzv. první republiky jsou ambivalentní. Na jedné straně je akcentována nekonfliktnost česko-německého soužití, idealizovaný obraz tohoto období však narušují vzpomínky na dobu ekonomického propadu během světové hospodářské krize třicátých let, jak ukazují i následující dvě kontrastní výpovědi.

Ale nebyla nikdy nějaká nenávisť, prostě ty lidi žili, jsi Němec nebo Čech, to neexistovalo, aby byly nějaké rozdíly, Čech si vzal Němku, Němec si vzal Češku. Byly zábavy, co vím od vypravování, byly plesy, Češi šli na německý ples, Němci šli na český ples. A v té Svatavě od

³⁴ Podrobněji k událostem 4. března 1919 srov. BRAUN, Karl. Der 4. März 1919: Zur Herausbildung sudetendeutscher Identität. *Bohemia*. 1996, 37(2): 353–380.

³⁵ Podle sčítání lidu z 15. 2. 1921 žilo na území Československa 3 123 000 Němců, což bylo 23,4 % populace. Německá národnost byla tedy druhou nejpočetnější.

³⁶ PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, 437 s. ISBN 978-80-246-1639-1, s. 308–323.

³⁷ WEIDENHOFFEROVÁ, Iva (ed.). *Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění: náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století*. 1. vyd. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1996, 39 s. ISBN 80-85864-22-3, s. 17–18.

roku 1918, co byl Masaryk, když já jsem chodila do školy, tak tam byla první česká škola [...]. Byla česká škola a byla německá škola. Masaryk řekl, kdo chce jít do české nebo do německé, ať si vybere. [...] Rodiče byli Němci a táta mě dal do české školy. A nebyla jsem sama, byla tam dvoutřídky [...]. My v české škole jsme psali latinkou a na papír, v německé psali kurent na ty tabulky. No a děti mezi sebou. Německé děti mluvily česky a české děti uměly německy a nebyl žádný rozdíl, aby bylo něco jako ty jsi Čech a ty jsi Němec, to až Hitler, ten to udělal.³⁸

A dneska je to přesně jako za Masaryka, stojí před vraty a nemají práci. Máma vždycky říkala, že dostala dvacet korun podporu a měla pět dětí! To byla chudoba v první republice, a když se z toho trochu vyhrabali [rodiče], tak jim to všechno sebrali. [...] Pak přišli [Češi], sebrali jim všechno a pak byli zase nahý.³⁹

Vleklá hospodářská krize, neuspokojivé řešení jejích důsledků ze strany československé vlády a nástup Hitlera v Německé říši tak zásadně ovlivnil politické smýšlení československých Němců. Až do parlamentních voleb v roce 1935 volila většina německého obyvatelstva aktivistické strany, které se podílely na československé vládě. V těchto volbách se ovšem stala nejsilnější německou stranou Sudetoněmecká strana (SdP) Konráda Henleina. V dalších letech se situace v německých oblastech dále zhoršovala. V roce 1938 vypukla tzv. sudetská krize, během níž většina německého obyvatelstva podporovala henleinovské hnutí a jeho snahu o připojení pohraničí k hitlerovskému Německu. Vyvrcholem krize byla Mnichovská dohoda podepsaná 29. září 1938, která postupovala československé pohraniční území Německu.

V důsledku pronásledování Židů, Čechů a německých odpůrců hitlerovského režimu (především komunistů a sociálních demokratů) začalo mnoho obyvatel pohraničí ze strachu před nacisty své domovy opouštět nebo bylo přímo vyháněno. Dle německého historika Volkera Zimmermanna zahrnoval k prosinci 1938 celkový počet utečenců z pohraničí 151 997 osob, z toho 125 425 Čechů, 14 925 Židů a 11 647 Němců. Do léta 1939 se zvýšil počet na 200 000.⁴⁰ Po krátkém období druhé republiky došlo 15. března 1939 k okupaci zbytku českých zemí nacistickým Německem a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, což přispělo u českých obyvatel k silicím negativnímu postoji vůči Němcům.

³⁸ Informátorka je narozena v roce 1927. Rozhovor byl veden v roce 2012 v Sokolově.

³⁹ Informátorka je narozena v roce 1935. Rozhovor byl veden v roce 2014 v Kynšperku nad Ohří.

⁴⁰ ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001, 577 s. Obzor (Prostor). ISBN 80-7203-390-5, s. 58. Dále také srov. např. BRANDES, Detlef. *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2012, 428 s. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0605-3.

Obrázek 4. Vítání Konrada Henleina na náměstí v Chomutově v severních Čechách, rok 1937.

Zdroj: Archiv občanského sdružení Antikomplex.

V souvislosti s vypuknutím druhé světové války došlo k odvodu německých mužů na frontu, kde velká část z nich padla nebo se již nevrátila ze zajetí. Vedle toho do pohraničí přicházeli Němci ze třetí říše, ve velkém počtu pak tzv. národní hosté (většinou utečenci z různých míst Německa), kteří prchali před nálety nebo postupující sovětskou armádou. K masovým přesunům obyvatelstva tohoto období patřily také deportace nuceně nasazených dělníků ze zemí okupovaných Německem a válečných zajatců.⁴¹ Pro poslední válečné měsíce byly také charakteristické hrůzné transporty a pochody smrti vězňů z koncentračních táborů, které stály život tisíce lidí.

.....
⁴¹ ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001, 577 s. Obzor (Prostor). ISBN 80-7203-390-5, s. 333–337.

Poválečné nucené vysídlení Němců

Události, které byly nastíněny v předchozí kapitole, měly na perspektivu dalšího česko-německého soužití negativní dopad. Již během nacistické okupace ČSR sílila v domácím odboji i exilu myšlenka transferu obyvatel německého etnika z poválečného Československa. Uvažovalo se o vysídlení větší části či plného počtu německé populace, nakonec se prosadila koncepce transferu hromadného.

Krátce po skončení Květnového povstání českého lidu pak nastala první fáze vysídlování, tzv. divoké odsuny. Jelikož nebyly ještě stanoveny konkrétní a závazné pokyny k provedení oficiálního transferu, docházelo ke značně tvrdému, až nelidskému zacházení s Němci bez ohledu na jejich osobní vinu či nevinu. Probíhaly různé lynče a samosoudy. Násilné akce s četnými oběťmi na životech proběhly v řadě měst a obcí.⁴²

Obrázek 5. Brněnský pochod smrti Němců si vyžádal zhruba 17 tisíc obětí na životech.

Zdroj: *Promoravia* [online]. [cit. 2. 12. 2015]. Dostupné z: <http://promoravia.blog.cz/1005/brnensky-pochod-smrti>.

⁴² K rozsáhlé akci proti Němci došlo např. v Postoloprtech, Ústí nad Labem, Chomutově či Brně. K tomu nejnověji ARBURG, Adrian von (ed.) a Tomáš STANĚK (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*. 1. vyd. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010, 332 s. ISBN 978-80-86057-68-2.

Až Postupimská konference vítězných mocností stanovila, že německé obyvatelstvo (z Polska, Maďarska a ČSR) má být přesídleno humánním a řádným způsobem. Měly tedy ustát „divoké odsuny“ a začít etapa transferu organizovaného, během které bylo do americké zóny vysídleno 1 447 000 Němců a do sovětské 786 000. Odsunované osoby si mohly s sebou vzít zavazadla o hmotnosti 30–50 kg (později se limit zvýšil na 70 kg). Za zvláštních pravidel byly vypravované transporty s antifašisty. Organizované transfery byly oficiálně ukončeny v říjnu 1946, k přesídlování většího počtu Němců z Československa, včetně antifašistů, po tomto roce bránily americké okupační úřady. Celkově došlo z tehdejšího Československa k nucenému vysídlení zhruba tří milionů německy hovořících osob.⁴³ Vzpomínku na tyto události nám poskytl následující informátor:

Odešlo víc než dvě třetiny. Ten první divoký odsun, to nebyla žádná organizace, nic, to bylo strašné, to bylo nelidské. To byla ta revoluční garda, ta začala řídit, hnali je pěšky přes hranici s vozíky, to si ještě pamatuju. Takový věci člověk nezapomene. Pak se to začalo trochu organizovat [...]. V šestačtyřicátým pak i ty lidi vystěhovali do lágru do Vejprtu tam do té továrny, tam byli kolikrát týden, čtrnáct dní a pak vagóny je převáželi přes hranici. Ty lidi furt věřili, že se vrátí. Se rozprchli, kam se dostali, no. Vždyť tam taky neměli co jíst v Německu po válce [...]. To nebyl žádný vlak jako osobní, normální nákladní vlak, je tam hodili a zabouchli dveře. Bylo to takové nelidské. Ovšem to já sem to brával tak, byla válka, prohráli jsme válku, tak si s tím musíme, i když to bylo nesprávné, to byli samý lidi nevinný, který to nemohli absolutně ovlivnit, ten režim. Jo, kdyby vyhodili, to říkali všichni, ty co byli fanatici, tak to nic proti tomu.⁴⁴

Každodenní život německého obyvatelstva byl ovlivněn různými restrikcemi jako vyvlastňování soukromého majetku, propouštění z práce, přiděly potravinových dávek, zákaz vyučování německých dětí na všech školách, omezování kulturního a náboženského života, zákaz volného pohybu a vycházení po určité hodině z domů, zákaz užívání německého jazyka na veřejnosti apod. Němci museli na mnoha místech nosit vnější identifikační symboly, většinou v podobě bílé pásky přes rukáv s písmenem „N“, u antifašistů to mohla být páska červeno-bílá nebo rudá. S tím vším souvisel pocit existenciální nejistoty, který vedl k častým sebevraždám nebo útěkům za hranice. Dalším projevem poválečné represe bylo zřizování internačních a pracovních zařízení, do nichž bylo německé obyvatel-

⁴³ Srov. např. STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991, 536 s., obr. příl. ISBN 80-200-0328-2.

⁴⁴ Informátor je narozen v roce 1932. Rozhovor byl veden v roce 2007 v Kovářské.

stvo kolektivně odesíláno, a ve kterých především v důsledku podvýživy a nevyhovujících hygienických podmínek, nejčastěji umíralo.⁴⁵

Německá menšina po nuceném vysídlení a v období komunistického režimu

Postavení německého obyvatelstva, které zůstalo v Československu po zakončení poválečného transferu, prošlo v následujících desetiletích složitými změnami, které se bezpochyby odrazily i na současné situaci této skupiny. Kromě značné redukce německého obyvatelstva došlo k dalším skutečnostem posilující dezintegraci a asimilaci německého etnika.

Na konci roku 1946, po ukončení hlavní etapy transferu, zůstalo v obnoveném československém státě kolem 200 tisíc osob německého původu. Nejpočetněji zastoupenou skupinu Němců, kteří nebyli do transferu zařazeni, tvořili nepostradatelní odborníci a specialisté významní pro nerušený chod národního hospodářství a průmyslového podniku. Jednalo se především zaměstnanci báňského a dále také například textilního a sklářského průmyslu, kteří získali speciální legitimace, na základě nichž se na ně a jejich rodinné příslušníky nevztahoval transfer. V dalších případech se jednalo o osoby z národnostně smíšených rodin a o uznané antifašisty, kteří měli sice možnost získat zpět československé občanství, avšak v důsledku silných protiněmeckých nálad tehdejší doby jich velká část Československo opustila. V menší míře se pak jednalo o osoby, které byly z transferu vyňaty cestou milosti nebo pro svůj židovský původ. A nakonec zůstali také ti, co byli zahrnuti do plánovaného hromadného transportu v roce 1947, který nebyl americkými okupačními úřady již obnoven.⁴⁶ Probíhaly však tzv. dodatečné odsuny, během nichž až do roku 1951 odcházely dílčí skupiny německého obyvatelstva z řad uznaných antifašistů a především pak v rámci akce slučování rodin, která dostala název akce Link. Mezi Němci měla tato akce značný ohlas a touto cestou odešlo do západního Německa ještě necelých 17 tisíc osob.⁴⁷

Nebyla to ovšem pouze nucená migrace za hranice československého státu, která v rámci poválečné „očisty pohraničí“ německy hovořící obyvatelstvo postihla. Němců se od roku 1947 do roku 1949 dotýkal tzv. vnitřní odsun, tedy násilný rozptyl německého etnika do vnitrozemí, jako reakce na již zmíněný

.....
⁴⁵ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991, 536 s., obr. příl. ISBN 80-200-0328-2, s. 52–86.

⁴⁶ Američané neobnovili plánovaný hromadný transfer z důvodu neutěšené situace v Německu a z potřeby respektovat zásady humanity, k jejichž porušení by mohlo při pokračování hromadného přesídlování dojít. Viz STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, 282 s. ISBN 80-85241-29-3, s. 27.

⁴⁷ STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, 282 s. ISBN 80-85241-29-3, s. 38.

nerealizovaný hromadný transfer. V dobovém tisku se objevovala hesla jako „Zbytek Němců musí z pohraničí“ či „V pohraničí není místa pro Němce“ a urychleného přesunu a rozptylu Němců se dožadovali též nespokojení novoosídlenci v pohraničí.⁴⁸ Vedle snahy o etnickou homogenizaci pohraničí byla důvodem této vnitřní nucené migrace efektivnější a rychlejší asimilace Němců a hospodářské potřeby, jelikož Němci byli přesídlováni na těžké zemědělské práce, později také na práce v lesnictví a v hornictví. Odborníci na dané téma odhadují kolem 30 až 40 tisíc osob, povětšinou těch, které byly původně zařazeny do transferu za hranice, kterých se dotkl tento přesun do vnitrozemí.⁴⁹ Specifickým případem pak byly od roku 1948 řízené přesídlovací akce Němců z různých částí pohraničí do již dříve vysídlených pohraničních oblastí Krušných hor (takže opět do pohraničí) na práci do jáchymovského uranového revíru. V důsledku těchto přesunů začala být německá populace značně teritoriálně roztržena.⁵⁰

V roce 1950 se pak konalo první poválečné sčítání lidu, z jehož výsledků vyplynulo, že německé obyvatelstvo tvoří už jen 1,8 % obyvatelstva českých zemí, k německé národnosti se přihlásilo 159 938 osob. Toto sčítání neprobíhalo na základě objektivních znaků jako například jazyk, nýbrž na základě subjektivní volby. Svou roli na výsledcích sčítání tak bezesporu sehrál vyvíjený tlak na smíšená manželství a národnostně indiferentní osoby, aby se přiklonily k české (popřípadě slovenské) národní identitě, ale také vlastní rozhodnutí se po předešlých negativních zkušenostech raději hlásit k národnosti majoritního společenství. Jsou tak známy i takové případy, kdy němečtí rodiče své děti „pro jistotu“ nahlásili jako Čechy / Slováky, přestože se v rodinách hovořilo německy a výchova probíhala v německém duchu.⁵¹ V důsledku válečného a poválečného vývoje se německé obyvatelstvo rovněž potýkalo s nepříznivou demografickou skladbou s převahou žen a starších osob, stoupaly také národnostně smíšené sňatky.⁵²

S nástupem komunistického režimu v Československu došlo pozvolna ke zklidnění poválečných vášní a k postupnému odstranění některých nejtvrděších restrikcí. Vzhledem k mezinárodní situaci, kdy se Německá demokratická republika (NDR) stala součástí sovětského bloku, začal být komunistickou propagandou vytvářen dvojí obraz Němců – západních Němců coby revanšistů a východoněmeckých „bratrů“, kteří stejně jako „naši“ Němci budovali socialis-

.....
⁴⁸ STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, 282 s. ISBN 80-85241-29-3, s. 58, 63.

⁴⁹ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Anti-komplex, 2011, 373 s. ISBN 978-80-904421-3-9, s. 180.

⁵⁰ Srov. DVORÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947–1953: závěrečná fáze „očisty pohraničí“ v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. 1. vyd. Brno: Matice moravská, 2012, 469 s. ISBN 978-80-86488-92-9.

⁵¹ OTČENÁŠEK, Jaroslav. *Němci v Čechách po roce 1945: na příkladu západního Podještědí*. Vyd. 1. Praha: Etnologický ústav Akademie věd ČR, 2006, 207 s. ISBN 80-85010-92-5, s. 39.

⁵² STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, 282 s. ISBN 80-85241-29-3, s. 94.

mus. Dle marxistické ideologie tak mělo dojít ke splynutí zůstavších Němců s „pracujícím lidem“ a jejich plnému zapojení do výstavby socialismu, k čemuž vybízel i fakt, že přes 70 % Němců v produktivním věku tvořili dělníci, zemědělců bylo něco málo přes 18 %.⁵³ Ústava z roku 1948 zaručovala všem občanům rovnost před zákonem a v sociální oblasti (jako právo na vzdělání, na práci, na spravedlivou odměnu za vykonanou práci apod.), tedy i těm Němcům, kteří již nabyli československého státního občanství. V rámci ideologie „bez třídní společnosti“ se tak, obecně vzato, měla německá populace zrovnoprávnit, Ústava však zcela vynechala otázku kolektivních menšinových práv, která byla až do roku 1968 přehlížena.⁵⁴

K prvním krokům, které směřovaly k odstranění protiněmeckých diskriminačních opatření, patřilo postupné zrušení dvacetiprocentních srážek, které byly v poválečných letech Němcům strhávány ze mzdy. Od roku 1949 mohly osoby německé národnosti, které doposud nedisponovaly československým státním občanstvím, požádat o jeho znovunabytí.⁵⁵ To však zůstalo u části Němců již bez výrazné odezvy. U řady Němců byl tento nezájem způsoben snahou o vystěhování se, pro některé by získání státního občanství znamenalo nastoupení základní vojenské služby. V literatuře se tak hovoří o přibližně 40 tisících osobách, které byly mezi lety 1951 / 1952 bez státní příslušnosti.⁵⁶ V roce 1953 se proto státní občanství kolektivně udělilo všem Němcům žijícím v Československu zákonem, a to i těm, kteří o něj i nadále z různých důvodů neprojevovali zájem.⁵⁷

Vedle znovunabytí (ať již dobrovolného či nedobrovolného) československého státního občanství se započala odbourávat různá omezení jako například používání němčiny na veřejnosti a rovněž byla umožněna jistá forma kulturního vyžití v mateřském jazyce, ovšem ideologicky podmíněná a kontrolovaná. V roce 1951 tak začal v německém jazyce vycházet odborářský týdeník *Aufbau und Frieden*, jehož hlavní rolí byla především propaganda komunistické strany, od roku 1966 vycházel pak pod názvem *Volkszeitung*, od roku 1968 je znám pod názvem *Prager Volkszeitung*. V severozápadních Čechách, v místech, kde zůstal větší počet Němců, se postupně vytvořily různé kulturní skupiny, pamětníci

⁵³ OTČENÁŠEK, Jaroslav. *Němci v Čechách po roce 1945: na příkladu západního Podještědí*. Vyd. 1. Praha: Etnologický ústav Akademie věd ČR, 2006, 207 s. ISBN 80-85010-92-5, s. 39.

⁵⁴ SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Antikomplex, 2011, 373 s. ISBN 978-80-904421-3-9, s. 186–187.

⁵⁵ Do roku 1949 byly tyto osoby oficiálně považovány za cizince, poté za osoby bez státní příslušnosti, viz SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Antikomplex, 2011, 373 s. ISBN 978-80-904421-3-9, s. 187.

⁵⁶ STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, 282 s. ISBN 80-85241-29-3, s. 108.

⁵⁷ Viz Zákon č. 34/1953 Sb., jímž některé osoby nabývají československého státního občanství.

vzpomínají též na společenské zábavy a v německém jazyce probíhající bohoslužby.⁵⁸

Co se týká otázky školství, byl již od roku 1947 německým dětem umožněn přístup ke vzdělání v českých školách. To jim přinášelo značné potíže, jelikož většina z nich neovládala český jazyk a záleželo tak především na učitelích, jak s německými žáky zacházeli.

Po pětáctyřicátým až po čase jsem pak chodila do české školy, hned jsme nesměli. Začátky byly všelijaké, si ještě dneska pamatuju, jak mě děti tahaly za copy. Neuměla jsem česky, tak jsem radila vždycky v matematice a oni mi pak poradily česky. Když jsem byla doma, než jsem šla do školy, tak jsem musela doma aspoň psát. Horší to měli ale rodiče, hlavně maminka, zůstali jsme tenkrát ve vesnici jediná německá rodina, táta chodil do práce, tak tam nějak musel mluvit, ale maminka byla sama a nemohla ani si popovídat.⁵⁹

Obnovení německého školství česká veřejnost odmítala a v první polovině padesátých let bylo komunistickou vládou definitivně zamítnuto. Jako důvod se uváděla teritoriální roztržitost německého etnika, malý zájem rodičů a nízké jazykové znalosti dětí. Po skončení běžného vyučování bylo sice možné navštěvovat nepovinné kroužky německého jazyka, to však nemohlo nahradit vlastní výuku v německém jazyce. Kroužky německého jazyka se potýkaly s nedostatkem kvalifikovaných učitelů a učebních pomůcek, což zřejmě vedlo k nízkému zájmu rodičů a také pamětníci si dodnes vzpomínají na nízkou kvalitu výuky. Při osvojování si spisovné němčiny pak mohla hrát roli ještě domácí výuka, jistou funkci mohla plnit pozdější možnost sledování pořadů rakouské a německé televize.⁶⁰

Již výzkumy z padesátých let tak ukázaly, že znalost němčiny v její spisovné formě u dětí ze smíšených rodin, ale čím dál častěji i z rodin etnicky homogenních, významně klesá. Výzkumy z let šedesátých pak uvádí, že v národnostně smíšených rodinách spolu partneři hovoří ze 75 % pouze česky a 68 % dětí v těchto manželství již hovoří pouze češtinou.⁶¹ Zatímco u meziválečné a válečné generace Němců se německý jazyk začal v padesátých letech postupně tole-

⁵⁸ Blíže k tisku německé menšiny srov. KREISSLOVÁ, Sandra a Lukáš NOVOTNÝ. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, 170 s. ISBN 978-80-87975-32-9, s. 135–149.

⁵⁹ Informátorka je narozena v roce 1934. Rozhovor byl veden v roce 2012 v Chomutově.

⁶⁰ KREISSLOVÁ, Sandra. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců: na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, 194 s. ISBN 978-80-7308-484-4, s. 149–161.

⁶¹ STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, 282 s. ISBN 80-85241-29-3, s. 132, 147.

rovat, u mládeže se již preferovala česká jazyková identita. Rodiny, které se rozhodly i nadále předávat německý jazyk, pak měly do značné míry ztíženou situaci a v každodenním životě se z tohoto důvodu mohly setkávat s osočováním.⁶²

Jakou roli hrál německý původ za socialismu, přibližuje vzpomínka následujícího pamětníka:

Já jsem vyrůstal uprostřed toho, a protože oba mí rodiče byli nekonfliktní, hodný a humánní, tak ani já jsem s tím [německou národností] nikdy neměl problém. Jenom když se do toho vloudila možná politika, když za socialismu, za totáče, když jsme se sestra a já ucházeli o gymnázium a potom o univerzitu, pak ještě o zaměstnání, hlavně u mé sestry, tak nám máma kladla vždy hodně na srdce, abychom moc nepovídali o tom, že jsme na půl Němci. Máma měla komplex, protože zažila v té konfliktní povalečné době i pár konfliktních scén spíše na úrovni mezilidské, než že by se to dalo zobecnit. Hlavně jí velmi vadilo soužití s některými kolegy v rotavské Škodovce, kteří měli frňák trochu nahoru, mnozí z nich, z těch kolegyně, byli ještě v komunistické straně a dávali to těm Němcům a nekomunistům hodně vyžrat. Musela máma, skoro až poníženečně žádat, aby mohla někam vycestovat, což se jí povedlo asi jen jednou za život za příbuznými do západního Německa. Nebo když jsem šel studovat tu svou geologii, což byl vždy můj sen, tak jsme asi trochu zamlčeli tuhle věc v dotaznících.⁶³

Nebylo snadné si v těchto ztížených podmínkách zachovat německou identitu a ještě obtížněji se předávala na potomky. Mnozí se tak rozhodli jít novou cestou, svou německou identitu si ponechali jako soukromou věc a své děti již vedly pouze českým směrem. Někteří danou situaci řešili vystěhovalectvím. Silnou vlnu emigrace v tomto ohledu přinesla léta šedesátá, především pak roky 1968 a 1969. Jako důvod stěhování bylo ve většině případů uvedeno slučování rodin.

Uvolnění let šedesátých s sebou přineslo pouze téma dalšího, tentokrát již dobrovolného, vystěhovalectví německé populace. V komunistických kruzích se na program dne dostala menšinová otázka, jejímž vyústěním bylo přijetí ústavního zákona o postavení národností.⁶⁴ Nejen německému obyvatelstvu tak byla po mnoha letech uznána menšinová práva, do kterých bylo mimo jiné zahrnuto i právo na vzdělání v mateřském jazyce. Zřízení školství s německým vyučovacím jazykem však již nebylo možné realizovat z důvodu nedostatečného počtu

.....
⁶² KREISSLOVÁ, Sandra. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců: na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, 194 s. ISBN 978-80-7308-484-4, s. 133–134.

⁶³ Informátor je narozen v roce 1952, rozhovor byl veden v roce 2014 v Sokolově.

⁶⁴ Viz Ústavní zákon č. 144/1968 Sb., o postavení národností v ČSSR.

německy mluvících dětí. To se odráželo i na samotném provozování již zmíněných kroužků německého jazyka, které v roce 1968 fungovaly na 45 školách, na kterých studovalo 4 457 žáků německé národnosti, kurzy však navštěvovalo necelých 19 %.⁶⁵ Změna politických poměrů v zemi však umožnila založení první poválečné organizace sdružující německou menšinu. Jednalo se o Kulturní sdružení občanů ČSSR německé národnosti, jehož ustavující sjezd se konal v roce 1969. Vzniklo v Praze a v Brně a dále v pohraničních oblastech sousedících s NDR. Netrvalo však dlouho a sdružení se stalo nástrojem normalizační politiky a mělo přispívat k ideologickému formování Němců v Československu. Vedle toho se již při svém vzniku potýkalo s vysokou věkovou strukturou členské základny a problémem jak získat zástupce mladších generací.⁶⁶

Ani jisté oživení, ke kterému v podmínkách pražského jara došlo, nemohlo odvrátit už tak pokročilou asimilaci dané skupiny. Německá menšina se potýkala s problémy rozptýleného osídlení, nepříznivé struktury jak co do věku, tak pohlaví a v neposlední řadě vysokým počtem národnostně smíšených manželství. U občanů hlásících se k německé národnosti se též projevil odklon od německého jazyka coby jazyka mateřského.

2.6. SOUČASNÁ SITUACE NĚMECKÉ MENŠINY V ČESKÉ REPUBLICE

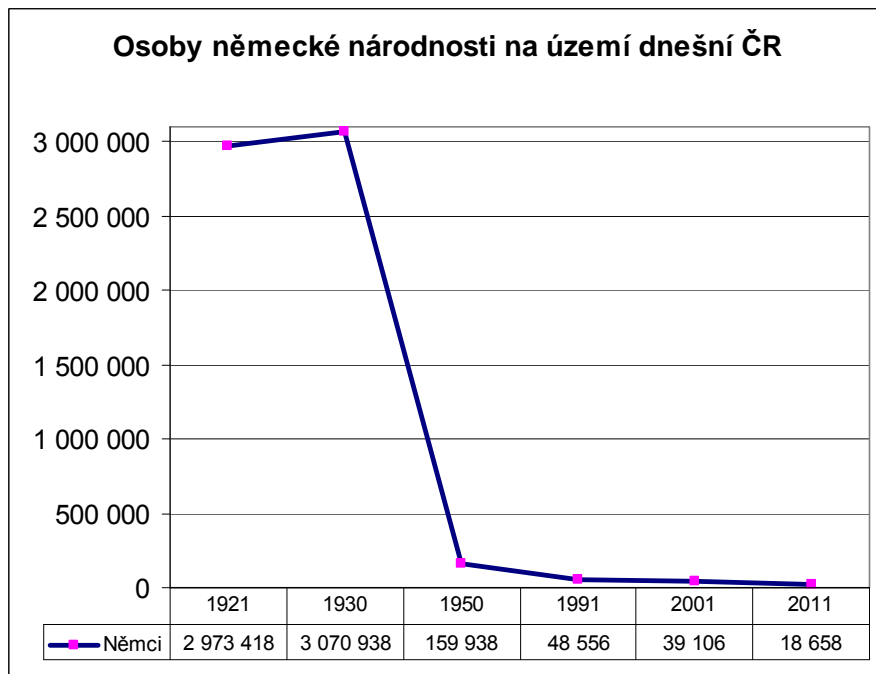
Současný stav německé menšiny v České republice je silně zatížen historickým vývojem, kterým si tato skupina v minulosti prošla. Nadále pokračuje početní úbytek obyvatel hlásících se k německé národnosti, přetrvává rovněž problém rozptýleného osídlení, neúplné sociální skladby a nepříznivé demografické a vzdělanostní struktury. Historik Tomáš Staněk ve své studii pro rok 1991 uvedl následující údaje. Nepříznivý demografický vývoj pokračoval, německá menšina se i nadále potýkala se vysokou věkovou skladbou, 43,4 % populace bylo v poproduktivním věku, největší podíl měly ženy ve věkové hranici 60–69 let. Důležitým faktem posilující asimilaci byl vysoký počet smíšených manželství. Pouze 19,4 % mužů (v úplných rodinách) mělo manželku stejné národnosti, u žen to bylo ještě méně, jen 17,2 %. Další problém byla špatná vzdělanostní struktura. Nejpočetněji v tomto případě byla zastoupena skupina se základním či nedokončeným základním vzděláním a vyučených bez maturity. Úplné střední vzdělání uvedlo 13,1 % mužů, vysokoškolské pak pouhých 3,9 %. Více než

⁶⁵ OTČENÁŠEK, Jaroslav. *Němci v Čechách po roce 1945: na příkladu západního Podještědí*. Vyd. 1. Praha: Etnologický ústav Akademie věd ČR, 2006, 207 s. ISBN 80-85010-92-5, s. 62.

⁶⁶ Blíže k působení Kulturního sdružení srov. KREISSLOVÁ, Sandra a Lukáš NOVOTNÝ. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, 170 s. ISBN 978-80-87975-32-9, s. 68–81.

65 % tvořily ženy, které absolvovaly pouze základní vzdělání nebo jej nedokončily. Dokončenou vysokou školu měla necelá 2 % německého obyvatelstva.⁶⁷

Co se týká počtu příslušníků německé menšiny, tak dle pravidelného sčítání obyvatelstva zjišťujeme, že počet občanů, kteří se oficiálně hlásí k německé národnosti, neustále výrazně klesá.

Obrázek 6. Počty osob německé národnosti na území dnešní ČR.

Zdroj: Sčítání lidu, domů a bytů; Český statistický úřad.

V roce 1991 se k německé národnosti přihlásilo 47 789 občanů. Předpokládalo se však, že tento údaj byl značně poddimenzován, jelikož se mnozí z důvodů traumatických zkušeností z minulosti k německé národnosti raději nepřihlásili. V roce 2001 se jednalo o 39 106 občanů a v rámci posledního sčítání lidu v roce 2011 se k německé národnosti přihlásilo už jen 18 685 osob. Protože se při tomto sčítání mohli dotazovaní přihlásit ke dvěma národnostem, je třeba zmínit i ty, kteří se přihlásili současně k české a německé národnosti (6 158 osob), moravské a německé (292 osob) nebo slezské a německé (113 osob).

⁶⁷ STANĚK, Tomáš. In: SOKOLOVÁ, Gabriela (ed.) a Olga ŠRAJEROVÁ (ed.). *Národnostní menšiny a majoritní společnost v ČR a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století: sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 13. a 14. října 1998 ve Slezském ústavu zemského muzea v Opavě*. Opava: Slezský ústav SZM, 1998, s. 88–101. ISBN 978-80-86224-69-5.

Nejvíce Němců žije v Karlovarském (4 504 osob) a v Ústeckém kraji (4 230 osob).⁶⁸

Rok	1950	1961	1970	1980	1991	2001	2011
Počet Němců ČSR/ČR	159 938	134 143	80 903	58 211	48 556	39 106	18 658
% z celkového obyvatelstva	1,8	1,4	0,8	0,6	0,47	0,38	0,18

Tabulka 4. Počet obyvatel německé národnosti dle sčítání lidu mezi lety 1950 až 2011.

Zdroj dat: *Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví*. [online] Český statistický úřad, 2015.

[cit. 10. 4. 2015]. Dostupné z:

<<https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jsf?page=statistiky#katalog=30715>>.

Pád komunistického režimu přinesl, přes výše popsané negativní vývojové tendence, významné změny jak v oblasti česko-německých vztahů, tak pro samotné německé obyvatelstvo. Bezesporu došlo k jistému oživení skupiny, při němž se zvýšila především veřejná aktivita příslušníků z nejstarší generace. Vzniklo tak mnoho nových svazů usilujících o oživení etno-kulturní identity této menšiny. Těmto organizacím se však jen stěží daří zajistit mladou nastupující generaci, která by byla zárukou další životaschopnosti skupiny.

2.7. IDENTITA NĚMCŮ V ČESKÉ REPUBLICE

Spolky

První poválečnou organizací Němců na území dnešní České republiky bylo Kulturní sdružení občanů německé národnosti ČSSR (*Kulturverband der Bürger deutscher Nationalität der ČSSR*, dále také Kulturní sdružení). Tato kulturně-společenská organizace vznikla v roce 1969, a v tzv. normalizačním období byla vtáhnuta do politicko-ideologické atmosféry té doby. Po roce 1989 byla část zástupců německé menšiny toho názoru, že sdružení ztratilo důvěru spoluprací s komunisty a účastí v Národní frontě a není proto vhodným reprezentantem. Z tohoto důvodu vznikl na počátku roku 1990 Svaz Němců v ČFSR (*Verband der Deutschen in ČSFR*, dále také Svaz Němců), který sdružoval občany německé národnosti, kteří se neztotožňovali s Kulturním sdružením. V letech 1990 až 1991 začaly vznikat také nové autonomní regionální organizace německé menšiny, které se většinou přihlásily pod záštitu Svazu Němců a začaly spolu-

⁶⁸ Český statistický úřad 1950–2011. [online]. [cit. 10. 4. 2015]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/>>.

pracovat s vysídlenými Němci z příslušných regionů, žijících ve Spolkové republice Německo (SRN).⁶⁹

Výsledkem snah o vytvoření jedné reprezentace zastřešující všechny existující svazy a sdružení v českých zemích bylo vytvoření Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku (*Landesversammlung der Deutschen in Böhmen, Mähren und Schlesien*, dále také Shromáždění Němců). Ustavující shromáždění se konalo v Liberci 7. listopadu 1992. Kvůli různým sporům se jej však tehdy nezúčastnili zástupci Kulturního sdružení, což znamenalo rozštěpení reprezentace Němců v České republice do dvou velkých sdružení. Tato situace trvá doposud, byť především díky generační výměně jejich hlavních představitelů došlo ke sblížení a spolupráci obou těchto uskupení.⁷⁰

Obě organizace usilují o zachování kulturního dědictví, mateřského jazyka a vytváření prostoru pro seberealizaci svých členů. Pořádají různé kulturní akce u příležitosti oslav různých svátků, výstavy, kursy němčiny, semináře pro mládež i seniory. Významnou položkou aktivit je péče o nemocné, přestárlé a sociálně slabé spoluobčany. Ve spolupráci s českými občany a vysídlenými Němci se podílejí na obnově kostelů a restaurování památek.

Obrázek 7. Základní organizace Kulturního sdružení.

Zdroj: *Kulturní sdružení občanů německé národnosti v ČR*. [online]. [cit. 18. 10. 2015]. Dostupné z: <<http://www.kulturverband.com/de/>>.

⁶⁹ GÖTZE, Andreas. Německá menšina v České republice po roce 1989. In: GABAL, Ivan (ed.). *Etnické menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999, s. 108–118. ISBN 80-86-103-23-4.

⁷⁰ K porevolučnímu vývoji organizací německé menšiny blíže srov. KREISSLOVÁ, Sandra a Lukáš NOVOTNÝ. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, 170 s. ISBN 978-80-87975-32-9.

Kulturní sdružení se po rozpadu Československa v roce 1993 přejmenovalo na Kulturní sdružení občanů německé národnosti v ČR (*Kulturverband der Bürger deutscher Nationalität der ČR*), v roce 2014 se přejmenovalo znovu na Spolek Němců a přátel německé kultury (*Verein der Deutschen und Freunde der deutschen Kultur*). Hlavní sídlo se nachází v Praze, dále spolek disponuje 20 místními organizacemi, které se nacházejí především v regionech severočeského pohraničí. Počet členů se pohybuje kolem 1 300 osob, až na výjimky se jedná o příslušníky nejstarší generace. Až do roku 2005 vydávala organizace německé noviny *Prager Volkszeitung*, z organizačních a finančních důvodů však byla dlouholetá tradice tohoto periodika pozastavena. Dnes svým členům spolek nabízí alespoň čtvrtletní bulletin *Infoblatt*, informující o činnosti organizace. Prezentace dále probíhá prostřednictvím webových stránek organizace – www.kulturverband.com.

Konkurenční Shromáždění Němců, které má rovněž sídlo v Praze, v současné době zastřešuje 22 samostatně registrovaných svazů. Počet členů se pohybuje okolo 5 000 osob. Sdružení do roku 2013 vydávalo noviny *Landeszeitung*, které se přetvořily na časopis *LandesEcho*. Německá menšina tak v současné době nedisponuje žádnými svazovými novinami. Shromáždění se rovněž prezentuje vlastními webovými stránkami – www.landesversammlung.cz. Při této organizaci také funguje mládežnický spolek JUKON, jehož aktivity jsou však značně limitovány nedostatkem členů z řad mladé generace. Absence mladších ročníků je obecně problémem obou hlavních organizací zastupující německou menšinu, jejich program se tak logicky orientuje především na stávající členskou základnu, tj. nejstarší generaci, čímž ovšem nabízí jen málo prostoru pro realizaci mladých lidí. Jedna z dotazovaných k tomu vypověděla:

Ty nejmladší to jsou sice jako i moje děti, platící členové, ale proč by oni chodili do našich zábav, když mladý lidi se baví úplně jinak než my. My zpíváme písničky z mládí, to nám něco dá, každý vzpomíná na své mládí, každá doba má prostě své. Moje děti, oni sdružení podporují, jsou platícími členy, pomůžou, ale holt jinak nic.⁷¹

Shromáždění Němců si podle stanov klade jako základní cíl úspěšnou seberealizaci německé národnostní skupiny, jehož se bude dosahovat následovně:

1. kulturním uspokojováním potřeb národnostní menšiny rozšiřováním německých kulturních hodnot;
2. spoluúčastí při vydávání novin, časopisů a bulletinu v němčině a vydáváním publikací, které popisují a zobrazují tradice německé národnostní menšiny;

⁷¹ Informátorka narozena v roce 1926. Rozhovor byl veden v roce 2005 v Chomutově.

3. aktivní činností při péči o německou kulturu a řeč, ale i o mezinárodní kulturu;
4. podporou a spoluprací s jinými, zejména německými mluvícími zeměmi;
5. podporou při zřizování a chodu středisek vzájemného setkávání v ČR;
6. zakládáním zájmových kroužků pro regionální kulturu;
7. spoluprací s úřady a státními institucemi na úseku výchovy a vzdělávání napomáháním při zakládání bilingvních škol s návazností dalšího vzdělávání ve školských zařízeních v Německu;
8. přijetím Shromáždění do mezinárodních organizací národnostních menšin a aktivně v nich pracovat;
9. péči o identitu národnostní skupiny na základě uznání plného zrovnoprávnění s majoritou;
10. podporou občanů německé národnosti v oblasti podnikání, vzdělávání a sociální.

Shromáždění Němců svou činnost opírá o *Smlouvu o dobrém susedství a přátelské spolupráci mezi ČSFR a SRN*, jež byla uzavřena 27. 2. 1992. Ještě před přijetím této smlouvy a zejména po něm začala přicházet z Německa finanční a jiná pomoc. Mezi českou a německou stranou za účasti představitelů Shromáždění bylo dohodnuto zřízení tzv. středisek setkávání (*Begegnungszentren*). Tato kontaktní střediska mají fungovat jako centra společenských a kulturních aktivit Němců a současně mají přispívat ke zlepšení a prohloubení dialogu s majoritou. Přes tento úmysl, se zřizování těchto středisek ne vždy setkalo s kladnou odezvou, a to jak ze strany úřadů, tak ze strany české veřejnosti. Problémy byly pak i v samotném uskutečňování této myšlenky, jako například hledání vhodných prostor, kompetence provozovatelů, aktivizace příslušníků německé menšiny atd. Provoz středisek měl být financován ze státního rozpočtu Spolkové republiky Německo. Od roku 1995 přicházela finanční podpora přímo přes velvyslanectví, předtím bylo zprostředkovatelem Sudetoněmecké krajanské sdružení. Německá podpora byla pojmána jako počáteční pomoc, která by měla být postupně redukována. Podporu poskytla i česká vláda (projekty, tisk v mateřštině). V roce 1998 bylo v činnosti již 15 středisek. Tato střediska představují nejlépe viditelné zlepšení situace německé minority. Organizují různé akce – pořádají různá setkání, zábavy a přednášky, semináře a výstavy, zájezdy jak po Čechách, tak i do ciziny. Všechna střediska jsou vybavena německou knihovnou, učebnou a společenskými místnostmi. Střediska také napomáhají překonávat problém nedostatku jazykových znalostí, zpravidla každé poskytuje kurzy německého jazyka, a to nejen svým členům.⁷²

.....
⁷² Srov. GÖTZE, Andreas. Německá menšina v České republice po roce 1989. In: GABAL, Ivan (ed.). *Etnické menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999, s. 108–118. ISBN 80-86-103-23-4.

Obrázek 8. Svazy a setkávací centra spadající pod Shromáždění Němců.

Zdroj: *Shromáždění Němců v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. [online]. [cit. 18. 10. 2015]. Dostupné z: < <http://www.landesversammlung.cz/de/verbaende> >.

Kultura a tradice

Kulturní život německé menšiny byl po roce 1945 zcela ochromen. Dle vzpomínek pamětníků však již od konce čtyřicátých let vznikala různá kulturní uskupení neformálního charakteru, která se snažila pěstovat tradiční lidovou kulturu. Jednalo se o pěvecké, hudební, recitační, divadelní kulturní soubory, které se soustředily hlavně v oblastech s větší koncentrací německých obyvatel.⁷³ V roce 1954 dokonce vznikl německý divadelní soubor *Prager deutsche Wanderbühne* (Pražské německé putovní divadlo), který založili pražští herci německé národnosti a fungoval šest let. V podmínkách pražského jara pak vznikla první poválečná kulturní organizace, již zmíněné Kulturní sdružení, které se především orientovalo na pěstování lidové kultury a německého jazyka. Přestože se toto sdružení záhy stalo nástrojem normalizační politiky, nelze mu upřít jeho význam právě v uchování kultury.⁷⁴

Po roce 1989 nově vzniklé svazy se rovněž snaží o zachování a rozvoj kulturní a jazykové identity německé menšiny. Aktivně je pěstována především

⁷³ Srov. KREISSLOVÁ, Sandra. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců: na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, 194 s. ISBN 978-80-7308-484-4, s. 132.

⁷⁴ Srov. KREISSLOVÁ, Sandra a Lukáš NOVOTNÝ. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, 170 s. ISBN 978-80-87975-32-9, s. 103.

tradiční lidová kultura. V různých regionech vznikly hudební, pěvecké a divadelní soubory. Významnější počet folklórních souborů se nachází v oblasti západních Čech. Známy je například pěvecký sbor *Heimatchor Kraslice* spadající pod místní organizaci Kulturního sdružení, do jehož repertoáru patří písně v původním krušnohorském a chebském německém nářečí. Tradici chebských lidových tanců a písní se podařilo revitalizovat také díky Svazu Němců – region Chebsko, který se zasloužil i o obnovu tradičních chebských krojů. V Nejdeckém regionu se zachovala zase tradiční hra na citeru.

Obrázek 9. Pěvecký a taneční folklórní soubor Svazu Němců – region Chebsko – místní skupina Nečtiny.

Zdroj: Archiv Richarda Šulka.

Dále je to například Shromáždění Němců v Moravské Třebové, které disponuje dětským a mládežnickým tanečním folklórním souborem, který pěstuje původní německé tance hlavně z oblasti Hřebečska nebo amatérská folklórní skupina *Die Adlergebirger* z Rokytnice, která vystupuje v krojích a zpívá německé lidové písně z Orlických hor. Podobné aktivity se objevují dokonce v místech, kde není možné navázat na tradice původní německé lidové kultury, jako je například po roce 1989 nově vzniklý pěvecký soubor v Havířově, kam se Němci stěhovali až v době socialismu v rámci vnitřních přesunů. Tato různá kulturní uskupení se pak společně prezentují během každoročně pořádaného Velkého kulturního setkání německé menšiny v Praze, které funguje již od roku 1997.⁷⁵

⁷⁵ Blíže k různým organizacím a jejich kulturním aktivitám srov. KREISSLOVÁ, Sandra a Lukáš NOVOTNÝ. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, 170 s. ISBN 978-80-87975-32-9, s. 104–120.

Obrázek 10. Velké kulturní setkání německé menšiny v roce 2015.

Zdroj: LandesEcho/tra.

Všechny regionální svazy a sdružení německé menšiny se pak soustředí na uspokojování kulturních a jazykových zájmů svých členů a to v podobě pravidelných setkání „při kávě a zákusku“ a každoročně pořádaných oslav různých svátků jako masopust, Velikonoce, Den matek, advent a Vánoce. Tyto oslavy se svým obsahem dnes již nijak výrazně neliší od oslav české majority, rozdíl je dán především jazykem a pěstovanou hudební lidovou tradicí. Lokálně pak lze identifikovat různé menší diverzity. V severozápadních Čechách je možné se v některých rodinách setkat s tradicí hledání velikonočních vajíček, v Krušných horách jsou velmi oblíbené vyřezávané vánoční pyramidy, na Šluknovsku se pomalu znovupřipomíná betlemářská tradice, jak vypověděla následující informátorka:

Šluknov bylo město betlémů, v každém baráku byl betlém a lidi o Vánocích až do druhého února chodili navštěvovat do starších domů betlémy, chodili se na ně dívat, to vím od vysídlených Němců. [...]

Pro ně bylo strašně důležitý, když museli odtud odejít, aby si pořídili betlém v Německu, to je spojovalo s tím jejich domovem. My jsme tady měli opravdu nádherné betlémy, máme ještě z té doby betlém v šluknovském kostele, který se každoročně staví. Měli tady nádherný betlém, bohužel skoro vše bylo zničený, děti si s tím hrály, s těmi figurkami, házelo se to do ohně, páliho se to, takže skoro nic z toho nezbylo. Ale máme tady výstavy betlémů, teď už se skoro přestaly dělat,

půjčovali jsme si betlémy. V rumburském muzeu dělají každý rok výstavy betlémů a mají tam i jeden nádherný šluknovský betlém. A hodně vysídlenců si pořídilo v novém domově v Německu betlém, aby jim to připomnělo právě domov. Tady si lidi už taky pořizují nové betlémy, ano, i čeští lidé si pořizují, vrací se to, ale nemáme tady žádný betlemářský spolek. Máme tady jediného řezbáře [...], který nám dělal tabulky na ty hroby výrobců betlémů.⁷⁶

Spolky se také orientují na náboženský život skupiny. Katolicismus hraje roli převážně u nejstarší generace, která je v organizacích německé menšiny zastoupena nejpočetněji. Společné setkávání tak probíhají prostřednictvím německých bohoslužeb a poutních mší, kterých se často účastní také vysídlení krajané.

Náboženské symboly jsou součástí mnohých domácností českých Němců, stejně jako německy psané knihy, signifikantní je též sledování německých televizních programů. V mnohých rodinách především severozápadních Čech je pěstována tzv. böhmische Küche – česká kuchyně, která vykazuje podobnosti s kuchyní rakouskou a jihoněmeckou.

Obrázek 11. Při každoroční poutní mši v Květnově u Chomutova se společně schází čeští a němečtí obyvatelé z blízkého regionu a němečtí vysídlenci.

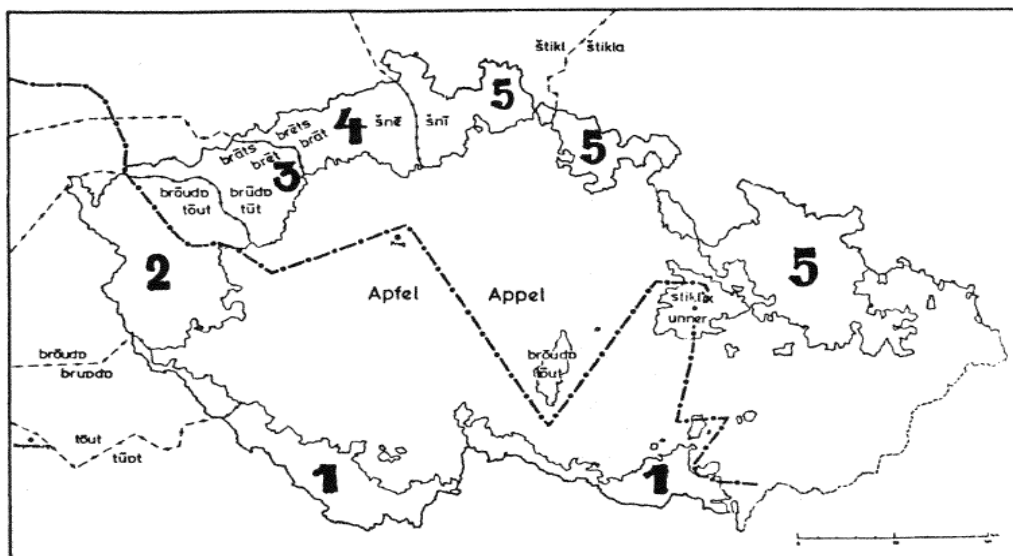
Foto: Sandra Kreisslová.

⁷⁶ Informátorka je narozena v roce 1939. Rozhovor byl veden v roce 2014 ve Šluknově.

Jazyk a školství

V případě německé menšiny v České republice máme co dočinění se značně jazykově asimilovaným společenstvím. Německým jazykem v podobě lokálního dialektu nejčastěji hovoří zástupci nejstarší generace. Vzhledem k nepříznivým okolnostem poválečných let, absenci německého školství v období socialismu a převážně smíšeným česko-německým sňatkům se němčina na mladší generace předávala spíše sporadicky. V rámci sledovaných generací se tak dostáváme od německo-českého bilingvismu nejstarší generace, která za svůj mateřský jazyk považuje němčinu (nejčastěji německý dialekt, méně již spisovnou formu) až po monolingvismus nejmladších generací, pro které je mateřštinou čeština a německý jazyk se v lepším případě učí jako cizí jazyk během školní výuky.⁷⁷

Obrázek 12. Nářečové oblasti německého jazyka v českých zemích.

1. středobavorská; 2. severobavorská; 3. východofrancká; 4. hornosaská; 5. slezská.

Převzato z: BAUMBACH, Rudolf. *Einführung in die Dialektologie der Deutschsprachigen Länder*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. 112 s. ISBN 80-244-0266-1, s. 83.

Jazykovou situaci v česko-německém rodinném prostředí popisuje následující pamětník:

V naší rodině se mluvilo oběma jazyky. To byla ohromná nepředstavitelná vzájemná tolerance, protože naše obydlí, naši sousedi a příbuzní

⁷⁷ K jazykové situaci českých Němců blíže např. KREISSLOVÁ, Sandra a Lukáš NOVOTNÝ. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, 170 s. ISBN 978-80-87975-32-9, s. 121–129.

vytvářeli chumel baráků, tak všichni mluvili německy, to byli sudeťáci jako poleno. Všechno z máminy strany. Ale když přišel táta, to byl jediný Čech, tak říkal: „já jsem sice otec, ale chápu, dítě se má naučit rodný jazyk“. A tak na mě mluvili krušnohorskou hatmatilkou, dlouho nic netušili, k jakým důsledkům to může vést a najednou povinnost, malý Petřík půjde do školy. A teď co s tím, já bych se s paní učitelkou nedomluvil, mě by vyhodili z první třídy za prospěch [smích]. Takže rychle, rychle, záchranná akce a poslední rok, když mi bylo pět, tak mě strčili do mateřské školky. Doma z toho byl stres a nervy, co to udělá a jestli z toho nezačnu nějak blbnout. Ale máma se uklidnila, když jsem tam šel v září a když byla předvánoční besídka těch špuntů, tak už jsem prý přednášel českou básničku, pak už to prý zase bylo dobrý.⁷⁸

Rovněž pravidelná sčítání obyvatelstva poukazují na odklon od německého mateřského jazyka u občanů hlásících se k německé národnosti. Při sčítání lidu v roce 2001 téměř 30 % těchto osob nepovažovalo za svůj mateřský jazyk němčinu. Dva mateřské jazyky v kombinaci čeština a němčina uvedlo 27,3 % osob.⁷⁹ Obdobný vývoj zaznamenaly i již dříve provedené sociologické výzkumy soustředící se na oblast severních Čech. V roce 1970 uvedlo 92 % Němců jako svůj mateřský jazyk němčinu, v roce 1987 jich bylo 65,5 %, přičemž největší podíl na tomto výsledku měla nejstarší generace. Opačný pohled umožňují údaje, dle kterých se v roce 1970 k češtině jako ke své mateřštině přihlásilo pouze 7,2 % Němců, v roce 1987 jich bylo již 33 %.⁸⁰

Reprezentanti německé menšiny si tuto neblahou situaci uvědomovali a uchování a předávání německého jazyka si vytyčili jako hlavní úkol svého působení. Nejprve bylo snahou zřídit státní školu s německým vyučovacím jazykem. Kamenem úrazu pro vznik státní menšinové školy s německým vyučovacím jazykem byl však nízký počet dětí německé národnosti v jednotlivých obcích, v důsledku čehož nemohli a dodnes nemohou být splněny zákonné podmínky stanovující hranici minimálního počtu žáků ve třídě. Byť se již v roce 1991 podařilo tehdejšímu Svazu Němců založit jednu třídu s česko-německým vyučovacím jazykem při základní škole v Českém Krumlově, neměl tento počín dlouhého trvání. Po dvou letech byla výuka pozastavena právě z důvodu chybějícího počtu německých dětí. Snaha prosadit vznik státní školy s německým vy-

⁷⁸ Informátor je narozen v roce 1952, rozhovor byl proveden v roce 2014 v Sokolově.

⁷⁹ Zdroj dat pro rok 2001: *Český statistický úřad* [online]. [cit. 10. 4. 2015]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/>>.

⁸⁰ Srov. NOVOTNÝ, Lukáš. O němčině jako mateřském jazyce ve střední Evropě. Jazyková situace u příslušníků německých menšin ve světle sociologických výzkumů. In: ŠRAJEROVÁ, Olga (ed.). *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí: Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 12. a 13. listopadu 2002 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 2002, s. 254–260. ISBN 8086224406.

učovacím jazykem bez ohledu na národnost dítěte se nepodařila. Proto se německá menšina musela zacílit na soukromé školství. V roce 1991 byla Svazem Němců v Praze a ve středních Čechách zřízena základní škola německo-českého porozumění s českým a německým vyučovacím jazykem. Svaz byl současně také zřizovatelem pražského soukromého bilingvního gymnázia, které v Praze vzniklo o čtyři roky později. Dnes obě školy fungují pod záštitou Shromáždění Němců. V místech, kde žije německá populace nejpočetněji, se však žádnou školu otevřít nepodařilo. Pokud tedy místní rodiče a děti stojí o výuku v německém jazyce, musí navštěvovat soukromé vzdělávací instituce mimo působnost německé menšiny, jako je například česko-německé bilingvní gymnázium v Liberci, Znojmě, Karlových Varech či Brně. V rámci dnes již nepřehledného množství různých forem česko-německé spolupráce vznikají i projekty umožňující českým žákům studovat v Německu. Příkladem je česko-saský vzdělávací projekt nabízející společné studium českých a německých žáků na Gymnáziu Friedricha Schillera v Pirně.

2.8. ZÁVĚR

Po nuceném vysídlení německy hovořícího obyvatelstva zůstala v tehdejším Československu relativně početná německá menšina. V důsledku asimilačních tlaků komunistického režimu a řízenému rozptylu, kterému byla skupina podrobena, se počet zástupců hlásících se k německé národnosti neustále snižuje. Toto obyvatelstvo po druhé světové válce svou německou identitu zamlčovalo a uzavřelo do úzkých rodinných kruhů. Německé školství již nebylo obnoveno, jazykové kompetence v německém jazyce následujících generací se začaly postupně ztrácet.

Po roce 1989 zástupci německé menšiny začali usilovat o znovuoživení tohoto etnického společenství, demografické údaje však odrážely jeho nepříznivý stav. Klesající počty, převaha starších osob limitovaly akceschopnost organizací sdružujících Němce v České republice. Přes tato omezení se však některým z nich podařilo obnovit a revitalizovat německé folklorní tradice, kterými skupina nejen udržuje vnitřní integritu, ale prezentuje se i navenek v majoritním prostředí.

3. NĚMCI NA SLOVENSKU

3.1. ÚVOD

Předkládaná studie se zabývá tématem života německé minority na Slovensku. Karpatští Němci, jak byli od 19. století nazýváni historikem a etnologem Raimundem Friedrichem Kaindlem, v současné době tvoří početně jen velmi malou skupinu obyvatelstva. Spolu se Slováky a dalšími etniky však významně přispívali ke kulturnímu a hospodářskému rozvoji geografického prostoru Slovenska. Následující text je věnován stručnému historickému pohledu na existenci německy hovořícího obyvatelstva na tomto území a dále charakteristice etno-kulturních specifík a současnému působení této skupiny v oblasti společenské a kulturní.

3.2. LITERÁRNÍ REŠERŠE

K největším odborníkům, zabývající se otázkou etnických minorit na Slovensku se zaměřením na německé obyvatelstvo, se v současné době řadí dvojice slovenských historiků Soňa Gabzdilová-Olejníková a Milan Olejník. Jejich společná monografie *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953* patří k základní literatuře k dané problematice.⁸¹ Dále jsou autoři tvůrci mnoha dílčích studií jak k moderním dějinám Němců na Slovensku, tak k současnému stavu této minority.⁸²

.....
⁸¹ GABZDILOVÁ, Soňa a Milan OLEJNÍK. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV, 2004, 206 s. Acta Carpatho-Germanica, 12. ISBN 80-967621-9-2.

⁸² Za všechny jmenujme např. OLEJNÍK, Milan. Postoj spišských Nemcov k rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku ČSR. In: *StredoEurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848–1918*. Prešov – Bratislava – Wien: Universum, 1999, s. 309–315. ISBN 8096775324; OLEJNÍK, Milan. Miesto nemeckej menšiny v historickom vývoji Slovenska a okolnosti vedúce k jej odsunu. *Slezský zborník*. 1996, 94 (3): 190–197. ISSN 0037-6833; OLEJNÍK, Milan a Soňa GABZDILOVÁ. Odsun nemeckej menšiny zo Spiša v rokoch 1945–1948. In: *Spiš v kontinuite času*. Wien – Prešov – Bratislava: Universum, 1995, s. 214–222. ISBN 80-967001-3-8; OLEJNÍK, Milan. Transformácia identity spišských Nemcov v závislosti na meniacich sa štátoprávných a sociálnych podmienkach Slovenska v 20. storočí. In: BAČOVÁ, Viera (ed.) a Zuzana KUSA (ed.). *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 145–154. ISBN 80-967621-3-3; OLEJNÍK, Milan. Miesto nemeckej minority v konštrukcii multietnickej spoločnosti na Slovensku. In: ŠRAJEROVÁ, Olga (ed.). *Formování multikulturní společnosti v podmínkách ČR a v zemích střední Evropy*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 2000, s. 175–181. ISBN 80-86224-19-8; OLEJNÍK, Milan. Aktivity Karpatskonemeckého spolku na Slovensku v rokoch 1990–1997. In: *Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1998, s. 116–122. ISBN 80-86224-17-1.

Vhľad do dejín nemeckého obyvateľstva na území Slovenska nabízí rovněž publikace slovenského historika Dušana Kováče *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku 1871–1945*.⁸³ Stejný autor se soustředí také na otázku nucenému vysídlení slovenských Němců v knize *Vysídlenie Nemcov zo Slovenska (1944–1953)*.⁸⁴ K poválečné situaci nemecké minority se v různých studiích vyjadřuje rovněž slovenský historik Jan Pešek.⁸⁵ Další příspěvky k této problematice lze nalézt v kolektivních monografiích *Vynútený rozchod*⁸⁶ a *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*.⁸⁷ Specifickému tématu prezidentských dekretů Edvarda Beneše a jejich aplikaci na území Slovenska se pak věnují například publikace *Slovensko a Benešove dekréty*⁸⁸ a *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*.⁸⁹

Knihy o životě karpatských Němců pocházejí také z produkce samotné německé minority. Ondrej Pöss, předseda Karpatoněmeckého spolku a ředitel Muzea kultury karpatských Němců, platí za uznávaného odborníka na německou menšinu na Slovensku. Pöss mimo jiné zpracoval přehlednou publikaci *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*, kde se nacházejí základní informace o této skupině od jejího příchodu na území dnešní Slovenské republiky až po současnost.⁹⁰ Etnografická specifika karpatských Němců přibližuje publikace *Nemci na Slovensku. Ethnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania* slovenské etnoložky a muzeoložky Margaréty Horváthové.⁹¹ Z etnografické perspektivy sleduje Němce na Slovensku také další slovenská etnoložka Soňa Kovačevičová.⁹² Geografický a demografický vývoj tohoto obyvateľstva řeší

.....
⁸³ KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871–1945)*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1991, 235 s. ISBN 80-224-0155-2.

⁸⁴ KOVÁČ, Dušan. *Vysídlenie Nemcov zo Slovenska 1944–1953*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, 84 s.

⁸⁵ Např. PEŠEK, Jan. Cudzinci v domácom prostredí: Nemci na Slovensku po povojnovom odsune. *Historická revue*. 1999, (7): 18–19. ISSN 1335-6550; PEŠEK, Jan. Nemci na Slovensku po ukončení povojnového hromadného odsunu (1947–1953). *Historický časopis*. 1998, (2): 261–280. ISSN, 1335-6550.

⁸⁶ BRANDES, Detlef, Edita IVANIČKOVÁ a Jiří PEŠEK. *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938–1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Južosláviou*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1999, 259 s. ISBN 80-224-0586-8.

⁸⁷ ARBURG, Adrian von, Tomáš DVOŘÁK a David KOVAŘÍK. *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Vyd. 1. Matices moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2010, 534 s., [xl] s. obr. příl. Země a kultura ve střední Evropě. ISBN 978-80-86488-70-7.

⁸⁸ BEŇA, Jozef. *Slovensko a Benešove dekréty*. Bratislava: Belimex, 2002, 251 s. ISBN 80-89083-22-6.

⁸⁹ ŠUTAJ, Štefan, Milan OLEJNÍK a Peter MŌSNÝ. *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava: Veda, 2002, 158 s., il. ISBN 80-224-0731-3.

⁹⁰ PÖSS, Ondrej. *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2005, 74 s. ISBN 80-89079-16-4.

⁹¹ HORVÁTHOVÁ, Margaréta. *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno – Dunajská Streda: Liliium Aurum, 2002, 123 s. ISBN 80-8062-152-7.

⁹² Např. KOVAČEVIČOVÁ, Soňa. Bývalé nemecké vidiecke sídla na Slovensku, ich história a kultúra. *Národopisné informácie*. 1989, (2): 15–54. ISSN 1335-5074.

například Peter Kárpáty ze Slovenské geografické společnosti.⁹³ Práce zabývající se problematikou konstrukce, rekonstrukce a transformace kolektivních identit různých etnických skupin žijících na území Slovenska, a tedy i Němců, jsou obsaženy v kolektivní monografii slovenských badatelů *My a tí druhí v modernej spoločnosti*.⁹⁴

3.3. PROVÁDĚNÝ VÝZKUM

Tato studie vychází z doposud publikované odborné literatury vážící se ke zkoumané problematice a dále z provedeného kvalitativního výzkumu Kateřiny Vaškové, který byl realizován v rámci badatelského projektu o životě a identitě Němců v Československu pod vedením Sandry Kreisslové. Výsledky svého šetření uveřejnila autorka výzkumu ve své diplomové práci obhájené na PEF ČZU v Praze v roce 2015.⁹⁵ Jejím cílem bylo identifikovat základní atributy, na základě kterých zástupci karpatských Němců re-konstruují a re-interpretují své kolektivně sdílené „My“.

Metodika řešené problematiky byla založena na biografickém výzkumu, technikou sběru dat se stala biograficko-narativní a polostrukturovaná interview. Šetření probíhalo během roku 2014 ve východoslovenských obcích Vyšný Medzev (německy Obermetzenseifen), Nižný Medzev (německy Metzenseifen) a Štós (německy Stoß) v Košickém kraji, kde dodnes žije relativně početná skupina německého obyvatelstva. V rámci tohoto textu budou uváděny konkrétní příklady právě z tohoto regionu. Zde bylo provedeno celkem 30 rozhovorů, z toho bylo dotazováno 12 osob z nejstarší generace narozené před rokem 1945, 10 informátorů narozených mezi lety 1946 až 1980 a osm osob z nejmladší generace narozené po roce 1980. Rozhovory byly vedeny ve slovenštině, v textu se nachází jejich český překlad. Výpovědi narátorů se nahrávaly na diktafon a následně byly transkribovány. Dotazovaní souhlasili se zpracováním rozhovorů pro studijní účely a nacházejí se v audio-archivu Katedry psychologie PEF ČZU. Jména interviewaných osob byla anonymizována, použitá jména jsou fiktivní. Blíže k informátorům se vyjadřuje tabulka níže. Během výzkumu byly také navštíveny pobočky Karpatoněmeckého spolku v Košicích a v Nižném

.....
⁹³ KÁRPÁTÝ, Peter. Niekoľko poznámok ku geografickému skúmaniu vývoja nemeckého obyvateľstva v regiónoch východného Slovenska. *Geographia Cassoviensis*, 2011, (1): 47–58. ISSN 1337-6748.

⁹⁴ KILIÁNOVÁ, Gabriela, Eva KOWALSKÁ a Eva KREKOVIČOVÁ. *My a tí druhí v modernej spoločnosti: konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda, 2009, 722 s. ISBN 978-80-224-1025-0.

⁹⁵ VAŠKOVÁ, Kateřina. *Německá identita na Slovensku*. Praha, 2015. Diplomová práce. Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, katedra psychologie. Vedoucí práce PhDr. Sandra Kreisslová, Ph.D.

Medzevě, kde byly získány další potřebné informace o fungování organizace a životě zdejšího německého obyvatelstva.

Jméno	Rok narození	Rodinný původ	Místo původu	Vzdělání	Rodinný stav	Manžel/ka původ	Povolání	Náboženství
Mária	1924	mantácký	Medzev	ZŠ	vdova	slovenský	důchodce	katolík
Irma	1929	německý mantácký	Medzev	ZŠ	vdova	mantácký	důchodce	katolík
Hermann	1929	německý	Medzev	SOŠ	vdovec	mantácký	důchodce	katolík
Otto	1930	mantácký	Medzev	SOU	vdovec	mantácký	důchodce	katolík
Valéria	1937	mantácký	Medzev Rudník	SOU	vdova	mantácký	důchodce	katolík
Wanda	1938	mantácký	Medzev	SOU	vdova	mantácký	důchodce	katolík
Martha	1939	mantácký	Medzev	SŠ	vdova	mantácký	důchodce	katolík
Walter	1941	německý	Medzev	SŠ	ženatý	slovenský	důchodce	katolík
Johann	1941	mantácký	Medzev	SŠ	ženatý	slovenský	důchodce	katolík
Olga	1942	německý	Medzev	VŠ	vdova	maďarský	důchodce	katolík
Helga	1943	mantácký	Medzev	ZŠ	vdaná	mantácký slovenský	důchodce	katolík
Albert	1945	mantácký	Medzev	VŠ	ženatý	mantácký	důchodce	katolík
Ruth	1947	mantácký/ slovenský	Medzev	SŠ	vdaná	mantácký	důchodce	katolík
Dagmar	1951	mantácký	Medzev	SŠ	vdaná	mantácký slovenský	důchodce	katolík
Valéria	1954	mantácký- maďarský	Medzev	SŠ	vdaná	mantácký	důchodce	katolík
Martin	1957	mantácký	Medzev	SOU	ženatý	mantácký maďarský	dělník	katolík
Katarina	1960	mantácký	Medzev	SŠ	vdaná	mantácký slovenský	zdravotní sestra	katolík
Karol	1960	německý- slovenský	Medzev	VŠ	ženatý	mantácký slovenský	lesní mg.	ateista
Ema	1963	německý slovenský	Medzev	SŠ	vdaná	německý slovenský	zdr. sestra	katolík
Agata	1963	německý	Štos	SŠ	vdaná	slovenský	úřednice	katolík
Peter	1964	mantácký	Medzev	VŠ	ženatý	mantácký	lesník	katolík
Nina	1965	mantácký	Medzev	SŠ	vdaná	mantácký	uklízečka	katolík
Alžběta	1969	německý – maďarský	Medzev	VŠ	vdaná	slovenský maďarský	asistent	katolík
Martina	1980	mantácký – maďarský	Medzev	VŠ	vdaná	mantácký	pr. manažer	katolík
Kristián	1987	mantácký – maďarský	Medzev	VŠ	svobodný		student	katolík
Ján	1989	mantácký	Nižný Medzev					katolík
Karin	1990	slovenský – německý	Medzev	SŠ	svobodná		studentka	katolík
Angela	1991	mantácký	Medzev	SŠ	svobodná		studentka	katolík

Samuel	1991	mantácký	Medzev	VŠ	svobodný		živnostník	katolík
Laura	1992	mantácký – slovenský	Medzev	SŠ	svobodná		studentka	katolík
Tibor	1995	mantácký	Medzev	SŠ	svobodný			katolík

Pasportizační údaje informátorů. Zpracovala Kateřina Vašková.

3.4. HISTORIE NĚMCŮ NA SLOVENSKU

Nejstarší dějiny karpatských Němců na Slovensku

Německý vliv na slovenském území je spjat již s obdobím vlády prvního uherského krále Štěpána v 11. století. Němci sem byli zvaní jako odborníci, usazovali se zde řemeslníci, obchodníci, ale také rytíři a duchovní.⁹⁶ Silnější vlna německého obyvatelstva sem ovšem přicházela až v druhé polovině 13. století za krále Bély IV. Středověká německá kolonizace se stala reakcí na úbytek populace a zrušení území v důsledku ničivého vpádu Mongolů do Uher. Nově přichodící obyvatelé měli přispět k hospodářskému a kulturnímu pozvednutí postižených oblastí, přinášeli s sebou řadu inovací v těžbě rud a zpracování železa, dále také například právní a správní postupy. Další příchod německých obyvatel je spjat s protireformačním hnutím v Evropě v 16. a 17. století. Na Slovensku našli útočiště náboženská vyhnanci z řad německy hovořících evangelíků, kalvinistů a také stoupenci novokřtěnců, tzv. habáni, kteří vynikali vinařstvím, výrobou keramiky a kovových předmětů. Imigrace německého obyvatelstva pokračovala v menší míře i v dalších dvou stoletích. V 18. století souvisela s ukončením osmanské okupace území mezi Dunajem a Tisou, v 19. století byl příchod německého obyvatelstva spojen s průmyslovým rozvojem Slovenska a vzniklé potřeby kvalifikovaných pracovníků.⁹⁷

V důsledku odlišných období a oblastí, ze kterých německé obyvatelstvo na území Slovenska přicházelo, nedošlo k vytvoření jednotného homogenního společenství. Německé obyvatelstvo se odlišovalo kulturně, nábožensky, jazykově (hovořilo různými dialekty), hospodářsky a politicky. A na rozdíl od Němců v českých zemích nevytvořilo ani kompaktní osídlení. Karpatský Němci žili roz-

⁹⁶ PÖSS, Ondrej. *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2005, 74 s. ISBN 80-89079-16-4, s. 6.

⁹⁷ Blíže k tomu srov. ĐURKOVSKÁ, Mária. *História nemeckého osídlenia na území Slovenska do začiatku 19. storočia*. Čas, 2. Spoločenskovedný ústav SAV Košice [online]. [cit. 15. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2007/durkovska.html>>. Dále také GABZDILOVÁ, Soňa a Milan OLEJNÍK. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV, 2004, 206 s. Acta Carpatho-Germanica, 12. ISBN 80-967621-9-2, s. 8 nebo HORVÁTHOVÁ, Margaréta. *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno – Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2002, 123 s. ISBN 80-8062-152-7, s. 8–10.

ptýleně v řadě slovenských měst a obcí, významnější podíl obyvatelstva tvořili například v Košicích, Prešově, Bardějově, Žilině a Banské Bystrici. Dále se jedná o tři sídelní celky, které se vyznačují vyšším počtem příslušníků německé minority a zároveň formují tři kulturně specifické oblasti. Jednou z těchto oblastí je Bratislava a okolí. Zde žijící Němci se živilí především obchodem, řemeslnou výrobou a loďářstvím, dále také vinařstvím a zemědělstvím. V této oblasti se usadili také již výše zmínění habáni. Převládalo zde bavorské nářečí. Na středním Slovensku Němci osídlili území Horní Nitry (tzv. Hauerland) s centry v Kremnici a v Nitranském Pravně. V oblasti bohaté na nerostné suroviny žili především horníci, v jižnějších oblastech zemědělci. Třetím regionem je východoslovenská Spiš. Pro Horní Spiš (Kežmarok, Levoča, Spišská Nová Ves, Spišská Sobota a Poprad) byla charakteristická řemeslná výroba a obchod, ve venkovských oblastech zemědělství, od 19. století se zde rozmáhá turismus. Dolní Spiš s centrem v Gelnici byla hlavně hornickou oblastí. Zatímco na středním Slovensku a Dolní Spiši obyvatelé komunikovali „východostředoněmeckobavorskou“ směsí dialektů německého jazyka, v Horní Spiši se lze setkat kupříkladu se slezským nářečím. Co se týká konfese, převažovali ve spišském regionu evangelíci, německé obyvatelstvo žijící v oblasti Horní Nitry a v Bratislavě a okolí se povětšinou hlásilo ke katolicismu.⁹⁸

Život karpatských Němců od vzniku samostatné Československé republiky až do období nacistické evakuace a poválečného nuceného vysídlení

Konec první světové války přinesl rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československé republiky. Heterogenita německé menšiny na území Slovenska se projevila také v reakci na nově vzniklý stát, jehož součástí se stala. Zatímco bratislavští Němci byli ochotni s československou vládou spolupracovat, u spišských Němců se plně projevila předchozí maďarizace, která významně formovala jejich národnostní identifikaci a kulturně-hospodářský příklon k Uhrám. Právě v této oblasti dosahovaly protesty proti vzniku a připojení k Československu nejvyostřenějších podob. Odpor proti včlenění do nové republiky vyústil dokonce v myšlenku vzniku samostatné Spišské republiky. Československá armáda však veškeré secesionistické nálady a snahy Němců jak v českých zemích, tak na Slovensku potlačila. Prouherská politická orientace spišskoněmeckého obyvatelstva, která mimo jiné vyplývala také z frustrace ze

.....
⁹⁸ Viz GABZDILOVÁ, Soňa a Milan OLEJNÍK. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV, 2004, 206 s. Acta Carpatho-Germanica, 12. ISBN 80-967621-9-2, s. 9; PÖSS, Ondrej. *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2005, 74 s. ISBN 80-89079-16-4, s. 6. Blíže ke kolonizaci jednotlivých oblastí se vyjadřuje také HORVÁTHOVÁ, Margaréta. *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno – Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2002, 123 s. ISBN 80-8062-152-7.

ztráty z napojení zdejšího průmyslu na uherský trh, přetrvávala až do nacifikace Slovenska.⁹⁹

Se vznikem Československa a v důsledku výše zmíněné ztráty uherského trhu, který byl významným odběratel exportovaného zboží, nastal na Slovensku hospodářský útlum. Ekonomickou situaci navíc komplikoval dovoz levnějších produktů z českých zemí. Tato ekonomická a průmyslová stagnace země vyvolávala v části německých obyvatel značnou nelibost a odmítavý postoj k Československu. Na druhou stranu však v tomto období došlo k zastavení maďarizačních tlaků, kterým bylo německé obyvatelstvo až do roku 1918 vystaveno a vznikl tak prostor k obnově německého společenského a kulturního života. Československá vláda umožnila vznik celé sítě škol s německým vyučovacím jazykem. Zatímco ve školním roce 1912 / 1913 zde působilo jen 19 německých lidových škol (základních škol), ve školním roce 1920 / 1921 jich bylo již 102. Rozšířil se také počet německých měšťanských škol a gymnázií. Univerzitní vzdělání v německém jazyce mohli zájemci získat na vysokých školách v Praze nebo v Brně.¹⁰⁰

Pro doplnění uveďme, že v obci Medzev, kde probíhal biografický výzkum, byla v roce 1914 zřízena státní obecná škola s maďarským vyučovacím jazykem se třemi třídami. Jelikož se v tomto období většina obyvatel hlásila k německé národnosti, byla součástí výuky tři hodiny týdně i němčina. Od roku 1919 se stala vyučovacím jazykem němčina. Šest hodin týdně se vyučovala také slovenština, pročež museli němečtí učitelé složit nostrifikační zkoušku ze slovenského jazyka. Od prvního září roku 1922 byla ustanovena dvojjazyčná slovensko-německá škola. Od září 1928 byla zavedena osmiletá povinná školní docházka, v tomto roce zde fungovala jedna slovenská třída a dvě německé. V roce 1932 byla založena státní měšťanka se slovenským vyučovacím jazykem v Nižném Medzevě, jejíž součástí byly německé třídy.¹⁰¹

Československá vláda zaručovala také možnost vzniku politických stran a zájmových organizací a spolků formovaných na etnickém klíči. Politické aktivity slovenských Němců vyústily ve vznik dvou hlavních politických stran. V Bratislavě a na středním Slovensku dominovala Karpatoněmecká strana (*Karpathendeutsche Partei* – KdP), která vznikla v roce 1929. V roce 1935 se stala sesterskou organizací Sudetoněmecké strany (*Sudetendeutsche Partei* – SdP)

⁹⁹ Viz ĎURKOVSKÁ, Mária. *Formovanie nemeckej politickej scény na Slovensku v rokoch 1918–1920 s dôrazom na spišský región*. Člověk a společnost [online]. [cit. 15. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2009/2/5838/>>.

¹⁰⁰ Srov. GABZDILOVÁ, Soňa a Milan OLEJNÍK. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV, 2004, 206 s. Acta Carpatho-Germanica, 12. ISBN 80-967621-9-2, s. 11–12; GEDEON, Viliam. *Medzev – Premeny mesta od založenia po dnešok*. Svidník: Tlačiareň svídnická, 2013, 288 s. ISBN 987-80-89392-60-5, s. 61.

¹⁰¹ GAŠPAR, Siegfried a Ervín MÉDER a kol. *Vyšný Medzev, história a prítomnosť*. Košice: TypoPress, 2007. ISBN 978-80-89089-59-8, s. 171–177; GEDEON, Viliam. *Medzev – Premeny mesta od založenia po dnešok*. Svidník: Tlačiareň svídnická, 2013, 288 s. ISBN 987-80-89392-60-5, s. 65.

Konráda Henleina. Ve spišském regionu se od roku 1920 formovala prouhersky orientovaná Spišskoněmecká strana (*Zipser Deutsche Partei* – ZDP). Po podepsání Mnichovské dohody v roce 1938 byl vyhlášen vznik Německé strany (*Deutsche Partei* – DP), navazující na existenci dřívější KdP, jejíž činnost byla stejně jako v případě SdP zakázána. Německá strana, v jejímž čele stanul Franz Karmasin, otevřeně hlásala nacionálně socialistickou ideologii a antisemitismus. Po vzniku Slovenské republiky v roce 1939 se stala jediným reprezentantem německé menšiny na Slovensku. Strana měla na orgánech Slovenské republiky nezávislou organizační strukturu a disponovala vlastními polovojenskými sbory *Freiwillige Schutzstaffel* (FS). V Německé straně byla na počátku války organizována většina německého obyvatelstva, nelze sice objektivně určit míru identifikace s nacistickou ideologií jejích řadových členů, odpor vůči straně byl však minimální.¹⁰² Karpatští Němci na rozdíl od sudetských Němců nezískali německé říšské občanství a nemohli tak být povoláváni do *wehrmachtu*. DP ovšem zajišťovala nábor dobrovolníků do SS a po vyhlášení totální války Adolfem Hitlerem v roce 1943 pak byli do válečného konfliktu zapojeni i zde žijící Němci.¹⁰³

Reakcí na autoritativní režim Slovenské republiky se stal vznik Slovenské národní rady (SNR) v roce 1943. Zde organizované protifašistické skupiny se postavily proti nacismu a připravily ozbrojené Slovenské národní povstání, které vypuklo 29. srpna 1944. SNR začala vykonávat zákonodárnou činnost, rozpustila německé politické strany a organizace, proti německému obyvatelstvu namířila různé restriktce. V této době začaly zároveň dopadat tvrdé represe na slovenské Němce ze strany sovětských partyzánských skupin. K násilnému zacházení s Němci docházelo bez ohledu na jejich osobní vinu či nevinu. Odhad obětí civilního obyvatelstva z řad německé menšiny činí zhruba 1 200 osob.¹⁰⁴

Od září roku 1944 se místních Němců dotkla také nucená nacistická evakuace před blížící se Rudou armádou. Transporty s evakuovanými osobami směřovaly především do sudetských oblastí, na konci války se slovenští Němci nacházeli také v Německu, Rakousku a částečně také na území Protektorátu Čechy a Morava. Údaje o počtu evakuovaných osob se v literatuře liší, historik Dušan Kováč uvádí zhruba 100 000 evakuovaných osob a utečenců. Po skončení války mělo oficiálně dojít k navrácení těchto obyvatel do jejich původní vlas-

.....
¹⁰² Existovala pouze několik málo skupin německých komunistů, které ilegálně fungovaly v Bratislavě a v regionu Horní Nitry, srov. GABZDILOVÁ, Soňa a Milan OLEJNÍK. *Karpatští Němci na Slovensku od druhé světové vojny do roku 1953*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV, 2004, 206 s. Acta Carpatho-Germanica, 12. ISBN 80-967621-9-2, s. 28.

¹⁰³ Viz GABZDILOVÁ, Soňa a Milan OLEJNÍK. *Karpatští Němci na Slovensku od druhé světové vojny do roku 1953*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV, 2004, 206 s. Acta Carpatho-Germanica, 12. ISBN 80-967621-9-2, s. 15–28.

¹⁰⁴ K tomu blíže GABZDILOVÁ, Soňa a Milan OLEJNÍK. *Karpatští Němci na Slovensku od druhé světové vojny do roku 1953*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV, 2004, 206 s. Acta Carpatho-Germanica, 12. ISBN 80-967621-9-2, s. 29–31.

ti. Zpět se vrátilo ovšem pouhých 30 000 Němců, mnozí zůstali v Německu a Rakousku, někteří byli spolu s Němci z českých zemí zařazeni do tzv. divokých a organizovaných odsunů.¹⁰⁵ S návratem Němců ze severozápadních Čech zpět na střední Slovensko je pak spjat neblaze proslulý „masakr na Švédských šancích“ v blízkosti Přerova z 18. června 1945, během kterého se stalo aktem pomsty jednotek československé armády 265 osob především z řad karpatských Němců, ale také Slováků a Maďarů. Mezi oběťmi převažovaly ženy a děti.¹⁰⁶

Obrázek 13. Pomník karpatských Němců na přerovském hřbitově.

Převzato z: HÝBL, František. *Tragédie na švédských šancích v červnu roku 1945*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 1995, 40 s.

¹⁰⁵ Viz KOVÁČ, Dušan, Die „Aussiedlung“ der Deutschen aus der Slowakei. In: BRANDES, Detlef (ed.), Edita IVANIČKOVÁ (ed.) a Jiří PEŠEK (ed.). *Erzwungene Trennung: Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938–1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*. 1. Aufl. Tübingen: Klartext, 1999, 328 s. Veröffentlichungen der Deutsch-Tschechischen und Deutsch-Slowakischen Historikerkommission, Band 8. ISBN 3-88474-803-3, s. 238–239.

¹⁰⁶ K tomu blíže STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV, 2005, 366 s. ISBN 80-7285-062-8, s. 274–278; HÝBL, František. *Tragédie na švédských šancích v červnu roku 1945*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 1995, 40 s.

Nacistickou evakuaci ze Slovenska líčil z pohledu dítěte i jeden z našich pamětníků – Johann (*1941):

Když mi byly čtyři roky a bratrovi byly dva, tak tu přešlo německé vojsko, které ustupovalo z Ruska. Němečtí vojáci nás přemluvili, abychom s nimi šli do Německa. Co jsme mohli a co jsme měli, to jsme sbalili a nejprve jsme jeli vlakem až do Žiliny. Tam to bylo rozbombardované. Pochytali jsme nebo nakoupili koně. Já jsem odešel s bratrem a matkou. Šli s námi i další lidé. Tak jsme se dostali až do Olomouce. Tam byli Němci, ale ne sudetští. Tam jsme byli ubytováni, protože jsme nemohli jít dále. Jak postupovala armáda, tak jsme šli i my. Pamatuji si na to, že když jsme tam došli, že tam byli velcí sedláci. Rodiče u nich pracovali. Tam nás navštívil otec, který byl v německé armádě [ve *wehrmachtu*] a potom museli ustoupit. Měli jsme pokračovat dále, ale neodešli jsme, protože Němci museli utíkat a nás dohnali Rusové a samozřejmě jsme dostali strach, co s námi bude. Byli mezi nimi i slušní lidé, kteří nám řekli, ať se nebojíme, že nám nic neudělají, protože tam byly jen ženy a děti, žádní muži.

Rozhovor pokračoval vzpomínkou na návrat domů na Slovensko a nesnadnou situaci, která zde pro německé obyvatele nastala:

Řekli nám [Rusové], že se musíme vrátit. Ale jak se vrátit? Neměli jsme vozy ani peníze. Od vojáků jsme koupili koně a vozy jsme měli od sedláků, kteří začali utíkat. Na půjčených vozech jsme dojeli až do Žiliny. Po cestě nás kontrovali a sebrali [Slováci] nám i to poslední [...], pak jsme neměli ani peřiny. Vzpomínám si, že přes potok přešel jeden farář a ten z nich byl nejhorší, on nám sebral i to poslední. Ze Žiliny jsme jeli vlakem až do Medzeva. Po našem odchodu zůstaly domy prázdné a to si rozebírali Slováci. Sebrali nábytek a všechno, co jsme tam měli. Takže po návratu jsme neměli nic. Když jsme se vrátili, tak byla velká bída. Stát začal dávat potravinové lístky. Celá rodina dostala například lístek na tři chleby a na pár litrů mléka. Slováci i Romové lístky dostali, ale obyvatelé německé národnosti nedostali nic. My jsme byli živí z toho, co jsme měli doma. Babička měla krávu, a co nám dala, to jsme měli. Chleba někdy nebyl celý týden. Trvalo to dva, tři roky. Na Němce pohlíželi jinýma očima. Byli jsme utlačováni. Uplatňoval se zde princip kolektivní viny a trestali nás za to, co jsme neudělali. Pak babičku přemluvili, aby šla na úřad a rodinu reslovakizovali. Ačkoliv jsme neovládali řeč, stali jsme se najednou Slováky. Tím pádem jsme dostali i potravinové lístky.

Zbylému německému obyvatelstvu na Slovensku se nakonec nevyhnul ani poválečný hromadný transport, který byl pro všechny Němce z obnovené česko-

slovenské republiky plánován už v československém exilu. Od října roku 1946 bylo odsud vypraveno celkem 27 transportů s okolo 32 450 osobami.¹⁰⁷ V dalších letech probíhaly ještě tzv. dodatečné odsuny v rámci akce slučování rodin, během nichž odešlo nanejvýš 500 osob. Mezi lety 1950 až 1951 byly organizovány „dobrovolné“ vysídlovací transporty, touto cestou odešlo 327 osob německé národnosti, 20 osob zemi opustilo individuálně.¹⁰⁸

V roce 1930 počet Němců v Československu činil 3 231 688, z toho na Slovensku jich žilo 147 501. Z tohoto původního počtu Němců zůstalo po druhé světové válce na slovenském území jen nepatrný zlomek. V roce 1948 jich bylo evidováno něco kolem 8 000¹⁰⁹, dle sčítání lidu z roku 1950 se k německé národnosti přihlásilo už jen 5 179 osob.¹¹⁰

Život karpatských Němců za socialismu až po současnost

Němci v komunistickém Československu byli podrobeni řízené asimilaci, přičemž měli být plně zapojeni do „socialistické výstavby“. Až v roce 1956 byla do Ústavy zahrnuta rovnost všech národností žijících na Slovensku, minoritní práva to však slovenským Němcům nezaručilo. Komunistický režim existenci německé minority neuznával. Změny přineslo až uvolnění let šedesátých, během kterých byl přijat ústavní zákon o postavení národností a Němcům v Československu byla po mnoha letech uznána menšinová práva. „Oživení“ německé minority a jejích aktivit však zastavila, tak jako v celém Československu, nastupující normalizace. Cílevědomá asimilace a úplná absence německého školství nakonec dovedly danou národnostní skupinu až na samý okraj zániku. V roce 1980 se k německé národnosti přihlásilo už jen 2918 osob.¹¹¹

¹⁰⁷ Viz KOVÁČ, Dušan, Die „Aussiedlung“ der Deutschen aus der Slowakei. In: BRANDES, Detlef (ed.), Edita IVANIČKOVÁ (ed.) a Jiří PEŠEK (ed.). *Erzwungene Trennung: Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938–1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*. 1. Aufl. Tübingen: Klartext, 1999, 328 s. Veröffentlichungen der Deutsch-Tschechischen und Deutsch-Slowakischen Historikerkommission, Band 8. ISBN 3-88474-803-3, s. 239. K poválečné situaci slovenských Němců také OLEJNÍK, Milan. *Postavenie nemeckej menšiny na Slovensku po porážke nacistického Nemecka*, ČaS, 2. Spoločenskovedný ústav SAV Košice [online]. [cit. 15. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/2-98/olejnik.html>>.

¹⁰⁸ PEŠEK, Jan. Die Deutschen in der Slowakei nach Beendigung der kollektiven Abschiebung. In: BRANDES, Detlef (ed.), Edita IVANIČKOVÁ (ed.) a Jiří PEŠEK (ed.). *Erzwungene Trennung: Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938–1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*. 1. Aufl. Tübingen: Klartext, 1999, 328 s. Veröffentlichungen der Deutsch-Tschechischen und Deutsch-Slowakischen Historikerkommission, Band 8. ISBN 3-88474-803-3, s. 241.

¹⁰⁹ Srov. STANĚK, Tomáš. *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918–1948)*. Ostrava: Amosium servis, 1992, 111 s. ISBN 80-85498-04-9.

¹¹⁰ PEŠEK, Jan. Die Deutschen in der Slowakei nach Beendigung der kollektiven Abschiebung. In: BRANDES, Detlef (ed.), Edita IVANIČKOVÁ (ed.) a Jiří PEŠEK (ed.). *Erzwungene Trennung: Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938–1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*. 1. Aufl. Tübingen: Klartext, 1999, 328 s. Veröffentlichungen der Deutsch-Tschechischen und Deutsch-Slowakischen Historikerkommission, Band 8. ISBN 3-88474-803-3, s. 241.

¹¹¹ PÖSS, Ondrej. *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2005, 74 s. ISBN 80-89079-16-4, s. 18.

Možnost etno-kulturní revitalizace německé minority nastala až po roce 1989. Představitelé československých Němců v nastupujících podmínkách demokracie doufali v navýšení osob hlásících se k německé národnosti. Zatímco v českých zemích se tento předpoklad nevyplnil, na Slovensku k navýšení došlo.

Při sčítání lidu v roce 1991 se zde k německé národnosti přihlásilo 5 629 obyvatel. Stejně jako v českých zemích se však usuzovalo, že počet je mnohonásobně vyšší, v důsledku asimilačních vlivů a špatných zkušeností z minulosti se však mnozí občané k původní národnosti nehlásí.

V dalších letech začaly počty Němců klesat. V roce 2001 se jednalo 5 405 obyvatel a při sčítání obyvatel v roce 2011 se k německé národnosti hlásilo 4 690 obyvatel Slovenské republiky, tj. 0,1 %. Z toho nejvíce v Košickém (1 179 obyvatel, tj. 0,1 %) a Bratislavském kraji (1 165 obyvatel, tj. 0,2 %).¹¹²

Pro úplnost pohledme také na současnou demografickou skladbu obcí, kde probíhal výzkum pro tuto studii.

Statistika celostátního Sčítání obyvatel uskutečněná 26. května 2001 uvádí ve Vyšném Medzevě 529 obyvatel. Z toho 394 národnosti slovenské, 67 německé, 51 romské, sedm maďarské, dva české a osm národnosti nezjištěné. V roce 2011 zde žilo celkem 535 lidí. Z toho 444 osob národnosti slovenské, 57 německé, pět české, dva maďarské, jeden romské, 25 národnosti nezjištěné a jeden národnosti ostatní.¹¹³

V Nižném Medzevě v roce 2001 žilo 3 667 osob. Ke slovenské národnosti se přihlásilo 2 766 obyvatel, k německé 497, k romské 244, příslušníků maďarské národnosti zde žilo 87, českou národnost uvedlo 16 a rusínskou dva občané. U 82 obyvatel nebyla národnost zjištěna.¹¹⁴ V roce 2011 došlo k nárůstu na 4 261 obyvatel, z toho slovenskou národnost uvedlo 2 975 osob, německou 354, romskou 77, maďarskou 54. 19 obyvatel uvedlo českou národnost, po dvou to pak byla národnost moravská, bulharská, rusínská a polská. Jeden občan uvedl židovskou národnost. U 773 obyvatel nebyla národnost zjištěna.¹¹⁵

Štós evidoval v roce 2011 celkem 739 obyvatel, z toho se 623 osob přihlásilo ke slovenské národnosti, k německé 30 osob, pět obyvatel se hlásilo k maďarské a české národnosti, po dvou to pak byla národnost romská, polská a ostatní. Je-

.....
¹¹² *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, 2011*. [online] Štatistický úrad SR. [cit. 15. 6. 2014]. Dostupné z: <http://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/790f6f81-1f29-48dc-b9e0-7c55cd010b75/Tab_9_Obyvatelstvo_trvalo_byvajuce_v_krajoch_SR_podla_narodnosti_SODB_2001_2011.pdf?MOD=AJPERES>.

¹¹³ IVANČÍKOVÁ, Ludmila. *Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011: obyvateľstvo podľa národnosti*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012, 92 s. ISBN 978-80-8121-206-2, s. 82.

¹¹⁴ GEDEON, Viliam. *Medzev – Premeny mesta od založenia po dnešok*. Svidník: Tlačiareň svídnická, 2013, 288 s. ISBN 987-80-89392-60-5, s. 145.

¹¹⁵ IVANČÍKOVÁ, Ludmila. *Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011: obyvateľstvo podľa národnosti*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012, 92 s. ISBN 978-80-8121-206-2, s. 82.

den občan uvedl moravskou, a jeden ukrajinskou národnost. U 68 občanů této obce nebyla národnost zjištěna.¹¹⁶

Na Slovensku existují v současné době pro etnické menšiny v zásadě standardní práva. Vychází zde tisk v jazyce menšin, televize a rozhlas vysílají menšinové pořady, fungují zde menšinové spolky a organizace. Příslušníci menšiny mají právo se vzdělávat ve své mateřštině. Co se týká vyrovnání se s minulostí na politické úrovni, vydala nová Slovenská národní rada v roce 1991 prohlášení k protiprávnímu vyhnání karpatských Němců a odsoudila princip kolektivní viny:

Po zhodnocení veľkého hospodárskeho a kultúrneho prínosu nemeckých osadníkov v priestore (stredovekého) Slovenska, po popisu vývoje a osudu slovenských Němců po vzniku Československého štátu v roku 1918, po zániku Československa v roku 1939, po politickom hodnotení pozície slovenských Němců v rokoch 1939–1945, po evakuácii Němců od zária 1944 do března 1945, po deportácii 22 000 Němců do oboch častí rozdeleného Nemecka podľa čl. 13 Postupimské dohody víťazných mocností, po odňatí štátneho občianstva Němcům podľa Košického vládného programu a podľa dekrétu č. 33 prezidenta (Edvarda Beneša) Československej republiky, je zvlášť politovanihodné, že touto fázou odsunu boli postihnutí väčšinou nevinní pracovní ľudia, práve tí, čo sa po skončení války dobrovoľne rozhodli vrátiť na Slovensko, neboť ho považovali za svoju vlasť. Tito naši nemeckí spoluobčané trpeli za ty, ktorí ve jménu nemecké menšiny na Slovensku sloužili nacismu.

Uběhlo téměř půlstoletí, mnohé rány přebolely, zrodily se nové generace v nových podmínkách. My, představitelé svobodného demokratického Slovenska, chceme vstoupit do společenství národů s čistými úcty. Odsuzujeme princip kolektivní viny, i kdyby se zdůvodňoval jakýmkoliv argumenty. Uvědomuje si, že evakuaci a následným vyhnáním nemeckých spoluobčanů Slovensko ztratilo etnickou skupinu, která po staletí tvořila součást společného civilizačního úsilí a významně se podílela na pestrosti kulturního koloritu naší země.

*Dnes Vám všem, pamětníkům dávných rozbrojů, vyhnancům i jejich potomkům podáváme ze Slovenska přátelskou ruku. Pokusme se zapomenout na spory a křivdy. Společně pracujeme na zvelebování dávné domoviny. Nechť most porozumění mezi našimi národy navždy překlene vysychající řeku válečné nenávisti.*¹¹⁷

¹¹⁶ IVANČÍKOVÁ, Ľudmila. *Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011: obyvateľstvo podľa národnosti*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012, 92 s. ISBN 978–80–8121–206–2, s. 82–83.

¹¹⁷ GEDEON, Viliam. *Medzev – Premeny mesta od založenia po dnešok*. Svidník: Tlačiareň svídnická, 2013, 288 s. ISBN 987–80–89392–60–5, s. 122.

3.5. IDENTITA NĚMCŮ NA SLOVENSKU

Tradiční kroj, zvyky a tradice

Oděv karpatských Němců se přizpůsoboval městskému či venkovskému usídlení a způsobu obživy obyvatel. Oděv se mohl odlišovat také podle postavení a majetku či věku. V bratislavské oblasti například nosily starší ženy jednobarevné tmavé oblečení s černými zástěrami, naproti tomu mladé ženy měly světlejší oděv, z části v krojové úpravě. Černé tylové a háčkované čepce s černými nebo jednobarevnými stužkami poukazovaly na věk nositelky. Mužský oděv byl ovlivněn zdejším vinařstvím. Na středním Slovensku byl oděv bohatý a barevně pestrý. Mužský oděv byl ovlivněn hornictvím, oděv žen se odlišoval podle jednotlivých obcí. Na Spiši se vytvořily tři skupiny německého oděvu podle sídel: horní a dolní tok Popradu a dolní Spiš.¹¹⁸

Odlehlé obce, jako například Medzev, si prošly v tomto ohledu samostatným vývojem. Z popisů z druhé poloviny 19. století se dozvídáme, že mužský slavnostní oděv byl upomínkou na uniformu Rákocziových vojsk, v nichž Medzevčané sloužili. Kroj se skládal z kombinace maďarských a německých prvků. Muži nosili maďarské kalhoty a boty, německou vestu a německý tmavomodrý kabátec. Ke kroji patřil také klobouk se širokou krepou, který byl podobný slovenskému. V zimě si oblékali také krátký kožich se stříbrnými knoflíky. Starší ženy nosily německý kroj, mladší maďarský. Německá podoba kroje se skládala z černého čepce s bílým proužkem a stuhou, která sahala vzadu po kolena, tmavozelené vlněné sukně, černé blůzy s krátkým nebo s dlouhým rukávem, tmavě vyšíváné vesty bez rukávů se sponami, jež byla olemovaná barevnou stuhou. Na sukni se vážala úzkým červeným páskem tmavá zástěra. Na hlavě se po vzoru slovenských žen nosil pestrý velký šátek. V chladnějším období posloužil tmavý kabátec se stříbrnými knoflíky. Pro maďarský kroj byl charakteristický černý čepce ozdobený zlatou širokou krajkou po obvodu a černou stuhou sahající vzadu až po kolena. Bílá blůzka měla rukávy ukončené krajkou, na bílé spodničce se nosila barevná hedvábná sukně, většinou v zelené barvě, sahající po kotníky. Sukně byla opásána červenou zástěrou s růžovou stuhou a na spodním okraji olemovaná kontrastní krajkou. Přes blůzku se nosily ručně vyšíváné vesty, na které se dával šátek, jenž pokrýval krk a hrud'. Na záda se připínala velká mašle, jejíž konce visely až po kolena. Nosily se také korálky. Děvčata se od žen

¹¹⁸ PÖSS, Ondrej. *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2005, 74 s. ISBN 80-89079-16-4, s. 56.

lišila mimo jiné tím, že nenosila čepec a vlasy měla zapletené do jednoho copu s několika vlajícími stuhami.¹¹⁹

Obrázek 14. Slavnostní kroj z Medzeva, kolem roku 1920.

Převzato z: HORVÁTHOVÁ, Margaréta. *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno – Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2002, 123 s. ISBN 80-8062-152-7, s. 105.

Typické zvyky se v některých obcích zachovaly až do dvacátého století. Rovněž i v tomto případě jsou zaznamenány regionální odlišnosti. Jednalo se o zvyky kalendářní, církevní, rodinné nebo zvyky a tradice spojené s prací či určitou sociální skupinou. Jako příklad lze uvést lití oliva, vaření halušek večer na svátek sv. Ondřeje, chození „čarodějnic“ na sv. Lucii, polévání děvčat a žen vodou o Velikonocích, sypaní peněz na novomanžele při vycházení z kostela a další. Také se udržovaly různé druhy písní.¹²⁰

¹¹⁹ GEDEON, Viliam. *Medzev – Premeny mesta od založenia po dnešok*. Svidník: Tlačiareň svídnická, 2013, 288 s. ISBN 987-80-89392-60-5, s. 222–224). Blíže ke krojům v jednotlivých oblastech srov. HORVÁTHOVÁ, Margaréta. *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno – Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2002, 123 s. ISBN 80-8062-152-7.

¹²⁰ PÖSS, Ondrej. *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2005, 74 s. ISBN 80-89079-16-4, s. 56.

Ze zkoumané oblasti obcí Vyšný a Nižný Medzev a Štós lze zmínit některé ze zvyků, které přibližovali sami informátoři. Jedná se například o slavení masopustu (*fašanku*) a hledání hnízd se sladkostmi na Velikonoce. Odlišné bylo slavení svateb – dříve v každé obci existovala funkce tzv. *pítače*, který chodil žádat o nevěstu, svatby trvaly tři dny a pořádaly se doma. Před svatbou se pekly typické medzevské koláče, tzv. *porty*, které se skládaly z více vrstev. Peklo se také drobné svatební cukroví. Odlišné bylo i slavení Vánoc – stromeček se zdobí již 23. prosince, na Štědrý den ráno jej chodil posvětit farář. Odstrojit se mohl až na Tři krále.

V rodinách dotazovaných se předávaly německé nebo mantácké písně a pověsti, v některých rodinách se dodnes vaří typická jídla, mezi něž patří fazolová polévka *Rütscha*, bramborové halušky, *Grullnpeeltschen* – kynutý koláč z bramborového těsta ochucený pepřem, který se po upečení pocukruje, dále *Gefuttate Knödel* – nudlové těsto plněné brynzovou náplní s koprem. Informátorka Mária (*1924) během rozhovoru přiblížila slavení fašanku, typická jídla a další zvyklosti:

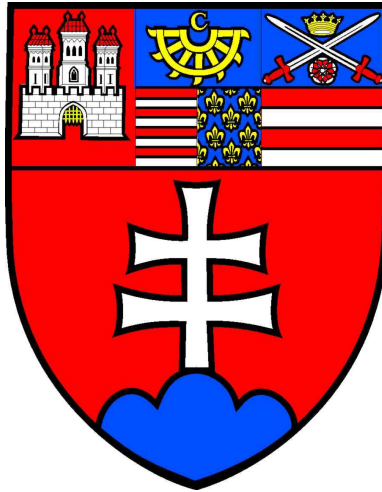
Zvyky byly takové u nás [...], například fašanky. Převlékali se za nevěsty a všechno možné, chodili od domu k domu a sbírali vajíčka, slaninu. Pak udělali zábavu. Mantáci měli rádi Rütschu, což byla fazolová polévka a potom Grullnpeeltschen – bramborový koláč [...] a bramborové halušky. To bylo takové medzevské jídlo. A potom Gefuttate Knödel, co se ani nedá říct slovensky. Každou sobotu se uklízelo, to je také německý zvyk. Měli rádi čistotu a pořádek. Jinak by byla žena označena za línou. Dříve jsme doma zpívali mantácké písničky, ve školce německé. Můj otec mi rád zpíval mantáckou ukolébavku.

V současné době se o péči a udržování folklórních specifík slovenských Němců zasazují různé folklórní skupiny Karpatoněmeckého spolku, o kterém pohovoříme v následující kapitole.

Současný spolkový život německé minority na Slovensku

O kulturní a jazykovou identitu německého obyvatelstva na Slovensku se zasazuje Karpatoněmecký spolek, který byl založen 27. srpna 1990. V této době se přihlásil pod hlavičku tehdejšího Svazu Němců v Československu. Ustanovující shromáždění se následně konalo 30. září téhož roku v Medzevě. Hlavní sídlo organizace se nachází v Košicích. V současné době eviduje spolek 4 500 členů ve 32 místních skupinách, které jsou sjednoceny do pěti oblastí: Bratislava, Hauerland, Horní Spiš, Dolní Spiš a Bodwatal. Tyto místní skupiny pak disponují různými pěveckými a tanečními uskupeními. Spolková republika Německo zřídila pro spolek také sedm tzv. Domů setkávání, které se nacházejí v Bratislavě, Nitranském Pravně, Handlovej, Kežmarku, Mníšku nad Hnilcom,

Medzevě a v Košicích. Tyto budovy jsou určeny k pořádání kulturních aktivit, jazykových kurzů a další činnosti nejen pro občany německé národnosti.¹²¹

Obrázek 15. Znak Karpatoněmeckého spolku.

Symbolem Karpatoněmeckého spolku se stal znak, který je tvořen z erbů Bratislavy, Kremnice, Kežmarku, které symbolizují tři německá osídlení na Slovensku a ze slovenského dvojramenného kříže.

Zdroj: *Karpatskonemecký spolok na Slovensku*. [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.kdv.sk/?page_id=2>.

Cílem Karpatoněmeckého spolku je v první řadě především revitalizace etnické, kulturní a jazykové identity německé menšiny na Slovensku a zastupování zájmů skupiny v kulturní, společenské, sociální, občanské, ale i hospodářské oblasti. Spolek se také snaží o pozvednutí a podporu aktivit mládeže německé národnosti či německého původu. Mezi další činnosti spolku patří vydávání literatury a především pak měsíčníku *Karpatenblatt*, který je jediným periodikem německé minority na Slovensku.¹²²

Největší festival, který pod záštitou tohoto spolku každoročně probíhá v Kežmarku, je *Sviatok kultúry a vzájomnosti*. V rámci této akce se setkávají jak folklorní skupiny německé minority na Slovensku, tak ze zahraničí. Během roku se pak pořádají další drobné kulturní festivaly. Spolek se angažuje také v podpoře výuky německého jazyka a německého dialektu. Pro děti pořádá dětské tábory nebo dětskou tvořivou dílnu (*Kinderwerkstatt*). Tato akce probíhá ve spolupráci se sedmi slovenskými základními školami, které mají rozšířenou výuku němčiny, trvá jeden týden a koná se v německém jazyce. V roce 2013 byla

¹²¹ *Úrad vlády SR*. [online]. [cit. 10. 12. 2015]. Dostupné z:

<<http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/nemecka-narodnostna-mensina/>>.

¹²² *Karpatskonemecký spolok na Slovensku*. [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z:

<http://www.kdv.sk/?page_id=2>.

zaktivizována mládežnická organizace *Karpatendeutsche Jugend*. Koncem srpna se pořádá *Jugendfest*, největší festival karpatoněmecké mládeže, během kterého vystupují mládežnické taneční a hudební soubory z celého Slovenska.

Další významnou institucí tvoří Muzeum kultury karpatských Němců, které bylo zřízené v roce 1997 jakožto specializované muzeum Slovenského národního muzea. Cílem muzea je v první řadě shromažďování, ochrana, odborné zpracování a prezentace hmotné a duchovní kultury karpatských Němců. Jeho sídlo se nachází v Bratislavě, kde se zároveň nalézá stálá expozice dějin a kultury karpatských Němců. Jedna z dalších expozic, se zaměřením na dějiny a kulturu Hauerlandu, se nachází v Domě setkávání v Nitranském Pravně.¹²³

Jazyk a školství

Na území Slovenska přišli němečtí kolonisté z rýnské, moselské a franské nářečové oblasti a svůj dialekt si přirozeně nesli s sebou. Později přišli další osadníci z Bavorska, Švábska, Rakouska, dále také horníci ze Slezska a středního Německa. V průběhu staletí se různé proudy německých osídlenců setkávaly a mísily a často tak vznikala nářečí nová. Přesné určení původu jednotlivých dialektů tak není vždy snadné. Na území Slovenska se dodnes zachovala tato německá nářečí:

- německé nářečí z Bratislavy;
- německé nářečí z Nitranského Pravna;
- německé nářečí z Kunešova;
- německé nářečí z Horní Štubne;
- německé nářečí z Handlové;
- hornospišské německé nářečí;
- dolnospišské německé nářečí;
- německé nářečí z Dobšiny;
- mantáctina z Vyšného a Nižného Medzeva.¹²⁴

Pro oblast, kde probíhal biografický výzkum (Medzev a Štós), je signifikantní užívání starého německého dialektu – mantáctiny a obyvatelé tohoto regionu jsou proto označováni za Mantáky. K názvu „Manták“ existuje několik výkladů možného vzniku. Výraz může mít původ ze slova *oppidi montani* (latinský výraz pro hornická města, *oppidum* je město, *mons* vrch). Slovo Manták (německy *die Mantaken*) odkazuje i k německému slovu *montan* vycházející z latinského

¹²³ *Karpatskonemecký spolok na Slovensku*. [online]. [cit 18. 12. 2015]. Dostupné z: http://www.kdv.sk/?page_id=1.

¹²⁴ GAŠPAR, Siegfried a Ervín MÉDER a kol. *Vyšný Medzev, história a prítomnosť*. Košice: TypoPress, 2007. ISBN 978-80-89089-59-8, s. 37-38.

Montanus, které označuje nejen vrchy, pohoří, kopce, ale i těžbu a zpracování rudy, čímž se Mantáci převážně živili. Změna hlásky „o“ na „a“ ve slově Manták je výsledkem hláskové změny, která v němčině proběhla. Slovu Manták odpovídá i francouzské slovo *montagne*, což znamená vrch, hory, kopec, hromadu. Lidová verze původu slova Manták se odvozuje od otázky na trzích: *Bos manta?* (Co říká, co míní?).¹²⁵

Nejstarší generace narozena před rokem 1945 tento dialekt dodnes užívá. Všichni dotazovaní shodně uvedli, že v rodinném prostředí komunikovali právě mantácky. Před rokem 1945 navštěvovaly německé školy, které však byly po skončení války uzavřeny a musely proto nastoupit do škol se slovenským vyučovacím jazykem. Z toho vyplývalo mnoho problémů, neboť většina těchto dětí slovenský jazyk prakticky neovládala, jak vzpomíná například pamětník Johann (*1941):

Rok předtím chodili do německé školy, ale tehdy tu německou třídu zrušili a já jsem šel do první třídy slovenské. Jenže na konci roku mě neklasifikovali, jako hodně ostatních, protože jsme neuměli slovenský jazyk. Uměli jsme jen mantácky. Opakovali jsme ročník, za ten rok jsme se něco naučili a pak jsme už všichni prošli. Většina obyvatel, dalo by se říci 75 %, byli Mantáci.

Mantáčtina zůstala pro nejstarší generaci v rodinném prostředí hlavním komunikačním prostředkem, slovenštinu ovládali hůře. V některých případech byl dialekt či spisovný německý jazyk předán i na potomky, jak přibližuje informátorka Irma (*1929):

Chodila jsem do německé školy. Pět let jsem chodila do Vyšného Medzeva a čtyři roky do měšťanky do Nižného. Pak přišla válka, tak jsem čtvrtý rok ani nezačínala, protože bych ho stejně nedokončila. Jinak než německy jsme neuměli, slovensky jsme neuměli vůbec a ani jsme neměli zájem. Učili jsme se [slovensky] jen, když jsme museli. Každý týden jsme měli hodinu slovenštiny, ale co ses stihnul naučit. Ani pořádně číst, ani pamatovat, ani nic. Slováci strašně zuřili. Ale my jsme vyprávět mohli. Perfektně slovensky neumím, jen to nejnútnejší. Ani s manželem u nás doma nikdy nepadlo slovenské slovo. Ani na úřadě v Medzevě nemusíme mluvit slovensky, oni umí [německy]. I v některých bankách jsou lidé, kteří umí německy. Umí více jazyků.
[...]

¹²⁵ GAŠPAR, Siegfried a Ervín MÉDER a kol. *Vyšný Medzev, história a prítomnosť*. Košice: TypoPress, 2007. ISBN 978-80-89089-59-8, s. 286.

Kdyby volala pravnučka, tak by mluvila jen mantácky. Vnuk s ní taky mluví. Vnukovi říkám, jestli zapomeneš, tak uvidíš. Teď pracuje v Německu a tam mají také nářečí podobné mantáčtině. Říkal, že může mluvit mantácky, oni mluví stejně.

U zástupců střední generace je zřejmý posun ke slovenštině a slovenské identitě. Za socialismu byla němčina stigmatizována, ve školách se vyučovala slovenština, německý jazyk se vyskytoval jen v omezené míře v podobě nepovinného předmětu. V tomto období nebylo mnoho prostoru pro vyjádření německé identity, někteří se tak začali asimilovat se slovenskou většinou a jazyk již nepředávali dál. Ti, kteří mantáčtinu přesto ovládají, se jí naučili v rodinném prostředí a dnes tuto znalost považují především z pracovního hlediska za velkou výhodu. Téměř polovina dotazovaných uvedla, že v současné době pracují v Německu nebo Rakousku a německý jazyk, který jim posloužil jako „dobrý základ“ k osvojení spisovné němčiny, jim pomohl v profesním uplatnění, viz například výpověď informátorky Agaty (*1963):

My teď žijeme v Německu, protože mantáčtina mi velmi pomohla, vlastně co se týká učení toho jazyka. To byl takový základ k tomu, abych lépe rozuměla německy. Teď vlastně nejčastěji používám němčinu. V práci slovenštinu, ale doma stále mluvíme mantácky. V těch časech, jak byl socialismus, měla škola v Medzevě už výuku němčiny.

Snaha předat lokální dialekt na další generaci byla u těchto informátorů zřejmá, viz výpověď informátorky Ingrid (*1960):

S dětmi mluvím mantácky, s manželem slovensky, částečně i mantácky. Můj mateřský jazyk je mantáčtina. Učili mě rodiče a babička. Myslím, že by se měla mantáčtina nadále používat, aby nevymřela, aby zůstala pro další generace, hodně lidí už děti neučí. Vzdělávat jsem se v němčině mohla, ale jen jako nepovinný předmět.

Do roku 1989 nemohla být němčina povinným předmětem na žádné ze slovenských škol. S koncem komunistického režimu však padly zábrany, které limitovaly výuku německého jazyka na školách a nejmladší generaci se tak naskytl možnost bilingvního vzdělávání.¹²⁶ Při výstavbě německého menšino-

.....
¹²⁶ V roce 1999 nabyl účinnost Zákon o používání jazyka národnostních menšin. V paragrafu dva se uvádí: *Jestliže občané Slovenské republiky, kteří jsou osobami patřícími k národnostní menšině a mají trvalý pobyt v dané obci, tvoří podle dvou po sobě následujících Sčítání obyvatel v obci nejméně patnáct procent obyvatel, mají právo v této obci používat v úředním styku jazyk menšiny.* Zákon o výchově a vzdělávání (školský zákon) z roku 2008 dále uvádí, že dětem a žákům občanů patřících k národnost-

vého školství se významně angažoval Karpatoněmecký spolek, který aktivity v této oblasti považoval za svou největší prioritu. Celý proces však měl dlouhé trvání a potýkal se s řadou těžkostí, které byly mimo jiné vyvolány rozpadem ČSR a hospodářskými problémy, se kterými se země tehdy potýkala. V obcích s větším počtem příslušníků německé národnosti se nakonec při místních základních školách podařilo otevřít třídy s německým vyučovacím jazykem. Jednalo se o školy v Bratislavě, Nitranském Pravně, Kežmarku, Chmeľnici, Gelnici a Medzevě. Vše se uskutečnilo za pomoci slovenských úřadů, velvyslanectví SRN a Karpatoněmeckého landsmanšaftu, rovněž lektori byli zajišťováni z Německa. Během školního roku 1996 / 1997 se začalo s výukou v německém jazyce na středních školách.¹²⁷ Vyučování v německém jazyce existuje na spojené základní a střední Německé škole v Bratislavě (v současné době sem patří též mateřská škola) a na bilingvním oddělení gymnázia v Popradu. Mateřské školy s používáním německého jazyka jsou zřízené v Bratislavě a v Kežmarku. Vzdělávání v německém jazyce zajišťuje také Karpatoněmecký spolek na Slovensku v Domech setkávání, jak bylo zmíněno již v kapitole o spolkové činnosti minority.¹²⁸

3.6. ZÁVĚR

Tato studie se snažila přiblížit historii, současnost a ento-kulturní specifika německé minority na Slovensku. Zdejší německé obyvatelstvo, které na území Slovenska přicházelo především od 13. století, významně přispívalo ke kulturnímu a hospodářskému vývoji země. Jedná se o heterogenní skupinu, která je charakteristická disperzním osídlením a příslušností k odlišným kulturním, náboženským, jazykovým, hospodářským a politickým okruhům.

← .....

ním menšinám a etnickým skupinám se kromě práva na osvojení státního jazyka zabezpečuje také právo na výchovu a vzdělání v jejich jazyce. Součástí výchovy a vzdělávání na základních a středních školách s jiným vyučovacím jazykem, než je jazyk státní, je povinný vyučovací předmět slovenský jazyk a literatura v rozsahu vyučování potřebného na jeho osvojení. Vzdělávání může probíhat ve školách a třídách v jazyce příslušné národnostní menšiny nebo ve školách a třídách, kde je jedním z vyučovacích předmětů jazyk národnostní menšiny a vyučovacím jazykem ostatních vyučovaných předmětů je státní jazyk. V těchto školách a třídách se mohou některé předměty, zejména výtvarná, hudební a tělesná výchova, vyučovat v jazyce příslušné menšiny. Dále se mohou zřizovat školní zařízení, ve kterých probíhá výchova v jazyce národnostní menšiny. Výchova a vzdělávání se může uskutečňovat i v cizím jazyce (bilingvní vzdělávání). Tento jazyk nesmí být jazykem národnostní menšiny nebo etnické skupiny. Dále se zde uvádí, že geografické názvy, které jsou vžitě v jazyce národnostní menšiny, se v učebnicích uvádějí dvojjazyčně, nejprve v jazyce příslušné národnostní menšiny a následně v závorce nebo za lomítkem ve státním jazyce.

¹²⁷ Blíže k formování německého menšinového školství viz OLEJNÍK, Milan. Aktivity Karpatkoněmeckého spolku na Slovensku v letech 1990–1997. In: *Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1998, s. 116–122. ISBN 80-86224-17-1.

¹²⁸ *Úrad vlády SR*. [online]. [cit. 10. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/nemecka-narodnostna-mensina/>.

Válečné a poválečné události zapříčily rapidní snížení počtu obyvatel hlásících se k německé národnosti. Tento trend pokračoval nadále i za socialismu, kdy bylo německé obyvatelstvo ze strany komunistického režimu podrobeno asimilačním vlivům. Od roku 1989 zástupci slovenských Němců usilují o etno-kulturní revitalizaci německé kultury a jazyka prostřednictvím Karpatoněmeckého spolku. Faktem ovšem zůstává, že se jedná o značně asimilovanou skupinu, která se potýká především s nedostatečným počtem zástupců mladé nastupující generace.

4. NĚMCI V MAĎARSKU

4.1. ÚVOD

Přestože zmínky o Němcích na území dnešního Maďarska máme již od 10. století, dějiny souvislého německého osídlení na maďarském území lze datovat od 18. století. Německé obyvatelstvo přichází na pozvání Marie Terezie z oblasti Švábska na území Maďarska, které bylo vypleněno tureckými vojáky. Jejich příchodem byla pozvednuta hospodářská a ekonomická úroveň, oživena řemeslná a zemědělská výroba a osídleny zpustošené oblasti.

Domovina švábských Němců – Švábsko, německy *Schwaben*, se nachází v Německu, dnešním Bádensko-Württembersku a v západní části Bavorska. Ve středověku Švábsko zahrnovalo i území Vorarlberska, dnešního Lichtenštejnska, německého Švýcarska a Alsaska. Termín *Schwaben* se dnes používá také pro etnickou skupinu mluvící švábským dialektem. Za Šváby se označují i německé menšiny v západním Rumunsku (Banátští Švábové), německá menšina ve Vojvodině (nyní součást Srbska) a Slavonii (Chorvatsko).

Schwabe, *Svob*, *Svov*, *Svauy*, *Svobod* to vše jsou výrazy, které používala maďarská většina k označení německých osadníků. Postupem času se označení *Schwabe* natolik vžilo, že se tak němečtí usadlíci začali sami označovat, a dokonce využili tento termín pro svůj rodný jazyk.

Dnes se ovšem za Šváby označují pouze někteří členové starších generací. U mladší generace se můžeme setkat spíše s označením Maďaroněmci. Tento pojem zachycuje postupnou asimilaci druhé největší etnické skupiny na území Maďarska (první místo v početnosti mají Romové).

Cílem této kapitoly je předložit současnou podobu identity maďarských Němců.

4.2. PROVÁDĚNÝ VÝZKUM

Informace pocházejí z provedeného terénního výzkumu od roku 2010 v rámci projektu Pestrá Evropa. Terénní výzkum probíhal ve městech a vesnicích, kde mělo žít velké procento maďarských Němců, ale ne vždy byla data získaná během teoretické přípravy správná. Sběr dat v navazujícím výzkumu probíhal pomocí dotazníků, které byly rozesílány přes emaily. Oslovení byli již dříve kontaktované osoby při terénního výzkumu. Součástí dotazníku byly pevně dané otázky, u kterých měl respondent možnost dlouhých a obsáhlých, krátkých a stručných, nebo i žádných odpovědí, pokud se mu zdály příliš osobní. Pro dobrou orientaci jsou výpovědi v textu zpracovány do tematických okruhů (např. náboženství, jazyk, slavnosti a festivaly, gastronomie, atd.). K lepšímu porozumění a proniknutí do širších souvislostí je zařazena i stručná historie příchodu Němců do Maďarska a jejich rozmístění.

Respondenti

jméno	pohlaví	věk	povolání	řeč	bydliště	etnická příslušnost
Reiner Judit	žena	31	úřednice	maďarština	Tarian	německo-maďarská
Miskovic Maria	žena	48	předsedkyně ¹²⁹	maďarština, němčina	Tarian	německo-maďarská
Mayer István	muž	31	knihovník	maďarština	Budapešť	německo-maďarská
Pfiszeter Tamás	muž	32	ekonom	maďarština	Soroksár	německo-maďarská
Sebastian Oto	muž	81	důchodce	švábský dialekt	Soroksár	německo-maďarská
Melinda Kolonics	žena	38	předsedkyně ¹³⁰	němčina, maďarština	Dorog	německo-maďarská
Pésci Danielne	žena	42	sekretářka	němčina, maďarština	Baja	německo-maďarská
Szeibert Mihály	žena	50	učitelka	maďarština	Bacsbogot	německo-maďarská

4.3. LITERÁRNÍ REŠERŠE

Na téma příchodu Němců do Maďarska bylo vydáno mnoho kvalitních publikací.

Němcům žijícím v Maďarsku se obsáhle věnuje německá kniha *Die Ungarndeutschen*¹³¹. Karl Manherze touto knihou předkládá obraz maďarských Němců, jejich zvyky, tradice, lidové slavnosti, svátky i jazyk. Časově pokrývá období od příchodu do Maďarska až po současnost. Identitu maďarských Němců spatřuje v kulturních zvycích, hudbě, tanci, zájmových spolcích a v udržování vzájemných vztahů s německými partnerskými organizacemi.

Otázku vnímání identity zpracoval Anton Tressel v článku *Zur Identitätsfrage der Ungarndeutschen*¹³² (K otázce identity maďarských Němců). Upozorňuje na fakt, že dnes už na území Maďarska nežijí žádní „praví“ Němci, nýbrž maďarští Němci. Tím poukazuje na vysokou míru asimilace a nutnost oživení německého jazyka.

¹²⁹ Předsedkyně německé menšinové vlády v Tarianu.

¹³⁰ Předsedkyně německé menšinové vlády v Dorogu.

¹³¹ MANHERZ, Karl. *Die Ungarndeutschen*. První vyd. Budapest: Útmutató Kiadó, 1998. ISBN 978-96-39001-35-X.

¹³² TRESSEL, Anton. *Geschichte der Ungarndeutschen*. [online] [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné z: <<http://www.ungarndeutsche.de/de/cms/uploads/Identitaetsfrage.doc>>

Etnicitou maďarských Němců zahrnující tradice, zvyky a spolkovou činnost současných maďarských Němců se zabývají i diplomové práce vypracované maďarskoněmeckými studenty. Například v diplomové práci *Kulturní péče a uchování identity v Tarianu* od Bernadetty Aradvári¹³³ se můžeme dočíst: *Švábové netvoří jednotné společenství. Žili a žijí rozšíření po celé zemi ve formě jazykových ostrovů. Jejich uvědomění identity se v průběhu dějin měnilo. Dnes jsou ve stádiu asimilace a jejich identita se šíří už jen slabě. V dnešní době se spíše zajímají o osud a budoucnost Maďarska než o mateřskou zemi. Důležité slovo v celé historii Švábů je společné soužití, proto mají buď zdvojenou identitu, nebo silněji tíhnou k Maďarsku. Z těchto prací lze vyvodit závěr, že u střední generace maďarských Němců se ještě setkáme ve většině případů se zdvojenou identitou (maďarsko-německou). Německou identitu pro ně představuje hlavně účast na kulturních akcích (tanečních a hudebních) a dodržování německých tradic.*

Další publikace a studie k otázce života, kultury a identity maďarských Němců vydává např. etnologický ústav *Institut für Volkskunde der Deutschen des östlichen Europa* ve Freiburgu v Německu.

Z řady dalších zdrojů je možné jmenovat obsáhlý internetový portál¹³⁴ věnovaný dunajským Švábům.

4.4. HISTORIE NĚMCŮ V MAĎARSKU

První zmínky

Zmínky o Němcích na území dnešního Maďarska i celého historického území Uher existují už od počátků maďarské (uherské) státnosti. V letech 997–1038 vládl uherskému knížectví Štěpán I., který byl později prohlášen za svatého. Roku 1000 byl korunován uherským králem, a proto se o něm mluví jako o zakladateli uherského státu. Jeho manželkou se v roce 995 stala Gisela Bavorská a v jejím doprovodu přicházejí z Bavorska rytíři, duchovní, zemědělci i řemeslníci. Štěpán I. si byl vědom, jak důležitá je rozmanitost obyvatelstva ve své říši. Z jeho úst prochází výrok: „Slabá a pomíjivá je říše, ve které se mluví jen jednou řečí a jednotvárné právo platí.“

Další zmínky o osidlování německým obyvatelstvem pocházejí ze 13. století. V období vlády Ondřeje II. byl pozván do uherského království Řád německých

¹³³ ARADVÁRI, Bernadetta. *Kulturpflege und Identitätsbewahrung in Tarian*. Veszprém: Pannonská univerzita (Pannon Egyetem), katedra německého jazyka a literatury, 2002.

¹³⁴ "Örökség - Kultúra" Oktatási E-Könyv- és Médiatár [online]. 2015 [cit. 19. 12. 2015]. Dostupné z: <http://sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_kisebbsgek/2009/nemetek/Die_donauschwaben/index.htm>.

rytířů, který měl pomáhat v boji proti Kumánům¹³⁵. Běh událostí způsobil, že převážnou většinu městského obyvatelstva tvořili lidé původem z Německa. Jejich přítomnost měla kladný vliv na rychlý rozvoj měst. Roku 1405 byla vydána první německy psaná kniha zákonů města Budína (západní část Budapešti).¹³⁶

Rozkvět německé kultury na území Maďarska

Němci žili na území Maďarska po několik generací. Pozvedli zemědělství a průmysl v zemi, která byla zničena tureckou nadvládou. Naprostou většinu příchozích tvořili zemědělci, kteří se měli postarat o znovuosídlení a kultivaci zpusťovaných vesnic, měst a krajiny. Přicházeli také řemeslníci či obchodníci. Díky znalostem a dovednostem dosáhli Němci velmi rychle uznání. S jejich příchodem se urychlil rozvoj měst, se kterým šla ruku v ruce úroveň života všech obyvatel.

Důležitým mezníkem v dějinách německého osídlení Maďarska se stala, i když nepřímou, turecká nadvláda nad územím Uherského království. Po skončení turecké nadvlády ve 2. polovině 17. století a vytlačení Turků se totiž habsburská politika orientovala na znovuosídlení Uher. Problém snížení počtu obyvatelstva byl vyřešen pobídkami směřujícími k německému lidu. Němečtí osadníci přicházeli z tzv. švábského území (dnešní Bádensko-Württembersko a západní část Bavorska) a směřovali na jihozápad Maďarska, do Banátu, Haliče a Budína v několika vlnách.¹³⁷

- 1. vlna (1711–1740). Zhruba 15 000 osadníků dorazilo z okolí Kolína, Frankfurtu nad Mohanem a Strassburgu za vlády Karla VI. Hlavní proud směřoval mezi roky 1723 a 1726 do oblasti Banátu.
- 2. vlna (1763–1773). Marie Terezie posílá přibližně 48 000 nežádoucích obyvatel Německa (protestantů a „Salpetererů“¹³⁸) do exilu v Banátu.
- 3. vlna (1780–1790). Pod vládou Josefa II. se přesouvá z oblasti Švábska do Uherska 45 000 Němců. Tento tzv. „Třetí švábský přesun“ dosahoval největší intenzity mezi roky 1782 a 1787 a směřoval do Banátu, Báčky a Haliče.

¹³⁵ Západní větev Polovců, národa altajského původu.

¹³⁶ KÖNTLER, László. *Dějiny Maďarska*. První vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-405-X.

¹³⁷ TRESSEL, Anton. *Geschichte der Ungardeutschen*. [online], [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné z: <<http://www.ungarndeutsche.de/de/cms/index.php?page=ab-800>>.

¹³⁸ *Salpeter* byl výrobce ledku, který byl strategickou surovinou sloužící k výrobě střelného prachu. Kvůli důležitosti této suroviny tvořili výrobci privilegovanou skupinu.

Cesta z dnešního jihozápadního Německa až do Maďarska se může jevit jako velmi zdoluhavá a náročná. S využitím říční dopravy ovšem bylo stěhování značně ulehčeno. Téměř každá rodina využila možnosti plavby lodí po Dunaji. Proto se první osadníci usazovali ve zpusťošných městech a vesnicích na březích této hlavní dopravní tepny. Nově příchozí Němci disponovali listinou, která je na základě panovníkova rozhodnutí opravňovala k obsazení prázdného domu v lokalitě, kde chtěli bydlet. Připlouvalo ale i mnoho osob bez povolení. Ti si stavěli domy ze dřeva lodí, na kterých přijeli. Motivačním prvkem pro odchod z Německa bylo osvobození od platby daní a nárok na zemědělskou půdu.¹³⁹

Obrázek 16. Maketa lodi Dunajských Švábů.

Foto: Martina Nová.

Na konci 18. století žilo v Uherském království na 1,1 milionů německy mluvícího obyvatelstva. Vysoký počet Němců měl za následek rozkvět německé kultury, vydávání německých literárních děl, novin a časopisů. V Pešti se dokonce 9. února 1812 otevřelo německé divadlo.¹⁴⁰

¹³⁹ MARAVCSIKOVÁ, Renáta. *Die Sprach- und Traditionspflege der Ungarndeutschen Jugendlichen und Erwachsenen in Tarian*. První vyd. Vesprém: Pannonská univerzita (Pannon Egyetem), Německý institut, katedra pro německou lingvistiku, 2008.

¹⁴⁰ ARADVÁRI, Bernadetta. *Kulturpflege und Identitätsbewahrung in Tarian*. První vyd. Vesprém: Pannonská univerzita (Pannon Egyetem), katedra německého jazyka a literatury, 2002.

Násilná maďarizace

Roku 1840 žilo na území Uherska bez Sedmihradska 9,94 milionu obyvatel. Němci tvořili 10,25 % z tohoto počtu. V roce 1848 přináší zlom revoluce¹⁴¹ šířící se celou Evropou. Ta byla vyvolána průmyslovou revolucí, která podnítila odpor k přežitkům feudalismu, nespokojeností s politickým uspořádáním a touhou lidí po politických právech, samostatnosti a svobodě. Ve městech Budě a Pešti vypuklo povstání 15. března roku 1848. V boji za nezávislost na Habsburcích (1848–1849) stáli Němci na straně nové vlasti a podporovali tak Maďary. Revoluční rok přinesl změny v podobě odstranění feudálních výsad, osvobození rolníků a začátek procesu demokratizace.¹⁴²

Rakousko-uherské vyrovnání přichází roku 1867. Uhersko se stalo značně nezávislým územím s vlastní samosprávou. S Rakouskem zůstala společná zahraniční a obranná politika, financování a panovník. Rok na to vstupuje v platnost tzv. národnostní zákon, díky kterému mohli Maďaři zavést vyučování na školách v mateřském jazyce a založit katedry národních jazyků na univerzitách. Této možnosti se však v praxi příliš nevyužívalo. V tomto období začala silnější asimilace Němců, kteří přišli na území Maďarska ve středověku. Dobrovolně si nechávali svá jména pomadřštit a změnili své občanství na maďarské. Hlavním motivem těchto kroků byla snaha o ochranu vlastního majetku a především obchodních aktivit. Němčina byla pozvolna nahrazována maďarštinou.¹⁴³

Maďarizaci lze doložit ze statistických údajů. V roce 1880 bylo na území Uher 867 škol s výukou němčiny. Toto číslo se zredukovalo na 383 do roku 1900. Roku 1907 situaci značně zhoršilo zavedení zákona „Lex Apponyi“, na jehož základě museli učitelé národnostních škol naučit své žáky plynulou maďarštinu jak v ústní, tak písemné podobě, a to do 4 let od přijetí tohoto zákona. Zmíněná událost měla za následek razantní snížení národnostního povědomí žáků nemaďarského původu.¹⁴⁴

Po skončení 1. světové války v roce 1918 žilo na území Uher okolo 2 milionů německy mluvících obyvatel. V roce 1920, tedy při uzavření Trianonského míru, přišlo Uhersko o 70 % území a zároveň o značnou část populace – cca 10,7 milionů obyvatel. Z německého obyvatelstva zůstalo na území nově vznikajícího maďarského státu 550 000 osob.

.....
¹⁴¹ Cílem revoluce bylo sjednocení rozdrobeného území Itálie, Německa a dalších zemí a tím se osvobodit od nadvlády či útlaku cizích dynastií.

¹⁴² TRESSEL, Anton. *Geschichte der Ungarndeutschen* [online], [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné z: <<http://www.ungarndeutsche.de/de/cms/index.php?page=ab-800>>.

¹⁴³ ARADVÁRI, Bernadetta. *Kulturpflege und Identitätsbewahrung in Tarian*. První vyd. Veszprém: Pannonská univerzita (Pannon Egyetem), katedra německého jazyka a literatury, 2002.

¹⁴⁴ MANHERZ, Karl. *Die Ungarndeutschen*. První vyd. Budapest: Útmutató Kiadó, 1998. ISBN 978-96-39001-35-X.

Téhož roku založil Jakob Bleyer v Maďarsku Německo-křesťanskou hospodářskou stranu (*Deutsch-Christliche Wirtschaftspartei*). V následných volbách se Bleyer dostal do parlamentu společně s osmi dalšími poslanci. Ve volbách roku 1922 se tento výsledek zopakovat nepodařilo, a tak zůstal maďarský parlament bez německého zastoupení. Pod vedením Bleyera vznikl v roce 1924 spolek *Der Ungarländische Deutsche Volksbildungsverein* (UDV) na obranu Němců před maďarizací. I přes snahu tohoto spolku došlo časem k naprostému potlačení němčiny. Proto byla založená nová organizace pod vedením Franze Basche pojmenovaná *Volksbund der Deutschen in Ungarn* (VDU), která se stala nejvlivnější politickou organizací mezi maďarskými Němci. Řízena byla z nacistického Německa a vliv si udržela až do roku 1945.¹⁴⁵ Na rozdíl od UDV byla nově založená strana mnohem více aktivní a zakládala mnoho poboček.

Druhá světová válka a poválečné období

Strana maďarských Němců získává během války mezi Němci poměrně velkou popularitu – v roce 1940 má 31 000 členů, což podle odhadů maďarské vlády znamená zapojení 24 000 rodin se 70 000 osobami. Od roku 1940 si VDU (*Volksbund*) začíná nárokovat zastupování všech Němců žijících v Maďarsku. Určitou protiváhou se stal v roce 1942 založený spolek *Treue zum Vaterland* (Húséggel a Hazához / Věrnost vlasti), jehož hlavním mottem bylo: *Treue zu Gott, Treue zum ungarischen Vaterland, Treue zum Volk* (věrnost Bohu, věrnost maďarské vlasti, věrnost národu). Počet maďarských Němců v tomto spolku byl odhadován na 30 000 až 40 000. Po obsazení Maďarska Německem v roce 1944 byl spolek rozpuštěn a zároveň bylo zakázáno vydávání jeho novin *Die Donau*.¹⁴⁶

Existence tohoto spolku poměrně dobře ukazovala, že Němci v Maďarsku nebyli (a vzhledem ke svému počtu ani nemohli být) jednotnou skupinou, ale jejich zájmy byly často v mnoha ohledech protichůdné.

V roce 1942 proběhla se souhlasem maďarské vlády první náborová kampaň do německých jednotek SS¹⁴⁷ spoluorganizovaná VDU. Na základě této akce dobrovolně opustilo Maďarsko 16 527 osob.

Během 2. světové války (v roce 1941) proběhlo v Maďarsku sčítání lidu. Jedna z položek sčítacího protokolu směřovala ke zjištění mateřského jazyka:

.....
¹⁴⁵ TRESSEL, Anton. *Geschichte der Ungardeutschen* [online], [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné z: <<http://www.ungarndeutsche.de/de/cms/index.php?page=ab-800>>.

¹⁴⁶ GOČZA-FISCHER, Monika. *Meine Familiengeschichte im Spiegel der historischen Ereignisse*. Kap. Schicksalsjahre (1938–1948). Baja: Eötvös József Főiskola, 2013. Další dostupnost: <http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/udvar/meine_familiengeschichte_im_spiegel/pages/004_die_geschichte.htm>.

¹⁴⁷ SS – Schutzstaffel. Ozbrojené oddílí, kterým byl v nacistickém Německu podřízený celý bezpečnostní aparát.

Národnost	počet
Maďaři	8 655 798
Němci	475 491
Slováci	75 877
Chorvati	37 885
Cikáni	18 640
Rumuni	14 142
Srbové	5 442
Slovinci a „Vends“	4 816
Ostatní	27 983

Tabulka 5. Sčítání lidu v Maďarsku v roce 1941.

Zdroj: TRESSEL, Anton. *Geschichte der Ungarndeutschen* [online], [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné z: <<http://www.ungarndeutsche.de/de/cms/index.php?page=ab-800>>.

I v současnosti je toto sčítání lidu mezi maďarskými Němci velmi diskutované, protože nebylo anonymní a na jeho základě došlo roku 1946 k jejich vysídlení z Maďarska. Počet vysídlených Němců se podle západoněmeckých údajů odhadoval na 170 000 a podle maďarských až na 185 000–200 000.¹⁴⁸ Čísla zahrnují i Šváby vysídlené na sovětské území. K úplnému vysídlení však nedošlo. Němcům, kteří v zemi zůstali, bylo odebráno občanství a bylo proti nim namířeno mnoho restrikcí. Zřejmě z tohoto důvodu se dodnes mnoho starších Němců bojí přihlásit ke švábské identitě.

Sčítání z 1. ledna roku 1949 ukázalo, že poválečné odsuny zredukovaly počet maďarských Němců na 22 455 osob. Tyto osoby podléhaly státem řízené maďarizaci. Vynucována byla nařízením výuky výhradně v maďarském jazyce, vězením, odstraněním odpůrců, prosazováním maďarské kultury ve všech životních sférách.¹⁴⁹

Na poválečná léta nemají Němci dobré vzpomínky. Byli neustále zobrazováni jako nepřátelé národa a nuceni pracovat za velmi nízký plat. Ke zlepšení došlo 24. září 1949, kdy vešel v platnost zákon číslo 4248/1949, který oficiálně ukončil vysídlování maďarských Němců. Až v roce 1950 jim bylo navráceno maďarské občanství a vydány nové průkazy totožnosti pro zjednodušení identifikace. Od roku 1954 mohli maďarští Němci vydávat svůj týdeník s původním jménem *Neues Leben* (Nový Život), po dvou letech přejmenovaný na *Neue Zeitung* (Nové noviny). Tento název se uchoval až do současnosti, i když řada maďarských Němců už o jeho existenci mnohdy ani neví.¹⁵⁰

¹⁴⁸ HENRY, Kamm. Evolution in Europe; Hungary's Germans Reasserting Identity. *New York Times*, 1990, 12 (1), ISSN 0362-4331.

¹⁴⁹ KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*. První vyd. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-405-X.

¹⁵⁰ MANHERZ, Karl. *Die Ungarndeutschen*. První vyd. Budapešť: Útmutató Kiadó, 1998. ISBN 978-96-39001-35-X.

Od roku 1955 povolila vláda vznik spolku *Kulturverband der Deutschen Werktätigen in Ungarn* (Kulturní spolek Němců činných v Maďarsku). Činnost spolku se zaměřovala především na taneční a divadelní představení v německých vesnicích. Tímto byla spuštěna éra tzv. tančící a zpívající národnosti. Téhož roku se opět zavedlo dobrovolné vyučování německého jazyka ve 30 základních školách.

Mnoho maďarských Němců opustilo zemi během maďarské (protikomunistické) revoluce v roce 1956. Směřovali především do západního Německa, Rakouska, Spojených států amerických, Kanady a Austrálie. Revoluce představovala celonárodní povstání proti stalinistické diktatuře a sovětské okupaci Maďarské lidové republiky, která trvala od 23. října do 10. listopadu roku 1956. Důsledky povstání byly velmi kruté. Více než 25 000 Maďarů se ocitlo ve vězení a další desetitisíce osob byly internovány a propuštěny ze zaměstnání. Stovky mladých lidí byly deportovány do SSSR a mnoho zajatců bylo bez rozsudku ihned popraveno.¹⁵¹

Situace menšin, včetně Němců, se od 60. let začíná zlepšovat díky programu hospodářské liberalizace. Do čela hnutí za práva menšin se postavil pozdější generální tajemník maďarské komunistické strany János Kádár. Menšinám byla zaručena určitá hospodářská práva a právo na vlastní kulturu. Svou činnost maďarští Němci realizovali i prostřednictvím organizace *Verband der Ungarndeutschen* (Sdružení maďarských Němců) vzniklé v roce 1955. Hlavními záměry této organizace bylo hájení zájmů německého etnika a prosazení výuky německého jazyka v maďarských školách. V roce 1960 se k maďarským Němcům přihlásilo 50 765 osob.¹⁵² I přes pozvolné zlepšování situace dochází k asimilaci a odchodu maďarských Němců do západního Německa. Mezi roky 1951 až 1964 odešlo do SRN (BRD) 5 950 osob a dalších 6 100 osob odchází v období let 1965–1979.¹⁵³

V roce 1980 se pod taktovou týdeníku *Neue Zeitung* rozbíhá akce *Greift zur Feder* (Sáhnout po peru), během které se projevuje snaha začít nové období maďarsko-německé literatury popisující minulost. V témže roce zaznamenává Asociace maďarských Němců značný úspěch. Německý jazyk získal statut menšinového jazyka, a proto mohla být na školách zavedena bilingvní výuka. Od té doby počet dvojjazyčných škol stále stoupá.

Zcela nové období začíná po pádu komunismu s příchodem platnosti zákona LXXVII o právech národnostních a etnických menšin. Díky němu mohou vzniknout menšinové samosprávy, spolky a organizace.

¹⁵¹ MANHERZ, Karl. *Die Ungarndeutschen*. První vyd. Budapest: Útmutató Kiadó, 1998. ISBN 978-96-39001-35-X.

¹⁵² Osoby, které uvedly němčinu jako rodný jazyk.

¹⁵³ TRESSEL, Anton. *Geschichte der Ungarndeutschen* [online], [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné z: <<http://www.ungarndeutsche.de/de/cms/index.php?page=ab-800>>.

§ 11 Osoby patřící k menšinám mají právo ctít rodinné tradice menšin, starat se o rodinné vztahy, oslavovat své rodinné slavnosti ve svém mateřském jazyce a domáhat se výkonu spojeným s církevními ceremoniály ve svém mateřském jazyce.

§ 12 Osoby patřící k menšinám mají právo si svobodně zvolit pro sebe i své děti křestní jméno, nechat si zapsat do matriční knihy a do úředních dokumentů své křestní jméno i příjmení podle pravidel svého mateřského jazyka, která jsou uvedena skrze pevně stanovený rámec právních norem. V případě zapsání nelatinickým pravopisem je ze zákona současně užit fonetický zápis s latinskými písmeny. Na přání může být dvojjazyčně vyhotoven zápis v matriční knize, taktéž vystavení zvláštních osobních dokumentů, dle stanovení odstavce 1.

§ 13 Osoby patřící k menšinám mají právo

- a) seznamovat se a pečovat o nárůst a šíření své mateřštiny, historie, kultury a tradice*
- b) účastnit se výuky a vzdělání ve své mateřské řeči*
- c) na ochranu menšinových údajů související s osobními daty, dle stanovení ve zvláštním zákoně*

§ 14 Osoby patřící k menšinám mají právo udržovat vztahy jak se státními a společnými institucemi rodné a současné země, tak i s menšinami žijícími v jiných zemích.

Rozmístění maďarských Němců

Švábští kolonisté připlouvali na lodích po Dunaji, podél kterého se usazovali ve zničených městech a vesnicích. V těchto místech se nacházejí dodnes. Jedná se tedy především o oblast na sever od jezera Balaton. Největší podíl obyvatel německé národnosti žije na hranicích žup Komárom-Esztergom a Pest, ve střední části župy Veszprém, na hranicích žup Baranya, Bács-Kiskun a Tolna.

V jednotlivých župách zmíníme některá města s relativně vysokým podílem obyvatelstva s mateřským jazykem němčinou (informace vycházejí ze sčítání lidu v roce 2001).

Na hranicích žup Komárom-Esztergom a Pest patří k významným městům:

- Csolnok (Tscholnok) – 60 % obyvatel německého původu (3 700 osob).
- Tarján (Tarian) – žije zde přibližně 2 700 obyvatel, z nichž má 80 % německý původ.
- Dorog (Daurog) – 332 obyvatel se oficiálně hlásí k německému původu.
- Pilisvörösvár (Werischwar) – děti mohou navštěvovat německé gymnázium Fridricha Schillera.
- Tatabánya (Totiser Kolonie) – v tomto městě se scházejí dvakrát do měsíce předsedové místního zastoupení menšinových samospráv.

Obrázek 17. Das Heimatmuseum in Dorog.

Muzeum maďarských Němců, které slouží i jako sídlo místní německé menšinové samosprávy.

Obrázek 18. Nově zrekonstruovaný německý dům v Bácsalmás (Baschalmás).

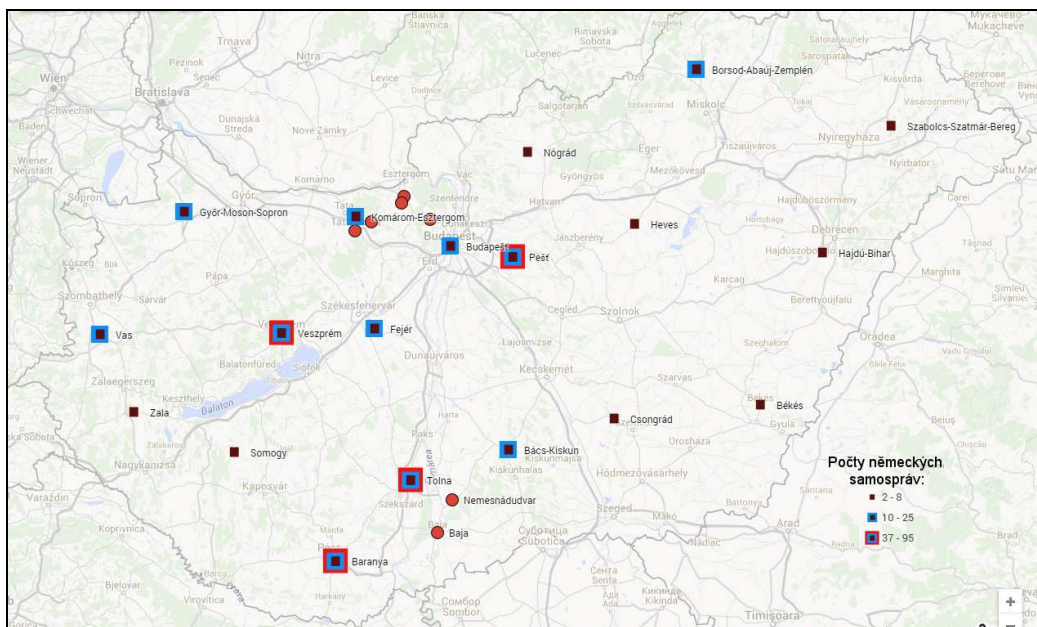
Typická architektura maďarských Němců. Foto: Eva Bosáková, Dorog, Baschalmás (2010).

V župách Baranya, Bács-Kiskun a Tolna se nacházejí maďarsko-německá města:

- Nemesnádudvar (Nadwar) – město, kde je podíl obyvatel s německým mateřským jazykem větší než 25 %.
- Baja (Baje) – nalezneme zde organizaci *Magyarország Nemetek Általános Művelődési Központja* MNAMK, což je všeobecné kulturní centrum Němců v Maďarsku. MNAMK je považována za mezinárodně uznávanou organizaci německé výuky pro německou menšinu v Maďarsku.
- Pécs (Fünfkirchen) – byl vybrán společně s městy Essen a Istanbul jako evropské město kultury roku 2010. V 19. století zde žili v míru tři menšiny – Němci, Chorvati a Srbové. Dnes je doplňují Rumuni.
- Dalšími městy s podílem obyvatel s rodným jazykem němčinou nad 25 % jsou obce/města: Somberek (Schomberg), Palotabozsok (Boschok), Feked, Ófalu (Ohfala) a Mecseknádasd (Nadasch).

V župě Veszprém není tak silné zastoupení Němců jako v dříve zmíněných. Najdeme zde města Herend a Veszprém, kde zastoupení obyvatel s německým mateřským jazykem dosahuje od 1 % do 10 %.¹⁵⁴ V městě Veszprém se nachází univerzita, mezi jejíž hlavní výzkumné oblasti se řadí němčina jako menšinový jazyk, historie tohoto jazyka, dvojjazyčné vzdělávání, německá literatura 19. a 20. století a další předměty spojené s německým jazykem a kulturou.

¹⁵⁴ KOPP-KRUMES, Magdalena. *Historische Siedlungsgebiete der Donauschwaben: auf beiden Seiten der Mittleren Donau vom Raabfluss im Nordwesten bis zum Eisernen Tor im Südosten ab der Schwelle des 18. Jahrhunderts bis nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges*. München: Verl. d. Donauschwäbischen Kulturstiftung, 2004. ISBN 3-926276-54-1.

Obrázek 19. Němci v Maďarsku podle počtu samospřáv.

Mapa ukazuje oblasti podle počtu německých samospřáv – viz s. 78.

4.5. ORGANIZACE A VZDĚLÁVACÍ INSTITUCE

Od roku 1989 vzniká celá řada organizací na místní, regionální a národní úrovni. Všechny organizace a vzdělávací instituce se snaží prosadit sebeuvědomění, zachování jazyka a jeho rozšíření. Chtějí dostat do povědomí německou historii, intelektuální dědictví, způsoby a zvyky. Podporují německou výuku v maďarském školském systému a výměny s Německem ve formě partnerství a programů. Mezi nejvýznamnější organizace patří *Landeselbstverwaltung der Ungarndeutschen* LDU (Zemská samospráva maďarských Němců), *Deutscher Kulturverein Budapest* (Německý kulturní spolek Budapešť), *Gemeinschaft Junger Ungarndeutscher* GJU (Společenství mladých maďarských Němců), *Kulturverein Nikolaus Lenau* ve městě Pécs (Kulturní spolek Nikolase Lenau), Sdružení maďarsko-německých autorů a umělců a několik dalších organizací sdružujících maďarsko-německé autory, umělce, zemědělce a podnikatele. Němci v Maďarsku rovněž vydávají německé noviny *Neue Zeitung*.

Na zakládání nových spolků mělo vliv i přijetí zákona o právech národnostních a etnických menšin na území Maďarské republiky v roce 1993. Hlavním úkolem těchto spolků bylo a je zachování německé kultury a jazyka. Hudební a pěvecké skupiny šíří německé lidové písně a dechovou hudbu. Členy jsou jak dospělí, tak i dospívající mládež a děti. Vystupují v tradičních krojích, které si obvykle nechali ušít podle dochovaných záznamů. Proto se jejich vystoupení a

pořádané slavnosti hemží mnoha barvami, odlišnými stříhy a rozdílnou bohatostí krojů. Členové spolků se účastní mnoha vystoupení, slavností a festivalů, které se konají nejenom v Maďarsku, ale i v zahraničí. Jazykem těchto akcí je němčina i maďarština.

Spolek a dům Nikolause Lenaua v Pésci. Jako první byl v roce 1985 založen nezávislý německý kulturní spolek Nikolause Lenaua (*Kulturverein Nikolaus Lenau*) ve městě Pécs. Dům Lenau byl postaven mezi roky 1987–1989 za finanční podpory Spolkové republiky Německo. Kulturní asociace má široké spektrum zájmů – ekonomiku, vědu, školství i kulturu. V minulosti se snažila obnovit spojení s Německem a s vyhnanými maďarskými Němci. Nyní klub pořádá pravidelné čtení poezie, vystavuje díla německých a rakouských autorů a rozvíjí mateřské školství. Snahou je, aby v mateřských školách pracovali učitelé z řad německé menšiny. Klub dále podporuje návštěvy německého divadla, pořádá jazykové kurzy pro mladé i tradiční lidové akce, např. Mezinárodní festival svatodušních svátků (Letnic).¹⁵⁵

Universita Eötvöse Lorand v Budapešti. Na univerzitě působí skupina odborníků a učitelů z různých částí země, která řeší aktuální problémy spojené se vzděláváním v Maďarsku. Podílejí se na přípravě učebních osnov, školení učitelů a hodnocení vzdělávacích programů. Zajímají se o minulost i současnou situaci německé menšiny, jazyk a folklor rodilých Němců. Zároveň připravují odborníky na práci v institucích, jakými jsou například školy, média a místní samospráva. Pravidelně zveřejňují nové poznatky v rámci publikace *Etnografie Němců a Maďarů*.

Univerzita Veszprém. Město Veszprém najdeme západně od Budapešti u jezera Balaton. K hlavním výzkumným oblastem univerzity se řadí studium němčiny jako menšinového jazyka, historie jazyka, dvojjazyčné vzdělávání, německá literatura 19. a 20. století a další předměty související s německým jazykem a kulturou.

Zemská samospráva maďarských Němců. *Landeselbstverwaltung der Ungarndeutschen* (LDU) je politická a kulturní reprezentační jednotka Němců v Maďarsku. Organizace vznikla na základě zákona o menšinách LXVI./1993. Jejich cílem je zachování a udržení řeči, historických tradic, ducha kultury a identity. Hlavním spojujícím a rozvíjejícím prvkem je mateřská řeč, a proto

.....
¹⁵⁵ Lenau. *Niklaus Lenau Közművelődési Egyesület* [online]. Pécs, 2011 [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.lenau.hu/menupont.php?id=1>>.

LDU pomáhá udržet výuku německého jazyka v maďarských školách stejně jako partnerství a společné programy s Německem.¹⁵⁶

Německé společenství mladých Maďarů. *Gemeinschaft Junger Ungarndeutscher* (GJU) je mládežnickou organizací, která se zabývá maďarsko-německou kulturou a jazykem. Svým působením podporuje sjednocení Evropy a evropský integrační proces.¹⁵⁷

Dům maďarských Němců. *Haus der Ungarndeutschen* se nachází v prestižní diplomatické čtvrti v Budapešti. Byl zakoupen v roce 1996 za 50 milionů forintů. Náklady na jeho rekonstrukci stály přibližně 300 milionů forintů a byl podporován z fondů německého ministerstva vnitra. V domě maďarských Němců fungují další organizace jako LDU a redakce německého týdeníku *Neue Zeitung*. V domě se konají kulturní akce, čtení poezie, výstavy, koncerty, vědecké diskuze apod.¹⁵⁸

Německo a Maďarsko vzájemně spolupracují v oblasti kultury a vzdělávání. Goethe Institut (GI), Německé akademické výměnné služby (DAAD), Nadace Alexandra von Humboldta, Institut pro zahraniční vztahy (IFA) a řada dalších institucí jsou zapojené do této spolupráce. Kladou důraz na podporu německého jazyka, podporu akademické a školské výměny a kulturní akce. Německý jazyk hraje důležitou roli v sociální, ekonomické a vzdělávací oblasti. *Kulturweit a Der Freiwilligendienst des Auswärtigen Amtes* (Dobrovolná služba Federálního ministerstva zahraničí) spolupracují s 42 maďarskými školami, které jsou zapojené do programu *Partner der Zukunft* (Školy: partneři budoucnosti). V rámci programu vyučují dobrovolníci na partnerských školách. Nejenže se podílejí na výuce německého jazyka, ale pořádají i kulturní akce.¹⁵⁹

Němčina se vyučuje na maďarských školách pouze jako cizí jazyk, ale děti si mohou zvolit rozšířenou výuku německého jazyka. Výuka němčiny probíhá v národních školkách a školách. Docházka do mateřské školy je povinná minimálně jeden rok. Malé děti se učí německé a maďarské písničky a říkadla. Od šesti let navštěvují základní školu. *Sprachdiplom* (jazykový certifikát) mohou Němci skládat ve vzdělávacím centru v Baje. Ve školách automobilky Audi v Gyoru a Mercedes Benz v Kecskemétu mají maďarští Němci možnost složit

¹⁵⁶ *Landesgala am Tag der Ungarndeutschen Selbstverwaltungen*. [online] Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen, 2014 [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.ldu.hu/page/267>>.

¹⁵⁷ *Youth of European Nationalities – Jugend Europäischer Volksgruppen*. [online] Youth of European Nationalities – Jugend Europäischer Volksgruppen, 2015 [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.yeni.org/yeni/index.php?option=com_content>.

¹⁵⁸ *Haus der Ungarndeutschen*. [online]. Deutsches Haus, © 2013 [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://hdu.hu/>>.

¹⁵⁹ *Freiwilligendienst kulturweit*: [online]. 2015 [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.kulturweit.de/de.html>>.

německou maturitu. Společnosti Audi a Mercedes Benz získávají z těchto středních škol kvalifikovanou pracovní sílu. Škola Mercedes-Benz vznikla v roce 2009 jako součást výstavby závodu skupiny Daimler v Maďarsku. Ve školním roce 2010/2011 tu bylo zapsáno ke studiu asi 50 studentů. Škola společnosti Audi vznikla v roce 2010 a navštěvuje ji přibližně 60 studentů. Rozdělena je na maďarskou a německou část, které jsou vzájemně propojeny.

Na úrovni obcí a okresů jsou Němci organizováni v tzv. *Deutsche Minderheitselbsverwaltung* (Německá menšinová samospráva). Snahou těchto samospráv je udržení německého / švábského povědomí. Do vedení jsou voleni lidé přihlášení ke švábskému původu. Volí je lidé, kteří se před volbami ke švábskému původu taktéž přihlásili. Volby se konají jednou za čtyři roky. První volby do německých menšinových samospráv se konaly v prosinci 1994, zvolilo se 165 německých menšinových vlád. Samosprávy prosazují zájmy maďarsko-německých voličů, jazyka a péče o tradici, průmysl a partnerství s městy, literaturu, podporují kulturní skupiny a organizace.

V roce 2001 se zvolilo 424 německých menšinových samospráv, v roce 2010 existovalo německých menšinových samospráv 377 (viz mapa na s. 75): Baranya 95, Veszprém 48, Pest 44, Tolna 37, Bács-Kiskun 25, hl. město Budapešť 22, Komárom-Esztergom 22, Fejér 15, Győr-Moson-Sopron m. 15, Borsod-Abaúj-Zemplén 10, Vas 10, Békés 8, Szabolcs-Szatmár-Bereg 8, Somogy 6, Zala 4, Csongrád 2, Hajdú-Bihar 2, Heves 2, Nógrád 2.¹⁶⁰

V roce 2001 se přihlásilo k německé národnosti 62 105 osob a 88 209 lidí sdílí blízkost s kulturními hodnotami a tradicemi německé národnosti. Při sčítání obyvatel v roce 2011 se k německé národnosti přihlásilo podstatně více obyvatel, a to 185 696. Obrovský nárůst (o 81 %) je patrný i ze statistiky používání německého jazyka v rodině a s přáteli, což ukazuje následující tabulka.

Jazyk	2001		2011	
	mluvčích	podíl	mluvčích	změna oproti roku 2001
maďarština	9 584 836	94,00 %		
romština	53 075	0,50 %	61 143	+15 %
němčina	52 912	0,50 %	95 661	+81 %
slovenština	18 057	0,20 %	16 266	-10 %
chorvatština	14 779	0,10 %	16 053	+9 %
rumunština	8 215	0,10 %	17 983	+119 %

Tabulka 6. Jazyková situace v Maďarsku – počet obyvatel používající daný jazyk v rodině nebo s přáteli (2001, 2011).

¹⁶⁰ *Gazetteer database 2010* [online] © Központi statisztikai hivatal (Hungarian Central Statistical Office), 2010 cit. [25. 3. 2013] Dostupné z: <<http://www.ksh.hu/>>.

Zdroj dat předchozí tabulky: *Population by language spoken with family members or friends by main demographic, occupational characteristics and sex* [online] © Központi statisztikai hivatal (Hungarian Central Statistical Office), 2004 cit. [25. 3. 2013] Dostupné z: <http://www.nepszamlalas2001.hu/eng/volumes/06/00/tabeng/2/load01_11_0.html>.

Velký nárůst počtu osob hlásících se k německé národnosti může být dán i tím, že při sčítání obyvatel v roce 2001 se k německé národnosti nehlásil velký počet především starších lidí. Mnoho respondentů se bálo zneužití údajů jako po sčítání v roce 1941 a v roce 2011 už mohly být tyto obavy rozptýleny.

Podle neoficiálních údajů a odhadů žije v Maďarsku mezi 200 000–250 000 maďarských Němců (včetně asimilovaných osob s německým původem).

4.6. IDENTITA DUNAJSKÝCH ŠVÁBŮ

V němčině *Donauschwaben* znamená Dunajští Švábové, v maďarštině *Dunai svábok* nebo *Dunamenti németek*. Tento termín lze přeložit jako dunajští Němci, dunajští němí. Dunajští Švábové je souhrnný termín pro Němce, kteří žili v bývalém Uherském království, zejména v povodí řeky Dunaje. Švábsko ve středověku zahrnovalo oblast dnešního Bádenska-Württemberska, západní část Bavorska, Lichtenštejnsko (Vorarlbersko), německé Švýcarsko a Alsasko (součást Francie). V případě Dunajských Švábů nelze mluvit o jednotné skupině kvůli odlišnému rozvoji území. Mezi Dunajské Šváby patří Němci z Maďarska, Švábové (Němci) ze Satu Mare, Banátské Švábové nebo Němci ve Vojvodině.

Sebeuvědomění Němců v Maďarsku nemá u všech osob stejnou povahu. To, že se někdo hlásí ke svým předkům z Německa nebo je členem některého z německých spolků ještě neznamená plnou identifikaci s „němectvím“. Pro první příchozí rodiny do Maďarska bylo Maďarsko (Uhry) zemí, kam se přesídlili za lepším životem. Postupem času s přibývajícimi generacemi dochází ke ztotožnění s oběma (německou a maďarskou) identitami. Potomci spojili svůj život s Maďarskem, které je pro ně rodnou zemí.

Danielne Pésci. Cítím se jako Maďarka původem ze Švábska. Líbí se mi švábský dialekt, ale sama mluvím pouze německy. V přítomnosti ostatních Švábů se cítím jako Švábka. Líbí se mi tento pocit a moc mě mrzí, že tradice vymírají.

Maria Miskovicz. Jsem Maďarka s německou krví.

Z uvedených výpovědí vyplývá, že respondenti mají dvojí identitu. Maďarská však u dnešní generace značně převládá. Jsou to především starší generace, které

se sice narodily v Maďarsku, ale doma, ve škole a v kostele mluvily německy. Po první světové válce se jejich postavení velmi zhoršilo. Nastala nucená maďarizace, na veřejnosti museli hovořit maďarsky a musela být měněna původní německá jména na maďarská. Důsledkem je jazyková asimilace nastupujících generací, které často nemluví ani německým spisovným jazykem ani švábským dialektem. S němčinou se děti setkávají až ve škole, ovšem pouze se spisovnou formou, která se od švábstiny značně liší. Mladí lidé tu hovoří maďarsky, narodili se v Maďarsku, mají maďarské partnery a přátele. Často se cítí být už pouze Maďary, přestože se ke svým německým předkům a kultuře hrdě hlásí.

Melinda Kolonics. V Dorogu není otázka identity tak silná, němečtí pro nás znamená muziku a tancování. Šváby bych charakterizovala jako tančící a zpívající menšinu.

V minulosti se Němci od Maďarů odlišovali především jazykem, v menší míře kuchyní a některými národními zvyky. Oba národy jsou křesťanského vyznání. Většinu tvoří katolíci a zbytek protestanti. Svátky a zvyky se dnes už příliš neliší a rozdíl mezi maďarskými Němci a Maďary je dnes obtížně postřehnutelný. U starší generace je rozdíl více patrný v podobě švábského dialektu.

Melinda Kolonics. Ve městě Dorog se dnes nachází 20 až 30 pravých Švábů, kteří mluví švábským dialektem. S německým původem sympatizuje 50 až 100 obyvatel. V dnešní době už jen střední generace, to jsou lidé okolo 40 let, má kulturní povědomí a snaží se německou kulturu a jazyk udržet, mladá generace většinou ví, že byl za války odsun Němců z Maďarska, ale více je nezajímá.

Starší generace, označující se jako Švábové, lpí na dvou elementech identity, kterými jsou jazyk a lidová kultura. Mladá generace se dělí na dvě části. První má povědomí a znalosti o německé kultuře a jazyku (*Träger ungarndeutscher Doppelidentität* – nositelé německomaďarské zdvojené identity). Druhá se plně asimilovala s Maďary.

Důležitým prvkem etnické identity je v případě maďarských Němců jazyk. Jedná se o vyjádření uvědomění si vlastní identity. Děti, které navštěvují německo-maďarské školy, se zde učí jazyk a realie německých zemí. Vedle rodiny tak možnou roli při utváření německé identity tvoří škola. Mladí lidé však často své původní venkovské prostředí opouštějí, ve městech již původní německé zvyky a tradice neudrží. ¹⁶¹

¹⁶¹ ARADVÁRI, Bernadetta. *Kulturpflege und Identitätsbewahrung in Tarian*. První vyd. Veszprém: Pannonská univerzita (Pannon Egyetem), katedra německého jazyka a literatury, 2002.

Jazyk

Švábština obsahuje prvky mnoha dialektů původních německých osadníků – alemánského, zejména švábského, franckého, bavorského, alsaského. Dále se v jazyce objevují slova z oboru rakousko-německé administrativy a vojenského slangu. Převzatá slova z maďarštiny se vyskytují převážně v kuchyni a zemědělství, ale také v odívání, politice, veřejných místech a sportu. Jazyk ovlivnila srbská, chorvatská, ruská, rumunská, anglická, jihoslovanská a turecká převzatá slova. Dunajští Švábové používají mnoho německých slov, které mohou znít archaicky. Pro obyvatele Německa zní švábština jako směs jihozápadních německých dialektů z počátku 18. století.

Ukázka současných švábských (z území Německa) a německých slov:¹⁶²

(schwäbisch – hochdeutsch – česky)

Gsälz – Marmelade - marmeláda

Zwedschga – Pflaume – švestka

älls – manchmal, ab und zu – někdy, občas

Riaba – Karotte – mrkev

haia – Gras mähen – sekat trávu

schechla – gemähtes Gras harken – hrabat (posekanou trávu)

brogga – ernten – sklízet (obilí)

gugga – schauen – dívat se, koukat

Schdiag – Treppe – schody

Schdaffla – Stufen – stupně (schody)

Dieraschnall – Türklinke – klika (dveří)

Hafa – Topf – hrnec

Schuahbändel – Schnürsenkel – tkanička

Weggle – Semmel – houska

Ranga – Brotanschnitt – krajíc chleba

Schuldes – Bürgermeister – starosta

Rehschlegel – Rehkeule – srnčí kýta

¹⁶² MANGOLD Peter-Michael. *Schwäbische Worte* [online], petermangold.de. 2011 [cit. 16. 4. 2011]. Dostupné z: <http://www.petermangold.de/schwaebische_worte.htm>.

Ukázka dialektu maďarských Švábů (*schwäbisch – hochdeutsch*):¹⁶³

A kemetliches Weib Es woar amoul a Mann, ter hot a kemetliches Weib khat. Er woar in tr Arwet, am Owet isch er hamkhumme un es hot gregnet. Wie er ankhumme isch sagt sei Weib: Waasch Mann, ich hab net kocht, weil ich ka Wassr khat hab. Ich hab denkt, tu bisch doch schun nass, du kennscht mr Wasser hole un nou werd ich koche. Tr Mann hot ka Wort gsagt, er hot den Ambr knumme und isch Wassr hole gange. Wie er zruckkhume isch hot er ten Ambr voll Wasser uf sei Weib kschtit un hot gsagt: Na Weib, jetz bisch tu a schun nass, jetz kansch tu a schun Wassr hole.	Eine faule Frau Es war einmal ein Mann, der hatte eine faule Frau. Als er eines abends nach der Arbeit nach Hause kam, regnete es. Seine Frau sagte zu ihm: Weißt du Mann, ich habe nicht gekocht, weil ich kein Wasser hatte. Ich dachte, du bist doch schon nass und könntest mir Wasser holen. Dann werde ich kochen. Der Mann sagte kein Wort, nahm den Eimer und ging Wasser holen. Als er zurückkam, schüttete er den vollen Eimer über seiner Frau aus und sagte: Na Frau, jetzt bist du auch nass und kannst selbst Wasser holen gehen.
Líná žena Byl jednou jeden muž, který měl línou ženu. Když přišel jednou večer po práci domů, přišlo. Jeho žena mu řekla: Víš muži, já jsem nevařila, protože jsem neměla vodu. Myslela jsem, že už jsi mokrý a vodu bys mi mohl přinést ty. Pak budu vařit. Muž neřekl ani slovo, vzal vědro a šel pro vodu. Když se vrátil, nalil plný kbelík na svou manželku a povídá: Tak ženo, teď jsi také mokrá a můžeš jít pro vodu sama.	

Vzhledem k relativní izolaci německých mluvčích můžeme rozlišit obyvatele jednotlivých vesnic a měst do několika dialektových skupin na základě drobných odlišností v užívání odlišných názvů, výrazů a výslovnosti. Tyto dialekty vznikaly slučováním různých nářečí a působností přechodných sociálních a kulturních jevů v čase.

V období druhé světové války se na území Maďarska nacházelo téměř 500 německy (německými dialekty) mluvících osad s většinovým podílem německého obyvatelstva. Hojně se také užívalo nářečí bavorské, francké a hessenské. Na východ od oblastí Donauknien, Tschepeler Insel, Ofner Bergland, Schildgeb-

.....

¹⁶³ Zur Sprache der Ungarndeutschen: Das Dialekt-ABC. [online] [cit. 22. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/geschichte_und_gegenwart_brauchtum_und_sprache/pages/001_zur_sprache.pdf>.

irge se obvykle mluvilo středo-bavorským dialektem *muatta*, na západě (Buchwald, část Schildgebirge) zase středobavorským dialektem *muida*. V okrajových oblastech se užívaly francké dialekty. Jižně od Budapešti, v Hartau, došlo k mísení bavorského, švábského a falckého dialektu.¹⁶⁴

Generace narozené v 50. letech a později švábštinu obvykle neovládají nebo mají pouze pasivní dovednost. Příslušníci mladší generace si osvojují němčinu až během studia a ke studiu původních dialektů se nedostanou téměř vůbec.

Maria Miskovicz. Uměla jsem švábsky, než jsem šla do školky; ve školce se mluvilo pouze maďarsky a ve škole začala výuka spisovné němčiny. Dialektu rozumím, ale už neumím mluvit. Svě děti vychovávám dvojjazyčně; německy a maďarsky.

V současnosti neexistuje na území Maďarska žádná jednojazyčná německá škola. Ve školách je jazyková dotace rozšířena pouze na tři hodiny němčiny za týden. Existuje také menšinová výuka (podle závazání se Maďarska k Evropské chartě regionálních a menšinových jazyků), o kterou je velký zájem. Během takové výuky jsou v jenom vyučovacím týdnu zařazeny čtyři hodiny němčiny a pro maďarské Němce je tu možnost navštěvovat hodiny pět.

Dnešní využití švábštiny je malé a v běžné komunikaci se téměř nepoužívá.

Tabulka 7. Šest oblastí výskytu dunajsko-švábských dialektů.

Zdroj dat: *Die Aufteilung der Österreichisch-Ungarischen Monarchie gemäß den Pariser Vorortverträgen nach dem Ersten Weltkrieg.* [online] Wikipedia, 2015 [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <<https://de.wikipedia.org/wiki/%C3%96sterreich-Ungarn>>. Doplňeno.

¹⁶⁴ GEHL, H. *Donauschwäbische Dialekte* [online], [cit. 16. 4. 2011]. Dostupné z: <http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_kisebbszegk/2009/nemetek/Die_donauschwaben/pages/017_Donauschwabische_Dialekte.htm>.

Jména

Příjmení se v Maďarsku staví vždy na první místo, např. Duncz Andras. Rozmanitost rodinných jmen je na vesnicích poměrně malá, protože jsou tvořeny pouze několika rodinami. Na druhou stranu je méně pravděpodobné, že najdeme stejné příjmení ve více vesnicích. Obvykle platí, co rodina, to jiné jméno. Obdobu českého příjmení „Novák / Nováková“ bychom zde hledali mnohem obtížněji. Původ jmen maďarských Němců je svázán s jižním Německem, asimilací s Maďary a méně i s Balkánem a Itálií.

Podle soupisu obyvatel v Soroksaru z roku 1770 je už v této době patrná maďarizace německých příjmení kvůli výslovnosti – namísto německého „s“ se objevuje maďarské „sz“ a podobně je to i s „c“.

Szaler Joseph; Gausz Martin, Höchszt Antoni, Schuszter Michael, Szapper Michael, Höszt Paulus, Porczl Michl...¹⁶⁵

Dunajští Švábové neuzívají prostředních jmen a často zdvojují příjmení (například u vdaných žen). Pestrost křestních jmen je poměrně nízká kvůli pojmenovávání dětí po prarodičích a kmotrech. Mezi populární ženská jména patří Anna, Barbara, Christina, Katharina, Magdalena, Maria, Sophia, Theresia a kombinace těchto jmen. Oblíbenými mužskými jmény jsou Adam, Christian, Friedrich, Georg, Gottfried, Heinrich, Jakob, Johann, Konrad, Ludwig, Mathias, Nikolaus, Peter, Phillip (nebo Filipp) a Stefan (nebo Stephan).

Náboženství

Naprostá většina obyvatel Maďarska vyznává katolickou víru. Katolická víra je typická jak pro Maďary, tak i pro maďarské Němce. V náboženských otázkách tak nikdy neprobíhaly žádné vážnější spory a rozepře. Pouze se řešilo, v jakém jazyce se mají vést mše.

V městech s vyšším podílem maďarských Němců (Tarian, Baja, Bacsbogot, Soroksar apod.) odpovídá rozložení věřících celostátnímu průměru. Ve městě Tarian požadovali Maďaři po vysídlení Němců bohoslužby pouze v maďarštině. Od roku 1958 se konala jednou za měsíc bohoslužba v němčině nebo ve dvojazyčné podobě. V současnosti by však zdejší německá menšina uvítala více pravidelných mší v německém jazyce. Ve městě Baja se koná německá bohoslužba jedenkrát týdně. O svátcích jsou pořádány v obou jazycích. Farář v Baje je Šváb původem z města Nadwar (město nedaleko Baji), a zřejmě proto se v tomto městě konají německé bohoslužby mnohem častěji. V Soroksaru se mše do roku

.....

¹⁶⁵ PFEIL, Jakob. *Die Geschichte der Gemeinde Csavoly*. [online] [cit. 22. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/csavoly/csavoly_1780_1980/pages/002_Die_Geschichte.htm>.

1904 vedly pouze v němčině. Od té doby jsou pouze maďarské a jen čtyřikrát do roka můžeme navštívit německé. V Bacsbogotu jsou vedeny mše dokonce v třech jazycích, a to v maďarštině, němčině a srbochorvatštině.

Zvyky a tradice

Německé zvyky a tradice dnes už pro mnoho maďarských Němců nejsou příliš důležité. Postupnou asimilací s maďarským obyvatelstvem zanikají a o jejich revitalizaci se snaží především menšinové organizace.

Danielne Pésci. Tradice již vymírají. Ženy s německým původem a jménem si vezmou Maďara a tím i jeho jméno. Jejich děti tedy nic neví o svém původu a většinou není ani žádná snaha jim to sdělit. Jediní, kdo se snaží o zachování nějakých tradic, jsou lidé z místních menšinových vlád. Ti pořádají besedy ve školách, kde vyprávějí jejich historii.

Se zvláštním zvykem se můžeme setkat v malé vesničce Nadvar, kde se na začátku 20. století v adventním čase koupil obrázek svaté rodiny. Obvykle se u něj modlily jen ženy. Obrázek putoval z rodiny do rodiny, kde zůstal vždy jen na omezenou dobu. Dříve se získání tohoto obrázku v předvánočním čase považovalo za velkou čest. Zvyk se dodržuje dodnes, ale s tím rozdílem, že obrázek putuje asi jen po čtyřech domácnostech, které se snaží tento zvyk stále udržovat.

K tradicím můžeme zařadit také pohádky, bajky a příběhy, které se dříve vyprávěly pouze v němčině. Dnes existují jen příběhy poskládané z maďarských, německých i cizích pohádek.

Nošení kroje bylo v dřívějších dobách také součástí tradic. Bohužel do dnešní doby se žádný typický švábský kroj nedochoval. Ve městě Bacsbogot začal místní spolek s obnovou krojů v roce 2002. Z počátku vyráběli kroje pouze na základě domněnek, ale poté, co se našly dobové fotografie, mohou originály napodobovat s mnohem větší přesností.

Melinda Kolonics. Dnes se nejvíce zvyků a obyčejů dodržuje v německých rodinách v podobě různých slavností, písní, rčení a her. Mladá generace se cítí svázaná s tradicí obou zemí. Oproti tomu starší jen s tou německou.

Svatby probíhají v každém městě a obci či vesnici zcela odlišně. V Bacsbogodu začíná pravá švábská svatba v sobotu v 10 hodin dopoledne. Den před svatbou, tedy v pátek, je zabíjačka. V tento den se také škubají slepice a jiná drůbež. Večer se vaří a peče. V tuto dobu přicházejí kmotři s prvními dary pro budoucí novomanžele. Potom přicházejí dary předat i ostatní. Rodiče je přebírají a zamykají do světnice.

Svatba začíná průvodem z ženichova domu k domu nevěsty, kde nevěsta s kamarádkami ozdobí svatebčany větvíčkou rozmarýnu s malou mašličkou. V čele průvodu jde nevěsta s doprovodem následována ženichem taktéž s doprovodem. Za nimi jdou neprovdaná děvčata, kmotři, rodiče, muzikanti a ostatní hosté. Průvod nejprve směřuje na radnici, kde proběhne oficiální (úřední) sňatek. O hodinu později svatba pokračuje v kostele, kde se koná církevní obřad. Po obřadu se celá společnost přesune do kulturního domu. Ženich s nevěstou se postaví vedle sebe před vchod a hosté jim přejí štěstí.

Obrázek 20. Stará svatební fotografie z Bácsbokodu.

Malá ukázka z tradiční svatby Němců v Maďarsku. Průběh svatby se svými zvyklostmi do jisté míry liší od maďarské. Za povšimnutí stojí sváteční, avšak ne příliš zdobené kroje, které jsou pro maďarské Němce typické.

Foto: Eva Bosáková, Bácsbokod (20. 7. 2010).

Svatební hostina začíná slavnostním obědem, který se zahrnuje vepřový paprikáš (typický maďarský pokrm) a sladké koláče. Veškeré jídlo obstarává pouze jedna kuchařka.

Odpoledne tančí ženich s nevěstou waltz a postupně se k nim přidávají ostatní hosté. Vše trvá zhruba do šesti hodin, kdy se začne podávat večeře. Nejprve si svatebčané mohou pochutnat na kuřecí polévce s nudlemi, potom na kuřecím paprikáši, vídeňském řízku, sekané a na závěr na něčem kyselém (salát, zelí, okurka, paprika). Místo českého zvyku krájení dortu se na švábské svatbě krájí

koláč na hranaté kousky. Během pozdního večera se nevěsta převlékne do červených šatů a posadí se na židli. Za ní stojí vyvolávač, který se jí snaží prodat za co největší sumu. Peníze se vybírají do hlubokého talíře, který se po naplnění vysype do síta. Síto drží matka nevěsty. Po vybrání peněz tančí nevěsta s dárci tradiční tance; polku, valčík a maďarský lidový tanec čardáš.

S českými zvyky se shoduje rozbití talíře. Počet rozbitých kousků symbolizuje, kolik budou mít manželé dětí. V případě, že se talíř nerozbil, rozdupe ho někdo z přítomných. Během večera dostávají ženich s nevěstou dárky pro své první dítě. Většinou se jedná o nějakou maličkost, která musí být zabalená v co největším počtu papírů. Ten, kdo předá dárek, tancuje s nevěstou do té doby, než ženich dárek rozbalí. Čím více papírů, tím delší tanec.

Slavnosti a festivaly

Slavnosti a festivaly dnes tvoří jeden z nejvýraznějších prvků identity maďarských Němců. Zábava, veselí a sdružování hraje pro Němce v Maďarsku velmi důležitou roli při udržování jejich etnického povědomí. Právě pořádáním festivalů a slavením svátků se odlišují od Maďarů nejvíce.

Téměř všichni maďarští Němci se účastní na začátku února švábského plesu. Koná se v každé vesnici i městě a často na něj zavítají i návštěvníci z německých partnerských měst. Na uvítanou dostanou hosté skleničku s přípitkem a větvičku rozmarýny, kterou si muži dávají do klopky. Rozmarýna je symbolem čistoty a soudržnosti. Pokud dá některé děvče svou větvičku do klopky chlapce, jedná se o němé vyznání lásky. Bál začíná průvodem účastníků kulturních a uměleckých skupin. Po ukončení průvodu zazní maďarská hymna a hymna maďarských Němců. Následuje tanec, zábava a obdivování ženských krojů. V jedenáct hodin večer začíná dražba rozmarýny. Výnos z dražby se může vyšplhat třeba až na 70 000 forintů (tj. zhruba 8 000 Kč).

Měsíc únor se neobejde bez tradičních masopustních průvodů.

Další oslavy přicházejí v době Velikonoc a na 1. května, kdy se v každé vesnici staví májka. V naprosté většině vesnic a městech maďarských Němců se můžeme setkat s rozličnými oslavami Letnic. V Tarianu se v období Letnic konají trhy lidových řemesel. Mladí lidé se naučí některému z řemesel, které pak veřejně předvádějí. V Tátu se zase koná třídní městský festival. Poslední den festivalu je považován za „Švábský den“. Oslavuje se vystoupením taneční skupiny ve švábských krojích za doprovodu místní kapely.

V průběhu srpna se pořádají slavnosti hudby, tedy několikadenní festivaly. Nejdůležitější datum pro budapešťskou čtvrt' Soroksvár je 15. srpna. Tento den je označován za „Den Soroksváranů“ a je oslavou samostatnosti 23. okrsku (dříve byl spojen s 20 okrskem). Oslava probíhá formou poutní cesty vedené po Soroksváru.

Koncem září se každoročně pořádá vinobraní. Jednou za dva roky je doplněno o průvod.

Říjen je měsícem zabíjaček. Ženy vše připraví a večer se sejde široké příbuzenstvo. Paní domu uvaří masovou polévku, ovar, klobásy a plněné zelí. Při odchodu ještě každý dostane malou pozornost, kterou si odnese domů.

V období adventu můžeme navštívit adventní trhy a zakoupit si výrobky dětí z místních školek a škol. Dobrovolníci z kulturních spolků nabízejí svažené víno a tradiční vánoční pečivo. V kostelech vystupují děti v rámci německých divadelních představení.

Mezi zaniklé zvyky patří draní peří nebo trhání kukuřic a jejich následné loupání.

Kuchyně maďarských Němců

Na rozdíl od festivalů a oslav nepatří kuchyně maďarských Němců k výrazným odlišovacím prvkům od Maďarů. Oblíbená jídla mladší generace jsou pizza, hranolky či těstoviny.

Pokud se podíváme na tradiční pokrmy maďarských Němců, můžeme spatřit prvky kuchyně německé, stejně jako maďarské. Hlavními ingrediencemi jsou mouka, brambory, zelí a fazole. Němci postupem času převzali z maďarské kuchyně především zeleninu. Svá jídla obohatili o papriky, rajčata, melouny, dýně a kukuřici. Povahou pokrmů není ani tak složitost přípravy, jako spíše požadavek na rychlost zhotovení a dodání energie, aby lidé vydrželi dlouho pracovat. První příchozí Němci do Maďarska byli převážně zemědělci, tudíž si všechny potraviny mohli vypěstovat sami. Pouze koření a občas i maso bylo nutné dokupovat.

Patrick Lang. Nyní žiji v Rakousku v malé vesnici Langenzersdorf blízko Vídně. Rakousko-německý původ mám z otcovy strany a maďarský původ z matčiny strany. Moje oblíbené jídlo je vídeňský řízek s bramborem. K typickým německým jídlům patří různé druhy buřtů, kyselé zelí a opečené brambory. Mezi maďarská jídla patří guláš, rybí omáčka „halászlé“ a palačinka plněná mletým masem „hortobágyi palacsinta“. Z těchto jídel mi chutnají již zmíněné buřty a palačinky plněné mletým masem.

V době osídlování Uher platilo, že polévky se jedly už k snídani. Ta samá polévka se ohřála i k obědu. Nejčastěji se vařila bramborová kaše s knedlíky, fazolová polévka, plněné zelí, fazolový salát, pečené maso s fazolemi nebo bramborem.

Szeibert Mihály. V soboru večer se vždy uvařila na snídani fazolová polévka. Část fazolí se vyndala a podávala se společně se šunkou k večeři. V půl sedmé ráno se vždy snídala nějaká polévka a něco k ní. Například nekynuté placky, které se připravovaly jen z mouky, vody,

tuku a kapky mléka. Od sedmi hodin se už pracovalo na poli. Tam byl vždy k dispozici nějaký chléb, vejce a marmeláda. V pět hodin začínala večere. Maso se jedlo jen dvakrát týdně, uprostřed týdne a o víkendu.

Maria Miskovicz. Jím, co mi chutná. Mezi typické švábské jídlo řadím fazolovou polévku, knedlíky, plněné zelí, které se už podává pouze na oslavách a koblihy.

Z dřívějších tradičních německých pokrmů do dnešní kuchyně prostoupily především fazole, připravované na různé způsoby. Používají se do polévky, jako hlavní chod nebo jako příloha. Zelí se plní masem a nesmí chybět na žádné významné události. V mnoha rodinách se stále vaří knedlíky. Podávají se s masem nebo špekem. Na rozdíl od dřívějších dob se maso vaří a peče mnohem častěji. Ze sladkého pečiva se vždy pekly koblihy a závin, který se připravoval na sladko i na slano.

Sebastian Ott. Dříve se do závinu dávalo vše možné, například zelí, zelenina, mák a oříšky. Těsto bylo 1 mm tlusté a po rozválení pokrývalo celý kuchyňský stůl.

V soudobé kuchyni najdeme i pokrmy typicky maďarského původu jako je vepřový nebo bramborový paprikáš, plněná paprika apod. K obohacení došlo i opačným směrem. Maďaři i Srbochorvaté převzali německý recept na velké knedlíky se zelím.

Sebastian Ott. Mezi jídla převzatá z maďarské kuchyně patří vepřový paprikáš, bramborový paprikáš, slepičí papriková polévka, plněná paprika s rajskou omáčkou a lečo.

Specialitou města Bacsbogot je kyselá kaše s vejci a vaječný paprikáš. Základ tohoto jídla tvoří cibule, sádlo, paprika a voda. Vše se povaří a na závěr se přidá rozšlehané vajíčko a sůl. Tato obdoba paprikáše se podává s chlebem. Další specialitou je zelný salát s křidélky, husími žaludky a srdci. Konzumuje se především v období zabijaček, tedy na podzim.

4.7. ZÁVĚR

Na první pohled jsou maďarští Němci od Maďarů k nerozeznání. Neliší se vzhledem, náboženstvím a dnes už ani jazykem. Německy se s nimi lze bez problémů domluvit, němčina, či švábský dialekt se však v rodinách předává už jen sporadicky. Postupná jazyková asimilace mladších generací je spojena s celkovou etnickou asimilací. Přes tento nepříznivý vývoj se někteří ze zástup-

ců sledované skupiny dodnes s německou identitou ztotožňují a snaží se o její zachování.

Ve vnějších projevech jsou tyto snahy postřehnutelné prostřednictvím aktivit, jako je například členství v německých územních samosprávách, organizacích a spolcích nebo účasti na slavnostech a festivalech. Oproti minulosti se dnes nesetkáváme s projevy diskriminace a nepřátelství vůči této menšině.

5. NĚMCI V POLSKU

5.1. ÚVOD

Do vykreslení osudů Němců jako menšiny v evropských zemích se následující kapitola vydává na území dnešního Polska.

K obnově polského státu (dříve rozděleného trojím dělením Polska) došlo až po skončení 1. světové války v roce 1918. V tomto státu tvořili Poláci více než $\frac{2}{3}$ obyvatelstva, ale jeho existence trvala jen do začátku 2. světové války. Po jejím skončení došlo opět k výrazným změnám hranic – Polsko získalo na úkor Německa území na západě, východní oblasti si připojil Sovětský svaz hned na začátku války. Přestože se dříve národnostně velice pestré Polsko stalo po skončení 2. světové války etnicky téměř jednolitou zemí, stále zde národnostní menšiny své místo mají.

Cílem textu je ukázat čtenáři, jaké místo má v Polsku minorita Němců. Ač v rámci kultury postupem času dochází k silnému prolínání se a vzájemnému ovlivňování kultur navzájem až do krajní situace, ve které původní kultura zaniká, Němcům se daří si zachovávat svou svébytnost a svou kulturní rozmanitostí obohacovat polskou.

Snahou jednotlivých kapitol je představit život Němců v Polsku z různých úhlů pohledů. Pro základní vhled do tématu slouží úvodní kapitoly, které se sestávají jak z chronologické historie Němců obývajících polské území, tak z demografických a geografických změn osídlení (zejména v období 20. století). Tyto úvodní kapitoly jsou podkladem pro snadnější porozumění podkapitol, jež se vztahují k příznačnému vyjadřování identity menšiny v oblastech jazyka, školství, náboženství, spolkové činnosti a kulturními projevy menšiny.

5.2. PROVÁDĚNÝ VÝZKUM

Použité literární zdroje jsou hojně prokládány nabytými zkušenostmi a postřehy z terénních výzkumů, které prováděli studenti České zemědělské univerzity oboru Hospodářských a kulturních studií v průběhu let 2013–2015 ve Slezském a Opolském vojvodství. Ilustrace života německé menšiny v Polsku jsou tak často doplněny o osobní rozhovory a fotografie z míst výzkumu.

Během výzkumu bylo osloveno celkem 12 osob. Převážnou část z nich tvoří příslušníci německé menšiny obývajících Opolské a Slezské vojvodství. Mezi dotazovanými osobami se objevují i Poláci z Polska a Němci z Německa, kteří poskytují pohled na německou menšinu v Polsku z polského i německého vnějšího úhlu pohledu.

jméno	pohlaví	ročník	místo narození	charakter respondenta
Adelheid	žena	1928	Slezské vojvodství	básnířka, která svůj život zasvětila německému spolku, nyní vedoucí oddílu sdružující pod sebe několik německých kroužků
Andreas	muž	1996	Německo	v předškolním věku se s Andreasem rodiče vrátili zpět do Polska, odkud emigrovali v 80. letech 20. století
Ania	žena	1979	Opolské vojvodství	mluvčí facebookové skupiny německé minority v Polsku
Dawid	muž	1986	Slezské vojvodství	Polák, který zastupuje externí pohled na německou minoritu v Polsku
Elsa	žena	1982	Německo	narozena v Německu, rodiče mají polské kořeny (zastupuje německý pohled majority na německou minoritu v Polsku)
Erika	žena	1938	Slezské vojvodství	její děti žijí trvale v Německu, ona zůstala v Polsku, aby se postarala o své rodiče
Joanna	žena	1991	Slezské vojvodství	místopředsedkyně německého mládežnického spolku (BJDM)
Łukasz	muž	1987	Slezské vojvodství	vystudoval germanistiku, nyní pracuje v německém zastřešujícím spolku VdG, rodiče žijí v Německu, avšak prarodiče v Polsku
Ryszard D.	muž	1950	Opolské vojvodství	aktivní člen TSKN a radní za německou menšinu
Ryszard G.	muž	1956	Dolnoslezské vojvodství	vrcholný politik za německou menšinu
Stefania	žena	1939	Opolské vojvodství	její syn žije v Německu, dcera v Polsku
Zuzanna	žena	1972	Opolské vojvodství	mluví plyně německy i polsky, nyní aktivní členka regionální jednotky německého spolku TSKN

Tabulka 8. Pasportizační údaje informátorů.

5.3. LITERÁRNÍ REŠERŠE

Tématice Němců v Polsku se věnuje polský historik Marek Zybura v knize *Niemcy w Polsce*, která mapuje první zmínky o Němcích již od středověku až do doby 90. let 20. století. Snaží se na ně přitom pohlížet bez emocí a nechat stranou zaujatost vůči Němcům v polské historii.¹⁶⁶

Dariusz Matelski se ve své historiografii *Niemcy w Polsce w XX wieku* pokouší obsáhnout historii německé menšiny v polských zemích 20. století. Autor, který je svým zaměřením historik a archivář, si přitom neklade za cíl interpretovat stávající povědomí o německé menšině v Polsku a jeho projevy, ale spíše popisuje různé formy soužití Poláků a Němců. Tím, že se snaží dát prostor jak historickým událostem v podobě druhé světové války, tak i v období mírového soužití Poláků a Němců, práce získává na objektivitě.¹⁶⁷

Historické události v chronologickém přehledu od předhistorického období až do období současného Polska (1989–2009) komplexně pojímá publikace *Dějiny Polska v datech* od autora Miloše Řezníka. Každé období má svou samostatnou kapitolu, která je uvozena krátkým shrnutím, poté jsou jednotlivé stěžejní události řazeny podle data události.¹⁶⁸

Německý historik Andreas Kossert se ve své knize *Chladná vlast: Historie odsunutých Němců po roce 1945* zabývá popřením mýtu, že Němci vysídlení po roce 1945 byli úspěšně integrováni. Spolková republika Německo, která se stala jejich novou vlastí, je zde popisována jako chladná země, ve které se přichozí Němci setkali s předsudky, nepochopením a neznalostí. Dílo mapuje i přínos pro německou společnost – od vlivu německých vyhnanců na modernizaci Německa a jeho hospodářství, až třeba po jejich přínos v kulinářské oblasti. Těžištěm autora výzkumu se stalo území dnešního Polska.¹⁶⁹

Vývojem a postavením etnické skupiny Němců v Polsku po roce 1989 se zabývá článek *The Limits of the German Minority Project in Post-communist Poland: Scale, Space and Democratic Deliberation* od Michaela Fleminga. Jako rozhodující milník je udáván *The Council of Europe's Framework Convention for the Protection of National Minorities* (1995), který mimo jiné upravil práva etnických menšin po sociální, ekonomické a kulturní stránce. Pro německou menšinu v Polsku bylo zlomovým okamžikem její uznání polskou vládou a katolickou církví. Fleming ve své práci přirovnává menšiny (jak německé v Polsku, tak polské v Německu) k mostu vytvořenému mezi oběma zeměmi. Německo se vydalo cestou podpory minority v rozvíjení regionu v Polsku místo

¹⁶⁶ ZYBURA, Marek. *Niemcy w Polsce*. Wrocław: Wydawn. Dolnośląskie, 2001.

¹⁶⁷ MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999.

¹⁶⁸ ŘEZNÍK, Miloš. *Dějiny Polska v datech*. 1. vyd. Praha: Libri, 2010.

¹⁶⁹ KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. 1. vyd. Brno: Host, 2011, 473 s. ISBN 978-80-7294-414-9.

podpory reemigrace. Německá minorita procházela různými stádii od uznání menšiny po zajištění jedinečnosti regionu a získání dotací pro obyvatele.¹⁷⁰

Vhled do současného života Němců v Polsku je možné sledovat pomocí internetových stránek samotných spolků a organizací. Od listopadu 2012 vznikla centrální stránka pro všechny spolky na území Polska (www.vdg.pl). Stránka funguje v německém i polském jazyce a je pravidelně aktualizována.

5.4. HISTORIE NĚMCŮ NA POLSKÉM ÚZEMÍ

Nejstarší dějiny do roku 1918

V raném středověku bylo území současného Polska osídleno Slovy a zasahovalo až daleko na západ do dnešního Německa. Od 10. století začal germánský tlak známý pod pojmem *Drang nach Osten* (v překladu tah na východ). Německá expanze se ovšem nejranějšímu Polsku vyhnula a postupovala zejména na východ pásem podél břehů Baltu, kam polská moc nesahala. Němců se tehdy na současném území Polska vyskytovalo jen málo, jednalo se zejména o dočasný pobyt kupců a misionářů.¹⁷¹

Obrázek 21. Německé osídlení v Evropě v 7. –11., 12., 13. a 14. století.

Zdroj: Jagiellonian University Krakow, University at Buffalo [online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://info-poland.buffalo.edu/classroom/maps/task5.html>.

¹⁷⁰ FLEMING, Michael. The Limits of the German Minority Project in Post-communist Poland: Scale, Space and Democratic Deliberation. *Nationalities Papers*, Vol. 31, No. 4, December 2003. Získáno přes databázi EBSCO.

¹⁷¹ STRZELCYK, Jerzy. *Piastovci a Polsko. Střed Evropy okolo roku 1000*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, s. 186–187.

Na předchozím obrázku je zobrazeno německé osídlení v období do 11., 12., 13. a 14. století. Každý odstín šedé znázorňuje jednotlivé období a postupný pohyb Němců ze západu na východ Evropy.

Na pozvání knížat Piastovské dynastie se po divokém devastujícím nájezdu Mongolů na sklonku 12. a 13. století v polských zemích objevila vlna německých přistěhovalců, která osidlovala především oblast Slezska a oblast gdaňského Pomorí. S nimi přišlo i používání německého právo, na jehož základě se ve 13. století vytvořilo několik měst, a nová pravidla pro osidlování polí ležících ladem. Přistěhovalci vynikli nejen v zemědělském a řemeslném oboru¹⁷², ale i jako kupci a horníci.¹⁷³

Kromě zemědělců a řemeslníků přicházelo také německé duchovenstvo a rytířstvo, které mělo především v západních zemích Polska blízko k vládnoucí vrstvě. V nově vzniklých středověkých městech převažovalo německé obyvatelstvo. Německou stopu je možné sledovat dodnes v podobě systematického plánování měst (ulice, čtvercové náměstí s radnicí, kostel na rohu města) a architektury.

Z kolonizovaných oblastí došlo k trvalému poněmčení v oblasti západního Pomorí (Gdaňsk) a Slezska, ve kterých se ve 13. a 14. století vedle latiny uplatňovala němčina jako úřední jazyk. V ostatních oblastech podléhalo německé obyvatelstvo polonizaci a docházelo k jeho asimilaci.¹⁷⁴

Během polonizace v 15. století se z populárních německých jmen tvořila polská, stejně tak se měnila i příjmení.¹⁷⁵ V 16. století se proti Němcům staví polská šlechta, u které začal stoupat pocit národního uvědomění. Po období válek v 17. a 18. století s Ruskem, Tureckem a Švédskem opouštějí Poláci zemi, čehož využívají Němci k dalšímu usazování.

K výrazné změně vztahů mezi Němci a Poláky dochází při prvním dělení Polska mezi Rakousko, Rusko a Prusko koncem 18. století. Polsko se potýkalo se slabou vládou panovníka, větší postavení měla šlechta, což nahrávalo sousedním mocnostem.

Mocnosti se při dělení opíraly o Němce v otázce nového panování na zabraných územích. Situace polských Němců se zásadně změnila po třech děleních Polska (1772, 1793, 1795). Do oblastí sjednocovanými s Pruskem (nynější severovýchodní oblast Polska) se dostávala další vlna německých přistěhovalců složená z úředníků, šlechty, lidí z měst a vesnic. Vzhledem k podpoře „němectví“

.....
¹⁷² MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999, s. 17.

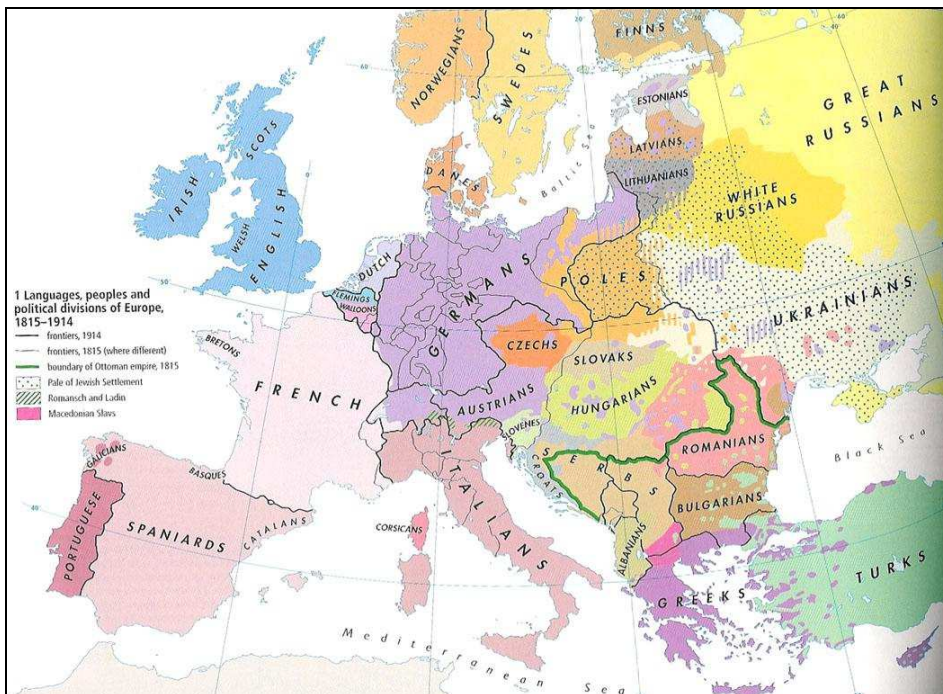
¹⁷³ MELICHAR, Václav a kolektiv. *Dějiny Polska*. Praha 1975, s. 95.

¹⁷⁴ MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999, s. 18.

¹⁷⁵ ZYBURA, Marek. *Niemcy w Polsce*. Wrocław: Wydawn. Dolnośląskie, 2001, s. 58.

dochází v této oblasti k dalšímu osidlování kolem třech tisíc německých rodin a k následnému rozvoji průmyslu i zemědělství.¹⁷⁶

V 70. letech 19. století postupně docházelo k odchodu Němců z Poznańska do západní části Německa za vyšší životní úrovní způsobené větším hospodářským rozvojem kolem města Gdaňsk a dalších měst. V roce 1894 byl založen spolek mající za úkol ochranu „němectví“, finančně motivoval k osidlování německým obyvatelstvem na Poznaňsku a v Západním Prusku (nynější severozápadní oblast Polska). Nově přichozí do Západního Pruska tvořili na konci 19. století 126 tisíc obyvatel, podle sčítání lidí z roku 1910 až 208 tisíc, z čehož 64,5 % obyvatelstva označilo jako svůj mateřský jazyk němčinu.¹⁷⁷ Rozmístění Němců je názorně zobrazeno na obrázku níže.

Obrázek 22. Německé osídlení v letech 1815–1914.

Zdroj: Jagiellonian University Krakow, University at Buffalo [online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://info-poland.buffalo.edu/classroom/maps/task5.html>>.

Podle poněkud jednostranného názoru polského spisovatele Bolesława Prusa (zemřel roku 1912), byly polsko-německé vztahy vždy dobré, ba nejlepší. Poláci od Němců převzali gotický styl, řezbářství, průmysl a spoustu zvyků. Dále uvá-

¹⁷⁶ MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999, s. 36.

¹⁷⁷ MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999, s. 23–27.

dí, že Polsko může být vděčno německému národu za získanou civilizaci. *Naše země se pro ně stala dobrou matkou, oni pro ni dobrými syny.*¹⁷⁸

Němci za 1. světové války a v meziválečném období

Další historickou událostí, vztahující se k původu německé menšiny na území Polska, byla 1. světová válka. Právě Němci dokázali získat znovu velkou část „polského“ území, které v té době patřilo Rusku. Během 1. světové války přišli na polské území s německou armádou němečtí vojáci, z nichž část se zde usadila. Ještě během 1. světové války Poláci (fakticky císaři Německa a Rakouska-Uherska) konstituovali autonomní Polské království (1916–1918). Po prohrané válce se většina těchto Němců musela vrátit zpět do své vlasti.¹⁷⁹

Po 1. světové válce vznikla Druhá polská republika (polsky *Druga Rzeczpospolita*) tvořená dřívějšími záborovými územími. V této oblasti bydlelo nepočtené německé obyvatelstvo sžité s většinovým polským.¹⁸⁰ Vyhlášení nezávislého Polska sice proběhlo záhy po skončení 1. světové války, nicméně přesné vymezení hranic trvalo až do dvacátých let 20. století.¹⁸¹

Důležitým dokumentem, ve kterém bylo zakotveno, která území připadnou Polsku a která ostatním státům, zajišťovala Versailleská smlouva z června roku 1919. Složitě bylo vymezení zejména západní hranice Polska s Německem, jednalo se o území Velkopolska, Pomoří, Horního Slezska, Gdaňska, Varmii a Mazury.

O území Velkopolska s Poznaní bylo rozhodnuto na základě polského povstání, jež vyvrcholilo Polsko-německou smlouvou (1919), ve které Německo uznává toto území jako polské.¹⁸²

Oblastí Pomoří, tzn. koridorem oddělujícím německé Východní Prusko od Německa, získalo Polsko přístup k Baltskému moři, který využilo na vybudování námořního přístavu Gdynia.

Polská strana se snažila německou menšinu všemožně oslabit. Poláci byli nespokojeni s přiřazenými oblastmi, nárokovali si např. Gdaňsk, který byl mírovou smlouvou označen za svobodné město.¹⁸³

¹⁷⁸ HAUSER, Przemysław. *Kolonista niemiecki na ziemiach polskich w XIX i XX wieku: mit i rzeczywistość: wykład wygłoszony na inauguracyjnym spotkaniu ze studentami 1 roku w roku akademickim 1994/1995*. Wyd. 1. Poznań: Wydawn. Nauk. UAM, 1994, s. 5.

¹⁷⁹ *Report to the Secretary General of the Council of Europe on the realisation by the Republic of Poland of the provisions of the framework convention of the Council of Europe for the protection of national minorities*. [online] Policy Documentation Center, 2002 [cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z: <http://pdc.ceu.hu/archive/00002620/01/raport_mn_eng.pdf>.

¹⁸⁰ MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999, s. 39.

¹⁸¹ ŘEZNÍK, Miloš. *Dějiny Polska v datech*. 1. vyd. Praha: Libri, 2010, s. 329.

¹⁸² ŘEZNÍK, Miloš. *Polsko*. 1. vyd. Praha: Libri, 2002, s. 172.

¹⁸³ MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999, s. 41.

Versailleská smlouva ovšem nerozhodla o všech sporných územích. O Varmii, Mazurech a Horním Slezsku se rozhodovalo pomocí referend (plebiscitů), která určit, zda bude území přidruženo k Polsku či Německu. Ačkoli již několik století před tímto plebiscitem území Varmie a Mazur patřila Německu, bylo zde obyvatelstvo, které tvrdilo, že jsou vzhledem ke svým kořenům Poláci. Možná právě sčítání lidí z roku 1910, ve kterém se obyvatelé takto označili, vedlo ke snaze Polska tyto oblasti získat. Referendum skončilo pro Polsko katastrofálně, v té době vedlo polsko-sovětskou válku (1919–1921), ve které hrozila okupace Sovětů směrem na Varmii a Mazury. Dost možná strach před okupací vedl k rozhodnutí, ve kterém 97 % hlasujících určilo zachování území Německu.

V Horním Slezsku byla podpora o něco lepší. Tato oblast patřila původně Polsku, postupně se dostala do rukou Rakouska. Později převážná část patřila Prusku a jen malá část Polsku. Polské obyvatelstvo bylo neustále germanizováno, což rozdmýchalo několik povstání. Ta měla vliv na konečné výsledky referenda (1921), pro připojení k Německu bylo necelých 60 % hlasujících a zbylá část pro Polsko. Oblast byla tedy mezi tyto státy rozdělena. Polsko získalo sice jen třetinu území, zato s rozvinutým průmyslem. Na získaném území se nacházel 1 mil. obyvatel, z toho čtvrtmiliónová menšina Němců.¹⁸⁴

Na níže uvedeném obrázku je znázorněna mapa Polska v letech 1921–1939 s nově vytýčenými hranicemi.

Obrázek 23. Polsko v letech 1921–1939.

Zdroj: *Kresy Siberia* [online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://kresy-siberia.com/maps/Poland1921-39.gif>>.

¹⁸⁴ REZNÍK, Miloš. *Polsko*. 1. vyd. Praha: Libri, 2002, s. 171–173.

Celkově se Polsko v první polovině 20. století potýkalo s několikamilionovým počtem národnostních menšin, které tvořily až jednu třetinu všech obyvatel Polska (celkový počet obyvatel Polska byl v roce 1921 přibližně 26 mil.). Nejpočetnější minoritou byli Ukrajinci (5 mil.), Židé (2,8 mil.), Bělorusové (1,5 mil.) a Němci (0,8 mil. – číslo je zmenšeno oproti předválečnému období o německou emigraci). Mezi další národnostní menšiny s menším počtem obyvatel je možné zmínit Rusy, Litevce a Čechy.¹⁸⁵

Obavy Němců o ztrátu národních pozic v polském státu a vidina života pod polskou nadvládou vedly k emigraci přes západní hranici do Německa. Emigrace byla zčásti podpořena i samotnou německou vládou, která utečencům nabízel finanční odškodnění. Německo zpočátku doufalo, že dojde tímto „lákadlem“ a následným odchodem kvalifikovaných úředníků ke kolapsu v polské administrativě.

Chování Německa se ale brzy změnilo kvůli naději o navrácení kdysi okupovaného území. Německá vláda proto začala podporovat německou menšinu v Polsku. Podpora znamenala vytvoření bank a organizací, které měly Němcům finančně pomáhat. Chtěli menšinu v Polsku „využít“ jako případný argument na téma polsko-německých vztahů. Tato snaha ze strany Německa dosáhla úspěchu v počtu snížení emigrace polských Němců do Německa.¹⁸⁶

Ač národnostní politika, kterou Polsko vytvářelo, rozhodně nebyla přátelská k národnostním menšinám, které se nacházely na území Polska, Polsko se zaručilo v tzv. Malé versailleské dohodě (1919) uzavřené se Společností národů k ochraně práv národnostních menšin.¹⁸⁷ Ovšem v době hospodářské krize ve 30. letech 20. století a radikalizací společnosti Polsko od této dohody odstupuje a práva menšin ruší na sklonku 2. světové války (1934).¹⁸⁸

Poválečné nucené vysídlení Němců

Změna hranic

Po druhé světové válce mapa Polska opět měnila svůj tvar. Rozhodnutí o změně východních hranic do podoby z roku 1920 bylo mocnostmi (Velká Británie, USA a SSSR) přijato již v roce 1943 v Teheránu. K potvrzení východní hranice a předběžnému určení západní polské hranice na linii Nisy a Odry (bylo odkazováno na středověké polské osídlení) došlo na Krymské konferenci v Jaltě (únor 1945). V létě téhož roku byla na Postupimské konferenci upřesněna severní a západní hranice Polska a byl odsouhlasen spořádaný a lidský odsun

.....
¹⁸⁵ ŘEZNÍK, Miloš. *Polsko*. 1. vyd. Praha: Libri., 2002, s. 174.

¹⁸⁶ ZYBURA, Marek. *Niemcy w Polsce*. Wrocław: Wydawn. Dolnośląskie, 2001, s. 145–149.

¹⁸⁷ ŘEZNÍK, Miloš. *Dějiny Polska v datech*. 1. vyd. Praha: Libri., 2010, s. 336.

¹⁸⁸ ŘEZNÍK, Miloš. *Polsko*. 1. vyd. Praha: Libri., 2002, s. 174–179.

Němců z Československa, Polska i Maďarska. Polské znovuzískané území zahrnovalo Mazursko a Varmii, Pomořany, Lubušsko, Slezsko, Kladsko a část Lužic.¹⁸⁹ Polsko také přišlo o úzký koridor k Baltskému moři, ale nahradil jej 500 kilometrový přístup k Baltu s největšími přístavy Štětín a Gdaňsk. Zmizel i německý výběžek, který směřoval od srdce Slezska. Wrocław s přilehlým okolím vyspělým průmyslem a velkým přírodním bohatstvím připadla také Polsku.¹⁹⁰ Posun hranic na západ znázorňuje níže připojený obrázek, který porovnává rozložení hranic v roce 1938 s rokem 1945.

Obrázek 1. Nové rozložení polských hranic po 2. světové válce.

Zdroj: *Family Rymaszewski* [online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.rymaszewski.iinet.net.au/images/polcut.jpg>.

Odsun

Změna hranic způsobila velké přesuny obyvatelstva, znamenala obrovskou migraci lidí. Kromě Německa nebyla v Evropě jiná země, ve které by došlo k takovému pohybu milionů obyvatel. Za několik poválečných let bylo z Polska vysídleno 4,3 mil. Němců, do Polska reemigrovalo 2,3 mil. Poláků ze západu a 1,7 mil. ze SSSR.¹⁹¹

Z území Východního Pruska začali odcházet němečtí obyvatelé sami již před koncem války ve strachu před vítězí Rudou armádou. Částečně jejich evakuaci zajišťovaly i německé říšské úřady.¹⁹² Po překročení řeky Visly Rudou armádou v lednu roku 1945 se zvedla další vlna útěku Němců na západ – odhaduje se, že se jednalo až o 3 milionů Němců.¹⁹³ K násilnému odsouvání Němců v podobě tzv. divokých odsunů ze strany Polska došlo ještě před Postupimskou konferencí, která organizovanou formu transportů legalizovala. Tato neschválená první vlna nuceného vysídlení s sebou nesla značné násilí a krádeže páchané na Něm-

¹⁸⁹ ŘEZNÍK, Miloš. *Dějiny Polska v datech*. 1. vyd. Praha: Libri., 2010, s. 411.

¹⁹⁰ HOFFMAN, Rudolf. *Polsko včera a dnes*. Bratislava: VPL, 1963, s. 19–21.

¹⁹¹ HOFFMAN, Rudolf. *Polsko včera a dnes*. Bratislava: VPL, 1963, s. 19–21.

¹⁹² DAVIES, Norman. *Polsko: dějiny národa ve středu Evropy*. Praha: Prostor, 2003, s. 92, 96.

¹⁹³ ŘEZNÍK, Miloš. *Polsko*. 1. vyd. Praha: Libri., 2002, s. 193.

cích. Poláci se nemohli zbavit nenávisti vůči nacistickým praktikám, které jejich národ utrpěl za druhé světové války. Odtazítost vůči Němcům byla slyšet i z řad vyšších funkcionářů – v té době katovický vojvoda Aleksander Zawadzki prone-sl slova o potřebě *stavění slovanské hradby na ochranu Polska*. Divoké odsuny byly brzy zastaveny na základě stížností polských úřadů i Rudé armády, jelikož chyběla pracovní síla.¹⁹⁴

Ovšem ani legální odsun nebyl lidský a spořádaný, tak jak bylo dojednáno na Postupimské konferenci. Zajištěné transporty byly doprovázeny krutostmi, kriminalitou a špatným zásobováním. Mnoho lidí bylo také zastřeleno, ubito, mnohdy docházelo ke znásilňování žen.

Existovali i Němci, kteří sami chtěli vycestovat pryč. Důvodem k tomu byly páchané násilnosti, vyvlastňování majetku, vyloučení dětí ze škol a další nespravedlnosti. Dobrovolný odchod využilo ještě v roce 1945 více jak půl milionu Němců.¹⁹⁵

Chaos, kterým trpěl začátek vysídlovacích akcí, se začal pomalu měnit v organizovaný systém, který trval do roku 1948. Roku 1946 řídilo vysídlování Ministerstvo správy, které přineslo Němcům větší práva, např. měli být o vystěhování informováni den před uskutečněním, otázkou zůstává, jak byla tato práva realizována v praxi.¹⁹⁶

Konečná čísla vysídlených Němců se liší, některé zdroje uvádí celkový počet 7 mil. Němců, kteří byli nuceni opustit Polsko do roku 1950. V čísle jsou zahrnuti Němci, kteří opouštěli Polsko dobrovolně ještě před koncem války, dále z divokého i oficiálního odsunu.¹⁹⁷ I po takto rozsáhlém odsunu zůstala v Polsku řada Němců, kteří si změnili svá německá jména na polská a ke svému původu se nehlásili.

Směr odsunu a rozložení nových obyvatel

Území přiřčená Polsku (tzv. znovuzískaná území) patřila Polákům v raném středověku. Jejich obyvatelstvo bylo za uplynulá století prakticky zcela germanizováno. Nedošlo tedy k vysídlení minority z území státu, proti němuž tato minorita vystoupila, ale občanů státu z území, které bylo od tohoto státu odtrže-

¹⁹⁴ KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. 1. vyd. Brno: Host, 2011, s. 37.

¹⁹⁵ KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. 1. vyd. Brno: Host, 2011, s. 38.

¹⁹⁶ BRANDES, Detlef, Edita IVANIČKOVÁ a Jiří PEŠEK. *Ižnůtený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938–1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou*. 1. vyd. Bratislava: VEDA, 1999, s. 224–229.

¹⁹⁷ KAMUSELLA, Tomasz. The Expulsion of the Population Categorized as 'Germans' from the Post-1945 Poland. In: PRAUSER, Steffen a Arfon REES. *The Expulsion of the 'German' Communities from Eastern Europe at the End of the Second World War*. 1. Florence: EUI Working Paper HEC, 2004, s. 21–30.

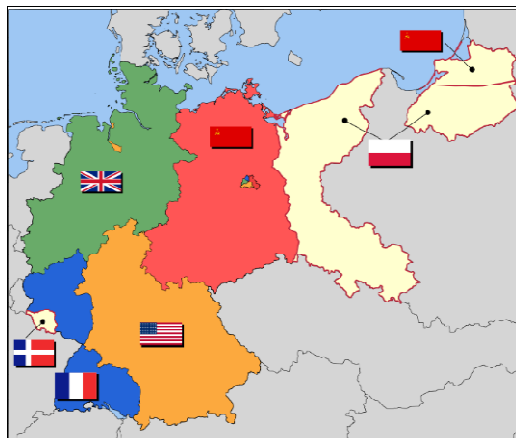
no ve válce.¹⁹⁸ Státní ideologie toto tvrzení odsuzovala společně s podobou meziválečného mnohonárodnostního polského státu a vyzdvihovala raně středověké Polsko, o němž chybně tvrdila, že bylo národnostně jednotné.¹⁹⁹

Ania. Němci z okolí Slezska do Polska nepřišli sami. Polsko totiž přišlo k nim nebo spíš k jejich předkům během druhé světové války.

Jelikož se po této válce měnily hranice obou zemí, dostal se region *Silesia* na polské území a s ním i zhruba milion německých obyvatel.

Němci ze střední Evropy odcházeli do jednotlivých okupačních zón Německa, které bylo rozděleno mezi USA, Velkou Británii, Francii a SSSR. Ač byly skupiny přicházejících Němců rozdělovány do jednotlivých okupačních zón, polští Němci nejčastěji končili svou cestu hned za hranicemi v okupační zóně SSSR. Nežádá se stávalo, že Sověti nezvládali ohromný nápor lidí a posílali přicházející Němce zpět na původní území, odkud však byli opětovně vyháněni polskými komandy.²⁰⁰

Následující obrázek ilustruje rozdělení okupačních zón mezi jednotlivé velmoci, světlá barva značí znovuzískaná území Polska a rozdělení Východního Pruska mezi Polsko a SSSR.

Obrázek 24. Rozdělení okupačních zón mezi jednotlivé velmoci.

Část Německa byla pod tzv. Saarským Protektorátem.

Zdroj: Wikimedia.org [online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/6/6f/Map-Germany-1945.svg/800px-Map-Germany-1945.png>>.

¹⁹⁸ DAVIES, Norman. *Polsko: dějiny národa ve středu Evropy*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2003, s. 92, 96.

¹⁹⁹ DAVIES, Norman a Roger MOORHOUSE. *Mikrokosmos: portrét jednoho středoevropského města*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: BB art, 2006, s. 441.; DAVIES, Norman. *Polsko: dějiny národa ve středu Evropy*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2003, s. 297.

²⁰⁰ KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. 1. vyd. Brno: Host, 2011, s. 34.

Do nově získaných území byli přesunuti Poláci, ale též Ukrajinci, Bělorusové, Goralé²⁰¹ či Litevci společně s národy z východních oblastí zabraných Sovětským svazem. S novým domovem necítili žádnou sounáležitost a považovali se zde za vyhnance. Veškeré kulturní a historické památky byly německé, což spolu s právním neukotvením polského záboru připomínalo osídlencům nestálost jejich situace. Oficiální smlouva byla mezi Polskem a Spolkovou republikou Německo o uznání polské držby východoněmeckých území podepsána až v roce 1970.²⁰² Úplná polonizace nově získaných oblastí byla jediným argumentem potvrzujícím jejich začlenění k obnovenému Polsku.

Nově příchozí nestačili obhospodařovat rozsáhlá území po již odsunutých Němcích, proto úřady z nedostatku pracovních sil vyjmuly Mazury, Kašuby a Slezany ze seznamu nepohodlných menšin a udělaly z nich menšiny vhodné k polonizaci. Ta zahrnovala prohlášení nové národnosti za polskou včetně změny jména.²⁰³

Problém se objevil také v nedostatku kvalifikované pracovní síly v oblasti těžby a průmyslu. V zájmu státu bylo rychle obnovit tato odvětví, ovšem osídlenci z východních území byli většinou zemědělci bez potřebných zkušeností a vzdělání. Proto někteří němečtí kvalifikovaní pracovníci v oblasti těžby a hutnictví mohli zůstat do roku 1950, kdy byly tyto obory již obsazeny dostatečným počtem Poláků. V Polsku mohli zůstat také ti, kdo mluvili polsky a od podzimu roku 1945 postoupili „rehabilitaci“, spočívající v nucené práci v táborech. Těmto lidem bylo následně po „ověření“ nabídnuto polské občanství, nebo vyhoštění. Tyto procesy „rehabilitace“ a „ověření“ byly v programech jednoduše definovány jako otrocká práce.²⁰⁴

Nejen nedostatek pracovních sil zapříčinil, že v Polsku zůstalo značné množství Němců. Často šlo také o případy lidí ze smíšených manželství. Jejich skutečná národnost musela být tajena i před nejbližším okolím. Poznávacím znakem Němců mohla být jazyková chyba nebo rozdíly v životních zvycích (používání přezůvek, zdobení stromečku o Vánocích). Snahou těchto tzv. *Zurückgebliebene* (ti, kteří zůstali) bylo splynutí se svým okolím a postupná polonizace dalších generací.²⁰⁵

.....
²⁰¹ Goralé jsou lidé, kteří obývají česko-polsko-slovenské pomezí.

²⁰² ŘEZNÍK, Miloš. Dějiny Polska v datech. 1. vyd. Praha: Libri, 2010, s. 451.

²⁰³ KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. 1. vyd. Brno: Host, 2011, s. 38.

²⁰⁴ CORDELL, Karl; WOLFF, Stefan. *Ethnic Germans in Poland and the Czech Republic: a comparative evaluation*. Nationalities Papers. 2005, s. 263–268.

²⁰⁵ DAVIES, Norman a Roger MOORHOUSE. *Mikrokosmos: portrét jednoho středoevropského města*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: BB art, 2006, s. 447.

Německá menšina v období komunistického režimu do současnosti

Klidnějším rokem pro menšiny v Polsku byl rok 1956, např. v Gdaňsku bylo založeno Kašubské sdružení.²⁰⁶ Němci získali práva k zakládání a následně vedení kulturních akcí. S podporou NDR byl dokonce založen Soubor písní a tanců (*Das Gesangs- und Tanzensemble*), Německý lidový sbor (*Deutsche Volksgesangchor*) či amatérské divadlo. Na území Dolního Slezska (dnešní oblast města Vratislav / Wrocław, německy Breslau) fungovalo pojízdné kino spravované Němci.²⁰⁷ Němci dokonce získali právo na návštěvu příbuzných do dnešního Německa. Kdo vyjel, nejčastěji se již nevracel.²⁰⁸ Začínalo docházet ke slučování rodin, oddělených manželů, rodičů s dětmi nebo starších osob.

Přelomovým rokem pro vztahy mezi Polskem a Spolkovou republikou Německo se stal rok 1970, ve kterém byla podepsaná smlouva o normalizaci vzájemných vztahů mezi těmito zeměmi. Spolkovou republikou Německo byla uznána polská západní hranice na řekách Odra a Nisa. Polská strana na oplátku povolila legální výjezd do Německa obyvatelům hlásícím se k německé národnosti. K další emigraci Němců z Polska do SRN docházelo v 70.–80. letech 20. století. Politika „popolšťování“ znamenala celkově selhání, i ti „germanizovaní Poláci“, kteří do té doby neměli žádný skutečný vztah k Německu, se s ním začali více identifikovat. Jednou z příčin emigrace byla i špatná ekonomická situace v Polsku. V roce 1975 byla proto podepsána další polsko-německá smlouva, která povolovala výjezd do SRN až 120 tisíc osobám.²⁰⁹

V 80. letech společně se vznikem Solidarity (*Solidarność*) přichází nový impuls pro Němce. Vidina demokracie v nich opět probouzí snahy být aktivní a založit německé spolky. Víra v to, že v budoucnu by západní hranice Polska mohly být změněny, ovlivnila na počátku roku 1980 mnoho Němců v Polsku.²¹⁰ Přelomový rok pro německou menšinu v Polsku přišel o devět let později.

Na důkaz dobrých vztahů mezi Německem a Polskem se 12. 11. 1989 setkal německý kancléř Kohl a polský premiér Mazowiecki na mši, na které proběhl takzvaný akt usmíření. Zpráva o chystané mši v polském a německém jazyce, kterou zorganizoval kněz Alfons Nossol, se mezi menšinou rychle šířila. Důkazem toho byl velký počet transparentů s německými slogany, které bylo možné na mši vidět. Touto mší na sebe německá menšina upozornila, ukázala, že její počet není zanedbatelný, že tady stále je.²¹¹

²⁰⁶ ŘEZNÍK, Miloš. *Dějiny Polska v datech*. 1. vyd. Praha: Libri., 2010, s. 436.

²⁰⁷ MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999, s. 252–253.

²⁰⁸ SZTUMSKI, Janusz a Marek GRAMLEWICZ. *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*. Katowice: Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 1999, s. 33.

²⁰⁹ ŘEZNÍK, Miloš. *Dějiny Polska v datech*. 1. vyd. Praha: Libri., 2010, s. 455.

²¹⁰ ZYBURA, Marek. *Niemcy w Polsce*. Wrocław: Wydawn. Dolnośląskie, 2001, s. 220.

²¹¹ DONATH-KASIURA, Zuzanna. *20 lat TSKN na Śląsku Opolskim*. Opole: Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim, 2009, s. 14–20.

Impuls pro aktivitu Němců bylo vytvoření smlouvy o dobrých sousedských vztazích ze 17. června 1991, díky které získali Němci v Polsku práva jako národnostní menšina a možnost prezentovat svoji činnost. Dalším důležitým dokumentem byla smlouva o novém uspořádání německo-polských hranic z 14. listopadu 1990.

Postupně začalo přibývat obyvatel hlásících se k německé národnosti. Ukázalo se, že polonizace mnohých příslušníků německé nebo „autochtonní“ národnosti byla jen vnější.²¹² Němci představovali nejpočetnější menšinu. Navíc šlo o minoritu politicky citlivou vzhledem k polskému navazování hospodářských a politických styků s Německem a euroatlantickými strukturami, jichž bylo Německo členem.²¹³

Lukasz. V historii nebyly ale vztahy mezi Němci a Poláky nijak dobré, Němci přeci napadli Polsko během druhé světové války a následujících 50 let bylo Německo bráno jako nepřítel. V posledních letech jsou ale polsko-německé vztahy celkem přátelské. Jsme dobří sousedé a manželství vznikají i mezi Němci a Poláky.

Elsa. V Polácích pořád koluje mnoho historických předsudků a tak Němce na svém území nevidí rádi. To v nich asi zůstane ještě pěknou řádku let, protože snad každý má nějakého příbuzného, kterému bylo ublíženo. Měla jsem se narodit v Polsku, ale osud to zařídil jinak a tak jsem se narodila v Německu. Když jsem vyrostla, musela jsem skoro všem polským lidem ve svém okolí vysvětlovat, že nejsem nacista. Nová generace se už ale naučila hodně a takové jednání odsuzuje. Ve starších lidech jsem moc pochopení zatím bohužel nenašla.

V současné době počet Němců v Polsku roste poměrně nečekaně i ekonomickou migrací. Obyvatelé někdejší NDR zažili po sjednocení Německa obrovský propad životní úrovni. Reakcí na nedávnou hospodářskou krizi mnozí reagovali hledáním práce v severopolských regionech, které na tom jsou ekonomicky lépe. V Západopomořanském vojvodství pracovalo legálně podle úředních dokumentů v roce 2010 přibližně 2500 Němců.²¹⁴

Dawid. Dnes už mezi Poláky a Němci neexistuje žádný důvod k nenávisti. Osobně mám několik německých přátel, s kterými rád trá-

²¹² GAWRYSZEWSKI, Andrzej. *Ludność Polki w XX wieku*. Polska akademia nauk, Warszawa 2005, s. 313–314.

²¹³ GAWRYSZEWSKI, Andrzej. *c. d.*, s. 314.

²¹⁴ HORÁČEK, Filip. Polsko našlo novou levnou pracovní sílu: Němce. [online] MAFRA A.S. *IDNES.cz* Praha, 23. 3. 2010 [cit. 2. 6. 2013]. Dostupné z: <http://ekonomika.idnes.cz/polsko-naslo-novou-levnou-pracovni-silu-nemce-fqe-/ekonomika.aspx?c=A100323_105357_ekonomika_fih>.

vím čas a právě tato přátelská spojení dvou etnik mohou zničit stereotypy a vybudovat budoucí spolupráci v rámci EU.

Politická aktivita polských Němců

Vládnoucí režim se do 90. let 20. století snažil o potlačení všech projevů menšin žijících v Polsku. Až po prvních demokratických volbách byla zahájena práce na zákonných normách týkajících se národnostních menšin. Sledováním jejich potřeb se zabývalo několik státních institucí, mezi které je možné zařadit například Komisi pro národnostní menšiny a etnika. Ta vznikla v polské dolní komoře parlamentu v roce 1989. Hlavním úkolem komise bylo vypracování nového zákona o národnostních menšinách se zapracováním do ústavy. Vládou byla rok poté založena další komise, a to Komise pro národnostní menšiny, která fungovala pouze do roku 1997. Cílem této komise bylo udržování práv menšin v praxi. Další institucí je od roku 1992 Kancelář pro národnostní menšiny spadající pod ministerstvo kultury a umění. Účelem této kanceláře je zajištění právní pomoci menšinám společně s finančními zdroji na jejich kulturní a společenské aktivity.²¹⁵

Během parlamentních voleb se v roce 1991 německá menšina nepřidala k dalším národnostním menšinám (Češi, Litevci, Slováci, Ukrajinci) v Polsku, které utvořily Hlasovací menšinový blok (*Wyborczy Blok Mniejszości*), ale ustavila si vlastní kandidátní listinu, ve které vystupovala jako *Mniejszość Niemiecka* (dále MN). Nejednalo se o politickou stranu, nýbrž o výbor, jehož cílem bylo hájit zájmy menšiny. Německá menšina slavila ve volbách úspěch, protože v Sejmu (dolní komora) získala 7 mandátů, v Senátu (horní komora) 1 mandát. Postupně však výsledky MN začaly ztrácet na síle a zastoupení německé menšiny na vnitrostátní úrovni klesalo po každých všeobecných volbách. V roce 1993 bylo zastoupení MN 4 poslanců v Sejmu, 1 v Senátu. O čtyři roky později ve volbách již senátor zvolen nebyl a počet poslanců se snížil na 2. Jedním z důvodů poklesu zájmu voličů mohla být emigrace polských Němců do Německa, či ubývající počet původních stárnoucích voličů MN, kteří nebyli nahrazení voliči mladé generace, která o stranu menšiny nejevila výrazný zájem. Ve volbách v roce 2011 je MN zastoupena jedním poslancem, který byl zvolen již několik období po sobě.²¹⁶

²¹⁵ GABAL, Ivan a kolektiv. *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Praha: G plus G, 1999, s. 174. ISBN 80-86103-23-4.

²¹⁶ DONATH-KASIURA, Zuzanna. *20 lat TSKN na Śląsku Opolskim*. Opole: Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim, 2009, s. 41–42.

Ryszard G. Samozřejmě, že i jeden poslanec má smysl. Je to signál pro polskou vládu, že tady ta menšina je. Já jsem v Sejmu jako postava, která se může postarat nejen o zájmy německé menšiny, ale o zájmy všech menšin.

Zuzanna. Poslanec za německou menšinu v Sejmu, to je především prestiž, německá a polská vláda se potom dívají na menšinu trochu jinak. Takový poslanec může zařídit více peněz na různé projekty.

Joanna. Máme svého poslance v Sejmu, to žádná jiná menšina nemá.

Dawid. Německá komunita je dobře organizovaná a je důležité, že v polském parlamentu je alespoň jeden zástupce německé menšiny.

Zákon o parlamentních volbách z roku 1993 umožňuje kandidátům, reprezentujícím strany národnostních menšin, aby se do Sejmu dostali i přes nepřekročenou pětiprocentní hranici, která platí pro ostatní politické strany. To je například případ německé menšiny v opolském Slezsku, která si udržuje své zástupce v Sejmu v průběhu 90. let a až do současnosti. Ostatní menšiny však nejsou schopny využít toto ustanovení ve svůj prospěch, a kandidují na listinách normálních politických stran.²¹⁷

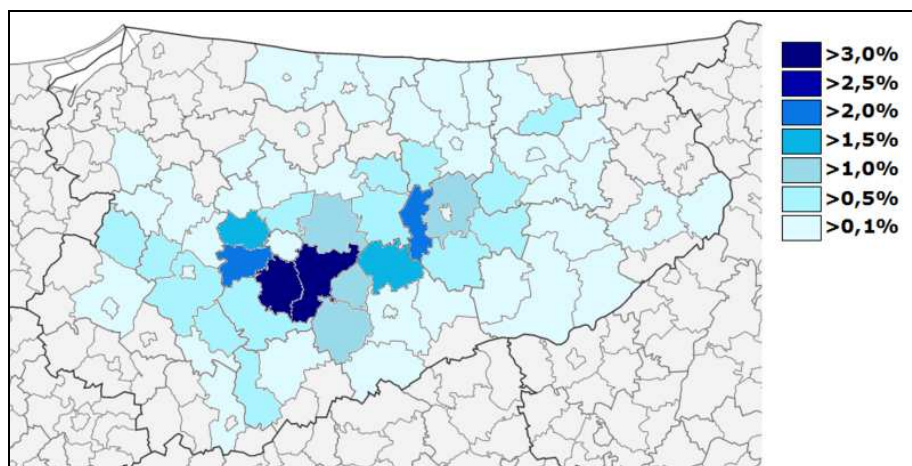
Łukasz. Německá minorita v Polsku se může politicky angažovat. Mohou si sestavovat vlastní politické strany, tím pádem se účastní jak komunálních voleb, tak voleb do parlamentu. Politici, kteří jsou členové německé minority, mají reputaci ekonomicky zodpovědných, čestných a dynamických lidí. Například v komunálních volbách v Opolí máme 24 starostů, 3 místní vládní úředníky a 278 členů rady v různých vesnicích nebo také 1 člena v hlavním polském parlamentu.

Ryszard D. Německá menšina má spoustu práv, ale je potřeba rozlišit práva a realizaci práv. V ústavě, na které Poláci pracovali takovou dobu, je to pro ně složité téma, když to tak trvalo, může být vypsáno, jaká práva mají všechny menšiny, ale stát musí pomoci taková práva realizovat.

.....
²¹⁷ FLEMING, Michael. The new minority rights regime in Poland: the experience of the German, Belarusian and Jewish minorities since 1989. *Nations & Nationalism*. 2002, 8 (4), s. 531–548. ISSN 1354-5078, DOI: 10.1111/1469-8219.00064.

5.5. GEOGRAFICKÉ ROZMÍSTĚNÍ NĚMECKÉ MENŠINY V POLSKU

Velmi malé skupiny Němců lze hledat na severu ve Varmijsko-mazurském (viz níže uvedený obrázek), Pomořském, Velkopolském a Západopomořanském vojvodství (v každém přibližně kolem 4 tisíc osob).²¹⁸

Obrázek 25. Hustota osídlení německé menšiny ve Varmijsko-mazurském vojvodství v roce 2002.

Zdroj: *Urząd Statystyczny w Olsztynie*. [online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://olsztyn.stat.gov.pl/infografiki/#!/strona-2>.

Naopak mezi významně obývané oblasti Němci patří dvě jižní vojvodství²¹⁹, a to vojvodství Opolské a Slezské. Přítomnost Němců na tomto území je dána historií, která se váže už na středověké osídlení, proto je mu věnována následující samostatné podkapitola, jež popisuje německou a zároveň slezskou příslušnost místních obyvatel.

Historie německého osídlení ve Slezsku

Z polsko-německého pohledu je území Horního Slezska považováno za typickou hraniční oblast, kde vedle sebe žilo a rozvíjelo se několik národnostních a etnických skupin, které v současnosti nedokážou přesně definovat svou národnostní a etickou příslušnost. To následně ovlivňuje statistiky při sčítání lidu a na ně návazné politické kroky. Tato problematika je více rozvedena v následující kapitole o demografii.

²¹⁸ *Narodowe Spisy Powszechne* [online] Główny Urząd Statystyczny. Poland, 2011, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://stat.gov.pl/spisy-powszechne/narodowe-spisy-powszechne/>.

²¹⁹ Vyšší územní jednotka, která je srovnatelná s krajem v České republice.

Již v raném středověku Slezsko několikrát změnilo svou příslušnost – jednou se nacházelo pod nadvládou Přemyslovců, poté pod dynastií Piastovců, ve které „skončilo“, čímž zaujalo své místo v území všeobecně uznávaném coby jádro polského státu. Od 12. století se Slezsko v důsledku feudalizace na nějaký čas osamostatnilo, nicméně ke konci 13. století byla oblast znovu svázána se Zemí koruny české a stala se jednou z jejích zemí. Následně se ocitla v rukou Habsburků, kteří však ztratili větší část provincie v roce 1740 na úkor Prusů.

Po první světové válce bylo rakouské Slezsko rozděleno mezi Polsko a Československo (kterému připadla jeho větší část), zatímco Prusko bylo nuceno postoupit částí Horního Slezska Polsku.

Až do pádu Německého císařství roku 1918 převládalo polsky mluvící obyvatelstvo v Opolí, které je součástí Horního Slezska, postupem času se jejich počet rychle zmenšoval. Stalo se tak v důsledku asimilace a akulturace, která se týkala všech obyvatel německého státu, ale také kvůli silné germanizaci. Již během druhé poloviny devatenáctého století to byl právě německý stát, který zničil tradiční symbiózu nedominantní kultury slovanské skupiny Horních Slezanů a politicky a kulturně dominantní skupiny Němců – ta zahrnovala jak německy mluvící Horní Slezany, tak Němce z Německa.

Mnoho skupin obyvatelstva stálo o to, aby byla oblast začleněna do území nově vzniklého polského státu. Podle nařízení Versailleské mírové smlouvy byl vyhlášen plebiscit, jehož výsledky vedly k rozdělení oblasti mezi Polsko a Německo.

Mezi lety 1921–1922 po skončení ozbrojeného konfliktu a před konečným přijetím příslušných oblastí do polského nebo německého státu došlo k něčemu, co bychom mohli dnes nazvat etnickými čistkami. Ozbrojené skupiny na obou stranách nutily jednotlivce i rodiny patřící do tábora „nepřítele“ opustit zemi. Tento akt byl později odsouzen v rámci smlouvy v Ženevě, která dala právo obyvatelům regionu zvolit si své občanství. Dokument podepsaný v roce 1922 měl také zmírnit následky členění hospodářského života a především ochránit národnostní menšiny.

V roce 1930 byli někteří němečtí obyvatelé Slezského vojvodství nuceni měnit svá jména na slovanská. Státní orgány tuto snahu vysvětlovaly tím, že by mělo dojít k restaurování polského charakteru místních jmen. To vedlo k určitému rozčarování z polského státu v polském Horním Slezsku a k růstu vlivu německých stran v roce 1926. Byly přitom vyzdvihovány názory, které zdůrazňovaly odlišný charakter Horních Slezanů. Roku 1939 byla na obou stranách hranice oblast etnicky „vyčištěna“. Polští představitelé na německé straně se ocitli v koncentračních táborech a němečtí představitelé na polské straně skočili v polských věznicích. V roce 1939 začlenili Němci vojvodství Slezska do svého vlastního státu (už dříve měli okres Katowice, do kterého byla ostatní polská území začleněna).

Není pochyb o tom, že německá nacistická okupace ovlivňovala pozdější postoje k vyhoštěným lidem a německému kulturnímu dědictví.

Po druhé světové válce připadla Polsku část Zhořelce a také oblast Horního Slezska – kromě Hlučínska, které se dostalo pod správu Československa.²²⁰

Obrázek 26. Dnešní podoba Horního Slezska.

Zdroj: Gornoslaskie Dziedzictwo [online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.gornoslaskie-dziedzictwo.com/mapa.html>>.

S „němečtím“ je možné se setkat právě v oblasti Horního Slezska, kde po 2. světové válce došlo ke změně hranic a oblast připadla pouze Polsku. Vyskytuje se zde početně nejvíce Němců z celého Polska, sídlí tu zastřešující německá organizace VdG.

Menšiny v Polsku

Polsko patří v současné době mezi národnostně homogenní státy. V roce 2011 se přihlásilo k jiné národnosti než polské přibližně 1,46 mil. obyvatel, což

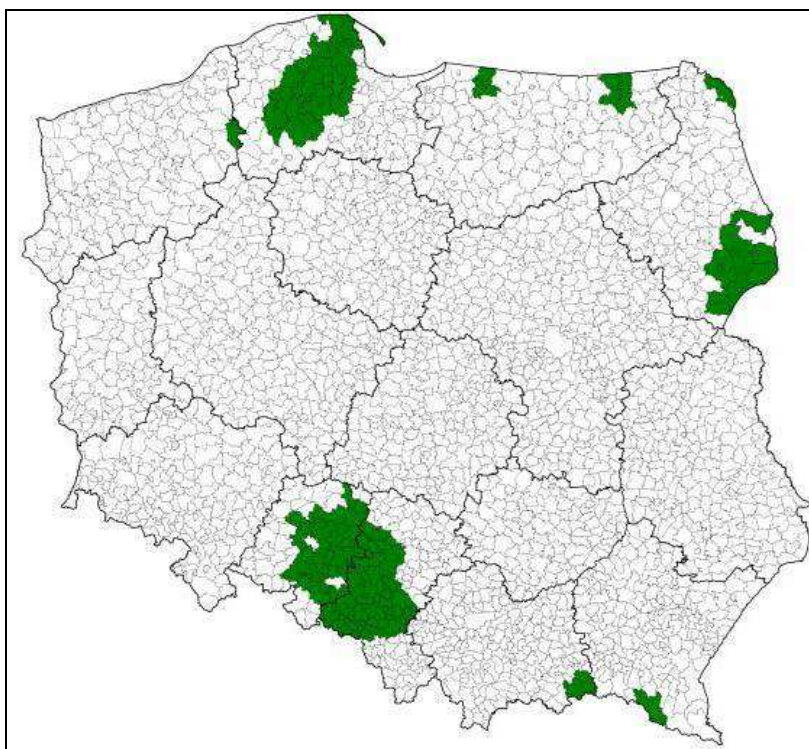
²²⁰ LINEK, Bernard. Recent Debates on the Fate of the German Population in Upper Silesia 1945–1950. *German History* (2004) 22 (3), s. 372–405. DOI: 10.1093/0266355403gh3150a.

jsou 3–4 % z celkové populace země (v roce 2011 žilo v Polsku 38 511 824 obyvatel).²²¹

Polsko takto etnicky stejnorodým státem nebylo vždy, před druhou světovou válkou představovaly národnostní menšiny jednu třetinu celé populace Polska. Během posledních desítek let prošlo Polsko historickými změnami popsány již v předchozích kapitolách, které ovlivnily etnické složení společnosti.

Sčítání z roku 2011 určilo oblasti, ve kterých žijí menšiny v Polsku. Více jak 10% podíl menšin se nachází při hranicích s Litvou a ruskou Kaliningradskou oblastí (Podleské vojvodství), ve Varmijsko-mazurském vojvodství, v Pomořansku, Slezsku, Malopolsku a Podkarpatském vojvodství.²²²

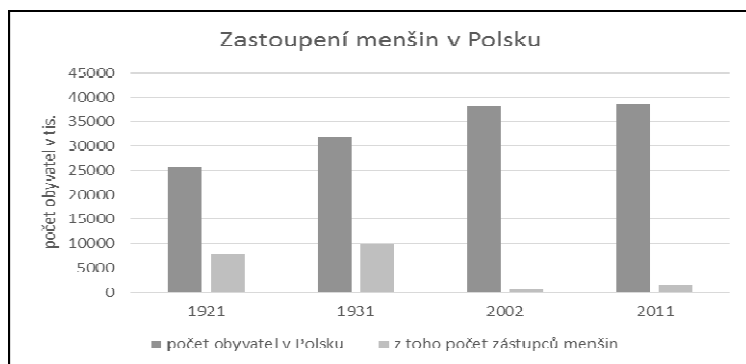
Obrázek 27. Polská vojvodství, ve kterých sídlí alespoň 10% příslušníků menšin

Zdroj: *Przynależność narodowo-etniczna ludności – wyniki spisu ludności i mieszkań 2011*. [online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z:

<http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Przynaleznosc_narodowo-etniczna_w_2011_NSP.pdf>.

²²¹ *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna - NSP 2011* [online] Główny Urząd Statystyczny, Poland, 2002, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://stat.gov.pl/spisy-powszechno/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/ludnosc-stan-i-struktura-demograficzno-spoeczna-nsp-2011,16,1.html#>>.

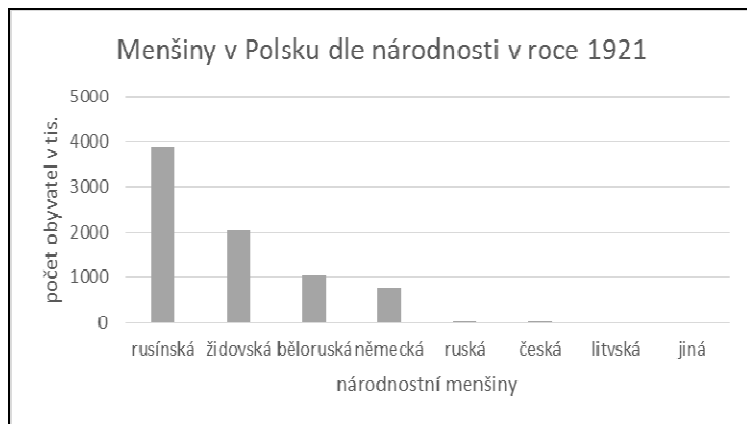
²²² *Przynależność narodowo-etniczna ludności – wyniki spisu ludności i mieszkań 2011*. [online]. Główny urząd statystyczny: Portal informacyjny, 29. 1. 2013 [cit. 2. 6. 2013]. Dostupné z: <http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Przynaleznosc_narodowo-etniczna_w_2011_NSP.pdf>.

Obrázek 28. Zastoupení menšin v Polsku v letech 1921, 1931, 2002 a 2011.

Zdroj: Sčítání lidu v roce 1921²²³, Sčítání lidu 1931²²⁴, Sčítání lidu 2002 a 2011²²⁵ (vlastní zpracování).

Ve výše uvedeném grafu je zaznamenána změna početního zastoupení menšin od roku 1921 do roku 2011 na základě sčítání lidu. Během komunistické éry proběhlo sčítání lidu celkem pětkrát, avšak nebylo vhodné evidovat počty příslušníků menšin, jež byly režimem potlačovány.

Obrázek 29. Menšiny v Polsku dle národnosti v roce 1921 (vlastní zpracování).

Zdroj: *Pierwszy powszchny spis rzeczypospolitej Polskiej 1921* [online]. 1. Poland: Główny urząd statystyczny, 1921 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <bit.ly/1SCIGOy>, s. 80.

²²³ *Pierwszy powszchny spis rzeczypospolitej Polskiej 1921*. [online] Główny Urząd Statystyczny. Poland, 1921 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/81QB7CFELH8SBCE3HAX9HCEJA8X337.pdf>, s. 80.

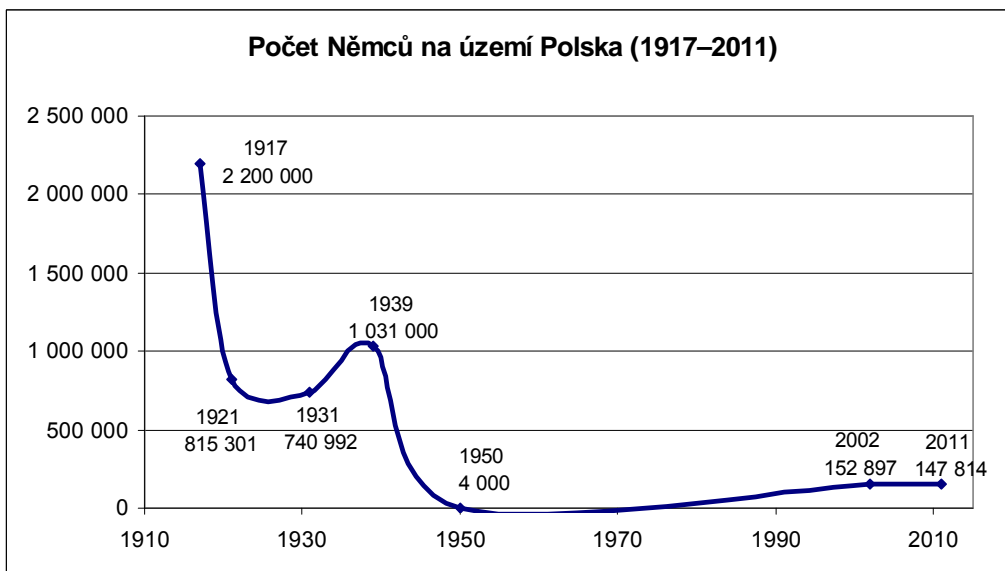
²²⁴ *Drugi powszchny spis ludności 1931*. [online] Poland: Główny urząd statystyczny, 1931 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://web.archive.org/web/20140317212240/http://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a18_1/apache_media/VUNVGMLANSCQFGYHCN3VDLK12A9U5.pdf>, s. 30.

²²⁵ *Narodowe Spisy Powszechnne*. [online] Główny Urząd Statystyczny. Poland, 2002, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://stat.gov.pl/spisy-powszechnne/narodowe-spisy-powszechnne/>>.

Počtní zastoupení Němců v Polsku

O přesném počtu Němců žijících v současné době v Polsku se vedou spory. Poslední dvě sčítání lidu (2002 a 2011) sice poskytla přesné statistiky o počtu lidí, kteří se hlásí k německé národnosti, nicméně podle některých německých pozorovatelů jsou tato čísla příliš nízká. Důvodem může být strach z diskriminace a vzpomínky na nenávisť a režimní útlak. Další komplikace a rozpory ve variabilitě výsledného počtu Němců souvisí s oddělováním slezského a německého sebeurčení.

Kromě oficiálních statistik se objevují také odhady německých spolků, které v Polsku aktivně pracují. Zastřešující organizace německé menšiny *Verband der deutsche Gesellschaften* (VdG) odhaduje celkový počet německy mluvících lidí v regionech na 300 000, ačkoli většina polských akademiků tvrdí, že toto číslo je nadnesené. Systematicky organizovaná německá menšina by mohla jistě akademikům oponovat počty registrovaných členů, nicméně se ukázalo, že spolky mezi sebe přibírají členy podle přesně nepopsaných kritérií, mnohdy stačí projev německého cítění a souznění s organizací. Od počtů příslušníků menšiny se odvíjí financování menšiny jak ze strany polské, tak i německé vlády.

Obrázek 30. Počet Němců na území Polska (1917–2011).

Převzato z: KOKAISL, Petr. *Etnické minority v Evropě*. c. d., s. 233.

Údaje o počtu Němců v grafu je třeba brát pouze jako velmi přibližné, oficiální počty při sčítání obyvatel v roce 1921 a 1931 bývají považovány za záměrně podhodnocené. Některé zdroje uvádí, že po hlavním exodu Němců z Polska v roce 1927 jich v Polsku zůstalo ještě 1,1 milionu. Poválečné odhady počtu Němců v Polsku se u různých autorů mnohonásobně liší.

Po první světové válce připadly oblasti Velkopolska, Pomoří a část Horního Slezska Polsku. Podle sčítání lidu z roku 1921 se na území Polska k německé národnosti přihlásilo 770 tisíc Němců (podle jiných údajů šlo o zhruba 800 tisíc Němců). V následujícím sčítání lidu, které se konalo o 10 let později, se k německé jazykové příslušnosti přihlásilo 741 tisíc Němců. Počet Němců se výrazně nezměnil ani po podepsání smlouvy z roku 1934 mezi Německem a Polskem o neútočení.

Začátkem 2. světové války se počet Němců zvýšil na 1,022 milionu²²⁶, během války se počet Němců výrazně navýšil o několik milionů. Na konci 2. světové války dochází ke změně polských hranic (posun směrem na západ do hustě obydlených oblastí Němci), z území Polska došlo do roku 1950 k nucenému vysídlení až 7 milionů Němců.

Během komunistického režimu byly všechny menšiny výrazně potlačovány, tudíž ani ze strany příslušníků menšin nebyla snaha se k nim aktivně hlásit. Případné přehledové statistiky o počtech příslušníků menšin by byly značně zkreslující. Odhady počtu Němců před rokem 1989 se velmi různí. Německý Červený kříž vyhodnotil počet na 200 tisíc, Ročenka Statistického úřadu neevidovala žádné Němce, němečtí autoři vyčíslili až jeden milion osob.²²⁷

Situace menšin v Polsku doznala výrazného zlepšení od pádu komunistického režimu. Menšinám se dostalo plných práv v souladu s Listinou základních práv a svobod a dalšími právy zakotvenými v polské legislativě.

Sčítání lidí z roku 2002 ukázalo, že se k jiné národnosti než polské přihlásilo na 471 tisíc osob (z celkových 38,2 mil. obyvatel). K německé národnosti jako nejpočetnější národnostní menšině se přihlásilo 153 tisíc osob. Mezi další národnostní menšiny se řadili Bělorusové (48 tisíc) a Ukrajinci (27 tisíc), na základě jazykové příslušnosti se přihlásilo 53 tisíc osob ke Kašubům a na základě etnické²²⁸ příslušnosti 173 tisíc k Slezanům. Němci nejpočetněji obývali Opolské vojvodství (105 tisíc příslušníků) a Slezské vojvodství (30 tisíc osob), jak znázorňuje obrázek na s. 115.

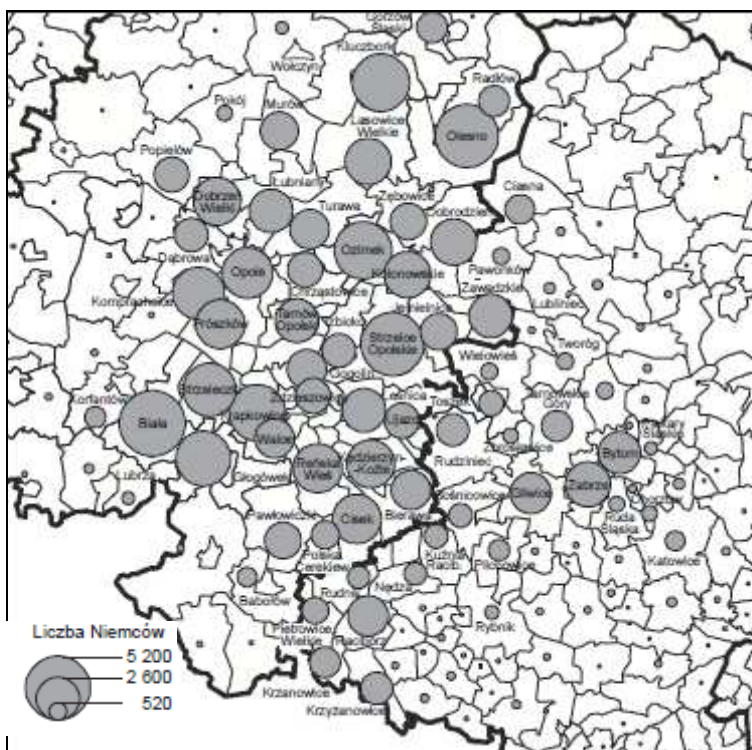
Při sčítání lidu v roce 2011 uvedlo jinou než polskou národnost 1,47 mil. osob (z celkového počtu 38,5 mil. obyvatel). Nutno podotknout, že sčítání lidu bylo prováděno podle odlišné metodiky než v roce 2002 a došlo ke změně otázek týkajících se menšin. První otázka se dotazovala na národnost, druhá dávala možnost označit národnostní či etnickou skupinu, se kterou se dotazovaná osoba ztotožňuje, přičemž u druhé otázky bylo možné označit dvě odpovědi (z čehož jedna byla pevně daná, a to ztotožnění se s polskou národností). Odlišná metoda

.....
²²⁶ CHU, Winson. *The German minority in interwar Poland*. New York: Cambridge University Press, 2012, xxii, 320 s. ISBN 978-1-107-00830-4, s. 204.

²²⁷ SZTUMSKI, Janusz a Marek GRAMLEWICZ. *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*. Katowice: Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 1999, s. 33.

²²⁸ Slezané jako národ nebyli oficiálně uznáni, proto je v textu rozdělena národnostní a etnická příslušnost.

dala možnost vyjádření se co do národnosti a také co do pocitu ztotožnění se s národem, či etnikem. K německé národnosti společně s etnickou příslušností se ohlásilo 148 tisíc osob, z toho 45 tisíc osob deklarovalo pouze národnost německou, zatímco 64 tisíc označilo národnost jak německou, tak i polskou.

Obrázek 31. Hustota osídlení německou menšinou v Opolském a Slezském vojvodství v roce 2002.

Zdroj: RYKAŁA, Andrzej a Marek BARWIŃSKI. *Przemiany demograficzno-społeczne i działalność organizacyjna Niemców w Łodzi na tle sytuacji mniejszości niemieckiej w Polsce po 1945 r.* [online]. Uniwersytet Łódzki, 2012 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <bit.ly/1OCnBRt>.

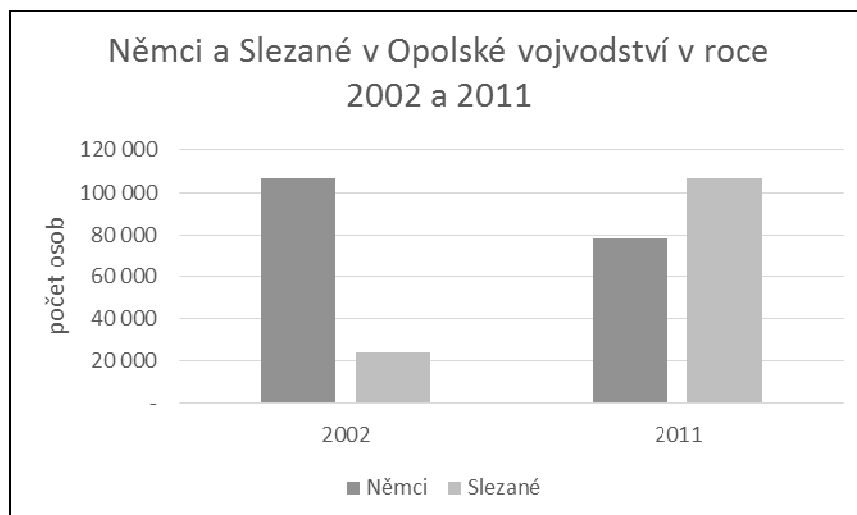
Zajímavostí jsou výsledky, které ukazují přihlášení se po národnostně-etnické stránce na 847 tisíc Slezanů (z toho 431 tisíc osob je s to i s polskou) a 233 tisíc Kašubů (z toho 216 tisíc označilo i polskou).

Tyto výsledky posledního sčítání rozdmýchaly diskuse o uznání Slezanů jako národnostní menšiny, která byla opakovaně neuznána i na evropské úrovni.²²⁹ Skokový nárůst (ze 173 tisíc na téměř 850 tisíc osob) způsobil diskuse o možném přechodu „němectví“ na „slezanství“ s tím, že hlavní úbytek osob, které se

²²⁹ *Česko-lužický věstník*. [online]. Praha: Společnost přátel Lužice, 2012, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.luzice.cz/home/cesko-luzicky-vestnik.dot>.

dříve hlásily k německé menšině, se nyní přihlásily k té slezské. Německé minoritě snížený počet členů (od roku 2002 došlo k poklesu o 5 tisíc osob) uškodil, jelikož financování ze strany polského i německého státu se odvíjí právě od množství počtu stoupenců dané menšiny v oficiálních statistikách. Dále je možné doplnit, že jestliže se v regionu, který po pádu komunismu ovládla německá menšina a vybojovala si řadu privilegií (vzdělávací, kulturní i politické), začne tvořit jiná silná početná menšina, německá menšina se bude muset o privilegia dělit a ztratit na své síle.

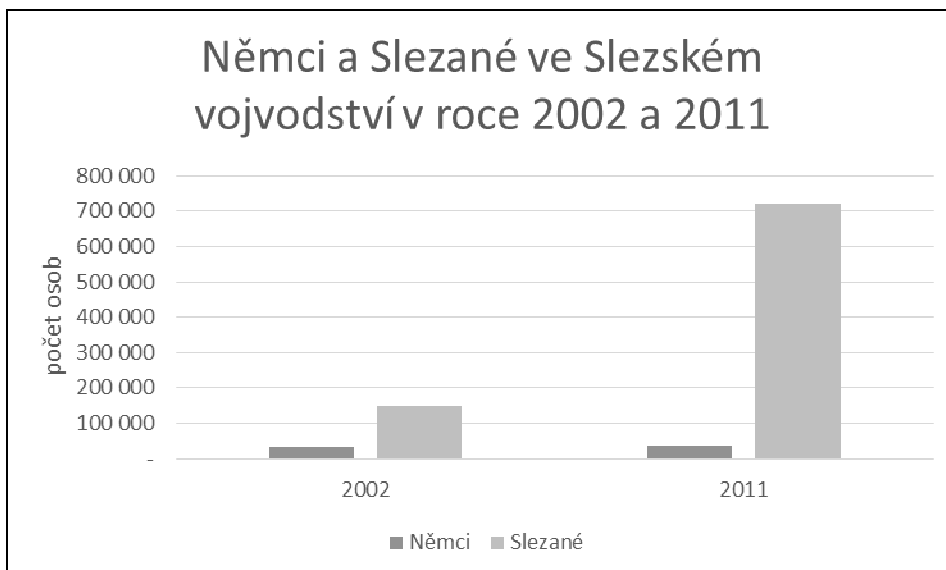
Otázkou zůstává, kolik Němců se v roce 2011 přihlásilo jako Slezanů. Již při samotném terénním výzkumu o sobě respondenti prohlašovali, že se cítí jako Němci a zároveň i Slezany. Zaměříme-li se na porovnání výsledků sčítání obyvatel v roce 2002 a 2011 v Opolském vojvodství, vidíme na níže uvedeném grafu snížení počtu osob, které se hlásí k německé národnosti (ze 107 tisíc na 79 tisíc osob – tmavé sloupce). Na druhou stranu došlo ke zvýšení počtu obyvatel, kteří se hlásí ke „slezanství“, a to z 24 tisíc na 106 tisíc (světlejší sloupec). Z těchto výsledků je možné usuzovat, že se někteří respondenti při sčítání z dříve deklarované německé národnosti hlásili později ke „slezanství“.

Obrázek 32. Porovnání počtu Němců a Slezanů v Opolském vojvodství v roce 2002 a 2011.

Zdroj dat: Główny Urząd Statystyczny. *Narodowe Spisy Powszechnie* [online]. Poland, 2002, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://stat.gov.pl/spisy-powszechnie/narodowe-spisy-powszechnie/>>.

Markantní nárůst obyvatel hlásící se ke slezanství je možné vidět na dalším níže přiloženém grafu vztahujícím se k Slezskému vojvodství, kde se počet osob, které deklarovaly slezskou národnost, zvýšil ze 149 tisíc na 722 tisíc. Na druhou stranu počet obyvatel ztotožňující se s „němectvím“ také vzrostl, a to z 32 tisíc na 35 tisíc osob.

Obrázek 33. Porovnání počtu Němců a Slezanů ve Slezském vojvodství v roce 2002 a 2011.

Zdroj: *Narodowe Spisy Powszechnie* [online] Główny Urząd Statystyczny. Poland, 2002, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://stat.gov.pl/spisy-powszechnie/narodowe-spisy-powszechnie/>> (vlastní zpracování).

Etnická a národnostní příslušnost

Otázka etnického cítění v kategoriích *Slezan* nebo *Němec* se začala zkoumat především po změně politického režimu po roce 1989. Na základě výsledků sčítání lidu z roku 1988 byl vybrán reprezentativní vzorek čítající 487 osob z oblasti Opolí, na kterém byla zkoumána výše zmíněná otázka. Cítit se více jako Slezan než Polák určilo 63 % respondentů, 15 % určilo pravý opak.²³⁰

Podle pracovníků Slezského Institutu v Opolí se v 90. letech jednalo na tomto území o třetinu obyvatel (něco málo přes 300 tisíc) cítících se jako Slezan. Slezan, který obývá území v Polsku oblast historického Slezska, nazývá často Slezsko jako *Heimat* – malá vlast, místo, kde se narodil a strávil zde své mládí.²³¹

Ryszard D. Heimat je pro Slezana jeho víska, a ne celý stát. Otec se v roce 1947 vrátil z amerického zajetí do Heimatu.

²³⁰ MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999, s. 277.

²³¹ BERLIŃSKA, Danuta. *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości*. Opole: Stowarzyszenie Inst. Śląski, 1999, s. 309. ISBN 978-83-7126-123-7.

Prohlašovat se zároveň za Slezana a Němce je velmi časté, nebo být Slezan a zároveň Polák. Existuje i rozdělení jako být Slezan a cítit se jako Němec – tíhnout k Německu.

V roce 2010 byl pod vedením socioložky Slezského Institutu a Opolské univerzity Danuty Berliňské proveden sociologický výzkum s 500 osobami, které byly náhodně vybranými členy německého spolku TSKN z Opolského vojvodství. Otázky se týkaly názoru na historii, vztahy vůči Polákům či celkově situaci Němců v Polsku.

Výsledky ukázaly tyto závěry: 81 % dotazovaných si myslí, že vysídlení Němci po 2. světové válce přišli o svoji vlast, nazývanou též jinak Heimat (malá vlast, okolí, kde se narodili), 82 % souhlasí s pohledem, že Němci byli ukřivdění kvůli Polákům, kteří chtěli dosáhnout zadostiučinění za následky 2. světové války, 37 % dotazovaných se zároveň vyslovilo k potřebě smíření se s vysídlením a se změnou hranic.

Doktor Herbert Hupka se v roce 1997 v rozhovoru pro Dziennik Zachodni nechal slyšet: „*Německý národ se skládá z různých „szczepów“.* Bavorák o sobě řekne, že je Bavorákem, i když je současně Němcem. Podobně je to se Slezany. „Szczepů“ je několik, národnost jedna.“²³²

Nevýhoda prohlašovat se za Slezana je v tom, že nemá vlastní stát, tudíž se musí přiklánět k Německu nebo k Polsku, protože doby, kdy Slezsko mělo své území, jsou pryč.²³³

Stefania. Slezsko není národnost, to je lokalita. Mám německý původ a jsem Slezanka, stejně tak jako můj otec, stejně tak jako můj děd, narodili jsme se v oblasti Slezska, tak proto.

Erika má německý původ, narodila se stejně jako všechny dotazované ženy z nejstarší generace před válkou na území Německa. „*Já jsem do toho Polska nepřišla, já se tady narodila.*“

Pocit cítit se jako Slezan nebo se za něj prohlašovat se přenáší spíše ze starší generace na mladší. Nikdy však nepanovala jednoznačná shoda na tom, co si představit pod termínem Slezsko nebo „slezská identita“. Zbigniew Kurcz se

²³² SZTUMSKI, Janusz a Marek GRAMLEWICZ. *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*. Katowice: Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 1999, s. 34.

²³³ BERLIŃSKA, Danuta. *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości*. Opole: Stowarzyszenie Inst. Śląski, 1999, s. 303.

tuto identitu pokusil vysvětlit vyjmenováním všech možných variant cítění se jako Slezan. Rodní obyvatelé Slezska se podle něj dělí na:²³⁴

- Poláky žijící na území Slezska od nejstarších dob
- Němce, potomky osadníků, kteří na území přišli v předešlých staletích
- poněmčované Poláky místního původu
- polonizované příchozí z Německa

Pokud německé vědomí vlastní identity viditelné u starší generace Slezanů nebudí údiv, o to více je pozastavující, proč se k ní hlásí velmi mladí lidé.²³⁵

Joanna. Jsem Slezanka německého původu bydlící v Polsku. Cítím to tak po svých prarodičích, od kterých jsem pochytila *gwaru* (slezský dialekt).

U dotazovaných lidí z 90. let 20. století je vidět zmatenost s určením sebe jako Slezana, Poláka či Němce. Názorem některých z nich je považování se za Slezana z důvodu obývání území Slezska.²³⁶

Adelhaid. Jsem normálně Němka, Slezsko je něco jako Mazury, Varšava, to je ta oblast. Moje identifikace je německá.

Ryszard D. Jsem německý Slezan. Stejně jako Němec v Bavorsku řekne: Jsem Bavorák, tak já jsem Slezan. Bydlím v oblasti Slezska, proto říkám, že jsem německý Slezan.

Zuzanna se identifikuje jako „*něco mezi Polkou a Němkou*“. Zásahu na tom má německý původ rodičů a místo, ve kterém vyrůstala.

Zástupci nejmladší generace jsou na tom s národním cítěním podobně. Jednoznačně se neoznačili jako Němec nebo Polák, ale jsou „půl na půl.“

Thomas má polské i německé občanství, ale národností se cítí být Němec. Jeho rodina na území Slezska žije po staletí a nemají důvod emigrovat do Německa, i když už jsou součástí Polska.

Łukasz. Neřekl bych, že mám slezskou národnost, protože něco takového neexistuje, není to zapsáno nikde v ústavě. A co není zapsáno, tak tomu já nevěřím. Takový už prostě jsem. Slezan musí vystupovat spo-

²³⁴ KURCZ, Zbigniew. *Mniejszość niemiecka w Polsce*. Wrocław, 1995, s. 33.

²³⁵ SZTUMSKI, Janusz a Marek GRAMLEWICZ. *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*. Katowice: Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 1999, s. 35.

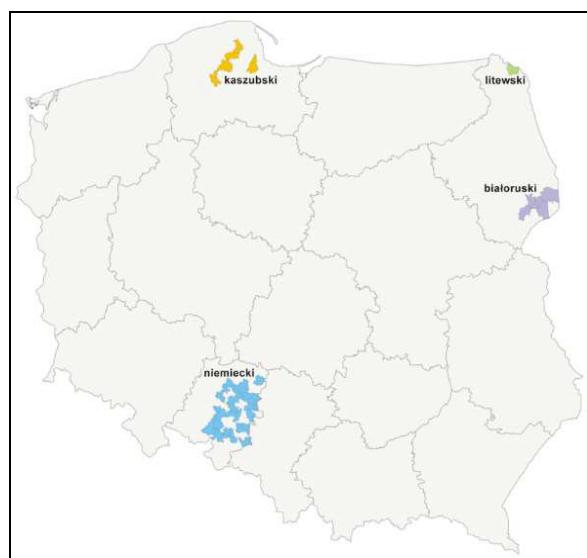
²³⁶ BERLIŃSKA, Danuta. *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości*. Opole: Stowarzyszenie Inst. Śląski, 1999, s. 311.

lečně s něčím „vyšším“, nemůžu být jen Slezan. Buď jsem Slezan – Němec nebo Slezan – Polák. Já jsem půl na půl, protože máma se cítí jako Polka a táta jako Němec.

5.6. JAZYK POLSKÝCH NĚMCŮ

Pro menšiny v Polsku je zásadní zákon z roku 2005 pro národnostní a etnické menšiny o regionálním jazyce. Zákon umožňuje v oblastech, ve kterých žije více jak 20% podíl národnostní menšiny, používat druhý úřední, tzv. pomocný jazyk menšiny.²³⁷ Zákon má jednu omezující podmínku, vztahuje se pouze na ty menšiny, které se na polském území vyskytují alespoň sto let. Před zavedením pomocného jazyka jako druhého, musí nejprve dojít k zapsání do Ústředního rejstříku obcí. Jakmile je jazyk zapsán, stává se daná obec oficiálně dvojjazyčnou.²³⁸

V Polsku jsou užívány celkem čtyři pomocné jazyky, a to němčina (Opolské vojvodství), běloruština (Podleské vojvodství), kašubština (Pomořské vojvodství) a litevština (Podleské vojvodství). Následující obrázek znázorňuje jejich geografické umístění.

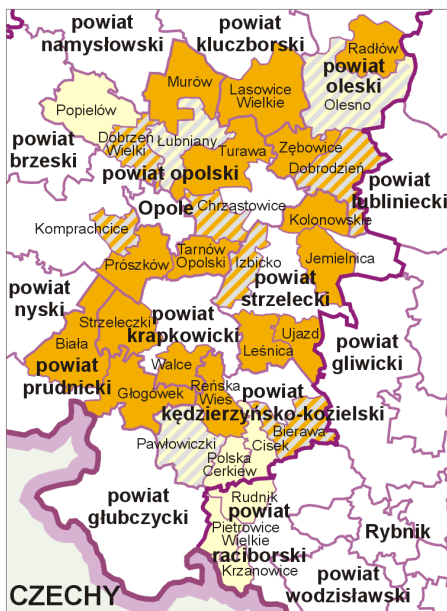
Obrázek 34. Užívání druhého (pomocného) úředního jazyka v Polsku.

Převzato z: Wikimedia.org,
<bit.ly/1Ph85qq>.

²³⁷ *Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym - aktualna redakcja* [online] Mniejszości Narodowe i Etniczne. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. [cit. 12. 11. 2013] Dostupné z: <<http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/6492,Ustawa-o-mniejszosciach-narodowych-i-etnicznych-oraz-o-jezyku-regionalnym.html>>.

²³⁸ BILY, Łukasz. *Das Minderheitenrecht der Republik Polen*. [online] Mniejszość Niemiecka w Polsce © 2012 [cit. 1. 6. 2014]. Dostupné z: <<http://www.vdg.pl/de/article/57-das-minderheitenrecht-der-republik-polen>>.

Na dalším obrázku jsou vyznačeny ty oblasti, ve kterých je zaveden německý jazyk jako druhý či pomocný (nejtmavší barva), světle šedé jsou ty oblasti, které splňují 20% podíl německé menšiny s nárokem na zavedení pomocného jazyka. Šrafované části nejsou pro ilustraci podstatné.

Obrázek 35. Obce Opolského vojvodství se zavedením pomocným německým jazykem a s možností jeho zavedení.

Zdroj: *Jazyk niemiecki w gminach*. [online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Jazyk_niemiecki_w_gminach.png?uselang=cs.

Existence „druhého“ oficiálního jazyka v oblastech s více než 20% podílem německé minority většině Poláků nijak nevadí.

„*Může to mít pozitivní vliv na průmysl, ekonomiku a pracovní místa*“, zmiňuje polská respondentka Julia. Nutno však podotknout, že ani názor „*Nelíbí se mi to! Žijeme v Polsku a nepotřebujeme druhý jazyk.*“ není nijak výjimečný.

Elsa. Němčina jako druhý jazyk bohužel dělá starší polské generaci potíže. Nemají ji rádi.

Ovšem ne vždy byl přístup k menšinovým jazykům, obzvláště k německému jazyku, pozitivní. Podle Malé Versailleské dohody měli Němci po první světové válce menšinová práva, které zahrnovala právo používání německého jazyka.

Komunistický režim po druhé světové válce však národnostní menšiny rozptyloval, vylučoval, nutil k asimilaci či emigraci. To se promítlo ve vytvoření etnolingvisticky téměř „čistého“ národního státu. Tato politicky významná „čistota“ neměla být narušena vzestupem jakékoli nové kodifikované písemné formy jazyka, který by se mohl stát základem pro nové národní hnutí. Až do pádu

komunismu byl německý jazyk (včetně slezského dialektu *gwara*) v Polsku zakázán jak na veřejnosti, tak ve škole.

Adelhaid. Bavít se německy na ulici bylo pod hrozbou vězení. Němcky jsme se bavili jen doma. Bylo těžké se učit v 16 letech pro mě cizí jazyk, ale nedalo se nic dělat.

Přesto někteří rodiče učili po druhé světové válce svoje děti německý jazyk tajně doma.

Ryszard D. Pracoval jsem v hospodě u rodičů, kam když přišel někdo cizí, někdo, koho jsme neznali, tak se přestalo mluvit německy.

Ryszard D. mluvil do svých 4 let německy, jak ho to naučili rodiče. Ovšem v 50. letech, když se narodil, se muselo mluvit jen polsky. Proto chodil do školky, ve které se postupně naučil polsky. S rodiči udržoval německý jazyk doma, se svými třemi bratry o něco méně. Se svou manželkou a dětmi dnes hovoří polsky.

Zuzanna. Rodiče učili o 5 let staršího bratra německy, ale když se na ulici setkal s problémy, tak přestali. Mě německy neučili vůbec. Jsem takový německý samouk.

Ryszard G. a Zuzanna považují za svůj mateřský jazyk polštinu. S prarodiči mluvili německy, ale jakmile byli venku s rodiči, tak jediné polsky. Oba hodnotí svou německou gramatiku jako jakýsi problém, nemluví spisovně.

Ryszard G. Němčina je spíš jako cizí jazyk, více je ve mně německá kultura než ten mateřský německý jazyk.

Jazyková situace je u nejmladší generace v dnešní době odlišná, narodila se do doby, ve které není přikázáno, jakým jazykem se smí či nesmí mluvit. Jazykové dovednosti a užívání němčiny se případ od případu různí.

Joanna. Německy rozumím, ale stydím se sama něco říct. Učila jsem se na střední jenom, doma se nebavíme německy. Dorozumět se umím gwarou díky prarodičům, kteří tak mluví. U nich jsem jako malá slychávala taky němčinu. Němčinu používám, když přijede příbuzenstvo z Německa, oni jinak než německy mluvit neumí.

Łukasz se přihlásil na obor germanistika na vysokou školu, na kterém rozvíjel svůj jazyk. Dnes používá němčinu z důvodu práce, jakou vykonává.

Łukasz. Někdy v 7–8 letech jsem záhadným způsobem zjistil, že umím používat němčinu, že rozumím. Rodiče mě ji neučili, chodili jsme k dědovi, kde se ale německy mluvilo. Největší jazykoví experti říkají, že pokud jazyk není používán dvěma generacemi, tak umírá. Proto se není čemu divit, že generace mých rodičů německy tak neumí. Přes 50 let tady bylo zakázáno mluvit.

Andy byl veden rodiči bilingvně během svého pobytu v Německu. Po přestěhování se do Polska se doma baví polsky. „*Bydlím přece v Polsku.*“ Pokud přijede rodina z Německa, tak se doma hovoří německy. Jednou měsíčně chodí na mši slouženou v německém jazyce.

Dotazovaní, kteří pracují v nějakém německém spolku, používají němčinu téměř každý den, ale výhradně kvůli práci. V běžném životě hovoří polsky.

Dvojjazyčné cedule

Existence již v úvodu zmíněného zákona o národních a etnických menšinách z roku 2005 se také vztahuje na názvy ulic a úřední názvy míst stejně tak jako topografické označení, která jsou dodatečně uvedena v tradičním názvu menšiny (opět s podmínkou splnění 20% podílu žijící dané menšiny). Výjimkou jsou názvy z období 1933–1945, které byly zavedeny Třetí říší či Sovětským svazem.²³⁹ V Polsku, zejména v Opolském vojvodství, je možné spatřit více jak 300 německých dvojjazyčných cedulí s názvem obce, vsíky.²⁴⁰ Finance na postavení cedulí přiděluje Ministerstvo administrace a digitalizace.

Obrázek 36. Ukázka dvojjazyčné cedule Dębska Kuźnia /Dembiohammer.

Foto: Gabriela Mielniczková.

²³⁹ *Česko-lužický věstník*. [online]. Praha: Společnost přátel Lužice, 2012, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.luzice.cz/home/cesko-luzicky-vestnik.dot>>.

²⁴⁰ *Lista gmin wpisanych do Rejestru gmin na których obszarze używane są nazwy w języku mniejszości*. [online] Mniejszości Narodowe i Etniczne. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. [13. 12. 2013] Dostupné z: <<https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2011/12/Lista-gmin-wpisanych-do-Rejestru-gmin-na-kt%C3%B3rych-obszarze-u%C5%BCywane-s%C4%85-nazwy-w-j%C4%99zyku-mniejszo%C5%9Bci2.pdf>>.

V případě, že v dané obci není dosaženo 20% podílu zastoupení menšiny, je možné na základě žádosti adresované Radě obce, aby rozhodla o umístění s pomocí hlasování obyvatel obce.²⁴¹ Pokud je Rada proti, k umístění nedojde. S tím nesouhlasil respondent Ryszard D.: „*Posíláme stížnost vojvodovi, jak je možné, že lidé hlasovali pro umístění, ale Rada řekla ne?*“

Také není pravidlem, že hlasování dopadne ku prospěchu menšiny, například v Dylakach (bydliště respondenta Andrease), obyvatelé hlasovali proti postavení cedulí. Andreas se hlasování nezúčastnil, protože byl zrovna mimo domov, ale prý by hlasoval pro umístění. „*Ukázalo by to, že se dá bydlet ve shodě.*“

Zuzanna. Pro většinu lidí je to germanizování. Jde ale o to ukázat, jak se to místo předtím nazývalo, předtím, před rokem 1933 ještě, kdy docházelo k přeměnám.

Cedule jsou stále kontroverzním tématem a ne všichni k nim zaujímají kladný postoj.

Ryszard D. Dlouho je potřeba válčit o to, aby to bylo normální. Mělo by to být normální, ale dlouho to normální nebude. Vždy bude někdo, kdo německý název bude zamalovávat. Ty cedule obohacují kulturně region, lidi, co sem přijedou a uvidí tady cedule stát, si řeknou, že tady je normálně, že tohle je Evropa. Ale když vidím mladý strom a je zničený a zamazaný název cedule, tak to pro mě není důkaz, že to je Evropa.

Vidím dobré přijetí u německých dvojjazyčných cedulí. Jsou místa, kde to nebylo akceptováno, ale všechno je otázkou času. Pro mě to je znamení, že tady jsme pro někoho jiného. Aha, tady bydlí ještě nějaká jiná menšinová společnost.

Podle Zuzanny došlo velice rychle k umístění cedulí, kdy se na to polská společnost nestihla „připravit“. Nejdříve by bylo vhodnější společnost vzdělat k přístupu k menšinám a toleranci vůči nim. „*Mělo by se je připravit na to, že cedule to je něco normálního.*“

Dotazované z nejstarší generace vzhledem k tomu, že obydíjí Slezské vojvodství, ve kterém stojí minimální množství cedulí (ke konci roku 2012 to bylo

²⁴¹ Na základě ústního sdělení Zuzanny Donath-Kasiury.

šest míst)²⁴² s dvojjazyčným názvem žádný problém nemají. „*Tady je nás málo, v Opolí jsou takoví víc... mmm, perou se za to.*“ (Erika)

Slezský dialekt (gwara)

Pokusy kodifikovat slezský jazyk se objevily již v roce 1870 pod vlivem vznikajícího politického přesvědčení ve střední Evropě, že každý národ má mít svůj vlastní jazyk, který nesdílí s jiným národem, etnickou skupinou, nebo státem. Ačkoli snaha o kodifikaci brzy vyhasla (katolická církev stáhla svou podporu), před rokem 1910 bylo zveřejněno dvacet původních publikací ve slezském jazyce.

Po první světové válce byla Evropa rozdělena do nových národních států. Pro germánsko-slovanskou populaci v Horním Slezsku to představovalo nežádoucí nutnost volby. Obyvatelé Horního Slezska se museli rozhodnout, zda budou bráni za Němce, nebo Poláky, ačkoliv si většina obyvatel přála zachovat stejnou podobu jako v období autonomie před rokem 1914.

Stejně tak jako tomu bylo v případě jazyků, byly během komunistického režimu potlačovány rovněž dialekty. V Polsku bylo zajištěno, aby neproběhl žádný projekt kodifikace slezského či jakéhokoliv jiného nového jazyka (jedinou výjimkou jsou Kašubové, kterým se podařilo tomuto opatření uniknout).²⁴³

V 90. letech 20. století vznikla organizace *Ruch autonomii Śląska*, jejíž hlavním cílem je získat pro Horní Slezsko autonomii z předválečné doby. Chtějí být oblastí, která by si samostatně rozhodovala o svých záležitostech.²⁴⁴

Od roku 2007 přetrvává snaha o uznání slezského jazyka polským Sejmem jako regionálního jazyka Polska. Na začátku října 2010 dokonce známý polský filmový režisér a dlouholetý senátor z Horního Slezska, Kazimierz Kutz, opustil vládnoucí Občanskou platformu (*Platforma Obywatelska*) na protest proti neochotě polské vlády uznat slezský jazyk jako regionální jazyk.

V Polsku se dokonce konala i konference na téma slezského jazyka jako dialektu polského jazyka. Účastníci z řad dlouholetých polských lingvistů popírali variantu, že slezský jazyk je nebo se stane do budoucna samostatným oficiálním jazykem.

²⁴² *Lista gmin wpisanych do Rejestru gmin na których obszarze używane są nazwy w języku mniejszość.* [online] Mniejszości Narodowe i Etniczne. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. [13. 12. 2013] Dostupné z: <<https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2011/12/Lista-gmin-wpisanych-do-Rejestru-gmin-nakt%C3%B3rych-obszarze-u%C5%BCywane-s%C4%85-nazwy-w-j%C4%99zyku-mniejszo%C5%9Bci2.pdf>>.

²⁴³ KAMUSELLA, Tomasz. Silesian in the nineteenth and twentieth centuries: a language caught in the net of conflicting nationalisms, politics, and identities. *Nationalities Papers*. 2011, 39(5): 769–789. DOI: 10.1080/00905992.2011.599373. ISSN 0090-5992, s. 782–784.

²⁴⁴ *O nas – Ruch Autonomii Śląska.* [online]. *Ruch Autonomii Śląska* [cit. 9. 3. 2013]. Dostupné z: <<http://autonomia.pl/n/o-nas>>.

Slezský dialekt je živě používán i v současnosti. Podle výzkumu z roku 2010²⁴⁵ používá 80 % dotázaných slezský dialekt doma (na území Slezska).

Andy a Joanna z nejmladší generace používají slezský dialekt naučený od svých prarodičů.

Andy. Uchovávám slezskou kulturu, chodím na slezské lidové tance. Kdyby mělo Slezsko autonomii, tak bych byl rád. Proč ne.

Joanna. U nás je slezská kultura vidět třeba v kuchyni. Typické slezské jídlo jsou kluzky, světlé zelí a roláda.

Ve střední generaci se v životě s dialektem setkali, Ryszard D. dnes během konverzace v polském jazyce prohodí pár slov v dialektu.

Zuzanna. Já dialekt neumím, ani moje děti ne, ale u manžela doma dialektem hovořili. Čistý polský jazyk se naučil až ve škole.

Adelheid. Nerozumím ani deseti procentům dialektu. Maminka trochu uměla.

Ovšem mezi nejstarší generací se nachází i tací, kteří slezskému dialektu rozumí a používají ho.

Erika a Stefania z nejstarší generace mluví slezským dialektem. Na úřadech a podobných institucích používají polský jazyk.

My mluvíme jazykem, který byl v oblasti, kde jsme se narodili!

Svoje děti učili polsky, a přestože němčina byla zakázána, něco málo uměli i německy. Dnes ty děti, které jsou za hranicí, umí perfektně německy.

.....
²⁴⁵ BERLIŇSKA, Danuta. *Niemcy w województwie opolskim w 2010 roku: pytania i odpowiedzi: badania socjologiczne członków Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim*. Opole: Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, 2011, s. 13

5.7. ŠKOLSTVÍ

Období let 1920–1989

Zásadní roli při formování národního a etnického uvědomění hraje vzdělání. Vzdělávání v jazyce menšin zachovává menšinový jazyk a kulturní vzorce.

Právě toto zachování zajišťoval po první světové válce Devátý článek malé versailleské smlouvy, který zaručoval občanům tvořícím značnou část ve městech a jiných oblastech hovořící jiným než polským jazykem, výuku v mateřském jazyce.

Ve 20. letech 20. století se na území Polska nacházelo více jak 1,5 tisíce základních škol, které vyučovaly v německém jazyce. Tento počet se snížil na polovinu na základě emigrace Němců po první světové válce do Německa. Jedním z hlavních finančních zdrojů pro fungování německých škol v Polsku byla čerpaná podpora přímo z Německa.²⁴⁶

Po druhé světové válce došlo k uzavření německých škol v Polsku, plošně se přestal vyučovat německý jazyk, nemluvilo se o německé historii ani o literatuře. Žáci, kteří hovořili pouze německy nebo slezským dialektem (gwara), se měli povinnost do určitého termínu naučit spisovně polsky, aby mohli ve škole postoupit do vyššího ročníku.²⁴⁷

Erika. Nepamatuju si, jak jsem přešla přes 3. třídu. Vždyť jsem neuměla polsky, neměla jsem se od koho učit.

Klidnějšími lety byla pro Němce padesátá léta 20. století, Němci na území Slezska byli uznáni národnostní menšinou a s podporou NDR bylo dokonce založeno několik německých základních škol.²⁴⁸

Avšak ve zbytku Polska byla až do roku 1989 výuka v německém jazyce zakázaná. Tato skutečnost vycházela z politicky stanovených nároků – Polska jako národnostně homogenní země. Těmto nárokům byly uzpůsobeny i školní osnovy. Děti se ve školách učily o polských a ruských osobnostech, ale už nikoli o osudu národů historicky svázaných s Polskem.²⁴⁹

²⁴⁶ MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999, s. 123–128.

²⁴⁷ SZTUMSKI, Janusz a Marek GRAMLEWICZ. *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*. Katowice: Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 1999.

²⁴⁸ MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999, s. 252–253.

²⁴⁹ ZYBERT, Elzbieta Barbara. Children's books for minorities in Poland. *International Association of School Librarianship. Selected Papers from the ... Annual Conference*. 1998, s. 277–278.

Ryszard D. Ve škole se učilo o polských spisovatelích, ale nepamatuju si polské básně, ale ruské básně, protože ruštinář byl oblíbeným učitelem.(...) Během školy jsem žádné problémy neměl, učil jsem se dobře, polsky jsem se naučil také dobře.

Nikdo mi ve škole neřekl o Eichendorffovi, tu možnost mají dnes mladí, znát jeho básně. Kdysi to byl jenom Mickiewicz, Słowacki a konec.

Mezery ve vzdělání měly být doplňovány počátkem devadesátých let.

Adelheid. Od devadesátých let se zde učí holý německý jazyk, chybí ale ten dějepis, ta historie.

Doba během komunismu a doba po komunismu se ovšem nedá srovnávat. Možností výuky v německém jazyce je dnes vysoké množství. Přáním Ryszarda G. je rozšířit němčinu dále i do mateřských škol, výuka němčiny dle jeho názoru na základní úrovni je v pořádku, hůře na tom je výuka na střední škole.

Ryszard D. Mládež má možnost učit se od malička, podle mě se němčina rozvíjí velmi dobře, naše opolské vojvodství zaujímá první místa v olympiádě z německého jazyka. To o něčem vypovídá.

Období od roku 1990 do současnosti

Normy výrazně ovlivňující život národnostních menšin jsou zákon o osvětovém systému ze září roku 1991 a nařízení²⁵⁰ ministra národního vzdělání v záležitostech vzdělávání, které umožňuje udržet pocit národní, etnické a jazykové svébytnosti žáků patřících k národnostním menšinám. Na začátku devadesátých let 20. století fungovalo v Polsku 134 škol, ve kterých mělo možnost výuky v mateřském jazyce menšin téměř 8 tisíc žáků. Německá menšina byla zastoupena 10 základními školami a dodatečné výuce němčiny se věnovalo kolem 1,3 tisíce žáků.²⁵¹

Jedním z nejdůležitějších úkolů pro německou menšinu v Polsku je vytváření škol s německým jazykem jako částečně vyučovacím jazykem. Němci věří, že takové zařízení by pomohlo dále rozvíjet německou kulturu. Stále vznikají německé knihovny a kulturní centra, která jsou podporována z obrovských finanč-

.....
²⁵⁰ Nařízení bylo vydáno 24. 3. 1992, článek 13, odst. 1

²⁵¹ *Report to the Secretary General of the Council of Europe on the realisation by the Republic of Poland of the provisions of the framework convention of the Council of Europe for the protection of national minorities.* [online] Policy Documentation Center, 2002 [cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z: <http://pdc.ceu.hu/archive/00002620/01/raport_mn_eng.pdf>.

ních darů z Německa.²⁵² „*Naším největším snem je zřizování škol pro německé menšiny. Kultura by se mohla vyvíjet vedle školy.*“ řekl v rozhovoru v roce 2002 Eckhard Werner, předseda Svazu německých asociací v bývalém východním Prusku.²⁵³

V současné době se idea plně německé školy opouští, větší důraz je dáván na dvojjazyčnou výuku. Stačí, aby byly čtyři předměty vyučovány ve dvou jazycích ve třídě, a škola se označuje jako dvojjazyčná. Dlouhodobým zájmem zastřešující německé organizace VdG je mít do budoucna co nejvíce takto fungujících dvojjazyčných škol spadajících pod správu organizací německé menšiny.

Łukasz. V Ratiboři je taková škola, ale úřaduje tam město.

Podle Ryszarda D. by se takové školy měly budovat na základě zájmu ze stran rodičů a dětí. Dnes mají rodiče na výběr mezi třemi typy výuky němčiny ve škole, který označují při zapisování dítěte do školy. Buď se vyučuje pouze v jazyce menšiny (minimální množství škol), nebo jsou některé hodiny vedeny v německém a polském jazyce zároveň, dále mají rodiče zažádat o dodatečné hodiny němčiny navíc. Třetí typ je vybírán nejčastěji, nicméně je pouze o gramatice, chybí výuka dějepisu, zeměpisu, literatury.²⁵⁴ Pokud by se rodiče rozhodli během studia svých dětí o výuku němčiny navíc, k uznání a vyhovění ředitelem školy dojde už po 7 žádostech rodičů v jedné škole.

Zuzanna. Kdo se dnes chce učit německy, tak nemá problém, ale používat němčinu denně ve škole nejde.

5.8. NÁBOŽENSTVÍ

Polsko je v porovnání s jinými evropskými zeměmi silně nábožensky založené. K náboženskému vyznání se zde hlásí až 97 % obyvatel, z čehož téměř všichni jsou římský katolíci.²⁵⁵ Tato náboženská homogenost nebyla v Polsku

²⁵² MAJEWICZ, Alfred F. Minority situation attitudes and developments after the return to power of "post-communists" in Poland. *Nationalities Papers*. 1999, 27(1): 115–137. DOI: 10.1080/009059999109226. ISSN 0090-5992.

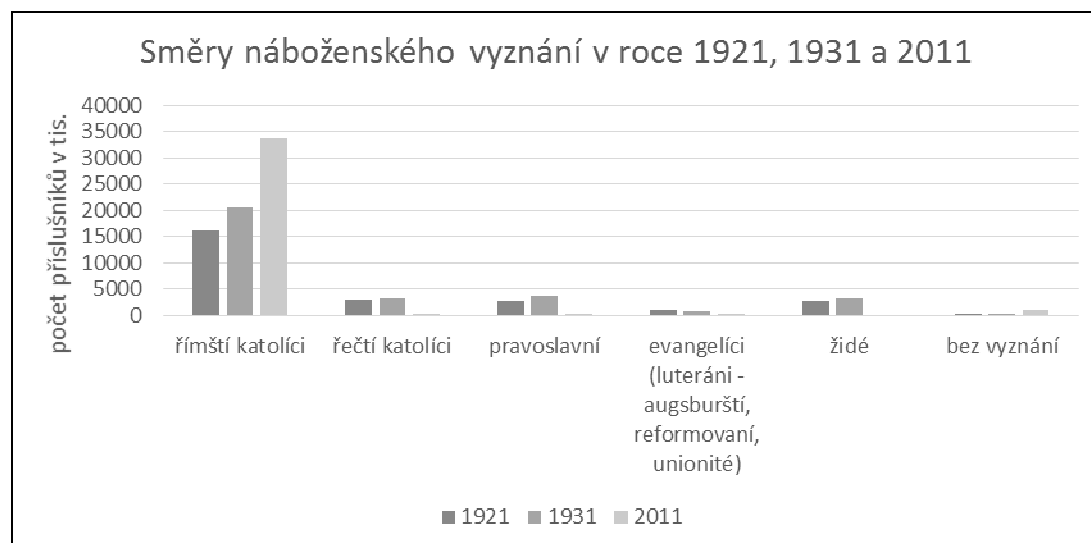
²⁵³ WERNER, Eckhard. *Poland: Ethnic minority in ex-East Prussia wants German school*. *BBC Monitoring European – Political*, Jan 12, 2002.

²⁵⁴ *Język niemiecki w przedszkolu*. [online]. Mniejszość Niemiecka w Polsce. [cit. 9. 3. 2013]. Dostupné z: <<http://www.vdg.pl/pl/article/40-nauczanie-jezyka-mniejszosci>>.

²⁵⁵ *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna - NSP 2011* [online] Główny Urząd Statystyczny. Poland, 2002, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://stat.gov.pl/spisy-powszechno-nsp-2011/nsp-2011-wyniki/ludnosc-stan-i-struktura-demograficzno-spoeczna-nsp-2011,16,1.html#>>, s. 99.

vždy, Polsko bylo po první světové válce nábožensky rozrůzněno důsledkem pestré národnostní skladby.

Vyznání Němců v období let 1921–1945

Obrázek 37. Směry náboženského vyznání v Polsku v roce 1921, 1931 a 2011.

Zdroj: Sčítání lidu v roce 1921²⁵⁶, Sčítání lidu 1931²⁵⁷, Sčítání lidu 2011²⁵⁸.

Výše uvedený graf znázorňuje jednotlivá náboženství, jejichž síla početního zastoupení se měnila v letech 1921, 1931 a 2011 při sčítání lidu.

Největšími zastánci římských katolíků byli Poláci, Ukrajinci a Rusíni se řadili k řeckým katolíkům, k pravoslaví se hlásili Ukrajinci a Bělorusové. Toto rozdělení vyplývá z druhého uvedeného sčítání lidu (1931), v roce 1921 byly výsledky obdobné.

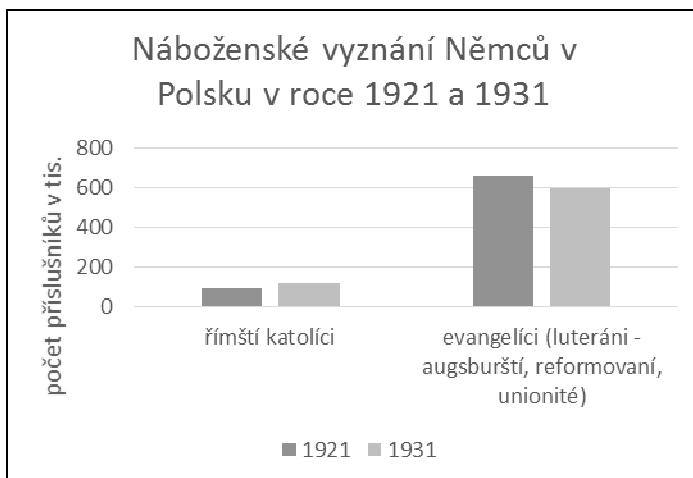
Náboženské vyznání Němců obývajících Polsko bylo ve sledovaných letech 1921 a 1931 stěžejní v evangelické a římskokatolické církvi, jak ilustruje níže přiložený graf. Někteří Němci se hlásili také k pravoslavné i řeckokatolické

²⁵⁶ *Pierwszy powszechny spis rzeczypospolitej Polskiej 1921*. [online] Główny Urząd Statystyczny. Poland, 1921 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/81QB7CFELH8SBCE3HAX9HCEJA8X337.pdf>, s. 80.

²⁵⁷ *Drugi powszechny spis ludności 1931*. [online] Poland: Główny urząd statystyczny, 1931 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://web.archive.org/web/20140317212240/http://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a18_1/apache_media/VUNVGMLANSCQQFGYHCN3VDL12A9U5.pdf>, s. 30.

²⁵⁸ *Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna - NSP 2011* [online] Główny Urząd Statystyczny. Poland, 2002, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://stat.gov.pl/spisy-powszechny/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/ludnosc-stan-i-struktura-demograficzno-społeczna-nsp-2011,16,1.html#>>.

církvi, jejich počty však dosahovaly řádů stovek osob. Německých židů bylo v roce 1931 kolem 6,5 tisíce, o 3 tisíce méně než v roce 1921.

Obrázek 38. Náboženské vyznání Němců v Polsku v roce 1921 a 1931.

Zdroj: Sčítání lidu v roce 1921²⁵⁹, Sčítání lidu 1931²⁶⁰.

Vyznání Němců v období let 1945–1989

Po 2. světové válce se náboženské rozložení obyvatel radikálně změnilo – holocaust silně potlačil židovskou menšinu a odsun převážně evangelického německého obyvatelstva za hranice jmenoval římskokatolickou církev jako hlavního mluvčí. Komunistický režim hnán ideou homogenního národa se snažil potlačit nejen projevy menšin, ale i projevy náboženské. Po relativním uvolnění v roce 1956 režim změnil postoj k církvi, která byla silně podporována Poláky, a udělal ji nezávislou na státě. To dalo možnost relativně svobodnému myšlení a projevům (přednášky, tisk). Církev se stala protirežimním vzdorem.

Rozdílnost uvnitř církví v praktikování náboženství a rozdělení římskokatolické a evangelické církve Němců v Polsku lze nejlépe vysledovat po jejich odsunu do Německa a snahu o začlenění se do místního života evangelíků a katolíků.

²⁵⁹ *Pierwszy powszchny spis rzeczypospolitej Polskiej 1921*. [online] Główny Urząd Statystyczny. Poland, 1921 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/81QB7CFELH8SBCE3HAX9HCEJA8X337.pdf>, s. 80.

²⁶⁰ *Drugi powszeczny spis ludności 1931*. [online] Poland: Główny urząd statystyczny, 1931 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://web.archive.org/web/20140317212240/http://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a18_1/apache_media/VUNVGMGLANSQQFGYHCN3VDLK12A9U5.pdf>, s. 30.

Předem je třeba říci, že odsunutí Němci nebyli v Německu lehce přijímáni. Náročné přijetí ze strany místních Němců bylo nejen z důvodu regionálních rozdílů a jiné mentality, ale i v náboženském vyznání (příslušnost i forma). Velmi záleželo, z jakých oblastí Polska Němci odcházeli. Jak již bylo zmíněno, nejvíce Němců bylo evangelického vyznání, tyto Němci obývali zejména Pomořansko, Západní i Východní Prusko a části Slezska. Němci žijící ve Slezsku v okolí Kladska či ve Varmijsko-mazurském vojvodství se hlásili převážně k římským katolíkům. Jako nově příchozí do Německa nepřicházeli vždy do těch oblastí, která byla konfesně stejná. V případě, že příslušnost k dané církvi se shodovala, přístup k víře byl odlišný, což vyhnancům nezlepšovalo jednodušší zařazení do společnosti. Ovšem nutno podotknout, že jak katolická, tak i evangelická církev v Německu pořádala pro přistěhovalce hmotnou pomoc.

Charakter evangelické církve v Polsku byl dán rozmanitostí, Kossert ji definuje jako reprezentaci *evangelické univerzity v Královci, tradici slezských a východopruských církevních zpěvů a pietistického dědictví Zadního Pomořanska*.²⁶¹ Rozmanitost a rozdílnost se projevovала i při slavení svátků, např. v německé obci Zirkow byl během dožínek zaveden rituál obcházení oltáře při večeři (původně ze Zadní Pomořanska).²⁶²

Vyhnanci se celkově aktivněji zapojili do církevního života. Kostely prožívaly přílivem odsunutých Němců rozvoj. Docházelo k výstavbám nových kostelů, zvláště v těch oblastech, které byly nábožensky odlišné. Tento obrázek ukazuje evangelický kostel v Lingenu, který stojí v centru oblasti, kde převládá katolicismus. Kostel architekta Otta Barninga byl navržen tak, aby jeho výstavba nebyla náročná a bylo jej možné přemístit (byl dřevěný). Současná podoba na obrázku je již po rekonstrukci z roku 2002.²⁶³

Obrázek 39.
Kostel
v Lingenu

Zdroj: *Johannes Kirche, Galerie* [online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <bit.ly/1O72tBu>.

²⁶¹ KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. 1. vyd. Brno: Host, 2011, 473 s. ISBN 978-80-7294-414-9, s. 287.

²⁶² KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. 1. vyd. Brno: Host, 2011, 473 s. ISBN 978-80-7294-414-9, s. 302.

²⁶³ KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. 1. vyd. Brno: Host, 2011, 473 s. ISBN 978-80-7294-414-9, s. 298.

Podobná situace jako u evangelíků nastala v případě katolíků – němečtí katolíci vysídlenci z Polska často nebyli místními katolíky v Německu pochopeni. Západoněmecký katolicismus byl pro Němce z Polska velmi tradiční až chladný. V roce 1947 byl zřízen Spolek sv. Hedviky Slezske, patronky všech odsunutých. Spolek zastával funkci propojení církve se společenským životem i rodinou. Kossert podotýká, že se lidé měli možnost potkávat jak při náboženských, tak i kulturních příležitostech, kterými byly *křížové cesty, postní pobožnosti, postní kázání na Květnou neděli, pobožnosti růžence, májové pobožnosti, zpívání u jesliček a tradiční slezské lednové slavnosti Kolendefeier*.²⁶⁴

V polovině šedesátých let byl na II. vatikánském koncilu sepsán list polských biskupů adresovaný biskupům německým, ve kterém vyzývají k polsko-německému usmíření po traumatech minulých dob. Tento list zahájil pronásledování a útlak vůči polské církvi. Proticírkevní násilné represe trvaly až do pádu režimu.²⁶⁵

Církev hrála podstatnou roli při aktu usmíření v listopadu 1989. Mše, která probíhala jak v polském, tak i německém jazyce, se účastnil německý kancléř Kohl a polský premiér Mazowiecki.

Vyznání Němců v současnosti

Z náboženského hlediska se dnes většina Němců z Opolí a Slezska hlásí k římskokatolické církvi. To si lze vyložit jako snahu o snadnější splynutí s většinou během minulého režimu, či spojením postavení Wroclawi jako biskupského města. Nicméně mezi polskými Němci má stále zastoupení i protestantská církev.

V průběhu terénního výzkumu se výzkumníci nejednou setkali se zajímavým názorem, kdy respondenti z německé minority o sobě prohlašovali, že nejsou stejně nábožensky založení jako Poláci, avšak polská majorita je vnímá jako katolíky.

Podle Łukasze jsou německé mše v Polsku důležitým elementem německé kultury, ve Slezske a Opolském vojvodství si každý, kdo má zájem, může kostel s takovou mší najít. On osobně však nechodí pravidelně ani na polskou, ani na německou mši.

V současné době je tradiční pojetí víry udržováno například hojnou účastí zejména nejstarší generací na mších konající se na poutních místech Góra Swiętej Anny, Bardo Ślaskie, Wambierzyce nebo Zlaté Hory (ČR).

²⁶⁴ KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. 1. vyd. Brno: Host, 2011, 473 s. ISBN 978-80-7294-414-9, s. 319.

²⁶⁵ ŘEZNÍK, Miloš. *Dějiny Polska v datech*. 1. vyd. Praha: Libri, 2010, s. 445–474.

Na poutní slavnost do města Zlaté Hory v Olomouckém kraji každoročně přijíždí velké množství poutníků z Opolského i Slezského vojvodství. Je to místo, které bylo za komunismu zničeno a v 90. letech bylo opět obnoveno. Lidé si každoročně tuto obnovu připomínají při setkání tří národů – německého, polského a českého. Mše probíhají ve třech jazycích, při zpěvu písní se každá sloka zpívá v jiném jazyce, tedy českém, polském a německém.²⁶⁶

Obrázek 40. Pěší pouť Tří národů na poutním místě Panny Marie Pomocné (Zlaté Hory).

Foto: Gabriela Mielniczková.

Stefania. Na poutní cesty chodilo kdysi více lidí. Kvůli věku už tam tolik lidí nejedí jako kdysi. My z našeho kroužku jsme jeli posledně autobusem.

Církev bývá důležitou součástí i nejrůznějších společenských, spolkových nebo národnostních setkání, např. svčení spolkových praporů. Důležitá je také zbožnost projevovaná péčí o kapličky, boží muka a další drobné sakrální památky, věšení svatých obrázků uvnitř domů, či na vnějších fasádách. Tím se zdejší Němci v podstatě shodují s okolním polským obyvatelstvem.

U nejstarší generace je chození do kostela povinností. Převážně navštěvují mše v němčině, a když zrovna není v němčině (ne v každém kostele je německá mše každý týden), tak jdou na mši polskou.

Andy. Chodím normálně na polskou mši a jednou do měsíce na německou. Kněz v Německu mi říkal, abych v kostele předčítal, tak znám tu němčinu v kostele.

Adelhaid. Kostel je pro všechny, je potřeba tam chodit.

²⁶⁶ Na základě ústního sdělení respondentky Eriky.

5.9. KULTURNÍ PROJEVY NĚMCŮ

Možnost kulturního projevu národnostní menšiny v cizím státě má za následek zachování a předání kulturního dědictví dalším generacím. Již v době po první světové válce byla německá kultura potlačována, po druhé světové válce byl jakýkoliv kulturní projev menšiny zakázán krom světlé výjimky uvolnění v roce 1956. Ovšem k výraznému rozvoji německé kultury došlo až po „přelomovém“ roce 1989 pomocí zakládání spolků a jejich aktivní činnosti.

Tradice a svátky

Většina slavených svátků v Polsku, ať už Poláky či německou menšinou si jsou značně podobné, některé svátky slaví německá menšina samostatně, jiné společně s Poláky.

Svátky, které jsou slaveny oběma skupinami samostatně, typově připomínají významné historické události. Pro Poláky je to Den nezávislosti Polska slavený 11. listopadu, ve kterém v roce 1918 se Polsko osvobodilo od mocností, mezi které bylo rozděleno. Z německé strany je důležitý svátek Den německé jednoty, který oslavuje sjednocení Německé demokratické republiky a Spolkové republiky Německo v roce 1990. Svátek připadá na 3. října.

Respondentka Ania, mluvčí facebookové stránky pro německou menšinu v Polsku²⁶⁷, pořádá různá kulturní setkání, na kterých jsou i slaveny některé německé svátky. Podle svých slov jako členka komunity dodržuje německé slavnosti jako například Oktoberfest, Den Sv. Martina nebo stavění májky, ovšem ne nějak výrazně aktivně. Slaví spíše polské svátky, jelikož žije v tomto státě.

Svátky, které slaví Poláci i německá minorita společně, jsou převážně náboženské svátky. Rozdílnost může být pouze ve významu, který tento svátek s sebou přináší.

Łukasz. Polská a německá kultura nejsou dvě výrazně jiné kultury, pokud jde o zvyky a tradice dodržované během svátků.

Adelhaid to vidí podobně:

Všechno se dělá stejně, protože tady žijeme stejně, žijeme společně.

Joanna. Tradice se neodlišují, ale hodně se spojují. Takovou německou tradicí dochovanou v okolních vesnicích je před popeleční středou návštěva medvěda v domech, chodí od domu k domu.

²⁶⁷ Mniejszość Niemiecka w Opolu/Deutsche Minderheit in Oppeln.

Zuzanna si pamatuje na dětství, kdy snídala z dřevěných destiček, což je podle ní typické pro německou kuchyni. Doma některé polské tradice, jako svěcení plodů, přijali, Zuzanna chtěla totiž dělat to samé co její kamarádka.

Splynutí kultur ovlivňuje generace, která se rozhodne, jakou kulturu bude předávat svým potomkům dál.

Ryszard G. Poces asimilace samozřejmě proběhl, probíhají smíšené sňatky, nedá se tomu zabránit.

Kuchyně

Kulturní dědictví v sobě také uchovává místní kuchyně. Lidé vaří to, co je v místních podmínkách snadno dostupné. Kuchyně polských Němců je nejlépe vyzorovatelná z vlivu, který přenesli do Německa po odsunu po 2. světové válce.

Mísení kultur potvrzuje i Ryszard D. Na Vánoce se u nich doma podával kapr, typický vánoční pokrm v Polsku, a hrachová polévka. Jeho žena dnes místo hrachové polévky vaří boršč, původem ruskou polévku.

Německá kuchyně byla obohacena o tradiční slezský pokrm Himmelreich – uzený vepřový bůček s omáčkou ze sušeného ovoce a slezskými bramborovými knedlíky.

Obrázek 41. Tradiční slezský pokrm Himmelreich.

Zdroj: *Schlesisches Himmelreich*. online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://michasfoodblog.com/2014/09/20/schlesisches-himmelreich/>>.

Vysídlení Němci zpestřili německou gastronomii o mák, který byl typický pro oblast Slezska a Východní Prusko. Mák se sypal na knedlíky, pekl se makový závin a slezské Vánoce nemohly být Vánoce bez tradičních půlnočních makových knedlíků. Němci z Východního Pruska si připomínali svůj původní

domov jídlem *Rinderfleck* neboli *Königsberger Fleck* (dršťková, Königsberg je dnešní Kaliningrad). Jídlo se připravuje z hovězích vnitřností, které se vaří s majoránkou, octem a cibulí až 8 hodin, poté se podává s octem a hořčicí, či s citronovou omáčkou a brambory.

Dalším zpestřením byly také houby, které odsunutí Němci sbírali a místní Němci v Německu je pohrdavě nazývali houbaři. Příchozí Němci zanechali i svůj vliv v masném průmyslu. Uzenářství a řeznictví obohatily klobásy (krakovská, slezská, vratislavská, opolská, štětínská, pomořanská klobása), jitrnice i jelita.²⁶⁸

Z úspěchu *rügenwaldské* čajovky *Streichmettwurt* rodiny Carla Müllera čerpá již pátá generace. Jejich značka je vzpomínkou na jejich pomořanskou domovinu.

Obrázek 42. Logo rodinného podniku Rügenwalder Mühle.

Zdroj: *Firmengeschichte reicht bis 1834 zurück*. [online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.nwzonline.de/firmengeschichte-reicht-bis-1834-zurueck_a_1,0,567633170.html>.

5.10.SPOLKOVÁ ČINNOST

Již zmíněné „obměkčení“ pomohlo k založení spolku Německé společensko-kulturní společnosti (*Niemieckie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne*), o jehož zřízení usiloval od roku 1952 Richard Riedel a o pět let později jej úspěšně vedl. Spolek měl fungovat jako podporovatel rozvoje kultury, umění, ale nakonec to byl spíše organizátor pro výjezdy do Německa.

V druhé polovině 80. let začali Němci bojovat za svá práva, tvořily se tajné kroužky, jelikož žádostem o zaregistrování nebylo vyhověno, neboť stále panoval zákaz užívání německého jazyka. Němci se scházeli například kvůli oslavě narozenin některého z „tajných“ členů.

Dotazovaný Ryszard D., se začal scházet s Němci v roce 1988. Velice se podle svých slov angažoval v úsilí o zaregistrování oficiálního spolku pro německou menšinu, která by se scházela, zpívala a hovořila mezi sebou v německém jazyce.

²⁶⁸ KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. 1. vyd. Brno: Host, 2011, 473 s. ISBN 978-80-7294-414-9, s. 387.

Na počátku 90. let 20. století došlo k důležitým politickým změnám, které pro německou menšinu znamenaly začátek registrací spolků pro zachování německé identity. Polsko-německá smlouva o dobrém sousedství podepsaná v červnu 1991 v Bonnu byla pro budoucí spolkovou činnost stěžejní. Tato smlouva uznává Němce v Polsku a Poláky v Německu za přirozený můstek mezi polským a německým národem. Jeden z jejích článků přibližuje termín člena německé menšiny takto: *Jsou to lidé s polským občanstvím, kteří mají německý původ nebo se hlásí k německému jazyku, kultuře nebo tradici.*²⁶⁹

V současnosti je německá menšina poměrně dobře organizována na národní úrovni, a to i přesto, že své aktivity zaměřuje především na oblast Opolského vojvodství. Menšina těží z finančních, materiálních i lidských zdrojů, které jí jsou k dispozici díky podpoře od německé vlády. Ta menšinu s polským souhlasem podporuje s cílem obnovit část německo-jazyčného vzdělávacího programu, existujícího v německých oblastech před rokem 1945, a dále oživit kulturní život Němců.

Verband der deutschen Gesellschaften

Ve Vratislavi (Wrocław) byl v roce 1991 na základě smlouvy o dobrém sousedství zaregistrován spolek s názvem *Związek Niemieckich Towarzystw Społeczno-Kulturalnych w Polsce – Verband der deutschen Gesellschaften* (VdG).

Spolek VdG byl zpočátku složen z Centrální rady, jež zastřešovala činnost všech spolků německé menšiny v Polsku. Bylo určeno 5 předsedů s provizorním sídlem v městečku Strzelce Opolskie v dnešním Opolském vojvodství, které bylo později nahrazeno městem Opolí, ve kterém organizace sídlí dodnes.²⁷⁰

Organizace VdG je i dnes zastřešujícím subjektem a reprezentantem 10 vojvodství, ve kterých jsou sdružené Sociálně-kulturní spolky (TSKN) mající pod sebou kółka (kroužek = malý spolek = DFK). Nejvíce zastoupeným vojvodstvím co do počtu organizací (společně s kroužky) je Opolské, v závěsu za ním Slezské.²⁷¹

VdG organizuje a spoluorganizuje kulturní akce, kurzy rozvíjející povědomí o německé kultuře mezi německou menšinu v Polsku, ale i všem těmi, kteří se o ni zajímají. Internetové stránky organizace, které byly spuštěny v listopadu 2012, jsou dostupné v polském i německém jazyce zároveň. Jejich cílem je zachování německé kultury a šíření informovanosti o činnostech menšiny.

²⁶⁹ SZTUMSKI, Janusz a Marek GRAMLEWICZ. *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*. Katowice: Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 1999, s. 43.

²⁷⁰ WITTEK, Monika. *Verband der Deutschen Sozial-Kulturellen Gesellschaften in Polen 1991–2007*. Opole: Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce, 2007.

²⁷¹ WITTEK, Monika. *Verband der Deutschen Sozial-Kulturellen Gesellschaften in Polen 1991–2007*. Opole: Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce, 2007, s. 187–197.

Jednou ze spřátelených organizací VdG je *Dom współpracy polsko-niemieckiej* neboli Dům polsko-německé spolupráce. Společně jsou například sponzory týdeníku *Heimat* pro Němce vydávaného ve Slezském vojvodství nebo vydávají brožurky pro zachování a rozvoj výuky německého jazyka v Polsku. Další spřátelenou organizací je Centrální knihovna Caritas, ve které se kromě půjčování knih v německém a polském jazyce o polsko-německých vztazích a historii konají besedy vztahující se k německým tématům. Jednu z takových besed je možné navštívit i během kulturní akce Dny kultury německé menšiny v Opolském Slezsku (Opolské vojvodství).²⁷²

Financování VdG probíhá především díky německému Ministerstvu zahraničních věcí a Ministerstvu vnitra, polskému Ministerstvu administrativy a digitalizace²⁷³, Nadaci Spolupráce polsko-německá nebo Goethově institutu. Dalším finančním zdrojem pro níže uvedené organizace jsou i příspěvky členů spolku a vlastní ekonomická činnost.

Towarzystwo społeczno-kulturalne Niemców

První *Towarzystwo społeczno-kulturalne Niemców* neboli Sociálně-kulturní spolek (dále TSKN) byl zaregistrován soudem v Katovicích v lednu v roce 1990 v současném Slezském vojvodství. Tento zápis byl významný pro německou menšinu, která tím začala rozšiřovat svoji působnost a spojovala se do podobných spolků. Představitelé těchto spolků se scházeli, dávali si rady a sdíleli své problémy. Z představitelů spolku TSKN vznikla Centrální rada a spolek VdG, jenž je v současné době střešní organizací všech německých spolků v Polsku. V únoru 1990 vzniklo druhé TSKN v Opolském vojvodství, sdružení se postupně začalo rozšiřovat až do dnešních 10 regionů působnosti se sídlem v Opolí, Ratiboři, Olštýně, Gdaňsku, Štětíně, Toruni, Poznani, Lodži, Zelené Hory a Wroclavi.²⁷⁴

Podle dotazovaných v roce 2010²⁷⁵ byl nejvyšší „přiliv“ členů do spolku v roce 1990, důvodem vstupu bylo udržování německé kultury a tradice, protože předtím to nebylo možné, dále také pocit „jsem Němec“.

Cílem TSKN je rozvíjet tradice a podporovat historické vědomí včetně péče o německý jazyk. TSKN financuje pod sebou shromážděné kroužky *Deutscher*

²⁷² WITTEK, Monika. *Verband der Deutschen Sozial-Kulturellen Gesellschaften in Polen 1991–2007*. Opole: Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce, 2007, s. 194–195.

²⁷³ Polský název Ministerstvo administracji i cyfryzacji.

²⁷⁴ WITTEK, Monika. *Verband der Deutschen Sozial-Kulturellen Gesellschaften in Polen 1991–2007*. Opole: Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce, 2007, 304 s. ISBN 83-921-9583-3, s. 298–299.

²⁷⁵ BERLIŃSKA, Danuta. *Niemcy w województwie opolskim w 2010 roku: pytania i odpowiedzi: badania socjologiczne członków Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim*. Opole: Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, 2011, s. 38–39.

Freundschaftskreis (DFK), poskytuje peníze na chod kanceláře a nájmy prostor, ve kterých probíhají schůzky.²⁷⁶

Deutscher Freundschaftskreis

V Polsku existuje více než 600 Německých kroužků přátelství (*Deutscher Freundschaftskreise*) (DFK), které spadají v jednotlivých regionech pod TSKN. V poslední době organizace zaznamenaly velký rozmach svých činností a aktivit. Německé a polské vlády přispěly k podpoře infrastruktury řady projektů, oživení německého jazyka ve vzdělávání, iniciativám zaměřených na boj proti stereotypům a směrem k renovaci německé kulturní památky.

Všechny DFK v daném vojvodství tvoří společně jeden oddíl. Počet členů v jednotlivých DFK se liší, stejně tak věkové zastoupení (nejpočetnější je zastoupení nejstarších generací). Každé DFK má svého vedoucího, který má na starost vedení organizace a podléhá vedoucímu oddílu, jenž se stará o administrativu a získává peníze na platby nájmů spolku.

Počet členů DFK Slezského a Opolského vojvodství zaznamenává sestupnou tendenci. K datu 31. 1. 2011 (dosud nebyla provedena další statistická šetření) bylo zapsáno pod celým TSKN Ratiboř (Slezské vojvodství) téměř 12 tisíc členů, v TSKN za Opolské vojvodství číslo z konce roku 2012 dosahuje hodnoty téměř 55 tisíc.²⁷⁷

Členové si pomocí hlasování dny určují, během kterých se budou v kroužku scházet. Takové schůzky připomínají běžné přátelské posezení v teple domova u čaje, probírají se životní osudy „nás samých“, ale i těch druhých.

Jeden takový kroužek v Zabrze vedený Gabrielou Nandzik má zavedenou pokladnu, do které každý člen měsíčně přispívá částkou 2 zł (cca 12 Kč), za část vybraných peněz byla vymalována místnost v domě, ve kterém si pronajímají celé dolní patro pro své schůzky.

Obrázek 43. Setkání kroužku DFK v Zabrze.

Foto: Gabriela Mielniczková.

²⁷⁶ Na základě ústního sdělení Adelheid Sklepiński.

²⁷⁷ Na základě telefonického hovoru s představiteli spolku.

Adelhaid. Finance na kulturní akce chodí z konzulátu v Opolí, které má nad sebou hlavní německý konzulát ve Wroclavi. Opolí má na starost Slezske a Opolské vojvodství. Finance na činži chodí z Ratiboře ze spolku, pod který spadá náš oddíl Zabrze. Finance jsou ale pořád skromnější.

Došlo i k případům, že DFK bylo zrušeno, protože není vedoucí, který by zajišťoval jeho činnost. Členové zrušeného kroužku se rozdělují do jiných kroužků v okolí. Vedení kroužku není finančně nijak odměňováno.

Obrázek 44. Výzdoba kroužku DFK v Zabrze.

Foto: Gabriela Mielniczková.

Adelhaid. Chodím sem ve středu a v pátek, pokud je potřeba něco vyřídit, tak přijdu i jiný den, nebydlím daleko. Pracujeme tady zadarmo.

Adelhaid vyhrála poslední volby v roce 2011 jako vedoucí celého oddílu Zabrze, pod který spadají všechny DFK v Zabrze. Vzhledem ke svému věku říká, že už tady pracovat nechtěla, ale jako většina žen chce dokázat, že práci ještě zvládne. Pracuje zde i z důvodu německého cítění: „*Je to srdce za naše věci.*“

Obrázek 45. Sbírka básní s autorkou v pozadí.

Foto: Gabriela Mielniczková.

Adelhaid Sklepiński se stala členem tajného německého kroužku v roce 1986 v Zabrze. Pro Adelheid bylo členství v DFK důležité nejen pro svou identifikaci

s Německem, ale i proto, že mohla obohatit a udržovat německou kulturu pomocí své vlastní básnické tvorby. Na konci roku 2012 proběhl v působišti oddílu DFK Zabrze večer poezie, na kterém byly předčítány její básně.

Bund der Jugend der deutschen Minderheit

Organizace *Bund der Jugend der deutschen Minderheit* neboli Mládežnický spolek německé menšiny (dále jen BJDM) vznikl v roce 1992 z potřeby šíření německé kultury a jejího udržení mezi nejmladší generací. Sídlo organizace je v Opolí, pod něj spadají kroužky z oblastí kolem Gdaňska, Opolí, Katovic a Wroclavi. Členem může být každý ve věku do 35 let, podmínkou je zájem o německou kulturu, o dobrovolnictví a o to trávit čas jiným způsobem. Člen nemusí znát německý jazyk. Do 16 let se nemohou členové účastnit hlasování například o delegátech z výše zmíněných měst. Všichni delegáti určují na dvouleté období předsedu celé organizace. Po dovršení věku 35 let se každý člen může zapsat do kroužku DFK spadající pod TSKN, pokud chce nadále být v organizaci německé menšiny.

Joanna. Cílem organizace je mimo jiné budování přátelských vztahů německé mládeže s jinými společenskými skupinami.

Ryszard G. Líbí se mi, že integrují všechny věkové skupiny, dělají charitativní činnost, že to není jenom pro Němce, ale pro celou širokou veřejnost. Je to pro každého, koho to zajímá, ukazujeme tím naši německou kulturu.

Do kroužku, který funguje v Ratiboři, se přihlásil Łukasz již na vysoké škole. Přemluvili ho přátelé ze školy, protože už od mala měl velmi blízký vztah k německé kultuře. Łukasz neváhal a stal se členem. V kroužku hodně cestoval, účastnil se realizace projektů, poznával nové lidi. Podle Łukasze to bylo „fajn“. Dostal nabídku půlroční stáže v Ratiboři, v rámci které si ho všimli pracovníci VdG a posléze mu byla nabídnuta práce na plný úvazek.

Łukasz. Menšina dává šanci pracovat mladým lidem, myslí dopředu. Vezme si někoho mladého a toho si vyškolí a pak jsou vidět ty efekty. Je skvělé vidět v kancelářích organizací německé menšiny mladé tváře. Všude někdo takový je.

Přibližný počet lidí, kteří jsou součástí BJDM, je 2 tisíce, což by si přála jeho místopředsedkyně Joanna do budoucna navýšit. Přesně ale neví, jak mladé lidi více přitáhnout.

Andy se do kroužku dostal díky zmínce svého kamaráda, který tím byl nadšený. „*Rodiče jsou členové německé menšiny, chodí na srazy, ale nikdy mě ne-*

nutili, abych se přihlásil do BJDM. Je to můj vlastní výběr a líbí se mi něco dělat, trávit tak svůj čas.“

Kulturní akce a festivaly

Mezi dnes populární pořádané kulturní akce spolků patří podle všech dotazovaných Kulturní festival německé menšiny (*Kulturfestival der deutschen Minderheit*). První ročník festivalu se konal v roce 2003, o té doby se koná v pravidelných tříletých intervalech. Festivalu se pravidelně účastní několik tisíc diváku. Mezi účinkujícími jsou známé pěvecké osobnosti. Prostor je dán vystoupení tanečním i pěveckým německým souborům z Polska.²⁷⁸

Obrázek 46. Ukázka tanců z Kulturního festivalu německé menšiny.

Zdroj: *Deutsche Sozial-Kulturelle Gesellschaft in Breslau* [online]. [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.ntkswroclaw.vdg.pl/de/kulturfestival-der-deutschen-minderheit-in-polen>>.

Dny německé kultury na Opolském Slezsku (*Deutsche Kulturtage im Oppelner Schlesien*) jsou vrcholem pořádaných kulturních akcí organizace *Die Sozial-Kulturelle Gesellschaft der Deutschen im Oppelner Schlesien*. Festival je zahajován opolskou filharmonií, dále jsou pořádány besedy, koncerty, přednášky a výstavy, které mají ukázat veřejnosti, že německá kultura je ve Slezsku stále živá.²⁷⁹

²⁷⁸ *Kulturfestival der deutschen Minderheit*. [online] Mniejszość Niemiecka w Polsce, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://vdg.pl/de/article/2596-v-kulturfestival-der-deutschen-minderheit>>.

²⁷⁹ *Sozial-Kulturelle Gesellschaft der Deutschen im Oppelner Schlesien*. [online]. 2012 [cit. 14. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.tskn.vdg.pl/de/>>.

Obrázek 47. Dny německé kultury na Opolském Slezsku – přednáška.

Zdroj: archiv Gabriela Mielniczková.

Łukasz. Na kulturní akce nechodím jenom pracovně, ale taky proto, že to tam je fajn, ta atmosféra, nálada.

Łukasz je podle svých slov svázán s německou i polskou kulturou, zajímá se o německé filmy a hudbu stejně tak jako o ty polské. Rád navštěvuje festival Týdny německého filmu, který probíhá vždy na podzim. Festival je pořádán na více místech Polska, konkrétně v Opolí, Poznani a Vratislavi; v Krakově se dokonce koná již od roku 2002.

Nejstarší generace se se zájmem účastní kulturních akcí pořádaných spolky, ale také poutních cest na Horu sv. Anny v opolském vojvodství či do města Zlaté Hory v Olomouckém kraji.

Střední generace nemusí podle svých výpovědí být na každé akci. „*Mám povinnost vzhledem k práci, jakou dělám, jet na určitou akci, ale ne každá akce mě zajímá. Poslouchat sbory mě nudí.*“ (Ryszard D.)

Nejmladší generace se společně s kamarády se dohodne a vyrazí raději někam pryč mimo tyto akce. Mladí se rádi seznamují s novými lidmi na nových místech, dělají věci jiným způsobem.

5.11. MÉDIA

Tisk

V době před 2. světovou válkou bylo vydáváno téměř 190 různých deníků a týdeníků v německém jazyce, jedním z nejdůležitějších byl deník *Posener Tageblatt*, ve Slezsku *Schlesische Zeitung* či *Oberschlesische Kurier*.²⁸⁰ Po válce se počet vydávaných tiskovin snížil. Mezi nejvíce prodávané noviny se řadily *Arbeiterstimme*, které byly přejmenovány na týdeník *Die Woche in Polen*. V roce 1958 vyšlo jeho poslední číslo.²⁸¹

Mezi současná periodika německé menšiny lze zařadit týdeník *Wochenblatt* vydávaný na území celého Polska, prodejně se mu nejvíce daří v Opolském vojvodství (největší zastoupení německé menšiny). Jednotlivé rubriky se věnují politice, ekonomice, kultuře, historii, vzdělávání i církvi. Jednou za 14 dní dokonce vychází s přílohou navíc s aktualitami německé menšiny v Opolském vojvodství. Články jsou psané v německém a jen některé v polském jazyce. Týdeník financuje polské Ministerstvo administrace a digitalizace a německé Ministerstvo zahraničních věcí.

Obrázek 48. Ukázka týdeníku *Wochenblatt*.

Zdroj: *Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej w Zielonej Górze*. [online] Schlesisches Wochenblatt, 2002. [cit. 22. 5. 2013]. Dostupné z: <http://www.tskmn.pl/galeria_zdjeci_e.php?id=963>.

²⁸⁰ KOWALAK, Tadesuz. *Prasa niemiecka w Polsce 1918–1939: Powiązania i wpływy*. Warszawa: Książka i wiedza, 1971, s. 369.

²⁸¹ MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999, s. 251.

V největším opolském deníku *Nowa Trybuna Opolska* vychází každou středu příloha *Heimat*, která je zaměřena na německou menšinu. Jednotlivé články jsou psány v německém jazyce.

Łukasz. O deníku, jaký mají Němci v Maďarsku, si můžeme nechat jen zdát.

Pro mladší generaci vychází čtvrtletník *Antidotum*, který je vydáván organizací *Bund der Jugend der deutschen Minderheit*. Čtvrtletník se zabývá plány organizace, pořádanými školeními či ostatními zajímavými tématy pro mladší čtenáře. *Antidotum* je propojen se sociální sítí Facebook, na kterém se může pyšnit ohlasy aktivních čtenářů (v polském jazyce).

Joanna. Do organizace nám chodí německé noviny, tam si to prohlídnu, ale nekupuju to.

O německé menšině v Polsku píše také časopis *Oberschlesien*, který vychází díky vydavatelství v hraničním polsko-německém městě Zhořelci. *Oberschlesien* je vydáván v Německu, ale co se týče prezentování německé menšiny v německém tisku, je to podle Łukasze Bíleho slabé. Povědomí o Němcích v Polsku by mělo být mnohem větší. To se Łukasz snaží změnit a za organizaci VdG rozesílá alespoň newslettery.

Ryszard D. má do své schránky předplacený německé noviny *Die Welt*. *Před 10 lety jsem četl noviny celé, zlepšoval si tím německou slovní zásobu, dnes vybírám jen ta témata, která mě zajímají*, doplňuje.

Rádio a televize

Tvůrčí skupina *Pro Futura* má na starost radiové i televizní vysílání. Každý všední den se vysílají pořady *Schlesien Aktuell*, *Kulturviertel*, *Die Brücke* či *Treffpunkt Opole* na vlně radia *Opole*, každou neděli je vyhrazen čas pro německé pořady i na radiu *Park*. Nově teď s německou menšinou začalo spolupracovat rádio *Plus*. Několik pořadů německé tematiky vysílá i internetové rádio *Mittendrin*.

Tvůrčí skupina *Pro Futura* vytváří německo-polská publicistická videa do televizního pořadu *Schlesien Journal*, který je vysílán na televizních kanálech TVP Opole, TVP Katowice a TVP Silesia. Pořad poukazuje na činnost německé menšiny v Polsku.

Největší zájem z výše zmíněných médií je pro nejstarší generaci televize. Všechny dotazované respondentky mají satelitní přijímač s německými programy. Sledují převážně německé programy, ale jako nutnost považují zhlédnout

polské televizní noviny, vědět, co se děje v zemi, ve které žijí. U střední generace výrazný zájem o média v německém jazyce není. Uvědomují si, že tady ta možnost využití je, ale velmi zřídka ji využívají. Podobně je na tom nejmladší generace, v dobách internetu není třeba poslouchat rádio nebo se dívat na německé programy.

5.12. ZÁVĚR

Kapitola Němci v Polsku prochází stručně historií již od příchodu Němců ve středověku na území Polska. Je zde líčena historie bouřlivého 20. století, zejména jeho milníky první světové války, meziválečného období a druhé světové války s následným vypořádáním se s německou minoritou na území Polska. Tyto události způsobily mezi Němci a Poláky velké oboustranné šrámy. Zapírání existence minorit v Polsku během komunistického režimu až do roku 1989 tyto šrámy nezahojilo, ale zakonzervovalo. Pád režimu, uznání menšin žijících v Polsku, zakotvení jejich práv do ústavy a mezinárodních smluv podpořilo znovuoživení spolků a jejich činnosti. Mezi Němci a Poláky to dále otevřelo prostor pro dialog o historických událostech nejen mezi německou menšinou v Polsku a Polskem samotným, nýbrž i mezi Německem a Polskem. Německá menšina v Polsku posloužila jako spojovací můstek mezi těmito dvěma zeměmi.

V současné době je pro německou menšinu stěžejní jazyk. Pomocí jeho udržení může docházet k udržování odlišnosti minority od majority a předávat německou identitu dalším generacím. Podpora jazyka je viditelná nejen v možnosti užívání druhého úředního jazyka v obcích ve Slezském a Opolském vojvodství, či na dvojjazyčných cedulích, německý jazyk se dostává stále častěji do školních lavic, specializovaných knihoven i na kulturní akce (přednášky, debaty, jazykové soutěže, koncerty), které jsou zajišťovány německými spolky. Ty mají v Polsku přehlednou organizační strukturou od zastřešující organizace, jež vyjednává vztahy na politické úrovni s polskou i německou vládou, až po ty nejmenší kroužky, které sdružují jednotlivce menšiny.

Německá minorita je velmi výrazně podporována i ze strany německé vlády, která vychází ze statistických údajů sčítání Němců v Polsku. Počty příslušníků německé menšiny se v posledních letech snižují z důvodu změny metodiky sčítání a možnosti přihlášení se ke slezské etnicitě, ke které mají Němci velmi blízký vztah.

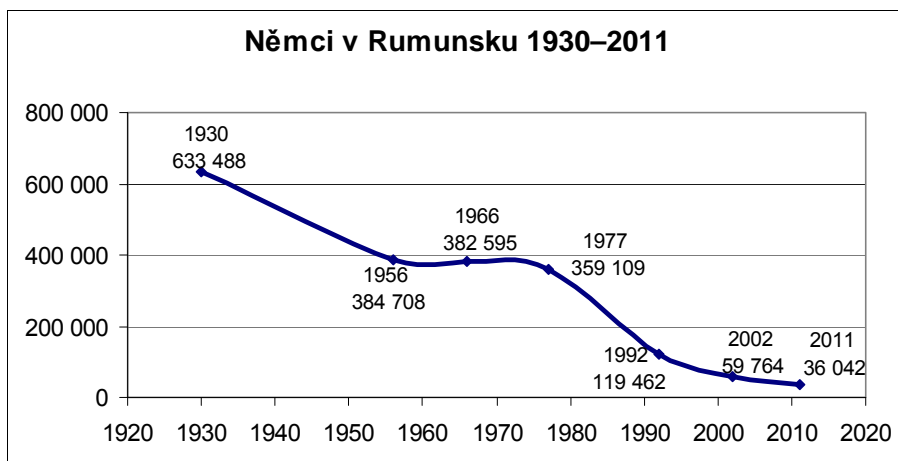
Chladné vztahy mezi Poláky a německou menšinou se dnes pomalu zlepšují. Ne vždy byly křivdy druhé světové války, následném odsunu a komunistickém režimu zapomenuty, ovšem současnou snahou obou národností je se k sobě přiblížit a doplňovat se, a ne mezi sebou vytvářet napětí. Zároveň je znatelná aktivní snaha německé menšiny o udržení si svých specifíků.

6. NĚMCI V RUMUNSKU

Německá populace na území Rumunska se nachází především ve dvou oblastech:

- v Sedmihradsku (zde žijí *Sedmihradští Sasové*). Sedmihradsko je zde chápáno jako „historické Sedmihradsko“, v současnosti se ovšem pod tímto názvem označuje celá západní část Rumunska (tj. včetně Banátu). Tato kolonizace je podstatně starší – Sedmihradští Sasové přicházeli na pozvání uherského krále na přelomu 12. a 13. století a začali kolonizovat tehdejší nerozvinuté území maďarského království.
- v Banátu (zde žijí *Banátští Švábové*). Nejednalo se ovšem pouze o Šváby jakožto potomky přistěhovalců z německého Švábska. Jako vůbec první osidlovatelé sem přišli obyvatelé Lotrinska a z povodí řeky Mosely, což byly střídavě i francouzské regiony. Můžeme tu tedy nalézt i lotrinské osady. Nicméně rumunským obyvatelům utkvěli v mysli nejvíce právě švábsí přistěhovalci, proto se pro ně vžilo označení Banátští Švábové. Tato kolonizace, taktéž na pozvání panovníka, byla záležitostí až 18. století.

Počet Němců v Rumunsku byl nejvyšší kolem roku 1930, kdy dosahovali počtu 650 000 osob. Za 2. světové války byla značná část Němců deportována do SSSR z důvodu sympatizace s nacistickým Německem – deportace ovšem probíhaly kolektivně, bez ohledu na osobní vinu či nevinu. Po druhé světové válce opět nastává velký německý exodus, mnoho dalších Němců je posláno na nucené práce na Sibiř. V 80. letech 20. století západní Německo udělovalo německé občanství tomu, kdo prokázal německý původ, čehož rumunští Němci hojně využívali. Další vlna emigrace přichází po pádu diktátora Nicolae Ceaușesca a otevření hranic po roce 1990, kdy se do Německa rozhodlo odejít okolo 120 000 rumunských Němců.

Obrázek 49. Počet Němců v Rumunsku v období let 1930–2011.

Zdroj dat: *Populația după etnie la recensământele din perioada 1930–2002*. [online] © 1998–2014 Institutul National de Statistica – Romania [cit. 15. 9. 2014] Dostupné z:

<<http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/tabele/t1.pdf>>; *Evoluția comunităților etnice din România*. [online] PRO TV S.A., 2013. [cit. 15. 9. 2014] Dostupné z:

<<http://www.incont.ro/infografice/evolutia-comunitatilor-etnice-in-romania-judetul-unde-sunt-cei-mai-putini-romani-12-6-din-populatia-totala.html>>.

Sedmhradští Sasové

Sedmhradsko (označované také jako Transylvánie) skýtá pestrou směs národů tvořící mozaiku odlišných kultur, tradic a náboženství.

Existuje zde menšina maďarská, romská a v současné době čím dál tím méně početnější menšina německá. Němci se v této oblasti usídlili již od 13. století a kdysi tvořili významnou etnickou minoritu. Dnes tady ale zůstal, především vlivem historických událostí posledních desetiletí, jen zlomek německého obyvatelstva.

Přestože značná část Sasů z Rumunska odešla, jejich kulturní stopa je v Transylvánii stále patrná. Bývalý rumunský prezident Traian Băsescu v roce 2012 vyjádřil ve svém prohlášení politování nad odchodem Němců z Rumunska jako velké ztráty pro zemi a zároveň vyzval Sedmhradské Sasy k navrácení a k zapojení do dlouhodobých projektů v oblasti vzdělávání, vědy, hospodářství či kultury. V roce 2014 byl v Rumunsku zvolený prezident saského původu – Klaus Iohannis. Lze tedy konstatovat, že Sedmhradští Sasové hrají významnou roli v rozvoji ekonomických a politických vztahů mezi Rumunskem a Německem.

Obrázek 50. Prezident Rumunska Klaus Iohannis.

Dostupné z:
<<http://bit.ly/1OiWMhQ>>.

6.1. CÍL PRÁCE

Hlavním cílem této kapitoly je charakteristika jedné z německých menšin v Rumunsku, a to Sedmhradských Sasů. Vzhledem k dlouholetému působení dané menšiny v regionu bylo zjišťováno, zda si Sedmhradští Sasové doposud uchovali svou identitu ve smyslu tradic, náboženství či jazyka (dialektu). Dalším z cílů bylo také zjistit, jaké vztahy mají Sasové s rumunskou majoritou, případně s ostatními menšinami. V neposlední řadě se výzkum zabýval otázkou minulosti a budoucnosti dané minority.

Hlavní výzkumnou otázkou bylo:

Čím se vyznačuje identita Sedmhradských Sasů žijící v Rumunsku a jak na ně nahlíží jejich okolí?

Kulturní specifika se týkají především folkloru Sedmhradských Sasů, jejich zvyků (jako jsou například odlišnosti ve stravování), duchovní kultury nebo ja-

zykových odlišností. Pro bližší pochopení dané problematiky jsou vytvořeny také následující výzkumné podotázky:

- *Co odlišuje Sedmihradské Sasy od rumunské majority?*
- *Udrží Sedmihradští Sasové stále aktivní kulturní život? Pokud ano, jakým způsobem?*
- *Jak vidí Sedmihradští Sasové svou menšinu dnes a jak vidí svou budoucnost?*

6.2. LITERÁRNÍ REŠERŠE

Český etnolog Leoš Šatava se ve své publikaci *Národnostní menšiny v Evropě*²⁸² mimo jiné věnuje také menšině německé. Podle Šatavy žije menšina v Rumunsku poměrně bohatým kulturním životem, Sasové se snaží udržet si své tradice především prostřednictvím folklórním spolků a snahou o zachování kulturního dědictví. Je ovšem nutné vzít na vědomí, že od vydání publikace (v roce 1994) se situace Sasů v Rumunsku významně změnila.

Historickým hlediskem dané menšiny se dopodrobna zabývá Jean Nouzille ve své publikaci *La Transylvanie: terre de contacts et de conflits*.²⁸³ Nouzille se zde zaměřuje na historický vývoj menšiny přibližně do konce 19. století.

Publikace *Die Siebenbürger Sachsen in Geschichte und Gegenwart*²⁸⁴ je sepsána kolektivem autorů z Bonnské univerzity, zabývajících se problematikou německých minorit na východě. Autoři se vedle historického kontextu věnují také tématu vzdělávání Sasů v daném regionu, stejně tak jako jejich literární tvorbou. Závěrem se kniha věnuje saské národní identitě a predikcemi existence minority do budoucna. Pro zachování menšiny v daném regionu je dle autorů důležitý především rozvoj vzdělání a také udržení aktivního kulturního života.

Vlivem střídajících se režimů na historický vývoj menšiny se zabývá James Koranyi a Ruth Wittlinger v článku *From Diaspora to Diaspora: The case of Transylvanian Saxons in Romania and Germany*.²⁸⁵ Sasové jsou podle jejich názoru diasporou nejen v Rumunsku, ale zůstávají určitou specifickou minoritou i ve „svém“ Německu, kam jich velká část po roce 1989 emigrovala. Německo

²⁸² ŠATAVA, Leoš. *Národnostní menšiny v Evropě: Encyklopedická příručka*. 1. vyd. Praha: Ivo Železný, 1994, 385 s. ISBN 80-7116-375-9.

²⁸³ NOUZILLE, Jean. *La Transylvanie: terre de contacts et de conflits*. Strasbourg: Revue d'Europe centrale, 1993, 255 s. ISBN 978-2-910412-00-5.

²⁸⁴ ROTHE, Hans. *Die Siebenbürger Sachsen in Geschichte und Gegenwart*. Köln: Böhlau, 1994, 110 s. ISBN 978-3-412-12494-6.

²⁸⁵ KORANYIA, James a RUTH WITTLINGER. From Diaspora to Diaspora: The Case of Transylvanian Saxons in Romania and Germany. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2011, 17 (1), s. 96–115. DOI:10.1080/13537113.2011.550248.

je v posledních letech multikulturně orientované, což může být pro příchozí Sasy překvapující, a ne vždy potěšitelné zjištění.²⁸⁶

Německá (anglojazyčná) autorka publikace *Meschendorf*, Jessica Klein, pojednává o stejnojmenné transylvánské vesnici a jejím saském obyvatelstvu. Mimo jiné zde uvádí znepokojení nad tím, v jakém stavu se původní saské vesnice v současnosti nacházejí. Důvodem je v první řadě odchod dané minority a také nezájem nově příchozích obyvatel.²⁸⁷

Historií a přínosem saské menšiny v Sedmihradsku se zabývá také Jan Blažek v článku z roku 2002 uveřejněném v časopise *Navýchod*. Blažek zde uvádí, že právě díky Sasům doznala oblast během středověku rychlého ekonomického a kulturního vývoje.²⁸⁸

Aktuální informacím ze života dané menšiny se věnuje několik internetových portálů, mj. lze zmínit například *Sibiweb* či portál *Siebenburger*. Tyto portály poskytují aktuální informace týkající se spolkové činnosti, politické aktivitě nebo kulturním rozvoji a věnují se také tématu místních dialektů.

6.3. METODOLOGIE

K získání obecných informací týkajících se Sedmihradských Sasů žijících v Rumunsku bylo nejprve využito sekundárních zdrojů. Před samotným terénním výzkumem bylo nutné nejprve získat obecné povědomí o dané menšině, a to především o její aktuální situaci, možné existenci krajaných spolků nebo kulturních center.

Samotný terénní výzkum proběhl v roce 2010 a 2011, přičemž byla navštívena sedmihradská města jako Sibiu, Brašov či Sigishoara. Zvolený kvalitativní výzkum, který v sobě zahrnoval metody rozhovoru, pozorování či studium dokumentů byl doplněn také kvantitativními daty, a to především z minulých censů.

Jako vhodný typ rozhovoru byl zvolen rozhovor semistandardizovaný, jež nám pomohl příliš „neodbočovat“ z cesty za zodpovězením výzkumné otázky, na druhé straně vytvořil prostor pro sebevyjádření dotazovaného. Ze začátku docházelo spíše jen k mapování terénu a zjišťování možností výzkumu a výskytu dané menšiny. Významnějších výsledků pro výzkum pak bylo dosaženo, když se na nějaký čas díky pohostinnosti místních lidí objevila možnost pobýt přímo v německých rodinách. Po samotném výzkumu bylo nutné se opět vrátit

.....
²⁸⁶ KORANYI, James a Ruth WITTLINGER. 2011. From Diaspora to Diaspora: The case of Transylvanian Saxons in Romania and Germany. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2011 (03): 96–115. DOI: 10.1080/13537113.2011.550248.

²⁸⁷ KLEIN, Jessica. *Meschendorf*. Jessica Klein, 2013. ISBN 978-0-9576752-2-3.

²⁸⁸ BLAŽEK, Jan. Sedmihradsko – pestrá paleta etnik. *Navýchod*, 2002. [online]. [cit. 11. 1. 2015]. Dostupné z: <<http://www.navychod.cz/articles.php?id=32178e7e-8e7b-11df-aa30-00304830bcc4>>.

k sekundárním zdrojům a dohledání informací, které vyvstaly v průběhu terénního výzkumu.

Další užitečné a doplňující informace byly získávány s pomocí sociálních sítí či komunikačního média Skype. Na sociálních sítích se příslušníci dané minority aktivně sdružují a přispívají (největší komunitu tvoří *Siebenbürgen Sachsen*). Tyto informace pocházejí z doby po uskutečnění terénního výzkumu až do roku 2015.

Tematické okruhy byly zvoleny tak, aby svou povahou směřovaly k odpovědím na výzkumné otázky, přičemž se konkrétně jednalo o vztahy mezi minoritou a majoritou obyvatelstva, tradice, jazyk, tradiční pokrmy, angažovanost v krajských spolicích apod.

6.4. HISTORIE NĚMCŮ V RUMUNSKU

V roce 1991 oslavili Sedmihradští Sasové výročí 850 let od doby prvního osídlování regionu. První němečtí kolonisté začínají do Rumunska přicházet pravděpodobně již od roku 1141 století na základě pozvání maďarského panovníka Gézy II. na území Transylvánie. Jednalo se o řemeslníky, rytíře, učence a obchodníky z Německa, kteří byli převážně katolického vyznání. Důvodem pozvání byla především obrana území před tureckým nebezpečím, ale také ekonomické a kulturní pozvednutí zaostalého regionu. Na oplátku Maďaři Němcům přislíbili jistou autonomii, práva na svou kulturu, politický systém, jazyk, náboženství a získali také některé pozemky.²⁸⁹ Pozvání přijalo přibližně 520 německých rodin.²⁹⁰

Historici se dodnes nemohou shodnout na přesném původu prvních „saských“ osadníků, ale domnívají se, že pocházeli především z oblasti Flander, Lucemburska, západních částí Německa, francouzského Lotrinska, ale i z jiných koutů Francie. Bez ohledu na to, že většina příchozích pocházela právě z přelidněného Porýní a Vestfálska, místní obyvatelé jim začali říkat „Sasové“. Založili zde postupně několik velkých měst, jež jsou do dnešních dnů svědectvím jejich působení v regionu.²⁹¹

Nejdůležitějšími centry se stalo sedm „saských měst“, podle kterých byl následně pojmenován celý region – Sedmihradsko, německy Siebenbürgen. Tato sídla jdou dodnes nejdůležitějšími centry Transylvánie a nejvíce vypovídají

²⁸⁹ ROTHE, Hans. *Die Siebenbürger Sachsen in Geschichte und Gegenwart*. Köln: Böhlau, 1994, 110 s. ISBN 978-3-412-12494-6, s. 1–2.

²⁹⁰ *The vanished Romanian German community through Hitler's population transfer, soviet deportation and mass migration*. [online] Institute for Research of Expelled Germans, 2009 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://expelledgermans.org/transylvaniasaxons.htm>>.

²⁹¹ NOUZILLE, Jean. *La Transylvanie: terre de contacts et de conflits*. Strasbourg: Revue d'Europe centrale, 1993, s. 56.

o tehdejší silné německé komunitě: Bistrița / Bistrica (Bistritz), Brașov / Brašov (Kronstadt), Cluj-Napoca / Kluž (Klausenburg), Mediaș / Mediaș (Mediasch), Sebeș (Mühlbach), Sibiu (Hermannstadt), Sighișoara (Schäßburg / Schassburg).

Sasové si i přes relativně velkou vzdálenost udrželi kulturní, politické a obchodní styky s Německem. Ve 13. století Sedmihradsko právě díky svým přistěhovalcům spadalo pod ochranu Řádu německých rytířů. I díky této ochraně se z Transylvánie postupem času mohlo stát jedno z důležitých obchodních center. Přestože německá minorita byla v silném nepoměru co do počtu obyvatel v porovnání s počty Maďarů či Rumunů, přesto do daného regionu vtiskla nerasmazatelnou stopu, což je na první pohled pozorovatelné především na architektonickém rázu regionu. Němčina se také stala *linguou francou* obchodníků.²⁹²

Po vystoupení Martina Luthera v roce 1517 proniká protestantismus i do Sedmihradska a je zde velmi rychle přijat místní německou komunitou. Hlavním šířitelem luteránství v Brašově se stal Lutherův spoližák ze studií, Jan Honterus, jen má dnes na místním náměstí sochu hned vedle německého kostela.²⁹³ Právě luteránství je také jedním z hlavních znaků, které Sasy odlišuje od druhé německy mluvící minority, Banátských Švábů.

Do 16. století byla Transylvánie součástí uherského království, ale po bitvě u Moháče (1526) se stává samostatným knížectvím s vazalským poměrem k Osmanské říši, a to až do konce století sedmnáctého. I přes osmanskou nadvládu si Sasové udrželi poměrně silnou autonomii.²⁹⁴ Od roku 1699 se Sedmihradsko stává součástí Habsburské monarchie, přičemž roku 1765 je povýšeno Marií Terezií na velkoknížectví. Rakouští panovníci, jakožto katoličtí vládcí, přirozeně privilegovali katolické menšiny. Proto Sasové postupem času ztratili významné postavení v rámci východní části monarchie. Po roce 1867, kdy proběhlo rakousko-uherské vyrovnání, se Sedmihradsko stalo opět součástí Uher. Po první světové válce v roce 1918 připadlo Rumunsku na základě Trianonské smlouvy.²⁹⁵

Obrázek 51. Johannes Honterus na rumunské známce.

Dostupné z:
<<http://bit.ly/1IUf8sB>>.

²⁹² *The vanished Romanian German community through Hitler's population transfer, soviet deportation and mass migration.* [online] Institute for Research of Expelled Germans, 2009 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://expelledgermans.org/transylvaniasaxons.htm>>.

²⁹³ NOUZILLE, Jean. *La Transylvanie: terre de contacts et de conflits.* Strasbourg: Revue d'Europe centrale, 1993, s. 59.

²⁹⁴ ROTHE, Hans. *Die Siebenbürger Sachsen in Geschichte und Gegenwart.* Köln: Böhlau, 1994, 110 s. ISBN 978-3-412-12494-6, s. 5-6.

²⁹⁵ ROTHE, Hans. *c. d.*, s. 6-8.

Během druhé světové války se postavilo Rumunsko na stranu nacistického Německa. Nicméně Maďarsko, jakožto silný německý spojenec, dokázalo vyjednat s Hitlerem anexi Transylvánie a v roce 1938 připojilo teritorium o rozloze 12 000 km² a jednoho milionu obyvatel. Na 45 000 Sasů a Švábů bojuje na straně Osy proti Sovětskému svazu. V roce 1943 Hitler naverboval přímo do *wehrmachtu* 60 000 rumunských Němců. Po vítězství spojenců se východní Evropa dostala do oblasti vlivu Sovětského svazu a z Rumunska mělo být následně deportováno do Sovětského svazu na 100 000 pracovních sil. Vzhledem k letům 1940–1944, kdy část rumunských Němců spolupracovala s Hitlerem a faktu, že ve vedení komunistické strany Rumunska byli zejména lidé židovského původu, bylo deportováno zhruba 62 000 Němců, včetně žen, do pracovních táborů na Sibiř a jejich majetek byl zkonfiskován.²⁹⁶

V průběhu padesátých let došlo k deportaci dalších deseti tisíc Němců na rumunsko-jugoslávské hranice. Jejich půda a majetek byl následně rozdělen mezi etnické Rumuny. Ve stínu těchto událostí se zbylí příslušníci německé komunity snažili o emigraci, a to především do Maďarska, Rakouska či Německa. Mnohým z nich však odchod nebyl povolen.

V 80. letech západní Německo udělovalo německé občanství tomu, kdo prokázal německý původ a doslova vykupovalo tamější Němce. Za rok jich mělo tímto způsobem odejít zhruba 10 000. V 90. letech nastává obrovský odliv Němců z Rumunska do Německa a Rakouska. V této době odchází kolem 120 000 příslušníků minority.²⁹⁷

První významnou událostí z posledních let, týkající se Sedmihradských Sasů, bylo prohlášení bývalého rumunského prezidenta Traiana Basescu, který vyjádřil politování nad odchodem Němců z Rumunska, jako velké ztráty pro zemi. Toto prohlášení proběhlo na každoroční akci Sedmihradských Sasů v bavorském Dinkelsbühlu. Basescu vyslovil přání, aby se tato akce mohla konat v jejich rodné zemi – v Transylvánii. Jeho proslov se však týkal také navrácení bývalého vyvlastněného majetku. Bernd Fabritius, předseda národní asociace transylvánských Sasů v Německu a předseda Federace Sedmihradských Sasů, označil příslib rumunského prezidenta ohledně odškodnění a nápravy křivd jako „historicky významnou událost“.²⁹⁸

Další zásadní událostí současnosti byla bezpochyby volba stávajícího rumunského prezidenta. 21. 12. 2014 byl zvolen prezidentem Rumunska etnický Němec Klaus Iohannis, který před svým zvolením působil jako starosta města Sibiu. On sám označil výsledek voleb za triumf demokracie po 25 letech od pá-

.....
²⁹⁶ ŠATAVA, Leoš. *c. d.*, s. 253.

²⁹⁷ ŠATAVA, Leoš. *c. d.*, s. 253.

²⁹⁸ *Sasští Němci v Sedmíhradsku a poselství prezidenta Rumunska*. Přeložil: Jan Šinagl. [online]. *Sudeten-deutsche Zeitung*. Mnichov, 2012, č. 25. [cit. 15. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.sinagl.cz/zahranicni-tisk/2000-sasti-nemci-v-sedmihradsku-a-poselstvi-presidenta-rumunska-.html>>.

du komunismu. Iohannis vstoupil roku 1990 do Demokratického fóra rumunských Němců a roku 2001 se stal jeho předsedou. Fórum ho roku 2000 navrhlo na primátora města Sibiu, a ačkoliv tvoří německá menšina v Sibiu pouhých 1,6 % obyvatel, volby vyhrál. Byl tak úspěšný, že byl v následujících letech zvolen několikrát znovu. Velkou měrou se zasloužil o rozvoj a obnovu města, které se pod jeho vedením stalo velmi oblíbenou turistickou destinací. V roce 2007 bylo Sibiu vyhlášeno evropským hlavním městem kultury.²⁹⁹ Jeden z dotazovaných k tomuto tématu uvádí: *Klaus Iohannis byl opravdu oblíbeným starostou a to, že se stal prezidentem, je pro nás velmi dobrá zpráva. Myslím, že i pro celé Rumunsko. Mohlo by to také pomoci situaci naší menšiny do budoucna.*³⁰⁰

6.5. DEMOGRAFIE

Rumunsko historicky bylo a stále je zemí etnicky pestrou. Na celkovém počtu obyvatelstva jsou národnostní menšiny zastoupeny 15,9 %.³⁰¹ Zajímavý je především fakt, že většina národnostních menšin v Rumunsku je autochtonních. I když by se mohlo zdát, že v celostátním měřítku je jejich počet nízký, v určitých regionech je jejich zastoupení naopak dosti výrazné.³⁰²

Určit přesný počet transylvánských Sasů není jednoduché, jelikož ve statistikách jsou často uváděni společně s další německy mluvící menšinou na rumunském území, a to Banátskými Šváby. Jednou z možností, jak od sebe menšiny ve statistikách odlišit, může být příslušnost k rozdílnému náboženskému vyznání. Transylvánští Sasové se hlásí k protestantismu, kdežto Švábové ke křesťanství katolickému.

Protestanty sdružuje v Rumunsku *Evangelische Kirche A. B.* (Evangelická církev augsburského vyznání). V roce 1990 měla církev 100 000 členů, v roce 1998 už se jednalo o pouhých 16 900.³⁰³ Dle nejaktuálnějšího sčítání lidu v roce 2011 v Rumunsku Němci tvoří 0,2 % z celkového obyvatelstva, jedná se o čtvrtou nejpočetnější menšinu. Před nimi jsou Ukrajinci (0,3 %), Romové (3,1 %) a Maďaři (6,1 %). Není tomu však tak dávno, kdy německá menšina dosahovala

²⁹⁹ *Rumunsko nově vede prezident německého původu Iohannis. Chce silný národ.* [online] Lidovky, 2014. [cit. 30. 4. 2015] Dostupné z: <http://www.lidovky.cz/rumunsky-prezident-slozil-prisahu-slibil-dobre-vztahy-s-usa-a-eu-pye-/zpravy-svet.aspx?c=A141221_195716_in_zahranici_sho>.

³⁰⁰ DIMÍTROVOVÁ, Nikol, Ivan NIKL a Jitka KOSOVÁ. *Sedmíhradští Sasové v Rumunsku.* [online] Hospodářská a kulturní studia, 2015. [cit. 30. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.hks.re/wiki/2015:sedmihradsti_sasove_v_rumunsku>.

³⁰¹ *Romania Population 2015.* [online] World population review. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://worldpopulationreview.com/countries/romania-population/>

³⁰² KOKAÍSL, Petr. *Etnické minority v Evropě.* Vyd. 1. V Praze: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, 2014, 438 s. ISBN 978-80-213-2524-1, s. 312.

³⁰³ *General informations. Siebenbürgen Sachsen/Transylvanian Saxons* [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.genealogienetz.de/reg/ESE/7burg.html>>.

mnohem většího podílu z celkového počtu obyvatelstva. Graf na s. 148 ukazuje její prudký pokles od roku 1930.

Z grafu jsou patrné tzv. tři emigrační vlny, přičemž první byla po druhé světové válce, druhá během „vykupování“ Němců Německem a třetí, největší, emigrační vlna nastala po pádu železné opony a pokračuje do současnosti.

Během výzkumu bylo možné aktivnější činnost saské komunity pozorovat pouze ve městech, kde stále existují německá centra. Vesnice však i podle výpovědí místních lidí bývají opuštěné nebo sem Němci jezdí pouze za účelem rekreace.

Jessica Klein. Masová emigrace má extrémní dopad především na venkovské oblasti, do kterých nově přichází Rumuni a především Romové přináší novou kulturu, náboženství a pracovní morálku. Původní Sasové bývali soběstačnou minoritou, spolupracující s okolními vesnicemi a znalou jak zemědělství, tak obchodu. Nově přichází obyvatelé tyto schopnosti nemají, a proto vesnice upadají do chudoby. Původní saské domy bývají rozbité, pole nikdo neobhospodařuje. Zbylé saské rodiny se snaží své děti co nejdříve dostat do větších měst a zajistit jim lepší vzdělání a životní podmínky.³⁰⁴

6.6. SASKÁ MĚSTA A JEJICH KULTURNÍ ŽIVOT

Německá menšina bezpochyby zanechala v Sedmihradsku nesmazatelnou stopu. O její přítomnosti svědčí nejenom německé názvy měst či vesnic (Hermannstadt, Karlsburg apod.), ale také jejich typický architektonický ráz. Také díky této skutečnosti se v současné době region stává čím dál častěji vyhledávaným turistickým cílem. Do měst jako je Brašov či Sibiu pořádají zájezdy německé cestovní kanceláře často zaměstnávající také místní obyvatelstvo, jež následně turistům poskytuje průvodcovské služby, a to ať už ve městech nebo na vesnicích. I přes čilý turistický ruch a množství finančních podpor z veřejných či soukromých zdrojů se v Transylvánii nachází nespočet chátrajících saských obydlí.

Finanční prostředky míří většinou do větších měst, jakými jsou Sibiu či Sighisoara, ovšem na vesnice se dostane málokdy, svůj typický saský ráz tedy pomalu ztrácí. Jedním z důvodů je nezájem místních obyvatel, mezi kterými bychom již původní Sasy ve většině případů nenašli. Odchozí Sasy nahradili na vesnicích vedle Rumunů především Romové, zastávající jiné kulturní hodnoty.

Původní podobu vesnic se snaží zachovat několik organizací. Mimo jiné se jedná o organizaci *The Mihai Eminescu Trust*, jež se vedle rekonstrukcí snaží

³⁰⁴ KLEIN, Jessica. *Meschendorf*. Jessica Klein, 2013. ISBN 978-0-9576752-0-9.

o propagaci turismu a nabízení ubytování v daných vesnicích, což se ukazuje jako velmi účinný nástroj pro jejich zachování.³⁰⁵

Iniciativu o záchranu architektonického či kulturního dědictví lze bezpochyby připsat především samotné saské menšině, ať už se jedná o místní či Sasy žijící v zahraničí. Následující část připomene nejvýznamnější města, ve kterých také probíhal samotný výzkum.

Sibiu

Město je také známé jako Hermannstadt a je jedním z nejvýznamnějších center německé minority v Rumunsku. První zmínka o Sibiu pochází z roku 1191, kdy papež Celestýn III. potvrdil existenci svobodného proboštví Němců v Transylvánii, jehož představitelé sídlili právě v Sibiu. Díky obchodu mezi Transylvánií a Valašskem město po dlouhá staletí dobře prosperovalo. V 15. století zde bylo na obranu před nepřáteli postaveno důmyslné opevnění se 40 věžemi, jehož zdi se na mnoha místech zachovaly. V centru se nachází staré kupecké domy z 16. a 17. století, barokní Brukenthalský palác, Železný (nebo také Lhářův) most a synagoga. Jelikož bylo Sibiu také vyhlášeným centrem luteránství, nachází se zde i řada protestantských kostelů.³⁰⁶

Podle posledního sčítání obyvatel (2011) město má 147 245 obyvatel a je tedy největším městem tohoto kraje.³⁰⁷ Majoritní vrstvou obyvatelstva jsou Rumuni (89 %). Podle censu z roku 2002 žije v Sibiu 1 481 Němců (1 %), jejichž počet od předchozího censu opět o třetinu poklesl. Vedle německé menšiny zde žije také poměrně početná menšina maďarská (1,45 %).³⁰⁸

Obrázek 52. Sibiu.

Převzato z: <<http://www.slantour.cz/foto/full/2526-sibiu-2.jpg>>.

³⁰⁵ *The whole village project*. [online] The Mihai Eminescu Trust. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.mihaieminescutrust.org/about-us#whole_village>.

³⁰⁶ GÜNDISCH, Konrad. *Transylvania and the Transylvanian Saxons*. [online] Sibiweb. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://sibiweb.de/geschi/history_of_transylvania_and_the_transylvanian_saxons.php#TofC12>.

³⁰⁷ *Rumänien: Sibiu*. [online] City population. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.citypopulation.de/php/romania-sibiu_d.php>.

³⁰⁸ *Populatia stabila dupa etnie, categorii de localitati si localitati*. [online] Institut National de Statistica. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.sibiu.insse.ro/phpfiles/tab2_1_tot_etnie_SIBIU.pdf>.

Sibiu lze označit jako jakési kulturní centrum Sedmihradských Sasů. Zde se nachází spolek *Demokratisches Forum der Deutschen in Hermannstadt* (Demokratické fórum Němců v Hermannstadtu), jež má na starosti především kulturní dědictví. Snaží se o propagaci a organizaci různých kulturních akcí, jakými jsou například divadelní vystoupení, koncerty apod. Jednou z mnoha aktivit je také údržba kostelů, které bychom svým typickým architektonickým rázem mohli označit jako jakýsi symbol Sedmihradských Sasů.

Výzkum ukázal, že přes klesající počet saské menšiny se místnímu obyvatelstvu stále daří udržovat aktivní kulturní život. Sasové si vydávají vlastní noviny *Hermanstädter Zeitung*.³⁰⁹ Noviny vycházejí měsíčně a věnují se především kulturním akcím, školství, působení saských představitelů v politice a podobně.

Co se školství týče, v Sibiu existuje několik německých mateřských, základních škol, středních škol či lyceí, ve kterých probíhá výuka v německém jazyce. Dále zde existuje školící centrum pro budoucí učitele a pedagogické lyceum. Studium v německém jazyce dále nabízí teologická fakulta, která mimo jiné sdružuje danou minoritu prostřednictvím společných oslav různých svátků. Fakulta pořádá plesy, oslavy adventu, veřejnosti dostupné přednášky apod.³¹⁰

V Sibiu existuje také dům pro seniory *Carl Wolff Altenheim*. Pořádají se zde různé kulturní akce jakými je např. *Fasching* (masopust), zahradní slavnosti, návštěvy kulturních institucí apod. Dále v Sibiu nalezneme tři vydavatelství, jež vydávají publikace v německém jazyce. Jedná se o *Honterusverlag*, *Hora Verlag* a *Schiller Verlag*. Valná část knih z těchto vydavatelství se věnuje především problematice Sedmihradských Sasů či samotnému Sedmihradsku.

V Sibiu jsme se k Sasům dostali prostřednictvím americké učitelky anglického jazyka Jennifer, která se s několika Sasy se znala, jelikož prý také více ovládají anglický jazyk než rumunská majorita. V Sibiu je podle ní vidět německý vliv nejen díky architektuře, ale také díky stále se rozvíjející ekonomice. Velká část investic plyne právě z Německa, nalezneme zde pobočky společností Reif-Feisenbank, Lidl, Kaufland, OBI, Baumax, Siemens apod.

Brašov

Historie tohoto starobylého místa sahá až do doby bronzové. Podle nejrůznějších archeologických výzkumů žila v okolí Brašova velmi silná původní populace, která se s později smísila s příchozími římskými kolonisty, z nichž se později vyvinulo rumunské obyvatelstvo. Dějiny vzniku města Brašov začínají ve středověku, kdy bylo někdy kolem roku 1211 založeno řádem německých rytířů pod

³⁰⁹ *Hermanstädter Zeitung* [online] [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.hermannstaedter.ro/>>.

³¹⁰ *Universität "Lucian Blaga" Hermannstadt* [online] [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.ev-theol.ro/>>.

názvem Kronstadt. Ve 13. století pak bylo město i se svým okolím jako jedno ze sedmi původních citadel kolonizováno příchozími německými osadníky. Z města se později stala velmi silná řemeslnická komunita. V 16. století zde bylo více než 45 řemeslnických sdružení. Díky silné ekonomice zde vzniklo mnoho historických monumentů: Stará radnice, Stará Sýpka (dnes Bistrot de l'Arte), Černý kostel a kostel svatého Nicolae (Mikuláše). Velký rozkvět zaznamenalo město také za života velkého německého humanisty Johanna Hontera.³¹¹

Obrázek 53. Braşov.

Převzato z: <<http://www.yourguideintransylvania.com/peles-castle-black-church/>>.

Braşov je hlavním městem stejnojmenné župy 166 km severně od Bukurešti. Žije zde celkem 253 200 obyvatel. 91 % všech obyvatel je rumunského původu. Hned po Maďarech (7 %) jsou zde však nejpočetnější menšinou Němci. Tvoří 0,5 % z celkového počtu obyvatel – tj. 1 717 osob. Z nich 1 529 uvádí jako svůj rodný jazyk němčinu. Z náboženství je nejsilnější ortodoxní (86 %), římskokatolická církev (5,5 %) a protestanti (2,5 %).³¹²

³¹¹ RADU, Maria. *City of Brasov* [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.brasov.ro/eng/history.php3>>.

³¹² Recenzamantul Romania 2011. *Institutul National de Statistica* [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.recensamantulromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/sR_TAB_3.xlsx>.

Hans. V Brašově, speciálně v Prejmeru, je v současnosti jen pár Sasů a většinou jsou to starší lidé, kteří zde zůstali a neodešli po válce do Německa.

V Brašově je již desátým rokem aktivně činné Německé kulturní centrum (*Deutsches Kulturzentrum Kronstadt*). Jedním z hlavních cílů tohoto centra je podpora rumunsko-německé spolupráce v oblasti kultury, stejně tak jako prezentace současného obrazu Německa. Z aktuálního programu lze uvést koncerty vážné hudby, promítání filmů či mezinárodní divadelní festival v německém jazyce.³¹³ V Brašově existuje několik kulturních spolků, z nichž je nutné zmínit sbor *Canzonetta*, jež byl založen již v roce 1981, dále zde existuje dechová kapela založená roku 1991 *Die Burzeländer Blaskapelle* nebo folklórní spolek *Korona*.³¹⁴

Sighișoara

Sighișoara (Schäßburg, Segešvár) je samosprávná obec ležící v župě Mures. Jedná se o jedno z nejkrásnějších středověkých měst, které bylo založeno německými řemeslníky a obchodníky.

První ověřený dokument o městě známém dříve pod latinským názvem „*Castrum sex*“ pochází z roku 1280. Existují ale i důkazy o předchozí existenci. Podle Krausovy kroniky bylo město založeno Sasy již roku 1191. Od roku 1298 je známé pod jménem *Schespurch*, resp. *Schaesbrich*. Po několik následujících staletí plnila Sighișoara roli jednoho z nejvýznamnějších obchodních center na okraji střední Evropy, do kterého se sjížděli řemeslníci a obchodníci z celé Římské říše. Městská ekonomika byla ovládána německými řemeslníky, stejně jako stavba opevnění na obranu proti nepřátelům. Město je rozděleno do dvou částí. Středověká pevnost je postavena na vrchu kopce a je nazývána *Citadel (Cetate)*. Zbylá část města leží v údolí řeky *Tarnava Mare*. Na domech uvnitř pevnosti lze vidět hlavní znaky dřívějších řemeslnických měst.

Město je známé také tím, že se zde narodil Vlad Tepes, zvaný Dracula. Jeho rodný dům lze vidět v centru středověké pevnosti. Sighișoara je zařazena na seznam světového dědictví UNESCO.³¹⁵

³¹³ *Kulturprogramm*. [online] Deutsche Kulturzentrum Kronstadt. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://kulturzentrum-kronstadt.ro/kulturprogramm/>>.

³¹⁴ *Die Burzenländer Blaskapelle*. [online] Demokratisches Forum der Deutschen im Kreis Kronstadt. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://forumkronstadt.ro/kultur/burzenlaender-blaskapelle/>>.

³¹⁵ *Historic Centre of Sighișoara: Brief Description*. [online] UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. [cit. 10. 5. 2013]. Dostupné z: <<http://whc.unesco.org/en/list/902>>.

Obrázek 54. Sigisoara.

Převzato z:

<<http://www.dangerous-business.com/2012/09/photo-of-the-week-fairy-tale-sighisoara/>>.

Němci zde tvoří 1,91 % veškerého obyvatelstva (tj. 623 osob). 568 z nich uvádí jako svůj mateřský jazyk němčinu. Co se týče náboženství, největší zastoupení zde mají ortodoxní křesťané (76 %), protestanti (8 %) a římskokatolíci (6 %).³¹⁶

Během výzkumu bylo zjištěno, že v Segešváru je opět aktivně činných několik zájmových spolků. Hlavní záštitu jim poskytuje místní *Demokratisches Forum der Deutschen in Schässburg* (Demokratické fórum Němců v Segešváru). Fórum pod sebe soustřeďuje několik aktivně činných zájmových skupin, za které lze zmínit pěveckou skupinu *Sälwerfäddem*, dále *Gospelchor* (kostelní sbor) či taneční skupinu *Jugendtanzgruppe*. Existuje zde také škola dechové hudby. Na základě klesající tendence v počtu obyvatel by se dalo očekávat, že zájmových skupin se bude aktivně zúčastňovat především starší generace Sasů, ale opak je pravdou – existuje zde několik kurzů určených především mladým lidem (moderátorský, taneční apod.).³¹⁷

³¹⁶ *Recenzamantul Romania 2011*. [online] Institutul National de Statistica. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/sR_TAB_3.xlsx>.

³¹⁷ *Demokratisches Forum der Deutschen in Schassburg* [online]. Dostupné z: <<http://forumschaessburg.eu/>>.

6.7. SPOLKOVÁ ČINNOST SASŮ V ZAHRANIČÍ

Sedmihradští Sasové jsou na svou kulturu a původ velice hrdí, čemuž také odpovídá skutečnost, že své tradice udržují i v zahraničí. Mimo Rumunsko existuje značné množství zahraničních spolků – nejvíce v Německu a Rakousku. Za všechny lze zmínit například Spolek Sedmihradských Sasů sídlící v Mnichově, sdružující pod sebou více než 25 tisíc rodin. Spolek má svůj informační portál *Siebenburger*, na kterém lze najít informace týkající se historie, kultury, ale také informace k plánovaným setkáním, koncertům apod.³¹⁸

Podobné organizace bychom však našli i mimo německy mluvící země, a to především v Kanadě či Spojených státech. Jednou z nich je *Alliance of Transylvanian Saxons* (Aliance transylvánských Sasů), která sídlí v americkém Ohiu. Organizaci tvoří sedmihradští Němci, kteří z Transylvánie odešli, avšak stále udržují kontakt se zbytkem německé populace v Rumunsku. V současnosti má přes 8500 aktivních členů a v roce 2002 oslavila století od svého vzniku. Při této příležitosti proběhla soutěž pro děti o nejlepší esej na téma *Proč jsem hrdý na svůj saský původ*, která opět potvrzuje existenci určité národní hrdosti.

Loreta Schmidt.³¹⁹ Na svůj transylvánsko-saský původ jsem hrdá především pro jeho dlouhou a bohatou historii. Sasové se vždy dokázali dobře adaptovat na nová místa a k tomu si zachovat po staletí své tradice a kulturu. Jedna z tradic je pomáhání jeden druhému, což si Sasové udrželi do současnosti. Přestože žiji v Americe, jsem ráda, že minulost je stále při životě. Jsem ráda, že se Sasové v této části světa snaží zachovat své kulturní dědictví. Jsem hrdá na to být transylvánským Sasem.

6.8. ETNICKÁ IDENTITA SEDMIHRADSKÝCH SASŮ

Otázka identity je osobní záležitostí každého člověka a nelze jí tedy automaticky generalizovat na celou minoritu, nicméně dotazovaní respondenti se nezávisle na sobě bez výjimky shodli na jednom. Nepovažují se za Němce, protože nežijí v Německu, necítí se být ani Rumuny, protože se od nich odlišují, a to nejen jazykem a náboženstvím. Jak sami tvrdí, nejvíce se cítí být *transylvánskými Sasy*.

Významnou složkou saské identity je náboženství. Transylvánští Sasové jsou protestanti, což je pro ně odlišující znak od pravoslavných Rumunů. Dodnes se

³¹⁸ *Siebenbuenger* [online]. [cit. 30. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.siebenbuenger.de/>>.

³¹⁹ *Aliance of Transylvanian Saxons* [online]. [cit. 30. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.atsaxons.com/essay-contest.htm>>.

spolková činnost organizuje kolem luteránských kostelů, a to jak ve městech, tak na vesnicích.

Dalším odlišujícím znakem je jejich jazyk, který se samozřejmě liší od rumunštiny, ovšem díky svému specifickému dialektu také od němčiny. Lze však očekávat, že s postupným odchodem Sasů z rumunského území se dialekt přestane aktivně používat. Sasové se domluví také v *Hochdeutsch* (spisovné formě němčiny), kterou se učí ve školách a kterou následně využívají také pro obchodní styky s Německem apod. Vzhledem k množství dialektů jsou v *Hochdeutsch* také spravovány stránky jejich organizací a spolků.

Sasové se odlišují také svými tradicemi a kulturou. O jejich zachování se stará množství spolků, které bychom našli v každém větším sedmihradském městě. Centrem kulturního dění je však město Sibiu, kde bychom těchto organizací našli nejvíce. Největší z nich je *Demokratisches Forum der Deutschen in Hermannstadt* (Demokratické fórum Němců v Sibiu), které je zároveň organizací politickou.

Sedmihradští Sasové jsou i přes jejich klesající počet velice hrdou národnostní menšinou se silným smyslem pro tradici a komunitu. I přes relativně dobré vztahy s rumunskou majoritou společnosti byl z respondentů během výzkumu cítit jakýsi odstup a uzavřenost.

Hans. Němci se příliš s Rumuny nemísí. Ti, co zde žijí, především starší lidé, si udržují své německé zvyky a tradice [...] také sňatky probíhají hlavně mezi Němci navzájem, většinou také při tanci tancuje Němka s Němcem.

Jessica Klein. Sasové jsou vůči Rumunům velice uzavření.³²⁰

Jedním z důvodů této uzavřenosti bychom mohli nalézt v některých historických událostech (mimo jiné při zabírání majetku po 2. světové válce), ale také v kulturních odlišnostech, a to v první řadě v odlišném jazyku a náboženství. Právě náboženství bylo chápáno také jako hlavní identifikační prvek při zmíněných zábořech.

Hans. Zajímavostí je, že když Rumuni nebo Cikáni zabrali Sasům dům, na dveře si pověsili pravoslavný kříž, aby všichni věděli, že Sasům už dům nepatří.³²¹

³²⁰ DIMITROVOVÁ, Nikol, Ivan NIKL a Jitka KOSOVÁ. *Sedmihradští Sasové v Rumunsku*. [online] Hospodářská a kulturní studia, 2015. [cit. 30. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.hks.re/wiki/2015:sedmihradsti_sasove_v_rumunsku>.

³²¹ DIMITROVOVÁ, Nikol, Ivan NIKL a Jitka KOSOVÁ. *c. d.*

Zmíněná uzavřenost je však spíše charakteristická pro starší generaci, která si v sobě nese negativní zkušenosti spojené s majoritním obyvatelstvem. Současná mladá generace je mnohem otevřenější, mladí lidé častěji uvádějí mezi svými dobrými přáteli také Rumuny a neviděli v tom sebemenší překážku. Přesto je také pro ně typické sdružování v různých saských komunitách, ať už se jedná o folklórní skupiny, či sociální sítě. Jednoduše si uvědomují svou odlišnost a jsou na ní hrdí.

Právě tato mladá generace se však nejčastěji stěhuje především z ekonomických důvodů do Německa, Anglie či USA, kde se však i přes to (možná o to víc), snaží o sdružování se svou komunitou, ať už na dálku nebo zakládáním nových spolků přímo v zahraničí. V posledních letech je také možné vyzorovat silící trend zájezdů organizovaných německými cestovními kancelářemi právě do Transylvánie za kulturním saským bohatstvím, což opět šíří povědomí o dané skupině a potažmo zvyšuje šance na získání dalších prostředků směřujících na obnovu a revitalizaci měst a vesnic.

Folklor

Tradice a zvyky po staletí udržovaly Sasům jejich tempo života, byly součástí jejich identity a důležitou spojku pro udržení vztahů uvnitř komunity. První změnu k přístupu k tradicím přinesla industrializace následovaná dvěma světovými válkami. Tyto události znamenaly především odliv Němců z vesnic do měst či jejich emigraci do jiných zemí. Největší ránu kulturnímu životu přinesl rok 1989, který byl sice určitým vysvobozením pro saské obyvatelstvo, zároveň však znamenal další odklon od tradic a folklóru. Důvodem byl odchod přibližně 90 % Sasů v čele s mladou generací, pokračovatelkou kultury.

Pro Sedmihradské Sasy jsou stále tradice velmi důležité a existuje zde značná snaha o jejich udržení. Toto lze pozorovat nejen v rumunských městech, ale také u odchozích Sasů žijících v současnosti v zahraničí (především v Německu). Jedna z největších akcí konajících se právě na oslavu a podporu folklóru Sedmihradských Sasů se každoročně koná mimo území Rumunska, a to v bavorském Dinkelsbühlu. Jedna z respondentek se dané slavnosti zúčastnila a přibližuje ji takto:

Akce v Dinkelsbühlu je rozdělena na dvě části, jedna je spíše pro starší generaci, tam se zpívají tradiční písně, tancují se tradiční tance atd. V té pro mladší generaci je například i stanové městečko, objevují se tam různí mladí umělci a také nové žánry hudby jako je například rap. Jako občerstvení nechybí pivo a klobásy jako na každé jiné německé slavnosti.³²²

³²² DIMITROVOVÁ, Nikol, Ivan NIKL a Jitka KOSOVÁ. *c. d.*

Následující řádky čtenáře seznámí s tradicemi a zvyky, jež v minulosti Sedmihradští Sasové dodržovali a jež si v omezené míře svojí podobu dochovaly především díky snaze kulturních spolků až do současnosti.

Fasching – masopust. Masopust je jednou z důležitých oslav saského kalendáře. Masopustní tradice měly svá místní specifika a existovalo jich tedy více variant. První z nich byly maškarní plesy. Plesy bývaly často organizovány mládeží či různými spolky (např. dobrovolnými hasiči). Vrcholem plesů byl tzv. *Marienball* konající se tradičně 2. února. Na podporu této tradice pořádá Demokratické fórum v Sibiu ples i v současnosti, láká však již především starší generaci. K plesům patřila také tradice karnevalových masek a průvodů. Kulturní spolky v Bistritzi a Hermannstadtu se snaží průvody organizovat s občasnými pomlkami i v současnosti.

Vedle velkých organizovaných karnevalů si dříve Sasové pořádali také malé soukromé karnevaly pouze v rámci své komunity. Sousedé přišli na víno a dobré jídlo, hrála hudba a někdy se také tančilo. Ženy byly zodpovědné za přípravu pokrmů, často se podával *tokáň* (druh guláše). V průběhu masopustu bylo téměř vše dovoleno, lidé na sebe vymýšleli různé žerty, parodie, hráli hry apod.³²³

Nový rok. Vzhledem ke skutečnosti, že Nový rok je vnímán jako jakési přechodné období mezi starým a novým, byl tento den často spojován s různými magickými rituály. Na Silvestra zemědělci ve vesnicích ovazovali slámu kolem ovocných stromů a věřili, že tím přivolají lepší úrodu pro následující rok. Budoucí úroda se věštila také z cibule. Na talíř se položilo dvanáct cibulových plátků představující dvanáct měsíců v roce. Z množství vody, které se pod nimi do rána nashromáždilo, se určovalo, jaké měsíce budou suché a jaké naopak bohaté na vláhu a prospěšné pro úrodu. Silvestr společně s Novým rokem byly svátky, jež se dříve oslavovaly společně s celou komunitou. Dnes je již častější oslava v soukromí.³²⁴

Oslava svátku Petra a Pavla. Tato tradice se konala 29. června a ocenily jí především svobodné dívky, které tak měly jednu z mála možností svobodně si vybrat mezi mladými chlapci toho pravého. Svátek svatých Petra a Pavla byl tedy jakousi oslavou mládí a příležitostí pro nová seznámení. K oslavě patřila májka (často vyšší než 20 metrů), na kterou chlapci jako důkaz své síly museli vylézt. Dívky noc předtím kmen stromu potřely mýdlovou vodou, aby mužům úkol ztížily. Po soutěži v lezení následoval tanec a všeobecné veselí. Říkalo se,

³²³ *Ethnographische Sammlung* [online] [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://traditionen.evangel.ro/fe/tradition/view/23>.

³²⁴ POZSONY, Ferenc. *Festbräuche der Siebenbürger Sachsen*. Miercurea-Ciuc: Verlag Pro-Print, 1999, 255 s. ISBN 973-9311-50-4.

že kdo se dá dohromady během tohoto svátku a na Michala (29. září) stále tvoří pár, na ty čeká v následujícím roce svatba.

Obrázek 55, 56. Kroj Sedmihradských Sasů. Dívka z Bistritze.

Převzato z: Jessica Klein, Transylvanian Saxons – Siebenbuerger – Documentary (film),
<<http://www.siebenbuerger.de/ortschaften/bistritz/bilder/45471.html>>.

Obrázek 57. Děti a folklór.

Převzato z: <<https://transylvaniansaxon.wordpress.com/>>.

Pohřbívání. Pohřební rituály si v Sedmihradsku údajně stále drží svou původní podobu. Na vesnicích často chybí dostupné pohřební ústavy či hřbitovní kaple, v minulosti tedy zemřelý často zůstával až do pohřbu v domě své rodiny, která ho také umyla a následně oblékla. Jednou z tradic pojící se s pohřbem bylo bdě-

ní v domě zemřelého, kdy u rakve po jeden nebo dva po sobě jdoucí večery seděli příbuzní a přátelé zemřelého, zpívali smuteční modlitby a loučili se s ním.

Nebožtíka během pohřbu doprovázel smuteční průvod, který měl danou pevnou organizaci. První v průvodu šla dechová kapela, následoval pastor, rakev, rodinní příslušníci a sousedé řazení za sebou podle věku. Před samotným uložením nebožtíka do hrobu komunita hrob několikrát obešla, aby vyhnala zlé duchy. Po pohřbu zvala truchlící rodina příslušníky pohřbu k sobě domů, na faru nebo do restaurace, kde se podávalo jídlo. Nedílnou součástí byl tzv. chléb slz, jež dohromady připravovali kromě rodiny zemřelého často také lidé ze sousedství. Samotný hrob vykopávali většinou sousedé, jež od rodiny za tuto službu obdrželi tradičně víno a chléb se slaninou. Hudba byla během pohřbu velice důležitá – říkalo se, že pohřbít nebožtíka bez kapely je jako pohřbít psa.³²⁵

Typické pokrmy

Kuchyně transylvánských Sasů si i po staletí udržela svá typická původem německá či rakouská jídla, ovšem na druhé straně zde nalezneme pokrmy ovlivněné kuchyní maďarskou a rumunskou. Důležitou součástí sedmihradské kuchyně byly a jsou polévky na mnoho způsobů. Oblíbená byla dršťková, fazolová nebo rajčatová, na saských svatbách se podávala nudlová kuřecí polévka. Sasové stejně jako jejich vzdálení němečtí sousedé mají v oblibě nakládané zelí nebo okurky. Nakládaná zelenina sloužila přes zimu jako důležitý zdroj vitaminů. Nicméně hlavní složkou sedmihradské kuchyně byla kukuřice.³²⁶

³²⁵ POZSONY, Ferenc. *Festbräuche der Siebenbürger Sachsen*. Miercurea-Ciuc: Verlag Pro-Print, 1999, 255 s. ISBN 973-9311-50-4.

³²⁶ *Siebenbürgen Suppenkunden. 10 Tage reporter reisen nach Transylvanien Siebenbürgen* [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.reporterreisen.com/zehn-tage-siebenbuergen/reisetipps/suppenkunde/>>.

Palukes neboli polenta (polentová kukuřičná kaše) paradoxně není typickým německým jídlem, avšak Sedmihradští Sasové jej vnímají jako tradiční. Tuto kaši je možno připravit teplou a použít ji jako přílohu například i k typicky maďarskému guláši nebo k jakémukoliv masu. V Transylvánii se jí také teplá polenta se studeným mlékem.³²⁷

K sedmihradské kuchyni patří samozřejmě maso, a to hlavně vepřové a uzeniny. Sasové vyráběli klobásy na různé způsoby a věhlasný byl především jejich špek. Každá rodina měla dokonce něco jako svou značku, kterou si maso označovala, byl to tzv. rodinný prsten s erbem, který obtiskovali do masa.³²⁸

Obrázek 58, 59. Sedmihradský špek. Míchané fazole se slaninou.

Převzato z: <http://traditionen.evangel.ro/assets/0000/0494/Reussmarkt_mit_Burgh_ter.jpg>, <<http://aikuk.blogspot.cz/2012/06/geruhrte-bohnen.html>>.

Co se týče jídla Sedmihradských Sasů, typické jsou pro ně především sladkosti a cukrovinky. Může se jednat o cukroví podobné tomu, které známe u nás jako vánoční nebo také například *kürtös kalács* neboli *Baumstriezeln Mitsch*, což je pochutina podobná našemu trdelníku.

Obrázek 60. Baumstriezeln.

Převzato z: <de.wikipedia.org>.

³²⁷ *Rezepte aus der sächsischen, rumänischen und ungarischen Küche Siebenbürgens*. [online] Schaessburg. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.schaessburg.org/sibi_rezepte.html>.

³²⁸ KLEIN, Jessica. *Meschendorf*. Jessica Klein, 2013. ISBN 978-0-9576752-2-3.

Hans. Já mám rád vše, jak německou kuchyni, tak třeba i tu maďarskou, řekl bych, že jím jídla německá, maďarská a rumunská stejně často. Typickým jídlem Sedmihradských Sasů je například palukes.³²⁹

Obrázek 61. Palukes.

Převzato z: <http://www.schaessburg.org/sibi_rezepte.html>.

Jazyk

Dialekt transylvánských Sasů je stejně jedinečný jako jejich kultura. Vzhledem k jeho velmi odlišné podobě od *Hochdeutsch* (spisovné němčiny) bychom spíše mohli mluvit o samostatné jazykové formě, zahrnující v sobě dalších 250 dialektů *saské sedmihradštiny*, ovšem přesto je považován za dialekt němčiny. Více je údajně podobný lucemburštině. K jeho vzniku přispěl fakt, že Transylvánie dlouhou dobu působila jako tzv. lingvistický ostrov. Byla jedním z nejvzdálenějších německy mluvících oblastí, což přispělo k vývoji dosti specifické jazykové podoby. Přes odlišnosti mezi jednotlivými vesnicemi a samotnými regiony nemají Sasové problém vzájemně si porozumět.³³⁰

V *Hochdeutsch* se od reformace vedla kázání a mluvilo se s ní také ve školách. Pro veškerou ostatní komunikaci se však používal dialekt. *Hochdeutsch* je však od sedmihradské saštiny natolik odlišná, že se jí děti ve školách učí spíše jako cizí jazyk.

Jessica. Není to úplně jiný jazyk, třeba jako norština, ale já si s nimi německy nerozumím, proto zde jako pojítko využívám angličtinu, kterou se všichni učí ve školách.³³¹

³²⁹ DIMITROVOVÁ, Nikol, Ivan NIKL a Jitka KOSOVÁ. *Sedmihradští Sasové v Rumunsku*. [online] Hospodářská a kulturní studia, 2015. [cit. 30. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.hks.re/wiki/2015:sedmihradsti_sasove_v_rumunsku>.

³³⁰ DEPNER, Otto. Tartlauer und siebenbürgische Mundart. *Tartlau.eu* [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.tartlau.eu/drupal/Tartlau/Kultur/Sprache/Mundarten>>.

³³¹ DIMITROVOVÁ, Nikol, Ivan NIKL a Jitka KOSOVÁ. *c. d.*

V současné době se dialektem stále mluví v rodinách, mezi přáteli, ovšem očekává se, že v průběhu století tato aktivní forma dialektu postupně vymizí. Současná mladá generace dialekt stále používá, ovšem pouze v ojedinělých případech a pravděpodobně ho již nebude předávat další generaci. Němčina (*Hochdeutsch*) je však v Sedmihradsku stále oblíbenější také mezi Rumuny, stala se prvním cizím vyučovaným jazykem na tamějších školách.³³²

Pro lepší představu jazykové odlišnosti slouží následující ukázka sedmihradské balady, přičemž nalevo se jedná o jeden z dialektů sedmihradské saštiny a v pravém sloupci je uveden překlad do spisovné němčiny.

De Räch³³³

(Siweberjesch Ballad)

Hië ritt berjuëf, hië ritt berjåff,
bäs e se un em Brännen träf.

Geaden Däch, geaden Däch, ir läf Härrn,
nea wäll ich met ech riëde gärn!

Wat huët ech menj Fra uch Känjd gedon,
dåt ir mer se huët nedergeschlon?

Wat huët ech dä jang Easchuld gedon,
dåt sä nea stiindiut äm Iëren lân?

Den enen stauch hië vum Ruëß eruëf
diëm ändren schleach e det Hiift em uëf.

Dien drätten spält e wä en Fäsch,
der viert lef än den gränen Bäsch.

Net ener wul do bläiwe stohn,
net ener wul an Äntwert son.

Hië ritt dohänne mät fräschem Meat,
esi bezuëlt em de Fänden geat.

Die Rache

(Siebenbürgische Ballade)

Er ritt bergab, er ritt bergauf,
bis er sie an einem Brunnen traf.

Guten Tag, guten Tag, ihr lieben Herrn,
nun will ich mit euch reden gern!

Was hat euch mein' Frau und Kind ge-
tan,
dass ihr sie mir habt niedergeschlag'n?

Was hat euch die junge Unschuld getan,
dass sie nun steintod am Boden lahn?

Den einen stach er vom Ross herab,
dem andern schlug er das Haupte ab.

Den dritten spaltete er wie einen Fisch,
der vierte lief in den grünen Busch.

Kein einz'ger wollt' dort bleiben stehn,
Kein einz'ger wollte Antwort geb'n.

Er ritt dahin mit frischem Mut,
so bezahlt man seine Feinde gut.

³³² KOKAISL, Petr. *Etnické minority v Evropě*, c. d., s. 319.

³³³ MARKEL, Michael. *Es sang ein klein Waldvögelein. Siebenbürgische Volkslieder, sächsisch und deutsch*. Klausenburg (Cluj): Dacia Verlag, 1973.

Pomsta. (Transylvánská balada)
Cválal z kopce, cválal do kopce,
až je potkal u studny.
Dobrý den, dobrý den, milí pánové,
teď bych si s vámi chtěl rád promluvit!
Co vám udělala moje žena a dítě,
že jste je zabili?
Co vám udělala mladá nevinnost,
že teď leží mrtví jako kámen na zemi?
Jednoho srazil z koně,
druhému rozbil hlavu.
Třetího rozsekl jako rybu,
čtvrtý vběhl do zeleného křoví.
Ani jeden tam nechtěl zůstat stát,
Ani jeden nechtěl odpovědět.
Jel tam pln odvahy,
tak se odplácí nepřátelům.

6.9. ZÁVĚR

Hlavním cílem této kapitoly bylo odpovědět na výzkumnou otázku, tedy specifikovat etnickou identitu a její odlišnosti od majority obyvatelstva. Dále bylo nutné zodpovědět výzkumné podotázky, které se zaměřovaly především na kulturní život transylvánských Sasů nebo budoucnost zkoumané menšiny.

Navzdory nelehkým podmínkám v průběhu celé historie si Sedmihradští Sasové v Rumunsku zachovali svou kulturu i historické povědomí. Od pozvání na území Sedmihradska, přes všechny snahy o jejich asimilaci či vystěhování, si Sedmihradští Sasové dokázali udržet svou odlišnou kulturu dodnes. Navzdory jejich nízkým počtům, jsou v současné době stále viditelnou menšinou, která se kulturně či politicky projevuje jak v Rumunsku, tak i v zahraničí. Za další znak zájmu je možno považovat také výraznou spolkovou činnost, která vzniká především pro podporu jejich etnické identity. Zájem veřejnosti o tuto menšinu je patrný z mnoha internetových stránek, které se zajímají o jejich historii i současnost, nebo z prací vysokoškolských studentů ze zahraničí.

Hlavní kulturní specifika této menšiny jsou jazyk, folklór a náboženství, kterými se výrazně odlišují od majoritního obyvatelstva. Velmi specifické pro tuto menšinu je jejich vlastní německé nářečí, které se výrazně odlišuje od němčiny používané v Německu. Kvůli jejich nízkému počtu v současnosti je však obvyklé, že většina Sedmihradských Sasů mluví několika jazyky. Vedle němčiny je to v první řadě rumunština, mladší generace ovládá také angličtinu, která se učí na tamějších školách.

Vyznáním jsou Sasové převážně protestanti, což je odlišuje jak od rumunské majority obyvatelstva, tak od svých dalších německy mluvících krajanů, Banátských Švábů, kteří jsou především katolíci.

Dalším odlišujícím znakem je jejich specifický folklór, ať už se jedná o tradiční hudbu, kroje či tance. Tradice se snaží udržet při životě kulturní centra či různé krajanské spolky.

V současnosti je tato menšina už jen malým pozůstatkem kdysi velmi početné a vlivné menšiny na území Transylvánie. Přesto zůstali Sedmihradští Němci hrdí na svůj původ a svou odlišnou identitu, což se projevuje snahou o zachování jejich tradic, specifického nářečí, náboženského vyznání a v neposlední řadě také jejich politické angažovanosti. V roce 2014 byl novým prezidentem Rumunska zvolen etnický Sas, což by mohlo přispět k dalšímu rozvoji kultury menšiny, která v Rumunsku přetrvává.

Na základě rozhovorů s místními Rumuny lze říci, že mezi oběma skupinami panuje oboustranný respekt. Vzájemná nevraživost v důsledku historických událostí 20. století již není patrná. Rumuni si uvědomují přínos německé komunity nejen v jeho kulturní podobě, ale také v podobě zahraničního kapitálu, který díky aktivitám Sasů do země plyne, a tedy možnosti vyšší životní úrovně vyplývající z nových pracovních příležitostí také pro ně samotné. Rumunská majorita se také velice často učí němčinu jako první cizí jazyk právě pro budoucí možnost spolupráce se saskou / německou komunitou.

Možnou budoucnost vidí saská menšina především v rozvoji cestovního ruchu v daném regionu, a také v implementaci rozličné přeshraniční spolupráce a projektů. Symbolem budoucnosti transylvánských Sasů je bezpochyby rumunský prezident a etnický Sas Klaus Iohannis.

Banátszí Švábové

Banát je geografickým a historickým regionem v centrální Evropě, jehož dvě největší části jsou rozděleny mezi státy Srbsko a Rumunsko, nepatrná část severního Banátu je také součástí Maďarska. Přírodní hranice regionu tvoří řeky Dunaj, Mures, Tisa a karpatské pohoří. Tento region, typický svou kulturní rozmanitostí, prošel během staletí mnoha převratnými událostmi, které ovlivnily jeho vývoj a dnešní ráz. Od dobytí Turky až po pád Ceaușescova režimu prošel Banát mnohými konflikty a různorodou nadvládou spojenou s jeho politickým dělením. Také z toho důvodu zde můžeme najít zástupce několika etnických minorit, jakými jsou Maďaři, Srbové, Němci, Romové, Slováci a čeští krajané. Výzkum z roku 2011 je zaměřen na německé obyvatelstvo daného regionu, Banátské Šváby, jež vedle Sedmihradských Sasů tvoří německou menšinu v Rumunsku.

6.10. CÍL PRÁCE

Hlavním cílem výzkumu bylo zmapování švábské menšiny v rumunském Banátu, která se od revolučního roku 1989 vyskytuje stále v menším počtu. Banátští Švábové jsou v Rumunsku již od 18. století, otázkou tedy bylo, jakým způsobem vnímají svoji etnicitu, zda si stále udržují své tradice, jazyk či náboženství nebo nakolik se za uplynulá staletí v Banátu asimilovali a přejali kulturu rumunskou. Další otázka se týkala současného počtu Němců, který se hlavně ve 20. století následkem střídajících se politických režimů neustále měnil. V neposlední řadě se kapitola zaměřuje na vztahy mezi Rumuny a Němci, jakým způsobem se vzájemně ovlivňují a jaké mezi nimi existují vztahy.

Výzkumná otázka je tedy následující: *Jaké prvky jsou charakteristické pro identitu Banátských Švábů?*

K výzkumné otázce se pojí následující podotázky:

- *Udržuje menšina stále aktivní kulturní život? Pokud ano, jakým způsobem?*
- *Jaké mají vztahy k ostatním minoritám a majoritní populaci Rumunska?*
- *Jak vidí svou budoucnost, potažmo budoucnost německé menšiny v Rumunsku?*
- *Liší se nějakým způsobem vnímání identity ve městech a na vesnicích?*

Pro hlubší poznání dané problematiky a kvalitní organizaci terénního výzkumu bylo nutné nejprve studium literatury, a to především ze zahraničních zdrojů, jelikož na českém vědeckém poli je toto téma prozkoumané pouze velice okrajově. Vedle poznatků z literatury bylo nutné seznámit se také s oficiálními kvantitativními daty, tedy aktuálními statistikami z uskutečněných censů. Informace byly získávány také z internetových portálů, jež si vedou dané menšiny. Samotný terénní střednědobý výzkum proběhl v roce 2011 na území Banátu, a to konkrétně v jeho centrech, kterými jsou města Temešvár, Arad a v okolních vesnicích.

Jako vhodnou výzkumnou technikou byl zvolen semistandardizovaný rozhovor, jež pomohl blíže specifikovat odpovědi na výzkumné otázky, na druhé straně však dotazovaným poskytl dostatek prostoru pro sebevyjádření a tím okruh informací značně rozšířil. Otázky se týkaly především tradic, jazyka, náboženství či kulturního života. Dále byl zkoumán vztah mezi členy minority, stejně tak jako vztah k minoritám ostatním a rumunské majoritě obyvatelstva. Metoda pozorování pomohla mimo jiné alespoň zčásti odhalit vztahy mezi Němci a Rumuny v daných komunitách. Další, neméně důležitou metodou, byla analýza osobních dokumentů, jakými byly především fotografie, různé diplomy, či videozáznamy.

Doplňující informace byly získávány na sociální síti Facebook, na které má profil několik spolkových či zájmových skupin sdružujících právě Banátské Šváby, i když v současnosti ve většině případů již pouze v německých městech.

Další informace byly získávány pomocí e-mailové korespondence s ředitelkou *Německého fóra* v Temešváru.

6.11. LITERÁRNÍ REŠERŠE

Německou menšinou v Rumunsku se vedle dalších evropských menšin zabývá Leoš Šatava ve své publikaci *Národnostní menšiny v Evropě*. Šatava se zmiňuje o obou německy mluvících minoritách v Rumunsku, tedy Sedmihradských Sasech, stejně tak jako o Banátských Švábech. Zdůrazňuje zde především bohatý kulturní život, který se německé minoritě v daném regionu podařilo vytvořit. Ten je však dle něj v současnosti ohrožen problematikou masové reemigrace, která započala během 90. let a jež silně determinuje nejistou budoucnost dané minority.³³⁴

Historický aspekt dané menšiny řeší Hans Dama ve své publikaci *Österreich und die Banater Schwaben*. Dama se zde věnuje nejen historii dané minority, ale také kulturnímu životu, vzdělávání či významným osobnostem regionu.³³⁵

Dějiny Banátských Švábů se vedle Damy zabývá také Annemarie Podlipny-Hehn, v jejíž publikaci *Die Deutschen im Banat* je stručnou formou objasněn historický vývoj dané menšiny, a to od prvního osídlení až do porevolučního období.³³⁶

Pro zodpovězení výzkumné otázky bylo nutné seznámit se vedle historického vývoje dané minority také s místními tradicemi, jazykem či náboženstvím. Publikací zaměřených na jedno z témat je „*Buwe, was han mer het*“. *Vom Brauchtum und der Volkskunde der Banater Schwaben* od Halruna Reinholze, ve které autor pojednává především o folklóru Banátských Švábů.³³⁷ Reinholz zde popisuje průběh různých svátků a tradic v rámci celého roku a dále také poskytuje ukázky lidových písní v originálním banátském dialektu.

Vedle historického aspektu dané menšiny se rozboru švábských dialektů věnuje Peter-Dietmar Leber ve své publikaci *Die Banater Schwaben*.³³⁸

Další autorkou zabývající se postavením německé minority v rámci vzdělávacího systému je Andreea Rodica Ruthner v článku *The status of German minority within the multi-ethnic educational system of the Banat region* –

³³⁴ ŠATAVA, Leoš. *Národnostní menšiny v Evropě: Encyklopedická příručka*. 1. vyd. Praha: Ivo Železný, 1994, 385 s. ISBN 80-7116-375-9, s. 253–254.

³³⁵ DAMA, Hans. *Österreich und die Banater Schwaben: Festschrift: an der Schwelle zum 100-jährigen Jubiläum des Verbandes der Banater Schwaben Österreichs (1907–2007): Ehrengabe für Franz Klein zum 85. Geburtstag*. Wien: Pollischansky, 2005, 288 s. ISBN 3-85407-060-8.

³³⁶ PODLIPNY-HEHN, Annemarie. *Die Deutschen im Banat*. Temeswar: Cosmopolitan Art Verlag, 2010, 60 s. ISBN 978-973-8903-73-9.

³³⁷ REINHOLZ, Halrun. „*Buwe, was han mer het*“. *Vom Brauchtum und der Volkskunde der Banater Schwaben*. DJO. Bundesverb., 1990, 26 s.

³³⁸ LEBER, Peter-Dietmar. *Die Banater Schwaben*. München: Universitätsdruckerei Dr. C. Wolf & Sohn, 2006.

*a historical overview focusing on the multinational character of the region.*³³⁹ Ruthnerová se sice zabývá širší skupinou „Němců“ na banátském území (kam spadají částečně Sasové i Švábové), ovšem poskytuje obecný náhled na německou organizaci vzdělání v Rumunsku napříč historií.

Směsici jazyků, jež je možné v Transylvánii nalézt, se věnuje článek Moniky Baár a Andreey Deciu Ritivoi *The Transylvanian Babel: Negotiating national identity through language in disputed territory.*³⁴⁰ Autorky se v jeho rámci věnují především vztahu jazyka a vnímání identity, jež opět tematicky spadá do zodpovězení naší výzkumné otázky.

Po stránce lingvistické se menšinou zabývá Adéla Altereová, která ve své bakalářské práci *Deutsche Sprachinseln in Rumänien* analyzuje jednotlivé německé dialekty v Rumunsku.³⁴¹

Dané minoritě se věnuje také bezpočet internetových portálů spravovaných danou minoritou ať už žijící v Rumunsku či v zahraničí. K nejvýznamnějším a nejobsáhlejším lze přiřadit portál *Landmannschaft der Banater Schwaben* (Krajanský spolek Banátských Švábů), jež v sobě obsahuje aktuální informace o spolkové činnosti, zároveň také informace k historii, kultuře či švábskému dialektu. Přes tyto stránky si lze objednat noviny vydávané banátskými Němci – *Banater Post*. Zmíněné noviny také mohou sloužit jako vhodný informační prostředek o nejaktuálnějších informacích týkajících se Banátských Švábů a celého banátského regionu.³⁴²

Demografická data poskytuje portál *Kulturraum-Banat*, v rámci něhož je možné získat data z minulých censů k části švábských vesnic.³⁴³ Obecně je velice těžké dohledat konkrétní aktuální čísla žijících Švábů, což během výzkumu potvrzovali i mnozí respondenti.

.....
³³⁹ RODICA RUTHNER, Andreea. The status of the German minority within the multi-ethnic educational system of the Banat – a historical overview focusing on the multicultural character of the region. *Procedia – Social and Behavior Sciences*. 2012 (46). ISSN 1435-1439.

³⁴⁰ BAÁR, Monika a Andreea DECIU RITIVOI. The Transylvanian Babel: Negotiating national identity through language in disputed territory. *Language and Communication*. 2006 (26): 203–217.

³⁴¹ ALTEREOVÁ, Adéla. *Deutsche Sprachinseln In Rumänien: The German language islands in Romania*. Olomouc, 2007. Bakalářská práce. Filozofická fakulta univerzity Palackého. Vedoucí práce Mgr. Michaela Kaňovská, Ph.D.

³⁴² *Banater Schwaben* [online]. Landmannschaft der Banater Schwaben. [cit. 15. 11. 2015] Dostupné z: <<http://www.banater-schwaben.org/>>.

³⁴³ *Kulturraum Banat* [online]. [cit. 15. 11. 2015] Dostupné z: <<http://www.kulturraum-banat.de/>>.

6.12. HISTORICKÝ SOUHRN

Velké švábské kolonizace – 18. století

Na rozdíl od transylvánských Sasů, kteří přicházeli na území Rumunska postupně již od 12. století, Banátští Švábové jsou minoritou poměrně mladou, jejíž první příslušníci do Rumunska přicházejí až o šest století později. V banátském kontextu hovoříme o tzv. třech velkých kolonizacích³⁴⁴ probíhajících v rámci tehdejšího rakouského (habsburského) císařství. Ke kolonizaci banátského území byli vyzýváni zejména němečtí obyvatelé říše, a to především pro svou ekonomickou zručnost. Po porážce Turků na začátku 18. století princem Evženem Savojským se střední Evropa na nějaký čas tureckého nebezpečí zbavila, ovšem vyvstala potřeba válkami zničený region ekonomicky pozvednout.

Císař Leopold I. (1658–1705) tedy vydal tzv. Kolonizační patent, který měl fungovat jako stimul pro nevolníky ze západní části císařství k odchodu na východní hranici. Sliboval například volnou půdu s právem zde stavět, osvobození od daně na tři roky a také osvobození z nevolnictví. První osadníci, původem z Lotrinska a povodí řeky Mosely, přišli roku 1719 a založili osady Werchet, Weiss Kirchen či Kudritz.³⁴⁵ Další přicházeli především ze Steiermarku, Tyrolska, Čech či Saska. Jednalo se o obchodníky, zemědělce, úředníky, stavitele či důstojníky. Tito všichni se měli zasloužit o budoucí hospodářský rozvoj regionu.

První tzv. velká švábská kolonizace (1722–1726) proběhla za otce Marie Terezie, Karla VI. Od roku 1738 následovaly další turecké invaze, které zničily osídlení převážně jižní části Banátu.³⁴⁶ Německé přistěhovalce to však nezlomilo a po těžkých válečných časech se dali opět do práce. Vystavěli dva velké kanály, vysušili bažinaté okolí a proměnili jej na úrodnou půdu. Ve stejné době se v Banátu začíná těžit černé uhlí, stříbro a železná ruda. Region se postupně stává tzv. obilnicí Evropy, a to zejména v době vlády Marie Terezie a Josefa II.³⁴⁷

V této době také probíhá tzv. druhá švábská kolonizace (1763–1772), během které na území přichází cca 43 tisíc nových přistěhovalců, kteří postupně na neobydlených půdách zakládají další velké vesnice.

Třetí švábská kolonizace (1782–1786) probíhá za vlády Josefa II. K jejímu vzniku vedly opět převážně ekonomické, ale také politické či konfesijní důvody. Přestože německy mluvící obyvatelstvo nepocházelo pouze ze Švábska,

³⁴⁴ První tzv. Karolínská kolonizace proběhla v letech 1718–1737, druhá tzv. kolonizace Marie Terezie mezi lety 1744–1772 a třetí tzv. Josefínská kolonizace mezi roky 1782–1787.

³⁴⁵ CASTELLAN, Georges. *Histoire de la Roumanie*. 1re éd. Paris: Presses universitaires de France, 1984. ISBN 978-2-13-038137-2, s. 127.

³⁴⁶ LEBER, Peter-Dietmar. *Die Banater Schwaben*. München: Universitätsdruckerei Dr. C. Wolf & Sohn, 2006, s. 4.

³⁴⁷ CASTELLAN, Georges. *Histoire de la Roumanie*. 1re éd. Paris: Presses universitaires de France, 1984. ISBN 978-2-13-038137-2, s. 127.

ale také z Falce, Lotrinska, Bavorska či Čech, rumunské obyvatelstvo je začalo nazývat společně Švábové.³⁴⁸

Kolonizace sloužila na jedné straně jako obrana proti tureckému nebezpečí, na straně druhé jako nástroj pro hospodářský rozvoj regionu. Nicméně dle banátského spisovatele Adama Müllera-Guttenbruna³⁴⁹ měli němečtí kolonizátoři za úkol především zabránit maďarským revolučním tendencím a oblast poněmčit. Tyto snahy vyšly vniveč, jelikož ve druhé polovině 19. století se ve velké míře prosazoval maďarský nacionalismus, který vedl až k zavedení státního dualismu.³⁵⁰

19. století

Začátek 19. století je pro oblast Banátu zlatou érou. Z regionu se stává důležitý dodavatel uhlí, mědi, stříbra, ale také vína a obilí do zbytku monarchie. V roce 1857 je zde dostavěna první železnice ze Szegedu do Timisoary, začíná fungovat telegrafní úřad a temešvárským ulicím se dostává prvního osvětlení dříve, než tomu bylo u většiny evropských měst v Evropě. Toto období však končí revolučními lety 1848–1849, kdy stojí Švábové na straně Maďarů. Po kompromisu z roku 1867 a dualistickém uspořádání habsburské monarchie spadá 1,8 milionů německy mluvících obyvatel pod Uhry. Maďarština začíná dominovat školství, úřadům i tisku.³⁵¹

20. století

Po první světové válce byl Banát rozdělen na základě Trianonské smlouvy mezi tři tehdejší státy. Velký Banát připadl Rumunsku, Malý Banát Jugoslávii a nepatrnou část získalo Maďarsko.³⁵² Rozdělení území zapříčinilo zchudnutí regionu, a to zejména švábských podnikatelů, kteří měli rozdělené své továrny a polnosti.³⁵³

Po roce 1936 přichází do Banátu nacismus, jež je kladně přijímán zejména mladými Němci. Během 2. světové války probíhaly spory o Banát mezi Maďarskem a Rumunskem. Aby Německo zamezilo případnému konfliktu mezi spo-

³⁴⁸ LEBER, Peter-Dietmar. *Die Banater Schwaben*. München: Universitätsdruckerei Dr. C. Wolf & Sohn, 2006, s. 6.

³⁴⁹ Adam Müller Guttenbrunn (1852–1923), významný banátský spisovatel, dramatik, básník a antisemita
³⁵⁰ V roce 1867 došlo k rozdělení rakouského císařství na část Předlitavsko (západní část monarchie) a Zalitavsko (maďarská či východní část monarchie). Oba státy měly vlastní vlády a parlamenty, ale ministerstvo financí, armádu a zahraniční politiku si ponechaly společně.

³⁵¹ DAMA, Hans. *Österreich und die Banater Schwaben: Festschrift: an der Schwelle zum 100-jährigen Jubiläum des Verbandes der Banater Schwaben Österreichs (1907–2007): Ehrengabe für Franz Klein zum 85. Geburtstag*. Wien: Pollischansky, 2005, 288 s. ISBN 3-85407-060-8, s. 13.

³⁵² DAMA, Hans. *c. d.*, s. 14.

³⁵³ PODLIPNY-HEHN, Annemarie. *Die Deutschen im Banat*. Temeswar: Cosmopolitan Art Verlag, 2010, 60 s. ISBN 978-973-8903-73-9, s. 29

jenci Osy, umístilo Banát pod německou vojenskou správu, pod kterou se nakonec dostali všichni Němci v regionu. Německé nadšení však netrvalo dlouho, jelikož většina z nich byla nucena vstupovat do německých vojenských jednotek a bojovat proti partyzánům. Vzniká zde německá Národní fašistická strana, ovšem většina Němců se údajně proti ní stavěla na odpor. Ve stejném roce byl také velký počet Němců z Banátu deportován do Němci obsazeného Polska za účelem jeho „poněmčení“. Ke konci války jsou Němci jako zrádci vyháněni z domovů a často i zabíjeni. Muži mezi 16–45 lety a ženy mezi 18–30 lety jsou posíláni do Sovětského svazu na nucené práce. Celkový počet těchto mužů byl 75 tisíc, z toho zhruba 7 tisíc se již nikdy nevrátilo.³⁵⁴

Do roku 1950 odchází 25 tisíc Banátských Švábů do zahraničí. Rok 1954 pro zbylou menšinu znamená mírné zlepšení poměrů, navrací se jim část práv, mohou se opět sdružovat, vydávat noviny či slavit své svátky.³⁵⁵ Za dalších jedenáct let se ovšem k vládě dostává rumunský diktátor Nicolae Ceaușescu, což je neštěstí jak pro Rumuny, tak pro Němce. Trpí nedostatkem základních potravin, pohonných hmot a dalších komodit. 16. prosince 1989 propuká v Temešváru revoluce, Ceaușescu je svržen, postaven před soud a následně zastřelen.

Z Rumunska se postupně stává demokratická země, dochází ke zrušení vízové povinnosti s Německem, což vede k masovému exodu Němců z Rumunska do Německa. Po roce 1989 žilo v Rumunsko cca 90 000 Němců, nyní podle posledního sčítání lidu, které proběhlo v roce 2011, něco přes 36 042.³⁵⁶

I přes nízký počet si menšina stále udržuje své tradice, jazyk, zakládá spolky a dokonce také participuje na rumunské politické scéně. V roce 1990 vzniká Demokratické Fórum Banátských Němců (DFBB), které se snaží prosazovat zájmy německé menšiny v Banátu v rumunské politice. DFBB si za hlavní cíl vytyčilo v první řadě hájit zájmy německé menšiny a v poslední době zaznamenává stále větší úspěchy.³⁵⁷

6.13. DEMOGRAFIE

Podle posledního sčítání lidu z roku 2011 žije v Rumunsku 36 042 Němců (0,2 %). Jedná se přibližně o 20 tisíc Němců méně, než tomu bylo při censu v roce 2002. Na druhé straně je však nutné podotknout, že se jedná o čísla zahrnující také Němce ze Sedmihradska, jelikož dostupné statistiky mezi těmito

³⁵⁴ PODLIPNY-HEHN, Annemarie. *Die Deutschen im Banat*. Temeswar: Cosmopolitan Art Verlag, 2010, 60 s. ISBN 978-973-8903-73-9, s. 29.

³⁵⁵ LEBER, Peter-Dietmar. *Die Banater Schwaben*. München: Universitätsdruckerei Dr. C. Wolf & Sohn, 2006, s. 11.

³⁵⁶ PODLIPNY-HEHN, Annemarie. *c. d.*, s. 30–60.

³⁵⁷ ROSER, Thomas. Ein paar Deutsche sind Rumäniens große Hoffnung. *Die Welt* [online]. 2009-09-03 [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.welt.de/politik/article5413600/Ein-paar-Deutsche-sind-Rumaeniens-grosse-Hoffnung.html>>.

skupinami příliš nerozlišují. Po Maďarech, Romech a Ukrajincích se jedná o čtvrtou nejpočetnější menšinu v Rumunsku. Nejvíce Němců (cca 8 500) žije právě v hlavním městě banátského regionu, v Temešváru.

Vesnice, v kterých před 2. světovou válkou žilo často přes 90 % příslušníků této minority, jsou nyní osídleny převážně Rumuny a Romy. Často v nich žije pouze jedna či dvě německé rodiny a to většinou neúplné. Podle našich zkušeností z výzkumu se jedná především o penzisty, kteří se odmítli přestěhovat do měst či po revoluci emigrovat do zahraničí. Jejich potomci žijí převážně v Německu nebo ve větších městech Banátu, kde mají možnost najít lepší ekonomické uplatnění. Dá se zde tedy mluvit o určitém rurálním exodu. Pro srovnání počtu německých obyvatel v banátských vesnicích více pojednává následující tabulka porovnávající počty banátských Němců v roce 1930 a 2002. Z tabulky lze vyčíst, že počet Němců se v banátských vesnicích od roku 1930 snížil až o 98 %, jak je tomu v případě Eichenthalu a vzhledem ke stále klesající tendenci, kterou lze predikovat z dostupných statistických dat lze očekávat, že současný počet Němců na vesnicích je mnohem nižší.

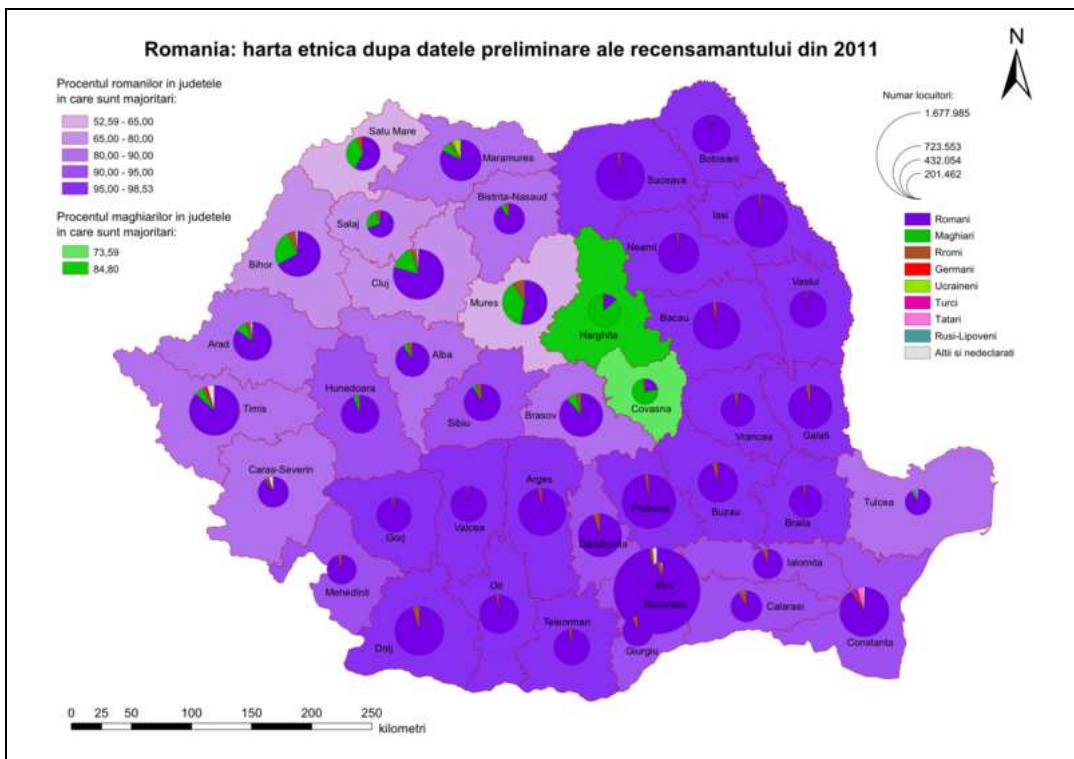
ALBRECHSFLOR	1930	1992
Celkový počet obyv.	1 225	732
z toho Němci	1 206	16
Procentuálně	98,4 %	2,2 %
ALEXANDERHAUSEN		
Celkový počet obyv.	1 854	2 139
Z toho Němci	1 722	84
Procentuálně	92,9 %	3,9 %
BLUMENTHAL		
Celkový počet obyv.	1 212	836
Z toho Němci	1.143	33
Procentuálně	94,3 %	3,9 %
EICHENTHAL		
Celkový počet obyv.	404	394
z toho Němci	397	0
Procentuálně	98,3 %	0,0 %

Tabulka 9. Srovnání počtu německého obyvatelstva v letech 1930 a 1992.

Zdroj: *Einwohnern*. [online]. Kulturraum Banat . [cit. 1. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.kulturraum-banat.de/>>.

Během výzkumu nás místní Rumuni od snahy nalézt příslušníky německé minority často zrazovali. „Všichni Němci, co tady žili, již dávno

emigrovali!“. Němci ve větších městech na druhou stranu neměli představu o němcích žijících na vesnicích. „Tam již žádné Němce nenajdete, žijí tam jen cikáni“. Pokud nám již někdo poradil vesnice s výskytem Němců, často informace nebyla aktuální (údajně fungující německý penzion, v současnosti však již několik let zavřený apod.). Lidé tedy ztrácejí o své menšině přehled. I z tohoto faktu lze vyvodit, že počet Němců se neustále snižuje. Zbývající část sice žije převážně ve větších městech, ovšem marginální počet lze nalézt stále i v některých vesnicích.

Obrázek 62. Rozmístění obyvatelstva v Rumunsku podle etnické příslušnosti (2011).

Převzato z: <<http://www.recensamantromania.ro/istoric/primele-cercetari-demografice/>>.

6.14. ETNICKÁ IDENTITA BANÁTSKÝCH ŠVÁBŮ

Pokud chceme blíže specifikovat problematiku identity u Banátských Švábů, je nutné podotknout, že výsledky z výzkumu nelze generalizovat na celou menšinu. Každý jednotlivec může mít na určení své identity subjektivní pohled, jež bývá ovlivněn mnoha faktory. Identita tedy úzce souvisí s mateřským jazykem, místem, kde člověk vyrůstal, s náboženstvím apod.

Snažili jsme se tedy o alespoň částečné pochopení identity Banátských Švábů. První charakteristikou je pro ně jejich odlišný jazyk, jež si stále udržuje svůj typický dialekt. Příslušníci etnické minority také často navštěvují německé školy, lze zmínit například německé lyceum Nikolase Lenaua v Temešváru či lyceum Adama Müllera Gutenbrünna v Aradu.

Ředitelka aradského gymnázia nám během výzkumu pověděla, že studium v němčině začíná být mezi Rumuny stále populárnější. Vzhledem ke skutečnosti, že zde Němci často investují, Rumuni se znalostí německého jazyka mohou v německých firmách snadno najít uplatnění.

V současné době máme minimum žáků ze švábské menšiny, většina z nich jsou Rumuni. Je to z toho důvodu, že většina Švábů z Banátu již odešla. Naše lyceum je výběrové, vyučuje se zde v německém jazyce a pilní žáci mohou získat stipendium na některé z německých spřízněných vysokých škol.

Jazyk mezi příslušníky minority stále žije a aktivně se, samozřejmě vedle rumunštiny, používá. Dalším z atributů identity je náboženství, jež je římskokatolické. Tím se také odlišují od majoritní společnosti, pravoslavných Rumunů. I když se nám během výzkumu příliš často nestávalo, že by dotazovaní pravidelně navštěvovali kostel, považují se za katolíky, byli ve všech případech pokřtěni a uzavírali mezi sebou sňatky. V poslední době už ale nejsou svatby s Rumuny nijak neobvyklé. Menšina dodržuje katolické svátky, které pojímá také jako možnost setkání s ostatními příslušníky minority. U příležitosti křesťanských svátků se tedy organizují různé slavnosti, které bývají přístupné také Rumunům. Na vesnicích není neobvyklé, že Němci dodržují také některé pravoslavné zvyklosti. Na otázku, jaká jsou národnosti, dotazovaní shodně odpovídali: *Jsmě Němci*. Až v následujících větách specifikaci upřesnili na Banátské Šváby.

Zvyky a tradice

Švábové žili převážně v zemědělských vesnických společenstvích, tedy i zvyky a tradice s touto skutečností značně souvisely. Ve 20. století bohužel především důsledkem válek, nástupu komunismu a postupnému vysídlování začaly švábské tradice ztrácet na významu. Před rokem 1989 byly především náboženské tradice tabu, děti byly vychovávány v ateistickém duchu. Velký vliv na postupné vymizení tradic měl také vývoj informačních médií. Největší dopad

na ztrátu tradic má však demografická situace dané minority spojená s postupným odchodem Němců do zahraničí.³⁵⁸

V následující části si přiblížíme alespoň některé zvyklosti, které se v Banátu dodržovaly a slavily. Některé z nich si drží svojí tradici dodnes (samozřejmě jsou především katolické svátky), ovšem ani ty již nedoprovází takové oslavy, jaké byly v minulosti.

Vepřové hody. Jedním z neodmyslitelných tradic Banátských Švábů patřily vepřové hody. Konaly se v zimě před začátkem adventu. Hodů se zúčastnilo široké příbuzenstvo a sousedstvo, každý se měl podílet na přípravách. Mužům připadla porážka prasete, na kterou se prý vždy řádně posilnili místní pálenkou *raki*. Ženy krájely přísady do klobás, které byly spolu s masem plněny podle maďarského vzoru i paprikou a česnekem, míchaly krev, plnily jitrnice a pekly koláče. Pro děti byly po dvoře poschovávané bonbóny, oříšky či jablka s tím, ať hledají to, co „vypadlo z prasátka“. K večeři se všichni sešli nad ochutnávkou čerstvého vepřového, klobásek a jitrnic. Pila se pálenka a víno, na sváteční tabuli nechyběl podnos s prasečím ocáskem převázaným rozmarýnou.

Masopust. Zahájení masopustu bylo v Banátu spojeno se svátkem Tří Králů. K obědu se obvykle jedly „tříkrálové koblížky“, ve kterých byly ukryty mince různé hodnoty. Kdo našel největší, byl Kašpar, další Melichar a poslední Baltazar. Občas byly používány i jiné, trochu provokativní přezdívky, například císař-král-žebrák, či císař-král-děravé kalhoty. Místo nejmenší mince se často používala fazole nebo knoflík. Poslední masopustní den byl zakončen maškarním bálem.

Velikonoce. Když na Zelený čtvrtek „zvony odletěly do Říma“, nastal v Banátu čas „řehtaček“. Mladí chlapi (10–12 let) chodili třikrát denně kolem vesnice v času modliteb, řehtali řehtačkami, u čehož ještě recitovali různé říkanky. Často se navíc pomazali krémem na boty nebo se různě obvazovali jako při zranění, aby z lidí ze soucitu vymámili více peněz. Na Velikonoční pondělí vyráželi koldovat s různými parfémami především tam, kde žily mladé dívky „na vdávání“. S otázkou „Smíme zalít vaší květinku?“, dívky postříkali parfémem. Pokud dívka obdarovala na oplátku chlapce obarveným vajíčkem, dala mu tím najevo svou náklonnost.

Stavění májky. Stejně jako v Německu a Rakousku, tak i v Banátu stavěli mladí chlapi májku před domem, kde žily dívky „na vdávání“. Májky byly různé barveny a zdobeny, byly symbolem jara, lásky, plodnosti.³⁵⁹

³⁵⁸ GEHL, Hans. *Brauchtum*. [online] Kulturraum-Banat. [cit. 4. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.kulturraum-banat.de/Mundart/Brauchtum/Brauchtum.htm>>.

³⁵⁹ REINHOLZ, Halrun. *c. d.*, s. 8–26.

Zvyky a tradice již neznamenaají v každodenním životě Banátských Švábů to, co v minulosti. I když zde existuje množství spolků, která se snaží folklórní bohatství stále udržovat nebo přímo vzkrísit, minulá desetiletí jej značně negativně poznamenala. Paradoxem je, že folklórní život a s ním spojené oslavy se stahují především do měst, a to nejen těch rumunských. Také v Německu existují spolky původních Banátských Švábů, kteří se snaží tyto tradice udržovat. Z folklóru, který měl původně hlubší význam a důležitost, se stává jakási atrakce, připomínka již skoro zapomenuté minulosti pro mladou generaci. Z vesnic, odkud tyto zvyklosti pocházejí a kam také tematicky náleží (spojitost s půdou, zemědělstvím atd.) skoro vymizely, stejně tak, jako jejich obyvatelstvo.

Během výzkumu jsme se měli možnost o folklórních tradicích pohovořit s třiašedesátiletým Banátským Švábem Hansem žijícím v banátské vesnici Fibiš. Dle Hanse se stále dodržují například vepřové hody či masopust, ovšem již ne v tak početném společenství jako tomu bylo dříve.

Hans. Mám dva známé ve vedlejší vesnici, ve Fibiši se znám s farářem, také Němcem, potom znám pár Němců ve městech... Občas mě navštíví děti z Německa. Když oslavujeme, nesejde se nás již víc než deset.

V původních švábských vesnicích žijí v současnosti převážně Rumuni a Romové, Němci jsou zastoupeni pouze starší generací, která odmítla opustit po revoluci svou domovinu, tak jak to ve většině případů uskutečnili jejich potomci. Tato zbývající starší generace banátských Němců se tedy schází právě k příležitosti různých zabíjaček apod., společně hodují, pijí pálenku a občas dojde i na tradiční písně. Vedle těchto švábských setkání však oslavují s Rumuny také jejich svátky, nehledě na to, zda se jedná o katolické či protestantské. Dá se však předpokládat, že s postupným vymíráním této generace vymřou i poslední zbytky švábských tradic v původních švábských vesnicích.

Svátky či oslavy bývají často spojené s tradičním jídlem. Nejinak tomu bylo v Banátu. Zdejší kuchyně byla ovšem stejně pestrá, jako původ jejích obyvatel. Nalezneme zde tedy recepty ovlivněné nejen kuchyní německou, ale také českou, rakouskou, či balkánskou. Mezi tradiční jídla patří tzv. *Zwetschgenknödel* (*Praumekniedle*), tedy švestkové knedlíky, dále plněné papriky, rajčatová omáčka (*Pardeissoß*), ke které se podávaly vařené brambory či bílý chléb. Na stole se také často objevovalo zelí v různých podobách, ať už kysané nebo například plněné směsí mletého masa a koření.

V rámci výzkumu jsme bohužel neměli možnost ochutnat typicky „švábskou“ kuchyni, a to vzhledem ke skutečnosti, že naši dotazovaní byli především starší muži, jež měli na vaření/úklid najaté rumunské hospodyně, které jim vařily nejčastěji rumunské pokrmy. Z rozhovoru s ředitelkou německého gymnázia v Aradu či ředitelkou domu Adama Müllera G. v Temešváru však vyplynulo, že recepty zapomenuty nebyly. I když jsou obě dotazované hodně ovlivněny rumunskou kuchyní, stále vaří i typicky švábská jídla.

Doma vařím to, co mě naučila moje matka, tedy švábskou kuchyni. Rumunská jídla však umím vařit také, vyměňujeme si recepty s kamarádkami.

V Temešváru je také možné tyto jídla ochutnat v místní německé restauraci.

Obrázek 63. Švábské špecle.

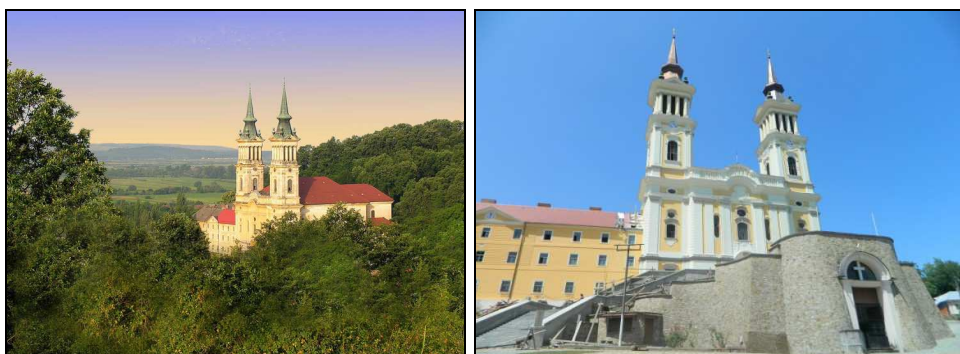
Převzato z: <<http://www.schwaebische.de>>.

Náboženství

Na rozdíl od Sedmihradských Sasů, jež se hlásí převážně k protestantismu, Banátští Švábové jsou ve většině případů katolíci. Podle Riesera je v Rumunsku okolo 10 % katolíků, vedle Němců jimi jsou také Maďaři, někteří Bulhaři či Češi.³⁶⁰ Pravoslavné rumunské kostely stojí ve švábských vesnicích a městech nedaleko od kostelů katolických. Na rozdíl od pravoslavných jsou ale ve většině případů v mnohem lepším stavu a často po nedávných rekonstrukcích, což je opět způsobeno německou/rakouskou iniciativou a různými projekty na jejich obnovu.

³⁶⁰ RIESER, Hans-Heinrich. *Das rumänische Banat: eine multikulturelle Region im Umbruch*. Stuttgart: Thorbecke, 2001. ISBN 3-7995-2510-6., s. 160.

Jedním z nejimpozantnějších katolických památek je dozajista bazilika Maria Radna, jež se nachází přibližně 30 km východně od města Arad. Bazilice byl roku 1992 přiznán papežem Janem Pavlem II. titul „Bazilika minor“, čímž nabyla na svém náboženském významu. V roce 2015 zde byla dokončena rozsáhlá rekonstrukce financovaná z evropských fondů. Baziliku lze brát také jako jakýsi symbol multikulturalismu Banátu, v srpnu 2015 se zde konala bohoslužba dokonce v sedmi jazycích.³⁶¹

Obrázek 64, 65. Maria Radna (Mănăstirea Maria Radna).

Zdroj: <<http://www.dozadebine.ro/arad-manastirea-maria-radna/>> a <<http://www.cartim.ro/basilcamaria-radna-un-loc-de-pelerinaj/>>.

Další z významných katolických památek je barokní kostel, tzv. Domkirche v Temešváru, jež je stále dle ředitelky *AMG Haus* centrem setkávání místních katolíků. Kostel opět prošel rozsáhlou rekonstrukcí v roce 2005.

Vedle římsko-katolického vyznání a s ním spojených dodržování církevních svátků a obřadů se však Banátští Švábové nebránili i dalším duchovním praktikám. Jednalo o různé druhy magie, ať už o věštění budoucnosti, obranné talismany či různá kouzla na podporu plodnosti.³⁶²

Jak potvrdil i terénní výzkum, Banátští Švábové (ve vesnických oblastech) věří na různé věštby a používají obranná kouzla proti zlým mocnostem i v současné době. Během rozhovoru s Hansem ve vesnici Fibiš do jeho domu vstoupil pravoslavný kněz (Hans byl katolík), který dům vysvětil svěcenou vodou, vrbovou větvičkou a různým zařikáváním. Hans nám situaci vysvětlil tím, že je sice katolík, ale že se nebrání žádnému náboženství, které ho může nějakým způsobem ochránit.

³⁶¹ *Basilica Maria Radna* [online]. [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.mariaradna.com/en/>>.

³⁶² GEHL, Hans. *Volks glauben – Aberglauben. Hintergrundinformationen zu Banater volkskundlichen Überlieferungen*. [online] Kulturraum-Banat. [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.kulturraum-banat.de/Mundart/Brauchtum/Volks glauben.htm>>.

Obrázek 66. Hans (uprostřed) jako kmotr během křtu v katolickém kostele.

Jazyk

První němečtí příchozí mluvili především švábsko-alemánskými jazykovými dialekty. Navzdory relativně krátkému spolužití německy mluvících obyvatel pocházejících z různých oblastí Německa, ale Rakouska a Švýcarska, jejichž obyvatelé si s sebou přinesli své různorodé dialekty a slang, dosáhl Banát postupem času relativně jednotné jazykové formy.

Jako tzv. *lingua franca* platila a platí v Banátu rýnská falčtina, do níž se sloučily veškeré další dialekty (švábština, bavorština...). Fonetická rozmanitost je stále patrná, ovšem přesto je možné hovořit o poměrně jednotném banátském dialektu.³⁶³

V následující části poukážeme na různorodost daných dialektů, jež bylo možné v Banátu zaslechnout. Originální věta v *Hochdeutsch* (spisovné verzi němčiny) zní: *Es hört gleich auf zu schneien, dann Wird das Wetter wieder besser.* (Jakmile přestane sněžit, počasí bude zase lepší). Její odlišné znění napříč švábskými vesnicemi je následující:

³⁶³ ALTEREOVÁ, Adéla. *Deutsche Sprachinseln In Rumänien: The german language islands in Romania.* Olomouc, 2007, s. 22.

- Falcky: Es Hort gle uff zu schneje, no get's Wedder widder beder (vesnice Bogarosch).
- Moselfränkisch – westpfälzisch: 'S hiert glei uff zu schnieje, no get's Wätter nommal beder (vesnice Lenausheim).
- Moselfränkisch-pfalzisch: Es heärt glei uff zu schneiwe, no wärd's Wädde widrum beder. (Glogowatz).
- Hessisch-odenwäldisch: Es heärt glei uff zu schneiche, not Word des Wedder widde besse (Gutenbrunn).
- Südfrankisch: 'S härt glei uff zu schneiwe, no Word 's Wädde widrum beder (Glogowatz).
- Ostfränkisch: Es härt reich auf zu schneie, no wäd as Wätta wiede besse wäan (Matscha).
- Hochalemannisch: Äs hert glie uff mit schneie, un nomm wärd's Wetter widdr beder (Saderlach).
- Nordbayerisch: Bol heart's zen schneem auf, un nochend wird's Weedr widde besse (Weidental).
- Bayerisch-österreichisch: Es häet reich auf zu schnee, un dann wäd es Wette wiede besse wän (Steierdorf).³⁶⁴

Většina z dialektů se liší od ostatních jazykovou výslovností, v některých případech se však mění i jednotlivá slova či slovosled (např. u severní bavorštiny). Zajímavé je, že v některých vesnicích se dalo vedle sebe nalézt více dialektů, jak tomu bylo např. v případě vesnice Glogowatz.

Během výzkumu jsme se ptali také na samotné dialekty, jak si mezi sebou jednotlivé skupiny rozumí. Ve školách se učí Hochdeutsch, tudíž by neměl být problém se oficiální formou německého jazyka kdekoliv domluvit. Tak s námi mluvili také povětšinou německy mluvící lidé ve městech.

Na vesnicích již bylo možné slyšet i zmíněné dialekty, porozumění přestávalo být jednoduché. Dotazovaní si často nemohli vzpomenout na vhodný název daného slova v Hochdeutsch. Na vesnicích se tedy nářečí používají stále mnohem více než ve městech – tento fakt je však dán především vzděláním, které je povětšinou základní (žije zde starší generace), tudíž i jazyk býval osvojen především ze svého okolí a nebylo nutné učit se jeho oficiální formu.

.....
³⁶⁴ LEBER, Peter-Dietmar. *Die Banater Schwaben*. München: Universitätsdruckerei Dr. C. Wolf & Sohn, 2006, s. 21–22.

6.15. SPOLKY A SDRUŽENÍ

Především kvůli revoluci, která se v Temešváru odehrála 16.–17. 12. 1989, se definitivně zhroutil Ceaușescův režim. V této době žilo v Banátu okolo 90 tisíc Němců. Po otevření hranic ovšem bezmála $\frac{3}{4}$ z nich odešly do zahraničí.³⁶⁵

28. 12. 1989 vzniká důležitá organizace mající vliv na budoucí život Banátských Švábů, a tou je Německé demokratické fórum Němců v Rumunsku (*Demokratische Forum der Deutschen in Rumänien*). Toto fórum si dalo za své cíle především upevnění a rozvoj etnicko-kulturní identity německé menšiny, jež by mělo docílit politickou, kulturní a sociální aktivitou.

Postupem času vzniklo také několik nadací, přičemž první byla Nadace pro mezinárodní kooperaci Banatia (*Die Stiftung für Internationale Kooperation Banatia*). Tato organizace měla za úkol především podporu ochodu, průmyslu a zemědělství, a to v první řadě poskytováním bezúročných půjček. Tímto způsobem tedy přispěla k rozvoji regionu a k vytvoření nových pracovních míst.³⁶⁶

Z této nadace v roce 1996 vznikla Nadace Stephana Jägera³⁶⁷ (*Stefan-Jäger-Stiftung*), jež má za úkol především podporu vzdělání. Nadace uděluje stipendia sociálně slabším a také jednou za rok uděluje cenu tomu, kdo se významně přičiní o podporu kultury či rozšíření německého jazyka v Banátu.³⁶⁸

Další organizací, která sdružuje především mladou generaci, je organizace Německé Fórum banátské mládeže (*Deutsches Forum der Banater Jugend*). Členové organizují semináře, zájezdy a různé kulturní akce. Na jejich facebookových stránkách se lze dočíst o jejich uplynulých či nastávajících aktivitách.

V roce 1991 vzniká Nadace pro mezinárodní spolupráci *Banatia*, která je aktivní dodnes. V rámci své činnosti pomohla financovat přes 1000 projektů v zemědělství, službách, podporuje především malé a střední podnikatele. Prostředky na její činnost se jí dostávají hlavně z německého rozpočtu. V roce 1996 vzniká nadace Stefana Jägera pro podporu vzdělání a rozvoj kultury. Nadace umožňuje například získání stipendia pro studium v německy mluvících zemích, zejména na univerzitách v Rakousku. Organizuje také různé vzdělávací semináře, například pro zájemce o studium žurnalistiky. Sponzoruje také různé volnočasové aktivity pro mládež, jako jsou letní tábory, různé výlety a sportovní utkání.³⁶⁹

³⁶⁵ PODLIPNY-HEHN, Annemarie. c. d., s. 41.

³⁶⁶ *FBCI/BVIK BANATIA* [online]. [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.banatia.ro/>>.

³⁶⁷ Stephan Jäger (1877–1962) byl významný malíř narozený v Hatzfeldu, v rámci své umělecké tvorby zprostředkovával především život podunajských Švábů.³

³⁶⁸ SUR, Iulia. Araderin bekommt Stefan-Jäger-Jugendförderpreis: Pflege der deutschen Sprache, Kultur und Brauchtums gewürdigt. [online] *Allgemeine Deutsche Zeitung*, 10. 6. 2015 [cit. 2. 11. 2015].

Dostupné z: <<http://www.adz.ro/banater-zeitung/artikel-banater-zeitung/artikel/araderin-bekommt-stefan-jaeger-jugendfoerderpreis/>>.

³⁶⁹ PODLIPNY-HEHN, Annemarie. c. d., s. 44.

V Banátu existuje také několik aktivně činných folklórních organizací. K těm nejznámějším se řadí taneční skupina lidových tanců *Banater Rosmarein* založená v roce 1992 v Temešváru. Snaží se zachovat nejen folklórní tance, ale lidové písně a zvyky. V současné době má skupina 80 aktivních členů v rozmezí od osmi do třiceti pěti let. Jméno *Rosmarein* znamená v překladu název rostliny rozmarýny, která je spojená se všemi důležitými švábskými svátky a tradicemi.³⁷⁰ Banater Rosmarein není jedinou folklórní skupinou. Další je možné nalézt v Aradu, obcích Reschitza, Orawitza či Grossankt Nikolaus.

Po revoluci vznikla nejen spousta folklórních skupin, ale například Literární kroužek *Die Stafette* pod vedením Annemarie Podlipny-Hehm, která je autorkou publikací o Banátu a jeho historii. V roce 1991 byl založen pěvecký sbor *Franz Stürmer Chor*, který je aktivní dodnes.³⁷¹

Od roku 1997 zde existuje také komorní orchestr *Banater Bergland Trio* (akordeon a dvoje housle). Umělcům je nyní již přes 70 let, ovšem přes svůj pokročilý věk stále koncertují. Repertoárem jsou věrni banátské švábské lidové hudbě³⁷², jejíž obsah je možné si přiblížit na následující ukázce písně z roku 1870. Podle ní jsou hlavními vlastnostmi Banátských Švábů síla, zdraví, pracovitost, spořivost a neústupnost.

Mir sin Banater Schwoweleit

*Mir sin Banater Schwoweleit,
Sin stolz auf unser Stamm,
Uns schaadt ke Hitz und aa ke Kält,
Sin gsund und stark und stramm.
Mir sin scheen brav die ganze Wuch,
Sin sparsam und gar gscheid,
Am Suntaa werd' sins Wirthaus gang,
Dart git's aa dummi Streich.*

Po revoluci vznikl také Spolek deportovaných Němců do SSSR. Tento spolek dosáhl již v roce 1990 vzniku oprávněného nároku na dodatečnou měsíční rentu pro všechny dosud žijící deportované osoby do Ruska po druhé světové válce. Renta se vyměřuje dle doby trvání nucených prací. Na základě stejného zákona nemusí platit za místní dopravu v obci Rešice (Reșița / Reschitz) a jejich přibuz-

³⁷⁰ *Banater Rosmarein* [online]. [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.rosmarein.ro/index-de.htm>>.

³⁷¹ Franz Stürmer Chor. [online]. Demokratisches Forum der Banater Berglanddeutschen. [cit. 1. 11. 2015]. Dostupný z: <<http://www.dfbb.ro/home.php?id=a8b4c1de&adm=>>>.

³⁷² Banater Bergland Trio. *Demokratisches Forum der Banater Berglanddeutschen* [online]. [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.dfbb.ro/home.php?id=a8b5c1de>>.

ní jsou osvobozeny od nákladů na pohřby. V roce 2010 žilo v Banátu 112 těchto Němců, a z toho 52 právě v obci Rešice.³⁷³

Důležitou úlohu v kulturním životě Banátských Švábů hraje *Adam Müller Guttenbrunn Haus (AMG Haus)* založený roku 1994 v Temešváru, který většinu výše zmíněných organizací a spolků zaštiťuje. Jedná se o kulturní centrum všech banátských Němců, jehož funkce a aktivity jsou následující:³⁷⁴

- zastřešuje spolek Folklórních tanců *Banater Rosmerein*
- zastřešuje taneční kroužek *Bunter Herbstreigen*
- pomáhá zprostředkovávat studentům stipendia do zahraničí
- nachází se zde Německá národní knihovna Temešvár
- půlka domu funguje jako dům s pečovatelskou službou
- *AMG Haus* organizuje různé festivaly, představení a výstavy
- pořádá sympozia, přednášky a konference
- prezentuje knihy od banátských autorů a své vlastní publikace
- pořádají se v něm zasedání nadací

Během výzkumu jsme *AMG Haus* několikrát navštívily a uskutečnily několik rozhovorů s ředitelkou Edith Singer. Narodila se v Banátu německým rodičům, celý život pracovala jako učitelka německého jazyka a nyní působí ve funkci ředitelky *AMG Haus*. Její dcera je učitelkou v německé školce, přesto podotýká, že také v její rodině se objevuje tendence migrace do Německa. Již několik let v Německu žije a pracuje její manžel a dcera o přestěhování začíná také uvažovat. Edith sama však do Německa nechce, podle jejích slov je pro ni její místo v Temešváru. Mladé generace má však podle ní naději na větší uplatnění v Německu, z toho důvodu úspěšným studentům zprostředkovává různá zahraniční stipendia. Z rozhovoru vyplynulo, že je na svou německou menšinu velmi hrdá, a to především proto, jakým způsobem oblast Banátu dokázali Němci ekonomicky a kulturně pozdvihnout. Podle jejích slov mají Němci s Rumuny velice dobré vztahy, mj. z toho důvodu, že ve větších městech Rumunská často značně investují, čímž vytvářejí nová pracovní místa.

Určitý respekt k Němcům nám potvrdila také místní rumunská studentka:

Wázím si Němců hlavně za to, že i přes jejich nízký počet udržují své tradice a kulturu stále při životě.

³⁷³ Russlanddeportation der Rumäniendeutschen. [online]. Demokratisches Forum der Banater Berglanddeutschen. [cit. 1. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.dfb.ro/home.php?id=a1b13c1de&adm=>>>.

³⁷⁴ *Banater Rosmerein*. [online] [cit. 1. 11. 2015]. Dostupný z: <<http://www.rosmarein.ro/pages-de/amg.htm>>.

Obrázek 67. Nikolas Lenau Lyzeum.

Obrázek 68. Maibaumfest.

6.16. SOUČASNÉ RUMUNSKO-NĚMECKÉ VZTAHY

Vztahy mezi Němci a Rumuny jsou podle slov Švábů, s kterými byly vedeny rozhovory, na velmi dobré úrovni. Rumuni by prý dle slov dotazovaných měli být vděční Švábům za kulturní a ekonomické pozvednutí regionu. Vzhledem k tomu, že švábští obyvatelé díky různým grantům a výhodám plynoucím z Německa bývají zajištěnější, často jsou to oni, kteří vlastní výrobní prostředky a Rumuny zaměstnávají.

Situace na vesnicích bývá podobná, což bylo vidět například ve Fibiši. Dotazovaný Hans vlastnil veškeré polnosti kolem vesnice a zaměstnával místní obyvatelstvo. Podobná situace je prý i v ostatních vesnicích. Kvůli tomuto faktu proto nevidíme tyto vztahy příliš ideálně, hlavně z pozice Rumunů. Jakási nadřazenost německé minority je zřejmá.

Ve městech je situace jiná, možnosti jsou zde vyrovnanější. Z rozhovorů s rumunskými obyvateli vyplynulo, že německou menšinu obdivují za její pracovitost a schopnost zachovat si po dlouhou dobu svou identitu.

Mezi rumunským obyvatelstvem lze pozorovat zájem o studium němčiny, často bývá upřednostňována před angličtinou. Vztahy mezi Rumuny a Němci jsou hodně ovlivněny ekonomickým faktorem, Rumuni z přítomnosti dané menšiny spíše těží, než že by jim byla na obtíž. Díky investicím z různých fondů a nadacím dochází k rekonstrukcím kulturních památek.

Vztahy mezi Rumuny a Němci je možné označit jako dobré, pro Rumuny z těchto vazeb plyne množství výhod, jako již zmíněná stipendia, různé granty či pracovní příležitosti.

6.17. ZÁVĚR

Švábové z banátského regionu velice rychle mizí, a proto bylo složité jejich menšinu do detailů zmapovat. Sčítání lidu neposkytuje také příliš podrobné údaje, jelikož v číslech spojuje západní saskou a banátskou švábskou menšinu. Odhadem lze říci, že švábského obyvatelstva žije v současné době v Banátu přibližně 10 tisíc, z toho okolo devíti tisíc v hlavním městě Banátu, Temešváru.

Emigrací do Německa mizí mezi švábským obyvatelstvem sociální vazby, komunikace je zprerhávána. Sdružují se především ve městech, během organizovaných akcí Německým fórem. Na vesnicích žije většinou pouze starší generace, která nechtěla opustit život, na který byla zvyklá, ovšem mladá generace se ve většině případů odstěhovala buď do rumunských měst, nebo do Německa, protože na vesnicích často nenachází uplatnění. V následujících letech se tedy dá očekávat úplné vymizení švábského obyvatelstva minimálně z banátských vesnic.

Banátská Švábové si však po staletí až do současnosti dokázali zachovat svou identitu – jazyk, tradice a náboženství. Přesto se nedá říct, že by rumunskou

kulturou zůstali zcela nedotčeni. Je možné se setkat například s přejímáním pravoslavných obřadů, i když se dotyční Švábové považují za katolíky.

Co se rumunsko-německých vztahů týká, dají se označit jako bezkonfliktní. Jisté problémy může činit odlišné ekonomické zajištění Švábů, jež bývá často na vyšší úrovni než u rumunského obyvatelstva. Z tohoto faktu ovšem Rumuni spíše těží – dostává se jim možnosti práce, stipendií atd. Mnoho z nich se učí německy za účelem práce v německé firmě nebo přímo odstěhováním se do Německa.

U Banátských Švábů je do značné míry obdivuhodné, jak si i přes jejich klesající počet dokázali udržet svou identitu. Snaha o zachování jejich kultury se projevuje především v aktivní účasti na různých kulturních akcích, založením hudebních nebo divadelních spolků a to nejen za podpory současného švábského obyvatelstva v Banátu, ale také za podpory Švábů, kteří se odstěhovali do Německa a svou menšinu v Rumunsku především finančně podporují.

7. NĚMCI V BÝVALÉ JUGOSLÁVII

7.1. ÚVOD

Hovoříme-li o Němcích v bývalé Jugoslávii, pak přívlastek „bývalý“ se netýká jen zaniklé Jugoslávie, ale do určité míry se týká i německé menšiny. Podobně jako v mnoha zemích Evropy došlo i v Jugoslávii (na území dnešních nástupnických států Srbska, Chorvatska, Slovinska a Bosny a Hercegoviny) k téměř úplnému zániku německé menšiny vysídlením Němců po 2. světové válce a také jejich následným vystěhovalectvím.

Němci žijící na území bývalé Jugoslávie nebyli geograficky příliš jednotnou skupinou a žili v několika rozptýlených oblastech, kde ovšem tvořili velmi významnou část obyvatelstva. Pojem jugoslávští Němci se vytvářel postupně, protože na území bývalé Jugoslávie žila celá řada německojazyčných skupin – kromě Němců (a po 2. světové válce i Rakušanů, kteří se začali zvláště vyčleňovat například ve Slovinsku) zde byly velmi svěbytné skupiny Dunajských Švábů (ovlivněných společným soužitím s Maďary, Chorvaty, Srby nebo Čechy v etnicky pestrých oblastech) nebo Němců z Kočevje.

Na některých místech se už můžeme setkat jen se stopami, které upomínají na německé osídlení dané oblasti, jinde byly i poslední památky (kostely, kapličky, Boží muka) připomínající život německých osadníků poměrně důsledně odstraněny. Přesto se ale i v nástupnických státech bývalé Jugoslávie můžeme ještě setkat s původním německým obyvatelstvem, nebo alespoň těmi, kteří si jsou vědomi svého německého původu a nechtějí ztratit tuto část etnické a v mnoha případech osobní identity.

Tato kapitola má přinést základní přehled o hlavních migračních vlnách německojazyčného obyvatelstva na území bývalé Jugoslávie, popisu vytváření souvislého osídlení a významu německých kolonistů pro danou oblast. Pro pochopení současného stavu německé menšiny jsou zmíněny události v souvislosti s 2. světovou válkou, vysídlením Němců a dobrovolnými odchody Němců do Německa.

7.2. LITERÁRNÍ REŠERŠE

Německými menšinami se systematicky zabývali již od 19. století především němečtí vědci – jejich zájem se zaměřoval na počty příslušníků těchto menšin, soužití s okolním obyvatelstvem, jejich jazykem a ve velké míře také materiální kulturou. Jako příklad je možné uvést publikaci Adolfa Schmidla *Das Kai-*

*serthum Oesterreich*³⁷⁵ nebo detailní popis gramatiky jazyka Němců v Kočevje od Hanse Tschinkela³⁷⁶.

Adolf Bastian poukazuje na etnicky pestrý původ německojazyčných přistěhovalců do Uher a také na vytvoření jednotného etnonyma – Švábové. Zároveň popisuje germanizaci frankofonních osadníků (kteří přišli společně s Němci) v Banátu.³⁷⁷

Historické práce zasazují německou kolonizaci do hospodářského rámce (odchod kvůli hospodářským těžkostem a válečnému nebezpečí do oblastí buď zcela neosídlených, nebo zničených Turky) a většinou se zaměřují na příchod osídlenců do Uher, počáteční těžkosti kolonistů a následný hospodářský rozvoj regionu.³⁷⁸ Kromě obecných informací o organizaci kolonizace a příchodu prvních kolonistů máme i z tohoto období (18. století) k dispozici údaje z tzv. malé historie. Například Gottfried Stemmer³⁷⁹ zpracoval osobní a obecní kroniky a matriky, které se týkaly příchodu jeho předků ze Švábska do Uher, a pak sám také tuto cestu po stopách prvních kolonistů absolvoval.

Autorem obsáhlé přehledové studie zabírající se národnostními menšinami v zemích východní Evropy je Stephan Horak³⁸⁰, který se kromě jugoslávských Němců obsáhle věnuje i dalším menšinám, které se ocitly po vzniku Jugoslávie v jednom státě.

V poválečné literatuře se opět objevuje etnologická literatura zachycující folklor a zvyky především Dunajských Švábů. Výzkumy nebývají zaměřené jen na určitou geografickou oblast (například jugoslávských Němců), ale spíše na etnickou skupinu (Dunajských Švábů).³⁸¹ Literaturu Dunajských Švábů obsírně zpracovává Anton Scherer³⁸², který kromě vzpomínkové literatury, poezie i pró-

³⁷⁵ SCHMIDL, Adolph. *Das Kaiserthum Oesterreich*. Stuttgart: I. Scheible's Buchhandlung, 1839.

³⁷⁶ TSCHINKEL, Hans. *Grammatik der Gottscheer Mundart*. 320 s. Halle: Verlag von Max Niemeyer, 1908.

³⁷⁷ BASTIAN, Adolf. *Ethnologische Forschungen*. Erster Band. Jena: Hermann Costenoble, 1871, s. 76, 77.

³⁷⁸ Například KEINDL, Raimund Friedrich. *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern* Gotha: Friedrich Andreas Perthes, 1911; BOGNAR, Andrija. *The status of Hungarians in Vojvodina from 1918 to 1995*. [online] University of Zagreb. [cit. 16. 12. 2015] Dostupné z: <<http://hic.hr/books/seeurope/011e-bognar.htm>>; DAMMANG, Andreas. *Die deutsche Landwirtschaft im Banat und in der Batschka*. Vol. 1. E. Reinhardt, 1931.

³⁷⁹ STEMMER, Gottfried. *Reise in das Ungarland; in den Spuren meiner Ahnen*. [online] Donauschwaben in den USA. [cit. 16. 12. 2015] Dostupné z: <http://donauschwaben-usa.org/reise_in_das_ungarland_gottfried_stemmer.htm>.

³⁸⁰ HORAK, Stephan M. a Richard BLANKÉ. *Eastern European national minorities, 1919–1980: a handbook*. Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1985, xv, 353 s. ISBN 08-728-7416-8.

³⁸¹ Například SCHAFF, Karlheinz. *Das Volkslied der Donauschwaben. Handbuch des Volksliedes*, 1975, 2, s. 199–219; SCHALLER, Anna Katharina. *Singgewohnheiten und Liedvortrag bei den Schwaben in Südungarn*. Verlag der Musikalienhandlung KD Wagner, 1988. Vydané německé písně (včetně písní Dunajských Švábů) na hudebních nosičích analyzuje například publikace SALMEN, Walter. *Deutsche Volkslieder auf Schallplatten. Die Musikforschung*, 1962, s. 270–273.

³⁸² SCHERER, Anton. *Geschichte der donauschwäbischen Literatur von 1848 bis 2000*. Verl. der Donauschwäb. Kulturstiftung, 2003. ISBN 978-3-926276-51-3.

zy předkládá i ukázky literatury ovlivněné komunistickou ideologií po roce 1945.

Mezi autory zabývající se problematikou německého osídlení na území bývalé Jugoslávie patří v mnoha případech sami příslušníci této skupiny. Někteří z nich publikovali biografické a vzpomínkové příběhy, které jsou velmi cenným zdrojem informací, i když někdy velmi subjektivním (což ale rozhodně nemusí být na škodu). Pro část příslušníků nebo potomků německé minority je shromažďování těchto vzpomínkových materiálů dlouhodobým koníčkem, část z nich jsou i historici. Nejvíce vzpomínkové literatury existuje k událostem spojenými s 2. světovou válkou a nuceným vysídlením – Heinrich Wittine³⁸³ popisuje Německem nařízené nucené vysídlení německého obyvatelstva během války, přestěhování do oblasti, ze které byli krátce předtím vysídleni Slovinci a život v jugoslávském koncentračním táboře po skončení války. Franz Hutterer³⁸⁴ vidí zvláštní analogii mezi vysídlením Srbů z Chorvatska během jugoslávské občanské války v 90. letech 20. století a vysídlením Švábů po 2. světové válce.

7.3. NĚMCI VE SLOVINSKU

Nejstarší německé osídlení na území bývalé Jugoslávie se nacházelo ve slovinském Kočevje, specifické oblasti s mnohasetletou německou tradicí. Tito Němci byli potomci osadníků již ze 14. století. Německy mluvící obyvatelstvo sem začalo přicházet už od 14. století, ale kvůli své specifické kultuře se často spíše než za Němce považovali za Kočébry (Gottscheberer), jejichž zaměstnáním byl často podomní obchod.

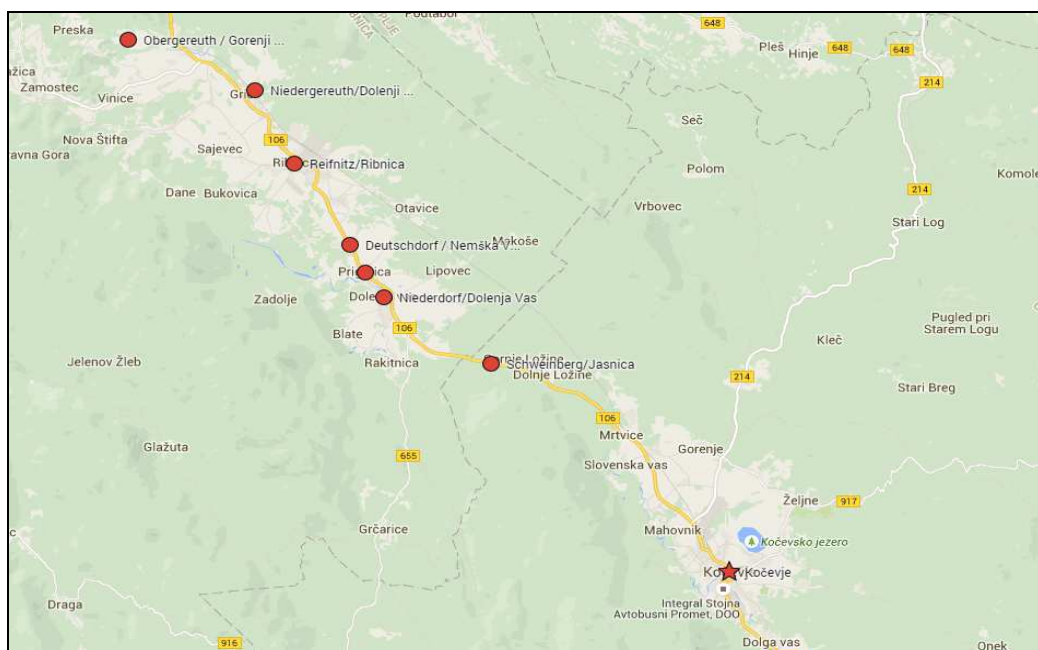
V době kolonizace Kočevje byl centrem oblasti hrad Reifnitz. Lidé z Reifnitzu se od okolních Slovinců lišili svérázným dialektem. Zároveň byli vyhlášeni mimořádnou dovedností, s kterou vyráběli po staletí kola, lopaty, hrábě, sněžnice a jiné výrobky ze dřeva. Cesta za Reifnitzem vede k dalším obcím, které byly dříve také německé – Ober- a Niedergereuth, Deutschdorf, Niederdorf, Büchelsdorf a ve Schweinbergu dosahuje na hranice dřívějšího vévodství, později soudního okresu Gottschee (Kočevje).

*Zde začínala německojazyčná oblast. Vesnice po obou stranách vesnice jsou: Loschin, Kofiern (Skopice), Windischdorf, Mitterdorf. Pak je už město Kočevje.*³⁸⁵

³⁸³ WITTINE, Heinrich. Vier Monate im Sammellager Sterntal. *Gottschee. Die ehemalige deutsche Sprachinsel.* (4–5) 1993/94.

³⁸⁴ HUTTERER, Franz. *Castles and internment camps.* [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit (Друштво за српско-немачку сарадњу). [cit. 14. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.webcitation.org/6eQx8EfFr>>.

³⁸⁵ HAUFFEN, Adolf. *Die deutsche Sprachinsel Gottschee.* Graz: K. K. Universitäts-Buchdruckerei und Verlags-Buchhandlung STYRIA, 1895, s. 17.

Obrázek 69. Okolí Reifnitzu a Kočevje.

Mapový podklad: Mapy Google.

Historie německé kolonizace v Kočevje

Hrabství Kočevje (Gottschee) bylo kolonizováno kolem roku 1300 korutanskými hrabaty z Ortenburgu, kteří zvali osadníky z Korutan a Tyrol a další kolonisty, kteří přišli z rakouských a německých diecézí Salcburk, Brixen, a Freising. Osadníci přišli do liduprázdné oblasti s hlubokými lesy, kde postupně vytvořili města a venkovské obce.

Oblast Dolního Kraňska (Herzogtum Krain), ve kterém se nacházelo Kočevje, byla důležitým místem Svaté říše římské, a proto zde bylo vystavěno mnoho významných hradů a opevnění.

V roce 1350 císař umožnil příchod 300 rodinám z Durynska v Německu, a tato skupina vytvořila základ populace oblasti Kočevje jako německojazyčného ostrova v místech většinou obývaných Slovinci.

V roce 1471 obdrželo Kočevje městská práva a městskou pečeť. V roce 1770 nařídila Marie Terezie zjistit počet všech mužů, aby mohli být povoláni do rakouské armády. V tomtéž roce byl proveden soupis všech městských i venkovských obytných domů.³⁸⁶

³⁸⁶ *Brief History of Gottschee*. [online] Gottscheer Heritage and Genealogy Association. [cit. 20. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.gottschee.org/history.html>>.

Kočevje (Gottschee) jako centrum celé oblasti nazývali místní jednoduše „město“, protože označení „Gottschee“ ('s Gofscheah nebo 's Gotscheabarlont) znamená název celého jazykového ostrova, vévodství Gottschee. Výraz *Gottschee* ovšem poprvé začali používat cizinci mimo Kočevje. Téměř výhradně němečtí obyvatelé Kočevje (Gottschee) se označovali jako „Gottschee“ (Gotscheabare), na rozdíl od „Krainer“ (obyvatelé Kranje), jak označovali jejich slovinské sousedy.³⁸⁷

S odlehlostí jednotlivých osad byla spojena i určitá starobylost, kterou popisovali Němci i na začátku 19. století:

Gottscheer zůstali věrni svým starým kostýmům, především bílé barvy. Muži mají krátkou spodní vestu a široké kalhoty z hrubého bílého plátna, přes které nosí podle vlašského způsobu v pase mírně převislou košili. Kolem těla nosí pás z modré vlny nebo kůže. Hlavu pokrývá kulatý klobouk. Ženy chodí v létě často jen v košili se zástěrou a modrým vlněným pásem, v zimě si ještě oblékají těsné šaty bez rukávů, rovněž s vlněným pásem; nosí punčochy a boty. Muži i ženy zřídka chodí bez hole.

*V Kočevje při svatbě jede ženich se svými společníky k nevěstě, položí před ní džbánek vína a po vypití ho rozbíjí. Pak jde celý průvod do kostela.*³⁸⁸

Specifický jazyk (dialekt němčiny) obyvatel Kočevje zaznamenávali mnozí němečtí jazykovedci, kteří tuto německojazyčnou oblast vůbec nepovažovali za jednotnou a ukazovali, že v různých údolích jsou jednotlivé dialekty odlišné, přestože se mohou považovat za jeden jazyk. Na začátku 19. století považovali sami Němci tuto mluvu za velmi těžko srozumitelnou, plnou zastaralých slov a obrátů.

Srovnání modlitby *Otčenáš* v dialektu Kočevje a spisovné němčiny:

Gottschee (r. 1839)³⁸⁹

Německy (katolická podoba z roku 1930):

Vuter inser, der du bischt im Himbel,
geheiliget siht dein Nuhmen,
zue kume insch dein Reich;
Dain Bille geschahen, bie in Himbel
alsho auch auef Jerden!
Gieb insch heint insher taiglaines
Bruat;

Vater unser, der Du bist im Him-
mel, geheiligt werde Dein Name;
zu uns komme Dein Reich;
Dein Wille geschehe, wie im Himmel,
also auch auf Erden!
Unser tägliches Brot gib uns heute;

³⁸⁷ HAUFFEN, Adolf. *Die deutsche Sprachinsel Gottschee*. Graz: K. K. Universitäts-Buchdruckerei und Verlags-Buchhandlung STYRIA, 1895.

³⁸⁸ SCHMIDL, Adolph. *Das Kaiserthum Oesterreich*. Stuttgart: I. Scheible's Buchhandlung, 1839, s. 68, 76.

³⁸⁹ SCHMIDL, Adolph. *Das Kaiserthum Oesterreich*. Stuttgart: I. Scheible's Buchhandlung, 1839, s. 63.

und vergieb insh inshere Schulden, alsh auch bier vergaben inshern Schuldigiarn; und führ insh ette in die Vershuehung shouder erliashe insh von dan Uiblan. Amen.	und vergib uns unsere Schuld, wie auch wir vergeben unsern Schuldigern; und führe uns nicht in Versuchung, sondern erlöse uns von dem Übel. Amen.

Jako další ukázkou toho, jak se jazyk obyvatel oblasti Kočevje lišil, nebo podobal němčině, lze uvést časování základního slovesa *být – sein – žain*.³⁹⁰

	být	sein	žain
1.	jsem	bin	pin
2.	jsi	bist	pišt
3.	je	ist	išt
1.	jsme	sind	žaimb
2.	jste	seid	žait
3.	jsou	sind	hent

Pro obyvatele Kočevje byl typický podomní obchod, kterým si přivydělávali – podomní obchodníci své zboží nosili v koši zavěšeném na krku. Povolení provozovat podomní obchod získali v roce 1492 od císaře Bedřicha III. a v 18. století se stal spolu s lesním hospodářstvím a zemědělstvím nejdůležitějším zdrojem příjmů.³⁹¹

*Nezanedbatelný je také podomní obchod obyvatel Kraňska, a to zejména v Kočevje – tím jsou známí i za hranicemi. Je to jejich oblíbené zaměstnání od dětství až do pozdního věku. Nejvíce obchodují s jižním ovocem a také s výrobky ze dřeva. Odhaduje se, že si tímto způsobem přinesou domů 8000 zl.*³⁹²

Muži, jejichž rodinám nestačila k obživě půda, se na podzim vydávali na cestu na sever, aby v Kraňsku, Štýrsku a Tyrolsku, dokonce i v Salcburku a ve Vídni nabízeli své zboží po hospodách a na poutích. Kočebři se stali známými po celé monarchii a lidé je mohli potkat i po 2. světové válce. Své zboží nenabízeli přímo, ale formou číselné loterie, neboť jim cechovní řád zakázal obchodo-

³⁹⁰ TSCHINKEL, Hans. *Grammatik der Gottscheer Mundart*. Halle: Verlag von Max Niemeyer, 1908, s. 300.

³⁹¹ GAUB, Karl-Markus. *Vymírající Evropané: putování za Sefardy do Sarajeva, za Němci z Kočevje, za Arbereši, za Lužickými Srby a Arumuny*. Praha: Vitalis, 2003, 197 s. ISBN 80-7253-122-0. In: Němci ve Slovinsku [online] Hospodářská a kulturní studia, 2015. [cit. 17. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.hks.re/wiki/nemci_ve_slovinsku>.

³⁹² SCHMIDL, Adolph. *Das Kaiserthum Oesterreich*. Stuttgart: I. Scheible's Buchhandlung, 1839, s. 94.

vat obvyklým způsobem. Zákazník si obvykle táhl tři čísla, pokud byl jejich součet nižší než sto, zvítězil kupující a žádané zboží dostal jako cenu, pokud součet stovku převyšoval, vyhrál prodávající a inkasoval vloženou částku. Ze začátku kočevři prodávali vyřezávané zboží, věci denní potřeby a drobného přepychu, později přidali skleněné zboží, jižní plody, pečivo, turecký med, pochoutky z Balkánu atd. Spolu s penězi pak obchodníci domů přinášeli i novinky a příběhy ze světa a zároveň mohli poměřovat změny mezi současným německým jazykem a jejich vlastním dialektem. V lednu se opět vydali na cestu a na letní slunovrat se vraceli, aby se až do podzimu účastnili prací na polích. Kočevský podomní obchod se udržel téměř pět set let, změnil se ale jen minimálně.³⁹³

Obrázek 70. Podomní obchodník z Kočevje ve Vidni.

Foto: Otto Schmidt, kolem r. 1880, převzato z: <<http://dkf2.sala.berlin/kontext/controllers/image.php/o/4733>>.

Na konci 19. století měla etnická a jazyková oblast Kočevje rozlohu necelých 860 km², kde žilo asi 26 000 obyvatel ve 176 vesnicích organizovaných do 19 správních oblastí a 18–20 farností (název kočevsky / německy / slovinsky)³⁹⁴:

Altlag: Beißnstuain / Weissenstein / Beli Kamen; Straßle / Winkel / Cesta (pri Starem Logu); Grintabitz / Grintowitz / Grintovec; Kletsch / Kletsch (bei Altlag) / Kleč, Kleče; Schupfə / Neubacher / Novi Breg; Shuəchə / Neulag / Novi Log, Mali Log; Hoachnparg / Hohenberg / Pugled pri Starem Logu;

³⁹³ GAUß, Karl-Markus. *Vymírající Evropané: putování za Sefardy do Sarajeva, za Němci z Kočevje, za Arbereši, za Lužickými Srby a Arumuny*. Praha: Vitalis, 2003, 197 s. ISBN 80-7253-122-0. In: Němci ve Slovinsku [online] Hospodářská a kulturní studia, 2015. [cit. 17. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.hks.re/wiki/nemci_ve_slovinsku>.

³⁹⁴ PETSCHAUER, Erich. *Das Jahrhundertbuch der Gottscheer*. Wien: W. Braumüller, 1980, s. 181–197. ISBN 3-7003-0243-6. Další dostupnost: <<http://www.uni-klu.ac.at/hleustik/gottschee/archiv/publikationen/digital/pdf/jh-buch11.pdf>>.

Riegl / Riegel / Rigelj; Scheanparg / Schönberg / Šenberk, Šenberg, Šenperg; Pachrn / Altbacher / Stari Breg; Autloag / Altlag / Stari Log; Trintəbitz / Tiefenreuter / Trnovec; Schkibm / Oberstein / Žiben

Banjaloka: Aibel, Eibel / Ajbelj

Döblitsch: Bistriz / Bistriz / Bistrica; Prunngrreit / Brunngeräuth / Miklarji

Ebental: Kukndoarf / Kukendorf / Kukovo; Ebentou, Ebntol / Ebental / Polom; Setsch / Setsch / Seč; Tiəfntou, Tiəfntol / Tiefental / Vrbovec

Göttenitz: Gənzə / Göttenitz / Gotenica; Kaotnprunn / Kaltenbrunn / Mrzli Potok

Gottschee: Schbourznpoch / Schwarzenbach / Črni Potok pri Kočevju; Zwishlarə / Zwischlern / Cvišlerji; Kropfnwold / Grafenfeld, Krapfenfeld / Dolga Vas; Klindoarf / Klindorf / Klinja Vas; Gətscheab, Stott, Stattle / Gottschee / Kočevje; Liəwold / Lienfeld / Livold; Kotzndoarf / Katzendorf / Mačkovec; Mööschbold / Mooswald / Mahovnik, Mošvald; Wrneggə / Hohenegg / Onek; Schaokndoarf / Schalkendorf / Šalka Vas; Huəshnbold / Hasenfeld / Zajčje Polje; Sheale / Seele / Željne; Gnoudndoarf, Gnoudndaf / Gnadendorf / ; Hutterhäuser /

Malgern: Masharə / Masern / Grčarice; Masharebn / Masereben / Grčarske Ravne; Hirisgruəbn / Hirschgruben, Hirisgruben / Jelendol; / Brunn bei Masern /

Mitterdorf: Roain / Rein, Rain / Breg pri Kočevju; Niedrloschin, Untrloschin / Niederloschin, Unterloschin / Dolnje Ložine, Srednje Ložine, Spodnje Ložine; Öbrarə / Obrern / Gorenje; Öbrloschin / Oberloschin / Gornje Ložine; Kowlarn, in de Kowlara / Koflern / Koblarji; Oart / Ort / Konca Vas, Konec; Maugram / Malgern / Mala Gora; Kearndoarf / Kerndorf / Mlaka; Gschwend / Gschwend / Mrtvice; Kuttlar / Neuloschin / Nove Ložine; Bindischdoarf / Windischdorf / Slovenska Vas; Mittrdoaf / Mitterdorf / Stara Cerkev; Kearndoarf / Moos bei Kerndorf /

Morobitz: Mröbitz / Morobitz / Borovec pri Kočevski Reki; Tiəmpoch, Tiəfmpoch / Niedertiefenbach / Dolnja Briga; Shuəchə / Suchen / Draga; Brigə / Obertiefenbach / Gornja Briga; Inlaf, Enlaf / Inlauf / Inlauf; Plesch / Plösch / Pleš; Preshulə / Präsuln, Presuln / Prežulje; Ebn, Ebnə / Eben / Ravne

Mösel: Öttrpoch / Otterbach / Kačji Potok; Götscharə / Niedermösel / Kočarji, Kožarji; Kichlarn / Küchlern / Kuhlarij; Öbrmesl, Mesl / Obermösel, Mösel / Mozelj, Gorenji Mozelj; Wliəgndoarf / Oberfliegendorf / Muha Vas, Gorenja Turkova Draga; Wrdreng / Verdreng / Podlesje, Ferdreng; Reintol / Reintal, Reintal / Rajndol; Schkril / Unterskrill / Škrilj, Dolenje Zdihovov; Dürnpoch / Dumbach, Dürnbach / Suhi Potok, Suha Vas; Shuəchə, Tirknshuəchə, Peatscharə / Unterfliegendorf / Turkova Draga, Dolenja Turkova Draga; Vrderb / Verderb / Verderb, Ferderb; Öbrschkril / Oberskrill / Zdihovov; Öberpöckschtuein / Oberpockstein / Zgomji Pokštajn; Wliəgndoarf / Fliegendorf /

Nesseltal: / Friesach / Brezje; Puəchparg / Buchberg / Bukova Gora; Taubndaf, Taubndoarf / Taubenbrunn / Golobinjek; Gailoch / Oberbuchberg / Gorenja Bukova Gora; Tearösch / Oberdeutschau / Gorenja Loka, Gorenja Nemška Loka; Pinugl / Oberkatzendorf / Gorenji Mačkovec; Grodetz / Grodetz, Groditz, Grodez / Gradec; Piechl / Büchel / Hrib pri Koprivniku; Neßtol, Eßtol / Nesseltal, Nesselthal / Koprivnik; Kümrrdoarf / Kummerdorf / Kumrova Vas, Kumrovo; Biedröß / Neufriesach / Laze pri Oneku; Scheflein, Schaffle / Schäflein / Ovčjak; Neipichl, Eipichl / Untersteinwand, Neubüchel / Podstene; Reichnagə / Reichenau / Rajhenav; Schlachtpiechl / Schlechtbüchel / Slaba Gorica; Untrpuərchparg / Unterbuchberg / Spodnja Bukova Gora, Dolenja Bukova Gora; Mittrpuəchparg / Mitterbuchberg / Srednja Bukova Gora; Wriəshoch / Altfriesach / Staro Brezje; Autlogpichl, Lockpiechl / Altlagbüchel / Starološki Grič; Sheab, Prunnshəab / Brunnsee / Studeno; Därröch / Suchen / Sušje, Draga, Deroh; Liəmpoch / Lichtenbach / Svetli Potok; Tonzpiechl / Tanzbüchel / Tanči Vrh, Tancihel, Tančə Gorice, Tancipihelj; Buəmparg / Warmberg / Topli Vrh (nad Bistrico)

Pöllandl: / Zinken / Cink, Frata; Lapiechl / Laubbüchel / Deleči Vrh, Deleči Hrib, Daleč Vrh, Daleč Hrib; Pelond / Pöllandl / Kočevske Poljane; Riegl / Kleinriegel, Schriegl / Mali Rigelj; Kropflarn / Krapflern / Občice; Stuoimbond / Steinwand / Podstenice; Pogrelz / Pogorelz / Pogorelec; Dranponk / Dranbank / Rampoha; Hoarnwald / Hornwald / Rog

Rieg: Hirisgruəbə / Hirisgruben, Hirschgruben / Jelenja Vas, Iskrba; Götschə / Kotschen / Koče; Riaggə, an dr Riəgg / Rieg / Kočevska Reka; Möösch / Moos / Mlaka pri Kočevski Reki; Üntrbetrnpoch / Unterwetzzenbach / Mokri Potok, Spodnji Vecenbah; Mragə / Mrauen / Morava; Hintrparg / Hinterberg / Novi Lazi; Ziachnreitor / Suchenreuther, Suchenreuter / Ograja; Preashə / Präse / Preža; Handlarə / Handlern / Primoži, Handlerji, Handlarji; Hoarnparg / Hornberg / Rogati Hrib; Öbrbetrnpoch / Oberwetzzenbach / Sadni Hrib, (Z)gornji Vecenbah; Shtauzar / Stalzern / Štalcerji, Štalcarji; Wemfzein Huabn / Fünfzehn Huben /

Semitsch: Trtschitzə / Wertschitz, Wertschitsch / Vrčice

Stockendorf: Kletsch / Kletsch (bei Stockendorf) / Kleč, Kleče; Röschiechl / Roßbüchel / Konjski Hrib; Lachinə / Lachina / Lahinja; də Aobə, Stockendoarf / Stockendorf / Planina; Schporebm / Sporeben / Ponikve; Schgriell / Skriell / Škriļj; Mittnbold / Mittenwald / Sredgora; Teplitzle / Töplitzel / Topličice

Suchen: Shiugə / Suchen / Draga; Gloschhiittn / Karlshütten / Glažuta; Gəhack / Gehack, Gehag / Lazec; / Bärenheim / Medvedjek; Neibinkl / Neuwinkel / Novi Kot; Untrdaubə / Alben / Podplanina; Malaschrou / Merleinsraut, Merleinsrauth / Podpreska; Hentərdiafle / Mittergrass, Mittergras / Srednja Vas pri Dragi; Autbinkl / Altwinkel / Stari Kot; Woardearfle / Obergrass, Obergras / Trava

Tschermoschnitz: Aschelitz / Aschletz / Ašelice; Rűßpoch / Rußbach / Blatnik pri Črmošnjicah; Untrplashobitz / Unterblaschowitz / Blaževica, Spodnja Blaževica; Brezə / Wretzen, Wrezen / Brezovica pri Črmošnjicah, Brezje; Moscha, Moschnitz / Tschermoschnitz / Črmošnjice; Bilpoch / Oberwildbach, Wildbach / Divji Potok, Vildpoh; Gabər / Gaber / Gaber pri Črmošnjicah; Gatschn / Gatschen / Gače; Gritschitzə / Obermitterdorf / Gričice; Muckndoarf / Muckendorf, Obertappelwerch / Komarna Vas; Reuter / Reuter, Reuther, Laase / Laze; Maschl / Maschel / Mašelj; Neiəparg / Neuberg / Nova Gora; Tawr / Neutabor / Novi Tabor; Peikous / Oberblaschowitz / Pajkež, Zgornja Blaževica; Plesch / Plösch / Pleš; Reasn / Ressen / Resa; Rimmnig / Ribnig / Ribnik; Gəhack / Gehack, Gehag / Seč; Waichtpiechl / Feichtbüchel / Smrečnik; Mitterdoarf / Mitterdorf / Srednja Vas; Liəlochpargəl / Gutenberg / Srobotnik; Shtoll, Shtolldoarf / Stalldorf / Štale; Autshug, Aotschock / Altsag / Stare Žage; Autrtawr / Alltabor / Stari Tabor; Topobach / Untertap(pe)lwerch / Topli Vrh (pri Črmošnjicah); Trandul / Drandul / Travni Dol; Schernprün, Groschparg, Grasberg / Scherenbrunn, Grossberg / Travnik; Bidrzug / Wiederzug, Widerzug / Vimolj; / Friedbüchel / ; / Rechgruben /

Tschernembl: Maiərlə / Maierle / Mavrlen; / Rodine / Rodine

Unterdeutschau: / Bresowitz / Brezovica pri Predgradu; Agə / Unterdeutschau / Nemška Loka; Preariegl / Prerigel / Prerigelj; Unterlag: pei dər Lintən / Graflinden / Knežja Lipa; Afn Pargə / Kositzen, Kositzenberg / Kozice, Parga; Lapiechl / Neugereuth, Laubbüchel / Lapinjė; Ramschriegl / Ramsriegel / Ramsriegelj; Remrgründ / Römergrund / Rimsko, Remergrund; Pei dr Wilpn / Unterwilpen, Wilpen / Spodnja Bilpa; Ünterloag / Unterlag / Spodnji Log; Üntrpöckstuain / Unterpockstein / Spodnji Pokštajn; Tūrn / Turn, Thurn / Turn; Saderz / Saderz / Zaderc

Unterwarmberg: Üntrburmparg / Unterwarmberg / Dolnja Topla Reber; Öbrbourmparg / Oberwarmberg / Gornja Topla Reber; Komüzə / Komutzen / Komolec; Kuntschn / Kuntschen / Kunč; / Lacknern, Laknern / Luža; Roatnstoin / Rotenstein / Rdeči Kamen; Zmuk / Langenton / Smuka

Vor den Pflug gespannte Frauen der Gädädes in Unterkrain. Nach einer Originalskizze von G. Remoud gezeichnet von H. Grell. (S. 127.)

Obrázek 71. Žena zapřažená do pluhu v Kočevje, 1880.

Převzato z: <<http://www.devbase.de/stiche/slo.frauen.pflug.jpg>>.

V Kočevje byla možnost zaměstnání i v průmyslu – v první polovině 19. století se v oblasti začalo s těžbou uhlí (která skončila až v roce 1978).³⁹⁵

Obrázek 72, 73. Bývalý důl v Kočevje. Strojírenské výrobky v Kočevje z Plzně.

Foto převzato z: JERBIČ, Perko Vesna. *c. d.*, Petr Kokaisl (2013).

Přesto na konci 19. století stejně jako mnoho Slovinců a dalších Evropanů začali obyvatelé Kočevje z ekonomických důvodů emigrovat ze své vlasti, především do Spojených států (Cleveland ve státě Ohio, Brooklyn v New Yorku) a Kanady. Už ve 20. letech 20. století žilo v Americe více kočevských Němců než v samotném Kočevje.

Po skončení 1. světové války a rozpadu Rakouska-Uherska v roce 1918, se Kraňské vévodství a s ním i Kočevje stalo součástí nově vytvořeného Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. Lidé z Kočevje dostali jugoslávské občanství.

Na území dnešního Slovinska ovšem nežili jen Němci v Kočevje – celkový počet Němců byl několikanásobně vyšší. Podle posledního sčítání lidu v rakousko-uherské monarchii v roce 1910 uvedlo na území dnešního Slovinska 106 000 osob, že jejich jazykem komunikace je němčina. Po vytvoření jugoslávského státu se při prvním sčítání lidu v roce 1921, kde byla otázka na mateřský jazyk, přihlásilo k němčině už pouze 41 000 obyvatel a v roce 1931 pak jen 29 000 Němců. Existuje samozřejmě rozdíl mezi jazykem komunikace a mateřským jazykem – v hospodářských odvětvích, kde byli dominantní Němci, pracovali i německy mluvící Slovinci. Mnoho Němců, zejména zaměstnanců ve státních službách, emigrovalo. Venkovské německé obyvatelstvo, což byli především kočevští Němci, ale zůstalo ve svých domovech, protože sedláci jsou mnohem více spjati s místem, kde žijí.

³⁹⁵ JERBIČ, Perko Vesna. *Rudnik rjavega premoga Kočevje*. Kočevje: Pokrajinski muzej, 2005. ISBN 961-6517-03-1.

V roce 1941 ale došlo k vysídlení i zemědělského obyvatelstva Kočevje. Když německá a italská armáda napadla v dubnu 1941 Jugoslávii, dohoda mezi Itálií a Německem dávala kontrolu nad Kočevje Itálii. O devět měsíců později (od prosince 1941 do ledna 1942) přesídlila německá vláda etnické Němce z oblasti Kočevje, z míst, kde žili 650 let. Téměř 12 000 obyvatel kočevské oblasti vystěhovali do Brezice (Rann) a Krška (Gurkfeld) ve Slovinsku a později je přesídlili do Německé říše nebo po válce do Rakouska. Mnoho opuštěných kočevských vesnic, kde se během války ukrývali jugoslávští partyzáni, bylo v roce 1942 zničeno italskou armádou. Samotné město Kočevje bylo těžce poškozeno v roce 1943.

Obrázek 74., 75. Zničené domy v Kočevje (9. a 10. 12. 1943).

Převzato z: <<http://arnoldrom.com/War.htm>>.

Na odchod kočevských obyvatel ze svých původních domovů není jednotný názor. Podle některých historiků Němci opustili Kočevje dobrovolně, aby osídlili území, které nově patřilo k Říši.

Mitja Ferenc. Hitler nastavil, kde bude hranice mezi německými a italskými okupačními úřady a lidé z Kočevje zůstali na území království Itálie. Kočevští Němci byli zklamaní, ale domluvili se na přemístění. Tentokrát to nebylo nic zvláštního, i jiné německé skupiny z východní a jihovýchodní Evropy se rozhodly přestěhovat do oblasti, která byla připojena k Německé říši. Němci z Kočevje, stejně jako ostatní z Rumunska a Bosny, se usadili v pohraniční oblasti mezi Sevnici, Krškem a Brežicí. Předtím nacisté z této oblasti vystěhovali 37 000 Slovinců.

Tento příklad ukazuje, jak byla silná nacistická ideologie, protože lidé byli ochotni opustit území, na kterém žili 600 let, a usadit se v cizích oblastech, kde nevěděli, co mohou očekávat. V roce 1941 se 97 procent z Kočevských Němců rozhodlo přemístit. 11 509 lidí se stěhovalo do oblasti Savo a Sotlo, kolem 560 osob bylo přesunuto do *Staré říše* a jen 66 se odmítlo odstěhovat, protože pravděpodobně neměli správný rasový vzhled. Během devíti týdnů 150 vlakových souprav přestěhovalo německé obyvatele i s třetinou hospodářských zvířat. Čekali, že se usadí na zařízených hospodářstvích, ale protože přemístění z důvodu zi-

my bylo zpožděno, byl pro ně příchod do „nové vlasti“ v Posavje a Ob-
sotelje velkým zklamáním.³⁹⁶

Podle účastníků těchto událostí ale o dobrovolném přesunu nemohla být vů-
bec řeč:

Heinrich Wittine, kněz z Kočevje, zemřel v Premstätten (Graz)³⁹⁷. Gottscheer se vrací do vlasti! To zvolání sice přes smutek vzbuzovalo naději, ale pak přišlo zklamání: novou vlastí se mělo stát Dolní Štýrsko (Untersteiermark). Jen jsme zírali, když jsme přišli do okolí Rannu a Gurkfeldu, odkud byli odsunuti slovinští obyvatelé. To jsme nechtěli, tady nezůstaneme! Ale nikdo nás neposlouchal. Někteří nechtěli převzít přidělený majetek, to udělali až po masivním nátlaku a otevřených hrozbách ze strany osidlovacích úřadů nebo politických orgánů. Nikdo nesměl opustit oblast bez zvláštního povolení; muži a chlapci byli nuceni vstoupit do armády a bojovat proti partyzánům. Gauleiter (hejtman) držel osadníky až do 8. května 1945, kdy přišlo povolení opustit zemi. Ale bylo už příliš pozdě, a o všechno, co si uprchlíci stačili naložit na vozy, přišli po opakovaných kontrolách ze strany partyzánů. Křížová cesta začala!

Na Letnice v sobotu 19. května 1945 byli muži odděleni od svých rodin na nádraží v Marburgu (Maribor), takto bylo rozděleno 1500 lidí. 50–60 vozů s potravinami a oblečením tam muselo zůstat, všichni měli dovoleno vzít si jen jeden kufr nebo batoh, ale mnoha nešťastníkům i to poslední zavazadlo brzy vyrvali. Přibližně 120 mužů, včetně některých chlapců ve věku 14–15 let, odvezli do města na budovy finančního úřadu, ženy, malé děti a starší muži byli deportováni do Rakouska.

Druhý den ráno jsme šli k výslechu a pak čekali celý den ve dvoře, kde jsme i nocovali. Poté, co jsme všechno museli odevzdat, nás vyhnali před dům, naložili na nákladní automobily a jelo se do Sterntalu (Taborišče Šterntal). Tady jsme nikdy nedostali pořádně najíst a v průběhu 12 dní zemřelo v našem baráku ze 120 vězňů deset, počet zemřelých v táboře přesáhl tisícovku.

Všední den v táboře: K jídlu nás vodil mladý partyzán a na jeho rozkaz jsme museli zpívat slovinské písně. Sedmdesátileté ženy musely tančit

³⁹⁶ FERENC, Mitja. *Uničenja kot na Kočevskem ni doživela nobena slovenska pokrajina*. [online] Moja generacija, © MMC RTV Slovenija, 27. 2. 2015. [cit 15. 9. 2015] Dostupné z: <<http://www.rtvlo.si/moja-generacija/unicenja-kot-na-kocevskem-ni-doživela-nobena-slovenska-pokrajina/359232>>.

³⁹⁷ WITTINE, Heinrich. Vier Monate im Sammellager Sterntal. *Gottschee. Die ehemalige deutsche Sprachinsel*. (4–5) 1993/94. Další dostupnost: <<http://www.uni-klu.ac.at/hleustik/gottschee/archiv/publikationen/buecher/pdf/gottschee-4-5b.htm>>.

na stolech a zpívat Titovu hymnu, vše pro zábavu našich vězňů. Bití a střelby, to bylo na denním pořádku, a vždy s nadávkami a kletbami.

6. června 1945 přivezli transport asi 50 lidí, Slovinců a lidí z Kočevje. Hned na příjmu je zbili silnými holemi, někteří z nich se z toho už nevzpamatovali. Pak také zadržené tloukli přes nehty na rukou, z toho byly hnisavé záněty. Někdo měl tak rozbitý obličej, že tak otekl, až postižený neviděl. V některých kasárnách museli vězni v noci vylézt na střechu kasáren; kdo nebyl dost rychlý, dostal ránu pažbou. Tekla krev, tu museli lízat („Vždyť je to vaše vlastní!“).

Tři měsíce jsme byli úplně odříznuti od okolního světa, nesměli jsme psát (papír a tužka byly zakázány, knihy samozřejmě také). Poslední čtyři týdny jsme mohli více odpočívat a dostávali jsme každý den až 40 dkg chleba a makaróny. Také jsme mohli psát nebo se umýt – před tím jsme si museli vystačit s jedněmi kalhotami a jednou košilí. Konečně přišla hodina osvobození; je možné, že to bylo kvůli návštěvě komise mezinárodního Červeného kříže koncem srpna 1945 v táboře. Dne 26. září 1945 nás naložili do vlaku a v otevřených vagónech celkem asi 300 bývalých obyvatel Gottschee vezli přes Lublaň, Rosenbach do Villachu a St. Veit an der Glan v Korutanech.

Byl jsem vyhublý a fyzicky vyčerpaný, vážil jsem 54 kg, měl jsem oteklé nohy, takže mě přivezli v sanitce do nemocnice Milosrdných bratří v St. Veitu. Po šesti měsících, když už jsem byl do určité míry v pořádku, jsem mohl nemocnici opustit. Ale tížila mě otázka, kterou jsem nemohl setrást: Proč to všechno, proč si lidé navzájem způsobují tolik utrpení. Proč je tak těžké dodržovat druhé přikázání, lásku k bližnímu?

V letech 1941 až 1943 bylo mnoho z vesnic v Kočevje zničeno v bojích mezi jugoslávskými partyzány a italskou armádou. Na konci války byli obyvatelé Kočevje nuceni uprchnout do Rakouska.³⁹⁸

Někteří z uprchlíků nakonec našli nový domov v Rakousku a Německu, ale nejvíce jich emigrovalo do Spojených států a Kanady, kde měli přátele a příbuzné, kteří se tam přestěhovali už před druhou světovou válkou.

Dnes žije největší počet Gottscheers ve Spojených státech (Ohio a New York), menší počty jich žijí v Rakousku, Kanadě, Německu a ve Slovinsku.³⁹⁹

V oblasti Kočevje docházelo k cílenému ničení celých vesnic, kostelů a kaplí, ale i hřbitovů nebo alespoň náhrobků s německými jmény. Ze 176 bývalých obcí jich více než 100 vůbec neexistuje, jsou zcela zarostlé. Ze 123 kostelů jich bylo

³⁹⁸ *Brief History of Gottschee*. [online] Gottscheer Heritage and Genealogy Association. [cit. 20. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.gottschee.org/history.html>>.

³⁹⁹ *Brief History of Gottschee*. c. d.

zbouráno 95. Většina z 38 hřbitovů je srovnána se zemí. Ze 400 kaplí jich zůstala pouze desetina. Takové ničení nepostihlo žádnou slovinskou oblast.⁴⁰⁰

Obrázek 76. Vesnice Dolenja Topla Reber (Unterwarmberg) kolem r. 1930 a v roce 1991. Více než polovina ze 176 vesnic v Kočevje oblast byla zbourána a je nyní zarostlá lesem.

Obrázek 77. Vesnice Rottenstein (Rdeči Kamen) kolem r. 1930 a v roce 2012.

Obrázek 78. Borovec (kostel sv. Michala) kolem r. 1930 a v roce 2010 (místo zbouraného kostela).

Foto: FERENC, Mitja. *Uničenja kot na Kočevskem ni doživela nobena slovenska pokrajina*. [online] Moja generacija, © MMC RTV Slovenija, 27. 2. 2015. [cit 15. 9. 2015] Dostupné z: <<http://bit.ly/1Sakkex>>.

⁴⁰⁰ FERENC, Mitja. *Uničenja kot na Kočevskem ni doživela nobena slovenska pokrajina*. [online] Moja generacija, © MMC RTV Slovenija, 27. 2. 2015. [cit 15. 9. 2015] Dostupné z: <<http://www.rtvlo.si/moja-generacija/unicenja-kot-na-kocevskem-ni-dozivela-nobena-slovenska-pokrajina/359232>>.

Obrázek 79. Koprivnik (Nesselthal) v roce 1905 a v roce 2013.

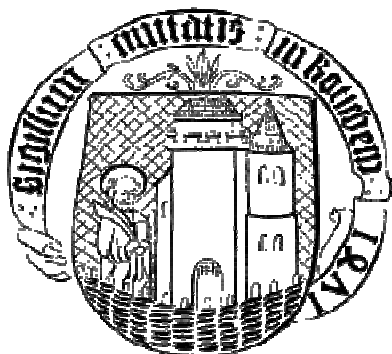
Převzato z: MATKO, Matjaž. *Die Heimat Koprivnik: bila je to lepa vas = a beautiful village this used to be*. Koprivnik: samoz., 2006, 103 s. ISBN 978-961-236-980-4, s. 40 a Petr Kokaisl.

Obrázek 80., 81. Koprivnik v roce 1898 a v roce 2013.

Převzato z: *Die Heimat Koprivnik: bila je to lepa vas = a beautiful village this used to be*. Koprivnik: samoz., 2006, 103 s. ISBN 978-961-236-980-4, s. 24 a Petr Kokaisl.

Kočevské spolky

Po roce 1991 vznikly ve Slovinsku dva kočevské spolky: Slovinský kočevský spolek Petra Koslera v Lublaňi a Spolek kočevských starousedlíků v Polanje (*Društvo Kočevjarjev staroselcev – Gottscheer Altsiedler Verein*).

Jejich snahou je sjednocovat potomky a přívržence Němců v Kočevje, zachovat jejich jazyk (dialekt, kterým se mluvilo v letech 1330–1941), kulturu, etnické a architektonické charakteristiky, stejně jako posílit národní sebevědomění. Společnost organizuje řadu vzdělávacích a kulturních akcí ve spolupráci se slovinskými kulturními institucemi.

V roce 1993 proběhlo v kočevském kostele setkání obyvatel Kočevje z celého světa a zároveň začalo období částečné rekonstrukce zničených, především sakrálních, památek.

Obrázek 82. Pamětní svícen k příležitosti setkání bývalých obyvatel Kočevje z celého světa (17. 10. 1993).

Kostel sv. Fabiána a Šebestiána v Kočevje, 2013.

Jako příklad rekonstrukcí může posloužit oprava kostela v Koprivniku, který byl původně zasvěcený sv. Anně (dnes sv. Jakubovi) a který vyhořel v roce 1956. S určitými opravami se začalo již v 80. letech ještě v období Jugoslávie, ale zásadní oprava byla provedena v 90. letech.

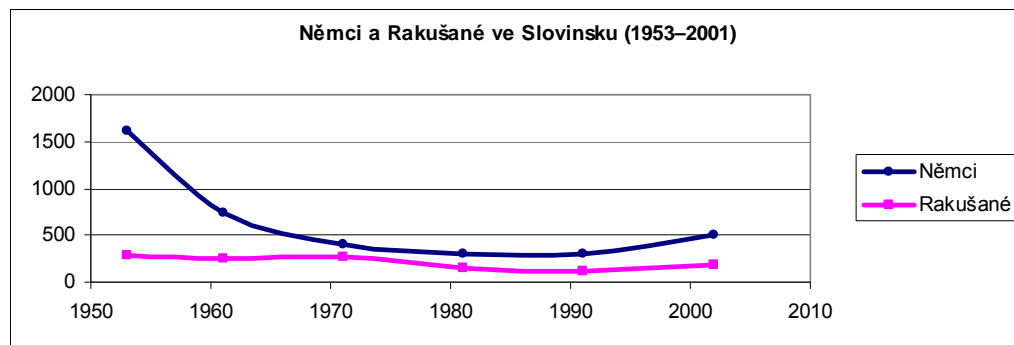
Obrázek 83., 84. Kostel v Koprivniku.

Foto převzato z: AMBROŽIČ, Matjaž. *Župnijska cerkev sv. Fabijana in Boštjana ter sv. Jerneja v Kočevju in njene podružnice*. Kočevje: Župnija, 2003, 152 s. ISBN 978-961-238-207-0, s. 93. a Petr Kokaisl, 2013.

Aktivita členů spolků (a spolků samotných) se zdá být v současnosti podstatně nižší než v 90. letech 20. století. Kromě slovinských spolků existuje celá řada spolků obyvatel Kočevje v zahraničí – Rakousku, Německu, Spojených státech.

Současnost německého osídlení ve Slovinsku

Počet Němců (i Rakušanů, kteří se v censech vydělují) žijících ve Slovinsku dosahuje počtu pouze několika stovek osob. Původním dialektem Němců v Kočevje dnes už mluví jen velmi málo starších lidí, ale existují i mladí lidé, kteří se kočevský dialekt učí. Souvislé německé osídlení je již minulostí, ale přesto je v oblastech, kde dříve žili Němci, stále znát německá stopa projevující se v místní kultuře.

rok	1953	1961	1971	1981	1991	2002
Němci	1617	732	400	309	298	499
Rakušané	289	254	266	146	126	181

Obrázek 85. Němci a Rakušané ve Slovinsku (1953–2001).

Zdroj: *Prebivalstvo po narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 in 2002*. [online] Statistični urad Republike Slovenije [cit. 9. 12. 2015] Dostupné z: http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?st=7&ter=SLO.

7.4. NĚMCI VE VOJVODINĚ

Početně nejvýznamnější německé osídlení na území bývalé Jugoslávie bylo ve Vojvodině. Tato oblast se stala od 10. století, na rozdíl od zbytku Srbska, součástí Uher. V 16. století sice byla Vojvodina (po bitvě u Moháče) také společně se Srbskem začleněna do Osmanské říše, ale už na přelomu 17. a 18. století se stala součástí habsburské říše. Označení *Vojvodina* ovšem pochází až z roku 1848, kdy území Vojvodiny získalo v rámci Rakouského císařství autonomii s názvem Srbská Vojvodina / Srpska Vojvodina (1848–1849) a Srbské vévodství / Vojvodstvo Srbija (1849–1860).

Území Vojvodiny je tvořeno třemi hlavními historickými oblastmi – Báčka, Banát a Srem. Tyto oblasti jsou v důsledku událostí po skončení 1. světové války (a v 90. letech 20. století po rozpadu Jugoslávie) rozdělené mezi více států:

- Báčka (Bačka)
  - Srbsko
  - Maďarsko
- Banát
  - Rumunsko
  - Srbsko
  - Maďarsko
- Srem
  - Srbsko
  - Chorvatsko

Osídlení Vojvodiny je spojené s boji Habsburků (kteří vládli i v Uhrách) proti Turkům. Turci poprvé ovládli velkou část Uher po bitvě u Moháče (1526), když předtím dobyli Bělehrad (1521). Další nástup Turků byl sice odražen v bitvě u Vídně (1529), ale po roce 1541 už Turci ovládli téměř celé Uhry na přibližně 150 let. Od roku 1552 (po obsazení Banátu) se dostává celé území dnešní Vojvodiny pod osmanskou nadvládu.

Na ochranu před dalším tureckým postupem byla vytvořena v roce 1578 oblast se zvláštní správou – *Vojenská hranice* s hlavním městem Karlovacem (Karlstadt). V roce 1688 habsburská vojska osvobodila značnou část Uher a další území až k Bělehradu. Na straně Habsburků bojovali i Srbové. Z obav před odvetnými opatřeními Turků se část Srbů přestěhovala do jižních Uher (dnešní Vojvodiny).

Obrázek 86. Vyznačení vojenské hranice.

Mapový podklad: <<http://www.webcitation.org/6eVtDkoMT>>, doplněno.

Příchod německých kolonistů

V 17. století získali hraničáři (obyvatelé „Vojenské hranice“) od vídeňského panovníka celou řadu výhod. V 18. století byli nejpočetnějším etikem Vojenské hranice Srbové (před Chorvaty, Rumuny, Maďary a Němci).

Franz Hutterer. Naši předkové se sem dostali asi před 200 lety, když cestovali z různých oblastí Evropy po Dunaji, podél kterého se usazovali. Mí předkové pocházeli z Alsaska a Lotrinska, ale nevěděli jsme přesně odkud. Naše ulice ve Futoku se jmenovala Francouzská. V rodokmenu jsme našli jména jako Maison, Chaussee. Během času se ale psaní jmen změnilo. Podle vyprávění v 19. století v kostele ve Futoku měli františkáni kázání ve francouzštině.⁴⁰¹

⁴⁰¹ HUTTERER, Franz. *Castles and internment camps*. [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit (Друштво за српско-немачку сарадњу). [cit. 14. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.webcitation.org/6eQx8EfFr>>.

Němci (Dunajští Švábové) přicházeli do hraničních uherských oblastí, které byly opuštěné od Turků už od konce 80. let 17. století – jako první přicházeli především důstojníci, vojenští odborníci a váleční veteráni. Nejprve však osidlovali oblasti, které se nachází na území dnešního Maďarska. První vesnice založili Švábové v roce 1687 v oblasti tzv. Švábského Turecka (Schwäbischen Türkei) na jihu dnešního Maďarska, v oblasti Schildgebirge (severozápad dnešního Maďarska) v roce 1691 a v nedalekém Ofner Bergland v roce 1692. V roce 1698 zakládají první obce na území dnešní Vojvodiny v Sremu (Syrmien), dále v Buchenwaldu (Bákony) v roce 1702, v Báce v roce 1702, v Sathmaru v roce 1712 a v Banátu v roce 1716.⁴⁰²

Důvodem pro odchod švábského obyvatelstva z jeho původních domovů byla především špatná hospodářská situace v některých případech kombinovaná ještě s náboženskou nesvobodou. Z oblasti Falce odcházelo mnoho obyvatel už během třicetileté války, ale i po jejím skončení. Místní hugenoti⁴⁰³ a mennonité⁴⁰⁴ byli od roku 1675 průkopníky německého vystěhovalectví do Severní Ameriky, ale vystěhovalci mířili i do dalších oblastí.⁴⁰⁵

Daniel Häberle. Opakované nájezdy a plenění francouzské armády, ale především tíživá hospodářská situace a pak také extrémně krutá zima 1708/1709 měla katastrofální dopad na zemědělství a vinohradnictví. Pole ležela ladem, nebylo krmení pro dobytek, nebylo čím hnojit pole. To co se s obtížemi vytvářelo, zničila divoká zvěř, která se přemnožila. Ta měla v krutých zákonech větší ochranu než tvrdá práce rolníků.⁴⁰⁶

Gottfried Stemmer. Bylo to v říjnu 1757 a na polích už byla večerní mlha. Regina byla se svými dcerami Annou (*28. 1. 1751) a Veronikou (*28. 5. 1754) sklízet na blízkém bramborovém poli brambory. Reginin manžel Hanspeter byl s šestiletým synem Johannem ve stáji u zvířat, když v tom slyšel hlasité výkřiky z ulice. Podíval se a viděl, že do dvora vtrhla francouzská soldateska. Psa před domem vojáci hned zastřelili a vtrhli do stáje. Hanspeter se obrátil proti nim, ale dostal do hlavy ránu pažbou a upadl do bezvědomí. Křičícího syna Johanna vojáci brutálně zbili.

⁴⁰² *Donauschwaben: Geschichte.* [online] [cit. 16. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.donauschwaben.net/home.html>>.

⁴⁰³ Francouzští protestanti kalvínského směru v období 16. a 17. století, často pronásledováni z náboženských důvodů.

⁴⁰⁴ Protestantská skupina důsledně odmítající například službu v armádě, některé směry mennonitů se vyznačují velkou přísností.

⁴⁰⁵ PAUL, Roland. *Die Pfalz – ein Auswanderungsland.* [online] Auswanderer-Museum Oberalben [cit. 16. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.auswanderermuseum.de/deutsch/inhalt_02_002.htm>.

⁴⁰⁶ HÄBERLE, Daniel. *Auswanderung und Koloniegründung der Pfälzer im 18. Jahrhundert.* Kaiserslautern, 1909.

Francouzi vyvedli dobytek ven a zapálili dům. Jakmile Regina uslyšela výstřely, schovala své dvě dcerky pod keři a běžela hned domů. Už hořela střecha, a tak hledala a našla syna a manžela ležet ve stáji. Oba mohla ještě vytáhnout z již bořící se budovy, ale zatímco manžel přežil, syn jí zemřel v náručí. Francouzi zapálili další domy a oheň se rychle rozšířil dál. Lupiči zmizeli s kořistí přes nedaleké hranice do Francie. O dva dny později pohřbili ve vesnici mrtvé: 2 muže, 3 ženy a 2 děti.

Jedině díky pomoci příbuzných mohli lidé bez střechy nad hlavou přežít. Stemmerovi našli přístřeší u Regininých rodičů. V této beznadějně době nacházeli habsburští agenti pro kolonizaci mnoho zájemců. Tito agenti měli podle nařízení vídeňské dvorní kanceláře zajistit a kontrolovat, aby kolonisté měli dostatek prostředků na zakoupení potřebného vybavení pro svá nová hospodářství. Zdůrazňovalo se, že se náboru mohou účastnit pouze katolické rodiny.⁴⁰⁷

Po uzavření Karloveckého (v roce 1699) a Požarevackého míru (1718) mezi habsburskou monarchií a Osmanskou říší přešlo celé území dnešní Vojvodiny pod rakouskou (habsburskou) správu.

Vzápětí došlo k masové kolonizaci této oblasti. Do té doby, podle údajů ze sčítání lidu v roce 1720 byla průměrná hustota osídlení pouhých 0 až 5 osob na km². Němci se začali usazovat v Banátu a v oblastech kolem měst Apatin a Odžak v Báčce. Po roce 1740 podporovala císařovna Marie Terezie usazování Maďarů, Slováků, a Rusínů, kteří se usadili v severovýchodní části Báčky podél řeky Tisy.

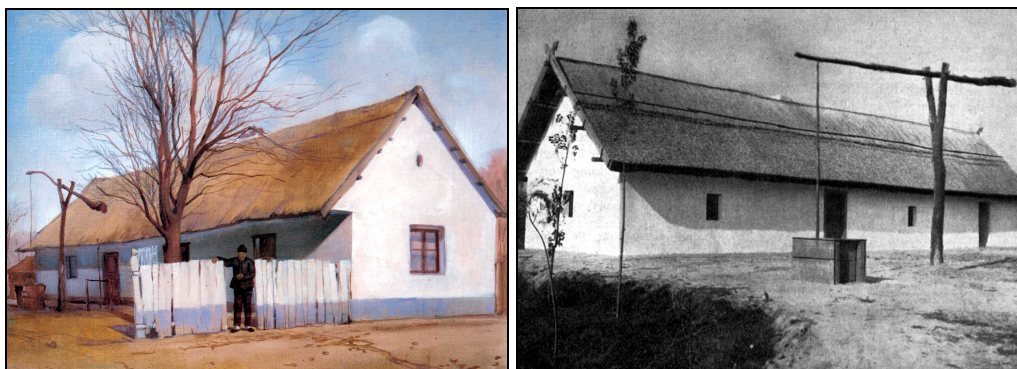

Obrázek 87, 88. Cesta Švábů do Uher v 18. století.

Autor obrazu: Stefan Jäger (*1877–†1962).

⁴⁰⁷ STEMMER, Gottfried. *Reise in das Ungarland; in den Spuren meiner Ahnen*. [online] Donauschwaben in den USA. [cit. 16. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.webcitation.org/6eW0YZNIE>>.

Obrázek 89. Domy kolonistů (Ferch a Apatin).

Převzato z: STEMMER, Gottfried. *Reise in das Ungarland; in den Spuren meiner Ahnen*. c. d.

První velká skupina osadníků přišla do Báčky v období let 1742–1750 a usadili se především v obcích Bezdán, Doroslovo, Báčka Topola, Bajša, Kula. Srbové stále tvořili většinovou populaci (podle sčítání lidu z roku 1773), ale začal se rychle zvyšovat podíl dalších národností, takže se Báčka stávala oblastí s mimořádně pestrým etnickým složením.

Od roku 1720 až do roku 1787 se počet obyvatel Báčky a Banátu zvýšil sedmkrát, a to kvůli imigraci. Na konci osmnáctého století za vlády Josefa II. pokračovalo v této úrodné zemědělské oblasti usazování Němců. Většina Němců přišla z Frank (dnes především na území Bavorska), Bádenska-Württemberska a z údolí Rýna⁴⁰⁸, část i z Alsaska-Lotrinska nebo ze švýcarské Basileje (Basel)⁴⁰⁹. V tomto období se snižoval počet usazených Maďarů.⁴¹⁰

Gottfried Stemmer⁴¹¹. Přišlo léto a blížilo se rozloučení. Odjezd lodí z Ulmu byl naplánován na pondělí 21. srpna 1758, ale kolonisté se měli registrovat v Ulmu už ve středu 16. srpna, den po svátku Nanebevzetí Panny Marie. Do Ulmu to bylo asi 270 km, které bylo třeba ujít pěšky. V neděli 30. července po bohoslužbě se sešlo příbuzenstvo v hostinci U Černého medvěda na rozloučení a také na památku na jaře zesnulých rodičů Reginy. Její bratr Hansjörg nabídl, že rodinu do Ulmu doprovodí. Pro cestu do Ulmu udělali na vozech obloukovou střechu vyztuženou z lískových prutů, aby byli chráněni před špatným počasím.

⁴⁰⁸ BOGNAR, Andrija. *The status of Hungarians in Vojvodina from 1918 to 1995*. [online] University of Zagreb. [cit. 16. 12. 2015] Dostupné z: <<http://hic.hr/books/seeurope/011e-bognar.htm>>.

⁴⁰⁹ KEINDL, Raimund Friedrich. *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern* Gotha: Friedrich Andreas Perthes, 1911, s. 250.

⁴¹⁰ BOGNAR, Andrija. *The status of Hungarians in Vojvodina from 1918 to 1995*. [online] University of Zagreb. [cit. 16. 12. 2015] Dostupné z: <<http://hic.hr/books/seeurope/011e-bognar.htm>>.

⁴¹¹ STEMMER, Gottfried. *Reise in das Ungarland; in den Spuren meiner Ahnen*. [online] Donauschwaben in den USA. [cit. 16. 12. 2015] Dostupné z: <http://donauschwaben-usa.org/reise_in_das_ungarland_gottfried_stemmer.htm>.

sím a mohli spát na voze. Vzali si s sebou co nejvíc potravin, protože nákupy cestou byly drahé a ztrácel se jimi drahocenný čas. Krmivo pro koně se mělo obstarávat co nejvíce cestou a jen pro případ nouze se bralo trochu sena a pár pytlů ovsa. Následující středu přijel od západu, jako ostatně v poslední době celkem často, do vesnice vůz zakrytý plachtou. Všichni věděli, že příchozí chtějí do Uher a na otázku jak se dostat do Ulmu, jim poradili, aby se domluvili s Hanspeterem Stemmem ze staré hospody. Ten je pozval do dvora, nakrmil a obstaral jejich koně.

Byla to rodina Conrada Busche s manželkou Margarethou, roz. Eich a jejich čtyřmi dětmi: Hansjörg byl ve věku 14 let, Heinrich 13 let, Christian 11 let a Ludwig 10 let. Přišli se svým vozem ze Sárska a už cestovali 2 dny z Ormesheimu u Saarbrückenu. O něco později ještě přišli, ale bez vozu a s malým zavazadlem, z Lotrinska rodina Nikolause Kleintera s manželkou Marií, roz. Matheis a jejich dětmi: sedmnáctiletou Margarethou a patnáctiletým Nikolausem. Mluvili francouzsky a měli přiděleného francouzského kněze. Doma neviděli žádnou budoucnost a spásu hledali v Uhrách. Proto se také chtěli připojit ke skupině, kterou vedl Hanspeter. Nejcennějším kusem zavazadla „Niklase“, jak mu říkali, byly jeho housle, na které hrál při každé příležitosti.

Hanspeter se ujistil, že všichni mají potřebné dokumenty. Přestože byl vydaný císařský výnos, podle kterého se mohli kolonisté volně pohybovat, a nesmělo se jim bránit v cestě, mohly úřady dělat problémy.

Ve čtvrtek ráno 3. srpna byli všichni spolu na ranní mši v místním kostele svatého Štěpána. Od faráře dostali požehnání a slib, že se za ně bude i nadále modlit. Pak šli ještě na hřbitov rozloučit se u hrobu rodičů a malého syna Hanse.

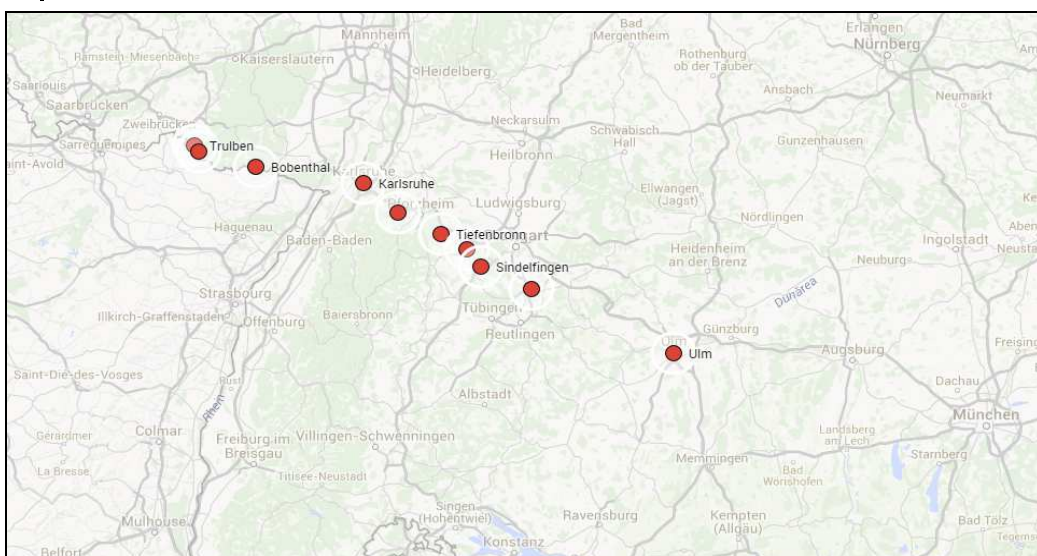
Tři rodiny se švagrem Hansjörgem, celkem 13 osob, se vydalo do Ulmu. Pokud by jich bylo více, už by to mohlo komplikovat ubytování a obstarávání jídla. Hanspeter znal oblast a také cestu do Ulmu velmi dobře. Cestu si vybíral tak, aby se, pokud to bylo možné, vyhýbali větším městům a nocovali jen na vesnicích nebo v odlehlých místech. Vůz řídila většinou těhotná Regina a svězt se mohly jen menší děti, nebo kdo už nemohl jít.

První den šli z Trulbenu - Eppenbrunnu přes Pfälzer Wald do Bobenthalu, kde měl Hanspeter kamaráda z jeho vojenské služby Bruna. Koně se mohli napást a všichni si mohli nasbírat spadaná jablka ze stromů. Bruno varoval Hanspetera před žoldáky v Karlsruhe, kteří zastavovali a kontrolovali lidi na mostě přes Rýn. Ti, kteří jim nemohli zaplatit, pak často zastavili na celý den. Další den vedla cesta přes Wasgau a Karlsruhe směrem na Waldbronn a Tiefenbronn.

V Ellmendingenu, kde už bylo mnoho emigrantů z Alsaska a Schwarzwaldu, navštívili nedělní mši ve starém kostele sv. Barbory. Ve večer-

ních hodinách dorazili do Tiefenbronnu a v kostele sv. Magdalény se pomodlili děkovnou modlitbou. Další den prošli přes Renningen do Sindelfingenu a druhý den ráno míjeli z jihu Stuttgart. Došli k řece Neckar a Hansjörg zjistil, že most není hlídáný, tak ho ještě přešli a došli do Altdorfu. Teď už byli v kopcovité krajině.

U Höfenu už tábořilo mnoho lidí, kteří chtěli do Uher a k nim se připojili i oni. Za malý poplatek mohli nechat koně na pastvině. Místní farmáři prodávali za solidní cenu seno pro koně a také zeleninu a potraviny pro lidi. Jiní přišli proto, aby udělali výhodný obchod – vychytralých obchodníků zde bylo také dost.

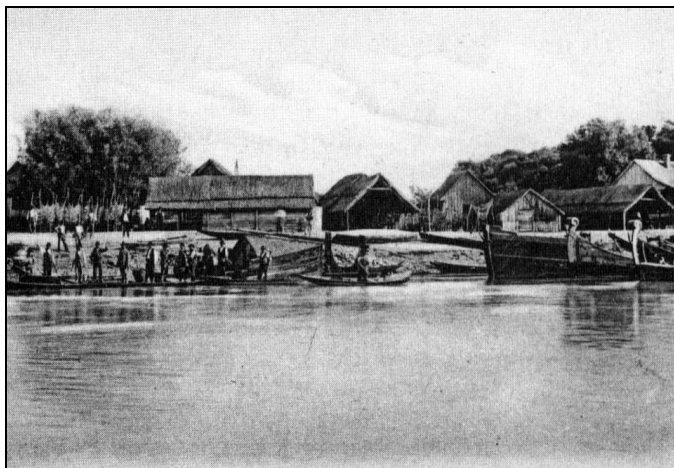
Obrázek 90. Cesta osadníků z Trubenu do Ulmu.

Muži odešli pěšky do Ulmu, aby se nahlásili osidlovací komisi a zařídili cestovní listy. V Ulmu už byly připravené lodě. V klášteře klarisek se zúčastnili poutní mše a každý dostal podle zvyku kytici sušených květin, která pak ještě dlouhou dobu připomínala starý domov. Další den šli na ranní mši, ale cestujícím dovolili vstup na palubu až v sobotu. Čas všichni využili k prohlídce okolí a také k nákupu nezbytných nástrojů – motyk, rýčů, hrnců, řetězů, nůžek, jehel a nití.

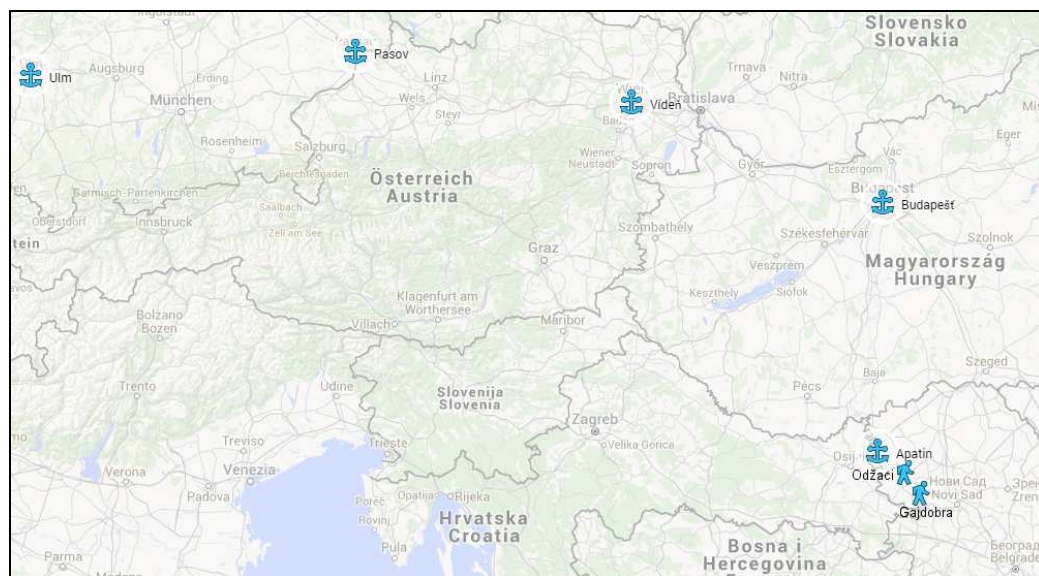
Hansjörg se rozloučil a obrátil vůz zpátky domů, ale nápad emigrovat ho už neopustil a o pět let později se s rodinou také přestěhoval do Čatalie v Báčce (Csátalja v dnešním jižním Maďarsku u srbských hranic).

Jakmile lodě dorazily do cíle v Apatinu, byli přiřazeni do Hodžaku (Odžaci). Každý dostal pas osídlenec a na výdaje 3 zlaté guldeny na osobu; rodina Hanspetera Stemmera tak dostala 12 zlatých, což bylo hodně peněz. Hanspeter měl ještě peníze z prodeje svého domu, a tak rozhodně nebyl chudý člověk, ale peníze se musely používat střídmě.

Členové dvou rodin, s kterými Hanspeter jel do Ulmu, dostali povolení pro usazení v Gaidobře.

Obrázek 91. Apatin, kam připlouvaly lodě se švábskými osadníky.

Obrázek 92. Cesta osadníků lodí z Ulmu do Apatinu.

Podmínky pro přistěhovalce byly zpočátku velmi tvrdé, ale už za čtyři roky (v roce 1762) byla v Hodžaku otevřena škola a v roce 1764 byl postaven kostel zasvěcený archandělovi Michaelovi. V tomtéž roce končilo šestileté osvobození od daní a v roce 1766 měl Hodžak vlastní obecní zastupitelstvo.

V následujících letech ale zemřelo mnoho starších lidí a dětí na malárii (Sumpffieber) a další nemoci. Přesto kolonisté houževnatě a neúnavně přetvářeli bažinaté a zarostlé plochy na úrodnou zemědělskou půdu a neodradily je ani přírodní katastrofy, záplavy a mnohé nezdary. Od roku 1763 přicházelo s tzv. 2. velkou švábskou vlnou stále více nových kolonistů, včetně Reginina bratra Hansjörga, kteří se ale usadili více na severu.

Obrázek 93. Kostel v Hodžaku.

Převzato z: *Donauschwaben in den USA*. [online] [cit. 13. 11. 2015] Dostupné z: <http://donauschwaben-usa.org/036.jpg>.

Pak ještě vypukla v celé oblasti ničující epidemie cholery, která trvala půl roku. Tisíce kolonisté zaplatili za budování nového domova svými životy. Báčce se říkalo hrob kolonistů. Ale další rok kolonisté začínali znovu. Ti, kdo přežili, obdělávali svá pole, a tam, kde to bylo nezbytné také pole svých zemřelých sousedů, po kterých zůstaly jejich děti. Na konci září se už zase slavila pouť ke svatému Michaelu. Během let se proměnila bažinatá a zarostlá oblast v obilnici pro celou monarchii, v kvetoucí úrodnou zahradu.

Spolu s osidlováním území dnešní Vojvodiny se Němci začali usazovat od 2. poloviny 18. století i na území Slavonie (dnes v Srbsku především jako součást Vojvodiny a v Chorvatsku).

V období do roku 1829 přišlo do Uher kolem 150 000 německých osadníků, ale během první poloviny devatenáctého století se plánovaná kolonizace zastavi-

la. Stále se ovšem v této oblasti spontánně usazovali Maďaři a Slováci. V jejich případech se jednalo o migraci v rámci jednoho státu – přicházeli z tzv. Horní země do Dolní země. Ani všichni němečtí osadníci nepřicházeli z Německa, ale také migrací v rámci jednoho státu – z Uher (z dnešního Maďarska a Rumunska), kam přišli již dříve jejich předkové. I u nich se jednalo o migraci organizovanou, ale poměrně početná byla i migrace soukromá.

V roce 1849 se objevují požadavky na autonomii Srbské Vojvodiny a Temešského (Temešvárského) Banátu. Vojenská hranice ve 2. polovině 19. století už ztrácela smysl, a proto byla mezi lety 1871–1883 zrušena.

Němečtí kolonisté v 19. století

Dunajští Švábové (společně se Srby a německojazyčnými Sedmihradskými Sasy) se dostali v důsledku rakousko-uherského vyrovnání (a nastolení dualistické vlády) pod jurisdikci národnostně velmi netolerantních Uher. Od druhé poloviny devatenáctého století se Maďaři opět stali dominantní národností v Báčce (tvořili relativní většinu) a velký počet Maďarů se usadil v severní a střední části Banátu (částečně kvůli plánované kolonizaci) a Sremu.

Od 80. let 19. století začíná vznikat celá řada spolků a politických stran německojazyčného obyvatelstva v Uhrách, v roce 1900 začíná v Temešváru vycházet německý deník. Na druhou stranu je v roce 1906 přijat školský zákon, který likviduje zbývající výuku v mateřštině na veřejných školách u Dunajských Švábů (toto označení se ale objevuje až v roce 1921).⁴¹²

Na začátku 20. století se etnické poměry v Báčce usazovaly. Maďaři tvořili většinu v severní a severovýchodní části Báčky. V Subotici vytvořili velkou enklávu také chorvatští Bunjevci⁴¹³. Počet Srbů se kvůli migraci mírně snižoval (ke zvýšení jejich počtu v této oblasti začalo docházet až po 1. světové válce) – zůstali zejména v jihovýchodní části kolem města Šajkaška.

Němci tvořili v Báčce druhou nepočetnější národnostní skupinu (po Maďarech, kteří žili především ve městech), ale žili smíšeně s Chorvaty, Srby, Maďary, Rusíny v jihozápadní a západní části centrální Báčky. U mnoha Němců docházelo k jejich asimilaci s Maďary.

Franz Hutterer. Uzavírala se smíšená manželství. Má prababička se za svobodna jmenovala Boschnjak a říkali jí Pepika nebo Josefina, a můj

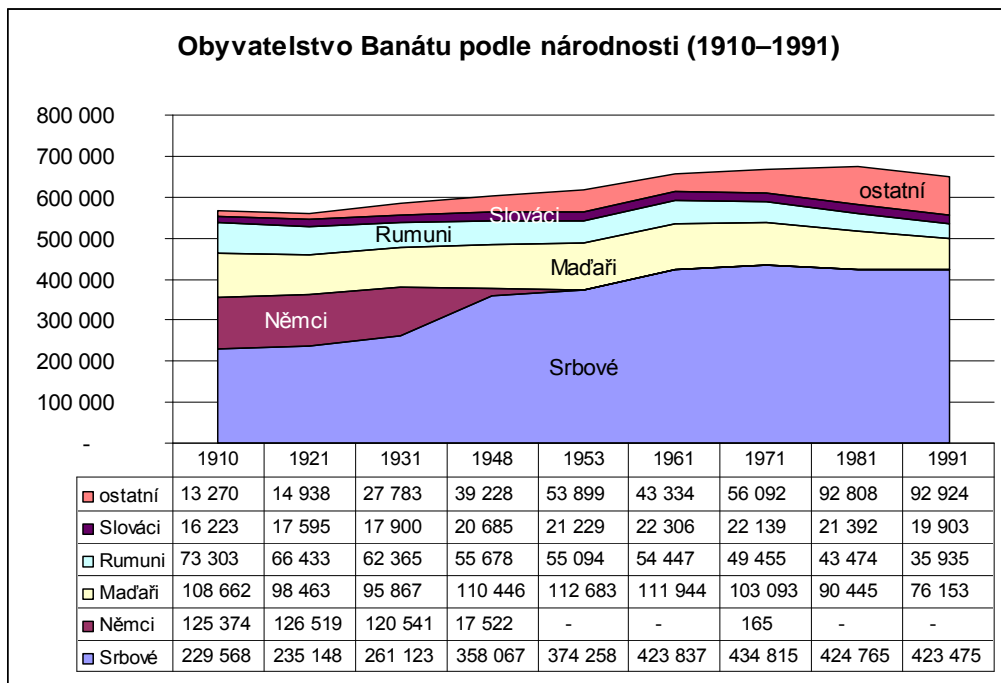
⁴¹² STEFANOVIĆ, Nenad. *A people on the Danube*. (Chronological history of the Danube Germans in the Vojvodina.) [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit. [cit. 10. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.drustvosns.org/nemacka%20manjina/stefanovice/people%20on%20the%20danube.html>>.

⁴¹³ Etnická skupina Bunjevců je blízká Chorvatům (příslušnost k Bunjevcům bývala ve sčítáních často spojována s chorvatskou národností. Bunjevci žijí především v severní Vojvodině, malá část rovněž v Maďarsku.

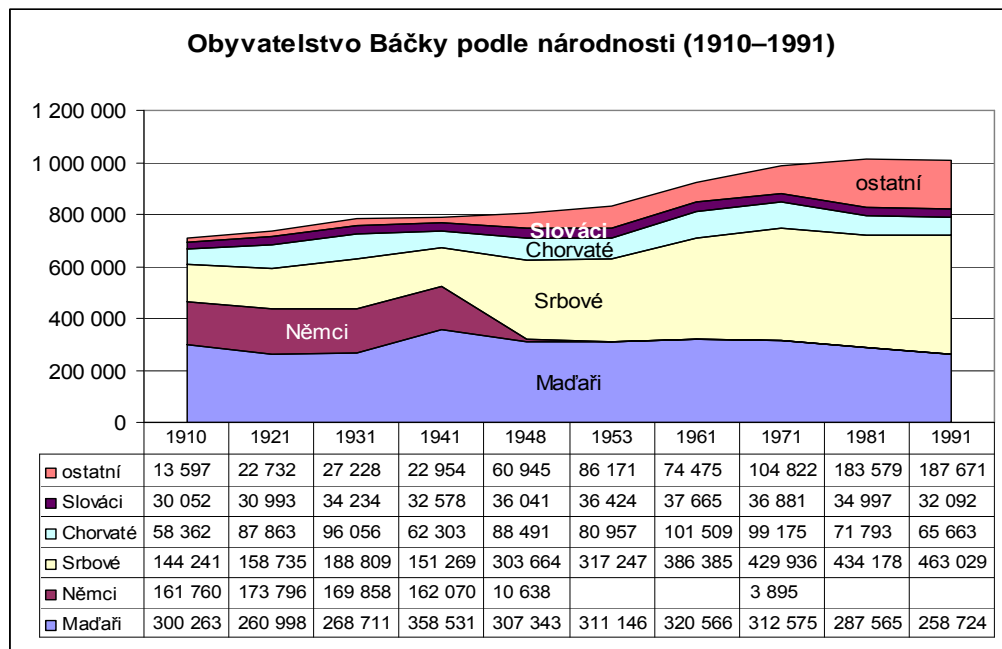
pradědeček měl německý původ. Křestní jméno měl Peter a byl rybář; Srbové mu říkali Čika Pero. Jedna z jejich dcer si vzala srbského hospodského, další se provdala za Švába. I ve smíšených manželstvích měli Švábové touhu uchovat to, co si přivezli z původní vlasti: písně, zvyky, tradice a kroje. Samozřejmě, že také jazyk. Při tom přijali i některé prvky z jiných kultur. Přesto si udrželi německý jazyk a německou kulturu déle než 200 let.

Jiné to bylo na vesnicích. Vesnice byly pro Šváby jejich světem, a to uzavřeným světem. Hospodáři se ženili s dívkami z jiných hospodářství, katolíci s katolickými dívkami, Němci s německými dívkami a občas i s maďarskými dívkami, protože Maďaři byli katolíci jak oni. Jen málokdy se ženili s chorvatskými nebo se srbskými děvčaty. Ve městech byla etnická smíšená manželství častější.⁴¹⁴

Národnostní pestrost Banátu a Báčky (která přetrvává dodnes) ukazují následující grafy a je z nich i dobře patrný nárůst podílu srbského obyvatelstva (a pokles podílu německého) po 2. světové válce.

⁴¹⁴ HUTTERER, Franz. *Castles and internment camps*. [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit (Друштво за српско-немачку сарадњу). [cit. 14. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.drustvosns.org/nemacka%20manjina/stefanovice/Franz%20Huterer,%20Castles%20and%20internment%20camps.pdf>>.

Obrázek 94, 95. Obyvatelstvo Banátu a Báčky podle národnosti (1910–1991).

Zdroj dat: Pro rok 1910 a 1941 údaje ze sčítání lidu v Uherském království a Maďarském království, pro rok 1921 a 1931 sčítání lidu království Jugoslávie a v roce 1948, 1953, 1961, 1971, 1981 a 1991 sčítání obyvatel federativní Jugoslávské republiky. In: RAVLIĆ, Aleksander. *Međunarodni znanstveni skup "Jugoistočna Europa 1918.-1995."* Zagreb: Hrvatska matica iseljenika. ISBN 953-6525-05-4. Další dostupnost: <<http://www.webcitation.org/6eRanzak3>>.

7.5. NĚMCI V BOSNĚ A HERCEGOVINĚ

Po obsazení Bosny Rakouskem v roce 1878 se na tomto území stala němčina úředním jazykem a její používání se začalo velmi rozšiřovat. Kromě toho, že do měst přišla celá řada rakouských německojazyčných úředníků (mnoho Němců žilo v Sarajevu), začaly vznikat v Bosně i německé rolnické osady, jako například Windhorst a Maglay, založené katolickými říšskými Němci, Rudolfstal založený osadníky z Tyrol, Franz Josephsfeld založený Banátskými Šváby z Franzfeldu; do dalších nových osad přišli Němci z Maďarska, Slavonie, Chorvatska, Haliče a z Bukoviny. Starší osady vznikaly na těch místech, která kolonisté koupili, nebo je později získali velmi výhodně od státu. V těchto osadách se vyvíjela německá materiální i duchovní kultura velmi dobře. Maďarští (uherští) Švábové a Sasové byli podporováni, aby se raději stěhovali do sousední Bosny, než do vzdálených míst. Němci v Bosně také založili spolek Svaz

Němců v Bosně a Hercegovině (*Verein der Deutschen in Bosnien und der Herzegowina*) se sídlem v Sarajevu.⁴¹⁵

7.6. NĚMCI V JUGOSLÁVSKÉM STÁTU

Ještě během 1. světové války (v roce 1918) dochází k založení Národní rady uherských Němců, která proklamuje snahu o zachování územní celistvosti Uher. Zanedlouho je vyhlášena v Temešváru Švábská národní rada, která má v programu federalizaci Uher. Tím se ovšem dostává do přímého sporu s Rumuny a Srby, kteří usilují o samostatnost.

V listopadu roku 1918 rozhodlo ve Vojvodině Velké lidové shromáždění Srbů, Bunjevců a dalších Slovanů (*Große Volksversammlung der Serben, Bunjewatzen und der übrigen Slawen*), že se Vojvodina stane součástí srbského království. Rozhodování se ale neúčastnili zástupci ostatních národů ve Vojvodině.

Vyhlášením Království Srbů, Chorvatů a Slovinců (SHS) 1. prosince 1918 se tak stala půlmilionová německá skupina nejpočetnější národnostní menšinou v zemi. O týden později Švábská národní rada v Temešváru vyhlašuje právo Dunajských Švábů na sebeurčení a autonomii a neuznává orgány srbského a rumunského národního shromáždění.

Obrázek 96. Poštovní známky „samostatného“ Banátu a Báčky v roce 1919.

Převzato z: *Banat Bacska*. [online] [cit. 3. 9. 2014] Dostupné z: <<http://www.delcampe.net>>.

Přestože připojení Vojvodiny k jugoslávskému státu znamenalo ukončení maďarizace národnostních menšin, k ideálu měla jejich situace v novém jugoslávském státě velmi daleko. V roce 1920 je sice založena hlavní kulturní organizace německé minority v Království SHS Švábsko-německý kulturní spolek / *Schwäbisch-Deutsche Kulturbund* (z roku 1921 je doloženo nejstarší známé použití výrazu Dunajští Švábové na přednáškách pražské germanistiky Gerhardem Gesemanem)⁴¹⁶, později se Němci mohli i politicky sdružovat (ale jen do roku 1929, kdy byla v královské Jugoslávii zavedena diktatura).

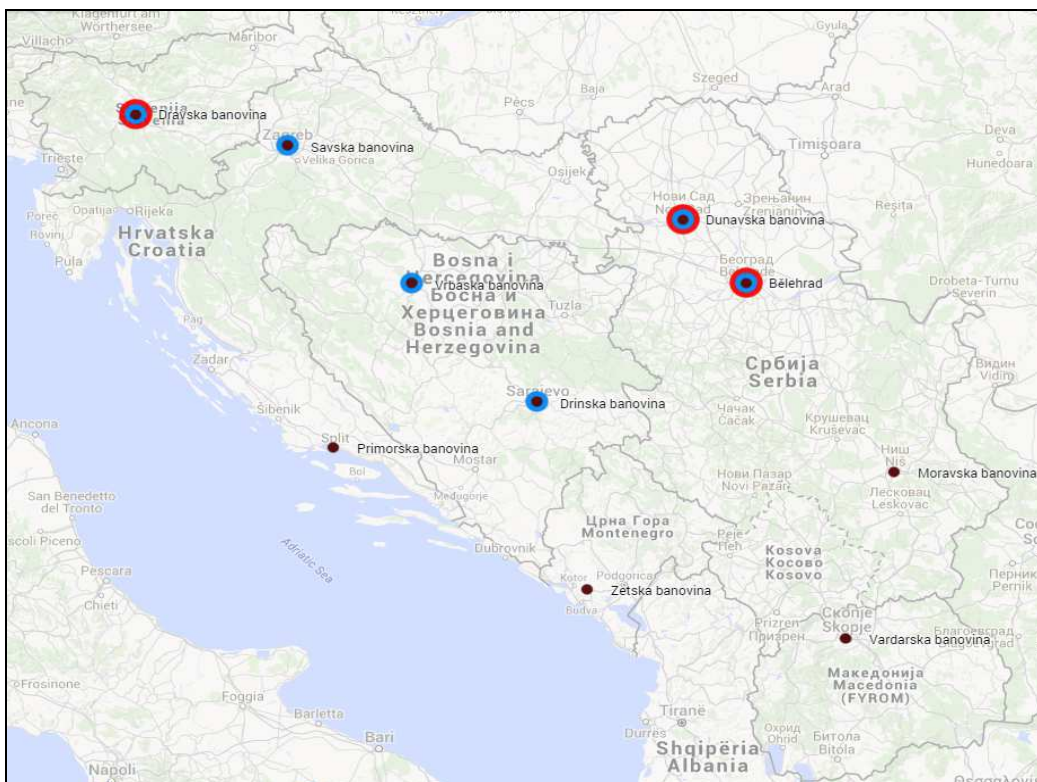
⁴¹⁵ KEINDL, Raimund Friedrich. *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern*. Gotha: Friedrich Andreas Perthes, 1911, s. 272.

⁴¹⁶ STEFANOVIĆ, Nenad. *A people on the Danube*. (Chronological history of the Danube Germans in the Vojvodina.) [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit. [cit. 10. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.drustvosns.org/nemacka%20manjina/stefanovice/people%20on%20the%20danube.html>>.

Určitá forma diskriminace menšin v nově vzniklém jugoslávském státu se projevila hned při volbách do ustavujícího jugoslávského parlamentu. Těchto voleb se příslušníci menšin nemohli účastnit (údajně kvůli možnosti emigrovat), protože měli status tzv. optantů – osob, které se mohou rozhodnout pro státní příslušnost jiného státu.

Následující tabulka a mapa ukazují, ve kterých jugoslávských oblastech žilo nejvíce německého obyvatelstva. Jugoslávie nebyla úmyslně rozdělena na národní republiky (podobně jako například v Československu byla i zde prosazována teze o jednotném – v tomto případě jugoslávském – národu), ale na bánoviny. Kurzíva v tabulce ukazuje současnou republiku.

Bánovina	počet Němců	podíl Němců v bánovině	podíl Němců z celkového počtu Němců v Jugoslávii
Dravska banovina (Ljubljana) <i>Slovensko</i>	40 920	3,6 %	8,1 %
Dunavska banovina (Novi Sad) <i>Vojvodina (Srbsko)</i>	344 136	14,4 %	68,0 %
Moravska banovina (Niš) <i>Srbsko</i>	774	0,1 %	0,2 %
Drinska banovina (Sarajevo) <i>Srbsko + Bosna a Hercegovina</i>	31 579	2,1 %	6,2 %
Vrbaska banovina (Banja Luka) <i>Bosna a Hercegovina</i>	8 396	0,8 %	1,7 %
Primorska banovina (Split) <i>Bosna a Hercegovina + Chorvatsko</i>	1 241	0,1 %	0,2 %
Savska banovina (Zagreb) <i>Chorvatsko</i>	59 963	2,2 %	11,9 %
Zetska banovina (Cetinje) <i>Černá Hora</i>	452	0,0 %	0,1 %
Vardarska banovina (Skopje) <i>Makedonie + Srbsko (Kosovo)</i>	252	0,0 %	0,0 %
Bělehrad	18 077	6,3 %	3,6 %
Celkem	505 790	3,6 %	100,0 %

Obrázek 97. Němci v Jugoslávii podle jednotlivých bánovin (1921).

Zdroj (včetně tabulky): Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika, Statistički godišnjak, Knjiga 1, 1929, Belgrade 1932, s. 69. In: HORAK, Stephan M. a Richard BLANKE. *Eastern European national minorities, 1919–1980: a handbook*. Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1985, xv, s. 237. ISBN 08-728-7416-8.

Podíl Němců je dopočítaný na základě počtu obyvatel jugoslávských bánovin z roku 1931.

Od vzniku jugoslávského státu začalo docházet k poměrně velkému úbytku německého obyvatelstva – nejvíce v bývalých rakouských (tj. ne uherských) oblastech: v Bosně a ve Slovinsku. Němci, kteří zde žili (ve velké míře úředníci ve státním aparátu), měli totiž po vzniku Jugoslávie snazší možnost odejít „domů“ – do Rakouska nebo Německa. To byl obrovský rozdíl oproti jugoslávským Němcům, kteří do rozpadu Rakouska-Uherska žili v uherské části monarchie. Ti odcházeli ve velkém počtu do zámoří.⁴¹⁷

Ve 30. letech se mezi jugoslávskými Němci objevují sympatie k německému národnímu socialismu, ale na druhou stranu začal od roku 1935 vycházet německý týdeník *Die Donau*, jako největší protivník národního socialismu mezi

⁴¹⁷ GEIGER, Vladimír. Němci u Hrvatskoj. *Migracijske teme*. 7 (3–4), 1991, s. 319–334.

jugoslávskými Němci. Podle tohoto periodika člověk může být dobrý Němec jen tehdy, když nesdílí národně socialistické názory.

Druhá světová válka

Jakmile v roce 1941 napadlo nacistické Německo bez vyhlášení války Jugoslávii, během několika dnů došlo k jugoslávské bezpodmínečné kapitulaci. Jugoslávie byla rozdělena na několik okupačních částí. Zároveň vznikl loutkový ustašovský chorvatský stát, na většině území Srbska byla zřízena německá okupační vláda a další část Srbska okupovala Itálie, Bulharsko, Maďarsko a Albánie (pod italským protektorátem). Během 2. světové války bylo území Bosny a Hercegoviny začleněno do fašistického chorvatského státu.

Oblast Vojvodiny, kde žili němečtí Švábové, byla rozdělena mezi tři státy již v roce 1918. Jugoslávská část byla teď ještě rozčleněna mezi Maďarsko, fašistické Chorvatsko a okupované Srbsko.⁴¹⁸

Situace Němců v jednotlivých částech okupované Jugoslávie nebyla stejná. O Němcích v Kočevje a jejich vysídlení zde již byla zmínka (s. 204, 205). Sever Slovinska měl být připojen k německé Říši.

Německá menšina v chorvatském fašistickém státu měla dokonce zvláštní status s právy v oblasti výuky a užívání jazyka, měla vlastní vojenské jednotky, které byly součástí ustašovských⁴¹⁹ jednotek. V oblastech Báčky a Baranje, které byly přičleněny k Maďarsku, byla německá menšina přičleněna do Svazu Němců v Maďarsku (*Volksbund der Deutschen in Ungarn*) – ten podléhal značné kontrole z Německa (viz s. 70). Banát ve Vojvodině, kde byla německá menšina nejpočetnější, obsadila německá armáda a území spravovala jako zvláštní jednotku až do podzimu 1944. Většina místních mužů byla povolána do *wehrmachtu*. Mnozí se této povinnosti i vyhýbali a malá část mužů se dokonce připojila k hnutí odporu.⁴²⁰

V roce 1942 byla vytvořena antifašistická osvobozenecská jugoslávská rada AVNOJ (*Antifašističko Veće Narodnog Oslobođenja Jugoslavije*), jejímž deklarovaným cílem byla od roku 1943 i likvidace německého etnika na území Jugoslávie, jehož příslušníci již bojovali v jednotkách SS.

.....
⁴¹⁸ STEFANOVIĆ, Nenad. *A people on the Danube*. (Chronological history of the Danube Germans in the Vojvodina.) [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit. [cit. 10. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.drustvosns.org/nemacka%20manjina/stefanovice/people%20on%20the%20danube.html>>.

⁴¹⁹ Ustaša – chorvatské fašistické hnutí v čele s Ante Pavelićem, který v čele chorvatského státu vytvořil jeden z nejhrušnějších režimů podřízených nacistickému Německu.

⁴²⁰ PEŠEK, Jiří. *Německé menšiny v právních normách 1938–1948: Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi*. Vyd. 1. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, 601 s. ISBN 978-80-7239-201-8, s. 278–278.

Konec války a poválečné období

Poměry v Jugoslávii vedly německé nacistické vedení k úvahám o stažení německé menšiny do bezpečnějších oblastí. To začalo až v polovině roku 1944 vystěhováním německého obyvatelstva zejména ze Srbska, Vojvodiny, Slavonie a Bosny. Evakuace však přišla příliš pozdě, v souvislosti s postupem sovětské armády. V říjnu 1944 se německé vedení rozhodlo přijmout do Německa 469 000 příslušníků německé menšiny z jihovýchodní Evropy. Vystěhování bylo provedeno převážně vedením menšiny, které používalo psychologických prostředků, například varovalo před sovětskou armádou a jugoslávskými partyzány. Lze se domnívat, že se z Jugoslávie vystěhovalo 200 000 až 300 000 příslušníků německé menšiny, někteří z nich se dostali pěšky a s minimem svého majetku pouze do Štýrska a Korutan v Rakousku.⁴²¹

Obrázek 98. Odchod Dunajských Švábů.

Malba: Stefan Jäger (*1877–†1962).

Od prosince 1944 do konce srpna 1945 bylo 167 000 německých civilistů ze strany jugoslávských úřadů vykázáno z jejich domovů, internováno a jejich majetek byl zkonfiskován. Zhruba 8 000 žen a 4 000 mužů, Dunajských Švábů z Banátu a z Báčky bylo deportováno do pracovních táborů v Sovětském svazu.

Část Dunajských Švábů mohla ještě na jaře v roce 1945 uprchnout do Německa, kde ale ještě byla válka.

⁴²¹ PEŠEK, Jiří. *Německé menšiny v právních normách 1938–1948: Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi*. Vyd. 1. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, 601 s. ISBN 978-80-7239-201-8, s. 279–280.

Franz Hutterer. Celé Rakousko jsme přešli pěšky podél našich vozů, na kterých byly naložené naše věci. Neželi jsme na vozech, protože jsme nechtěli zvětšovat zátěž pro koně. Žili jsme z toho, co jsme si vezli z Futoku – ze sádla, šunky a mouky. V Rakousku uprchlíci dostali poukázky, které jsme mohli vyměnit za jídlo. Nicméně lidé, které jsme potkávali na cestě, na nás byli hodní a dávali nám jídlo také.

Došli jsme Bavorska. Kolona se pohybovala po dálnici ze Salzburgu do Mnichova. Na dálnici nikdo nebyl, jen uprchlické vozy. Můj problém byl, že jsem byl už 17 dnů po konci mé dovolené z vojny. Měl jsem se hlásit mému velení v Postupimi, ale v té době vládl v zemi chaos. Nebyla žádná možnost, jak se tam dostat, a navíc jsem nemohl opustit svou matku a sestru! Cestou nás zastavila německá vojenská hlídka a chtěla vidět můj identifikační průkaz. Když viděli, že jsem měl být už 17 dnů u své jednotky, posadili mě do sajdkáry jejich motocyklu a odvezli mě přímo k vojenskému soudu v Traunsteinu. V té době se každé ilegální opuštění fronty trestalo popravčí četou. Měl jsem štěstí, že nadporučík byl velmi rozumný muž, kterému nejspíš bylo líto obyčejného vojáka, který doprovázel svou matku a sestru jako uprchlíky.

Řekl mi, že připraví písemné prohlášení, podle kterého jsem doprovázel uprchlickou kolonu, a že jsem se hlásil při první možné příležitosti. To byla vlastně pravda, ale stejně jsem musel jít před soud. Jediná věc, která mě zachránila před popravou, bylo poručíkovo prohlášení. Za trest jsem byl přidělený k trestnému praporu a poslán na frontu. Na konci dubna 1945, když jsme byli na cestě na frontu, válka skončila. Byli jsme zajatí americkými vojáky a převezeni do zajateckého tábora. Po mém propuštění jsem našel svou matku a sestru. Pro nás válka skončila.⁴²²

V roce 1944 vydal AVNOJ výnos v Bělehradě, který už byl v sovětské moci a v rukou budoucího nejvyššího jugoslávského představitele Josipa Broze Tita, kterým došlo ke zrušení občanských práv a zabavení majetku všech jugoslávských občanů německé národnosti – je zajímavé že se výnos vztahoval pouze na Němce, a ne na Maďary nebo Italy, kteří byli spojenci nacistického Německa.⁴²³

Konfiskace německého majetku probíhaly až do roku 1949. Celkem bylo v Jugoslávii zkonfiskováno 970 tisíc statků s 683 tisíci hektarů půdy a 72 tisíc

.....
⁴²² HUTTERER, Franz. *Castles and internment camps*. [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit (Друштво за српско-немачку сарадњу). [cit. 14. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.drustvosns.org/nemacka%20manjina/stefanovice/Franz%20Huterer,%20Castles%20and%20internment%20camps.pdf>>.

⁴²³ STEFANOVIĆ, Nenad. *A people on the Danube*. (Chronological history of the Danube Germans in the Vojvodina.) [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit. [cit. 10. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.drustvosns.org/nemacka%20manjina/stefanovice/people%20on%20the%20danube.html>>.

budov. V Lidové republice Slovinsko vydala komise rozhodnutí, na jejichž základě bylo zkonfiskováno více než 90 % německého majetku.⁴²⁴

Od roku 1944 docházelo k internování všech Němců do koncentračních táborů, kde jugoslávští Němci museli žít za nelidských podmínek.

Do kapitulace Německé říše v květnu 1945 bylo založeno několik vyhlazovacích táborů pro Dunajské Šváby – první v prosinci 1944 v obci Bački Jarak, která byla již dříve německými obyvateli opuštěna, protože místní Němci prchali s ustupujícím *wehrmachtem* do Německa. Od prosince 1944 až do dubna 1946 zde bylo internováno mezi 15 000 až 17 000 osobami, především Dunajských Švábů a Maďarů. Přibližně 6 500 jich přišlo o život v důsledku hladu, nemoci a vražd ze strany Titových partyzánů.

V březnu 1945 byly zřízeny vyhlazovací tábory Gakowa (Gakovo) a Kruschiwl (Kruševlje) v Báčce a vyhlazovací tábor Rudolfsgnad (Kničanin) v Banátu. Další vyhlazovací tábory vznikaly od května do podzimu roku 1945 – Sternthal (Strnišče) a Tuchern (Terharje) ve Slovinsku, Walpach (Valpovo) a Kerndija (Krndija) v Chorvatsku, Molidorf (Molin) v Banátu, a „Svilara“ v obci Sirmisch Mitrowitza (Sremska Mitrovica).⁴²⁵

Franz Hutterer. Od mého otce jsme dostali dopis jen v roce 1946. Zajel do našeho rodného města Futoku a psal, že šel z nádraží rovnou domů, a že nyní žijí v našem domě jiní lidé, kolonisté. Napsal také, že dědeček a babička byli v táboře smrti v Jareku a že i všichni ostatní Němci z Futoku byli v táboře. Ve Futoku byli lidé, kteří byli schopni pracovat. Vzhledem k tomu, můj otec byl klempíř, byl také poslaný do tábora ve Futoku. Srbové z Futoku mého otce poznali a zaplatili správcům tábora kvůli jeho převedení do jejich opatrovnictví, aby pro ně pracoval. Bylo to pro něj lepší, než hladovět v táboře. Zůstal ve Futoku až do roku 1948, kdy byly všechny tábory uzavřeny. Zaplatil si průvodce, aby ho dovedl k maďarské hranici. Dům s veškerým majetkem byl vyvlastněný, a tak nemohl zůstat. Otec se dostal přes Maďarsko do Rakouska, kde byl zadržený v táboře anglické armády. Později se dozvěděl, kde jsme byli, a přišel k nám do Bavorska. Můj dědeček zemřel v roce 1945 v tom hrozném táboře smrti v Jareku a moje babička zemřela ve stejném roce v jiném táboře smrti v Kruschewlje (Kruševlje).⁴²⁶

⁴²⁴ PEŠEK, Jiří. *Německé menšiny v právních normách 1938–1948: Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi*. Vyd. 1. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, 601 s. ISBN 978-80-7239-201-8, s. 286.

⁴²⁵ STEFANOVIĆ, Nenad. *A people on the Danube*. (Chronological history of the Danube Germans in the Vojvodina.) [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit. [cit. 10. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.drustvosns.org/nemacka%20manjina/stefanovice/people%20on%20the%20danube.html>>.

⁴²⁶ HUTTERER, Franz. *Castles and internment camps*. [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit (Друштво за српско-немачку сарадњу). [cit. 14. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.webcitation.org/6eZz7PZ0I>>.

Mnohým Srbům, kteří museli během války opustit své domovy (v Chorvatsku, Bosně, Kosovu), nebyl často umožněn jejich návrat, ale byli usídleni ve Vojvodině, ve vesnicích opuštěných po Dunajských Švábech.

V letech 1947–1949 bylo propuštěno mnoho německých zajatců, kteří byli v SSSR. Ti odcházeli především do východního Německa (DDR).

Než se nejvyšší jugoslávský představitel Josip Broz Tito rozešel se Stalinem a došlo k uzavření vyhlazovacích táborů pro jugoslávské Němce (v roce 1948), zemřelo ve vyhlazovacích táborech hlady a na následky tyfu a dalších nemocí desítky tisíc internovaných. Zároveň přibližně 30 000 až 40 000 Dunajských Švábů uprchlo z Jugoslávie do Maďarska a Rumunska.

V prvním poválečném jugoslávském sčítání obyvatel v roce 1948 deklarovalo 55 337 jugoslávských občanů německou národnost. Od roku 1948 začaly vycházet i německé noviny a v roce 1949 došlo k otevření škol s výukou němčiny – Semlin, Deutsch-Etschka (Ečka), Padinska Skela, Besni Fok, Bor.

Přestože se situace pro jugoslávské Němce začala zlepšovat, velká část z nich odešla v letech 1952–1963 do západního Německa, země „ekonomického zázraku“. Do Německa zároveň odcházelo za prací mnoho dalších Jugoslávců.

Na počet Němců žijících na území bývalé Jugoslávie měla velký vliv jugoslávská občanská válka, která začala v roce 1991.⁴²⁷

Franz Hutterer. V létě roku 1996 jsem viděl v televizi zástupy uprchlíků. Byli to záběry Srbů z Krajiny, které mi připomněly události na jaře roku 1945. Rozdíl byl jen v tom, že tito uprchlíci měli traktory. Naše vozy byly tenkrát tažené koňmi. Když jsem viděl srbské uprchlíky v televizi, říkal jsem: „Podívejte, to je přesně to, co se stalo nám Švábům“. Stejně bylo i to, že uprchlíci byli hlavně ženy, děti a staří lidé. Nebyli mezi nimi žádní muži, ti ještě bojovali na frontě. V roce 1945 jsem byl v naší koloně jediný voják v uniformě. Vařili jsme na zemi vedle našich vozů, i v dešti. Víím velmi dobře, co to znamená být uprchlíkem. Obrazky jsou stejné, a tak musí být stejné i pocity lidí, kterých se to týká.

Podle organizace *Institut für Deutsche Sprache* v Mannheimu žádalo v souvislosti s občanskou válkou v Jugoslávii 22 000 Jugoslávců o německé občanství a mezi nimi bylo velké množství těch, kteří ve své žádosti uvedli německou národnost. Konkrétní čísla ovšem k dispozici nejsou.⁴²⁸

⁴²⁷ STEFANOVIĆ, Nenad. *A people on the Danube*. (Chronological history of the Danube Germans in the Vojvodina.) [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit. [cit. 10. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.drustvosns.org/nemacka%20manjina/stefanovice/people%20on%20the%20danube.html>>.

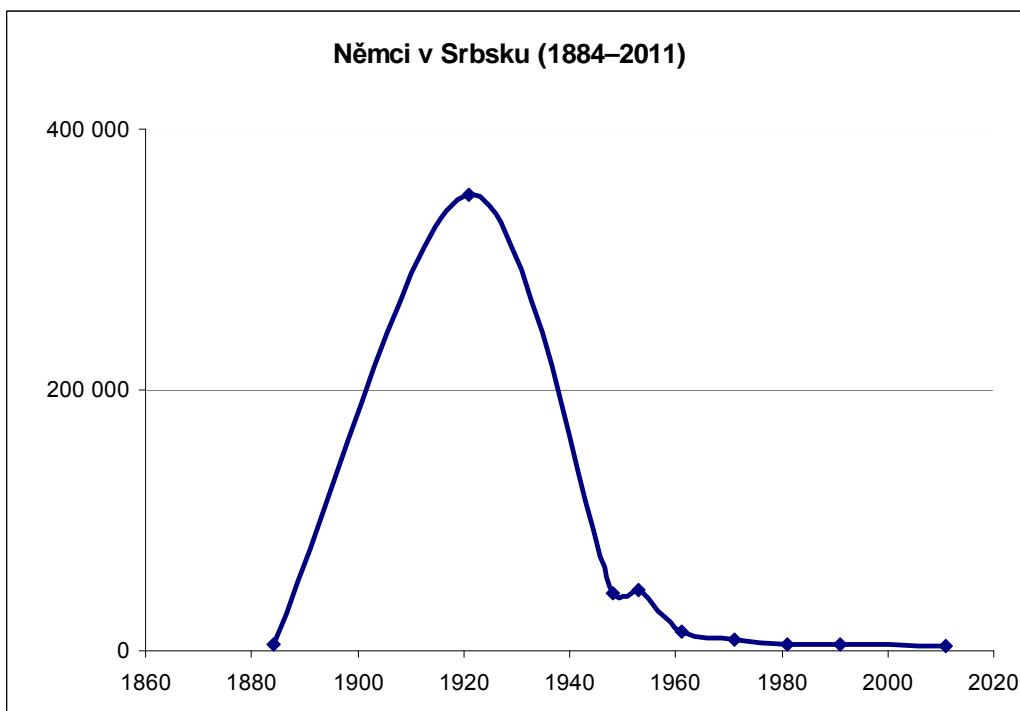
⁴²⁸ STEFANOVIĆ, Nenad. *A people on the Danube*. (Chronological history of the Danube Germans in the Vojvodina.) [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit. [cit. 10. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.drustvosns.org/nemacka%20manjina/stefanovice/people%20on%20the%20danube.html>>.

7.7. SOUČASNOST NĚMECKÉ MENŠINY NA ÚZEMÍ BÝVALÉ JUGOSLÁVIE

Srbsko

V Srbsku je dnes ze všech nástupnických států bývalé Jugoslávie německá menšina nejpočetnější a nejvíce organizovaná. Přesto následující grafy ukazují více než výmluvně pokles počtu německého obyvatelstva v Srbsku – za 90 let došlo ke snížení na zhruba 1 % původního počtu.

rok	1884	1921	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011
počet Němců	4 759	349 151	44 460	46 228	14 533	9 086	5 302	5 263	5 263	4 064
podle jazyka									2 279	2 190

Obrázek 99. Němci v Srbsku (1884–2011).

Zdroj: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Knjiga 4: Veroispovest, maternji jezik i nacionalna pripadnost.* [online] Republički zavod za statistiku, Beograd [cit. 9. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.webcitation.org/6eRcTJ31O>> a <<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptId=1210>>.

Tabulka níže uvádí rozmístění Němců v Srbsku podle oblastí – kromě tradičních oblastí Vojvodiny (Báčka, Banát a Srem) žije německá menšina v hlavním městě Bělehradě.

Oblast		Počet Němců	Podíl z celkového počtu Němců v Srbsku
Južnobačka oblast	Јужнобачка област	978	24,1 %
Zapadnobačka oblast	Западнобачка област	903	22,2 %
Beogradska oblast	Београдска област	498	12,3 %
Južnobanatska oblast	Јужнобанатска област	472	11,6 %
Severnobačka oblast	Севернобачка област	314	7,7 %
Sremska oblast	Сремска област	249	6,1 %
Srednjobanatska oblast	Средњобанатска област	219	5,4 %
Severnobanatska oblast	Севернобанатска област	137	3,4 %
Nišavska oblast	Нишавска област	36	0,9 %
Braničevska oblast	Браничевска област	31	0,8 %
Borska oblast	Борска област	27	0,7 %
Mačvanska oblast	Мачванска област	25	0,6 %
Pomoravska oblast	Поморавска област	21	0,5 %
Podunavska oblast	Подунавска област	21	0,5 %
Jablanička oblast	Јабланичка област	20	0,5 %
Raška oblast	Рашка област	19	0,5 %
Kolubarska oblast	Колубарска област	16	0,4 %
Moravička oblast	Моравичка област	16	0,4 %
Rasinska oblast	Расинска област	14	0,3 %
Šumadijska oblast	Шумадијска област	13	0,3 %
Zaječarska oblast	Зајечарска област	12	0,3 %
Pirotska oblast	Пиротска област	10	0,2 %
Zlatiborska oblast	Златиборска област	6	0,1 %
Pčinjska oblast	Пчињска област	4	0,1 %
Toplička oblast	Топличка област	3	0,1 %
Celkem		4 064	100,0 %

Tabulka 10. Počty Němců v Srbsku podle oblastí (2011).

Zdroj: *Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti (2011)*. [online] Republički zavod za statistiku, Beograd. [cit. 10. 12. 2015] Dostupné z:

<<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptId=1210>>.

Nejvíce Němců žije stále ve Vojvodině. Následující tabulka a graf ovšem ukazuje pokles počtu německého obyvatelstva – nyní ve Vojvodině žije pouhá setina německého obyvatelstva ve srovnání s obdobím před sto lety.

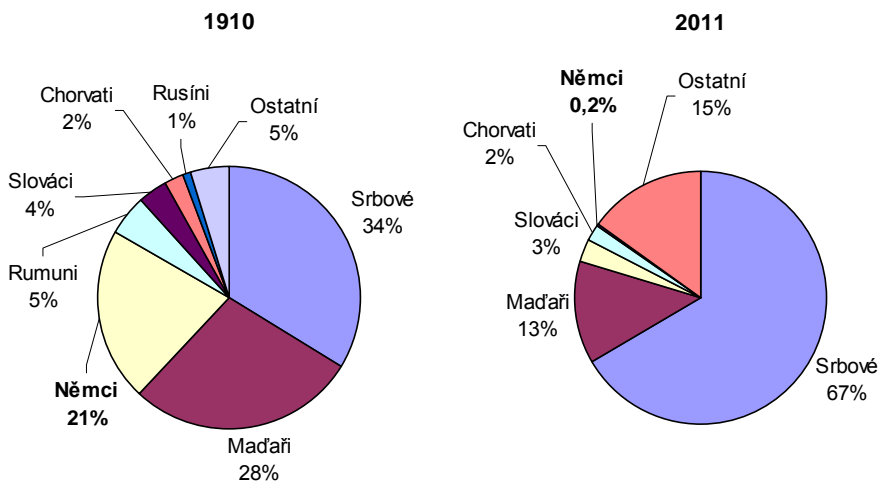
Mnoho mladých Němců, ačkoli se hlásí k německému původu (nebo si jsou alespoň německého původu vědomi), už ale používá prvotně jiný jazyk než němčinu – kromě srbštiny to bývá i maďarština.

1910		
Srbové	510 186	34 %
Maďaři	424 555	28 %
Němci	323 779	21 %
Rumuni	75 223	5 %
Slováci	56 689	4 %
Chorvati	34 089	2 %
Rusíni	13 479	1 %
<i>Ostatní</i>	<i>72 804</i>	<i>5 %</i>
Celkem	1 512 983	100 %

2011		
Srbové	1 289 635	66,8 %
Maďaři	251 136	13,0 %
Slováci	50 321	2,6 %
Chorvati	47 033	2,4 %
Romové	42 391	2,2 %
regionální identita	28 567	1,5 %
Černohorci	22 141	1,1 %
Bunjevci	16 469	0,9 %
Rusíni	13 928	0,7 %

Jugoslávci	12 176	0,6 %
Makedonci	10 392	0,5 %
Ukrajinci	4 202	0,2 %
Němci	3 272	0,2 %
Rumuni	2 541	0,1 %
Albánci	2 251	0,1 %
Slovinci	1 815	0,1 %
Bulhaři	1 489	0,1 %
Gorani	1 179	0,1 %
Rusové	1 173	0,1 %
Bosňáci	780	0,0 %
Muslimové	336	0,0 %
Vlaši	170	0,0 %
<i>nedeklarovaný údaj</i>	<i>81 018</i>	<i>4,2 %</i>
<i>neznámý údaj</i>	<i>14 791</i>	<i>0,8 %</i>
<i>ostatní</i>	<i>32 603</i>	<i>1,7 %</i>
Celkem	1 931 809	100,0 %

Tabulka 11. Národnostní složení Vojvodiny (1910, 2011).

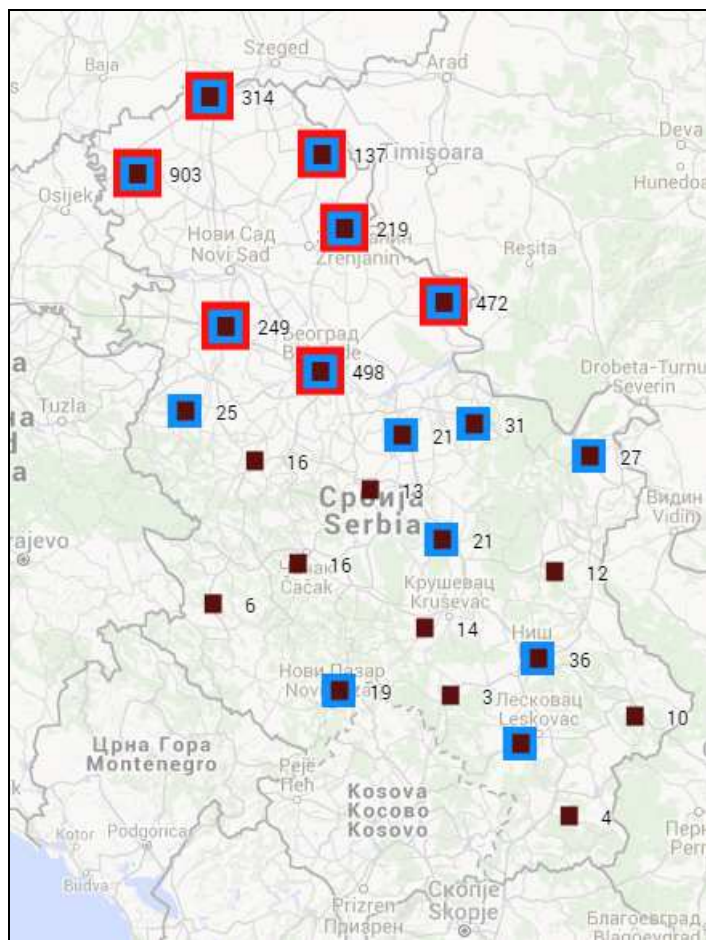

Obrázek 100. Národnostní složení Vojvodiny (1910, 2011).

Zdroj (včetně tabulky): DJURIĆ, Vladimir; ČURČIĆ, Slobodan, KICOŠEV, Saša. *The Ethnic Structure of the Population in Vojvodina*. [online] The Serbian Questions in The Balkans, University of Belgrade. Faculty of Geography, Belgrade 1995. [cit. 26. 9. 2014] Dostupné z: <<http://www.rastko.rs/istorija/srbi-balkan/djuric-curcic-kicosev-vojvodina.html>>.

O počtu a aktivitě německé menšiny v Srbsku vypovídají i volby do Národní rady německé národnostní menšiny v roce 2014. Oprávněných voličů bylo 2 491, ale voleb se zúčastnila jen necelá polovina – 1 191 příslušníků německé národnosti. Voleb se zúčastnila čtyři uskupení – „Gerchard“ *Podunavske Švabe – Zajedno* („Герхард“ *Подунавске Швабе – Zajedno*); *Podunavski Nemci*

*Vojvodine (Подунавски Немци Војводине) – Donauschwaben in Wojwodina; Nemačka lista (Немачка листа) – Deutsche Liste; Podunavske Nemice (Подунавске Немце) Donauschwabinen.*⁴²⁹

Obrázek 101. Počty Němců podle jednotlivých okresů v Srbsku (2011).

Zdroj dat: *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Knjiga 4: Verospočet, materjni jezik i nacionalna pripadnost.* [online] Republički zavod za statistiku, Beograd [cit. 9. 12. 2015] Dostupné z:

<<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Aktuelnosti/Saopstenje%20za%20javnost%20verospočet%20materjni%20jezik%20i%20nac%20pripadnost.pdf>> – též

<<http://www.webcitation.org/6eRcTJ31O>> a

<<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptId=1210>>.

⁴²⁹ *Rezultati izbora za članove nacionalnog saveta nemačke nacionalne manjine.* [online] Republički zavod za statistiku, Beograd [cit. 9. 12. 2015] Dostupné z: <<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Izbori/NacionalneManjine/Nemci.pdf>>.

Chorvatsko

Většina Němců v Chorvatsku se považuje za Dunajské Šváby – v župě Osijek-Baranja jich žije více než čtvrtina z celého Chorvatska. Němci mají v Chorvatsku přiznaný oficiální status menšiny a spolu s dalšími málo početnými menšinami mají rezervované jedno společné poslanecké místo v chorvatském parlamentu. V Osijeku má sídlo německé kulturní centrum a od roku 1995 je v základní škole sv. Anny otevřena jedna třída pro německou a rakouskou menšinu.⁴³⁰

Župa	počet Němců	Podíl Němců z celkového počtu Němců v Chorvatsku
Osijek-Baranja	813	27,40%
Záhřeb (město)	364	12,30%
Primorje-Gorski kotar	237	8,00%
Istria	226	7,60%
Split-Dalmatia	220	7,40%
Zadar	176	5,90%
Vukovar-Sirmium	137	4,60%
Záhřeb (okres)	109	3,70%
Dubrovnik-Neretva	94	3,20%
Bjelovar-Bilogora	93	3,10%
Šibenik-Knin	72	2,40%
Slavonski Brod-Posavina	67	2,30%
Sisak-Moslavina	54	1,80%
Varaždin	51	1,70%
Krapina-Zagorje	48	1,60%
Međimurje	46	1,60%
Požega-Slavonia	43	1,50%
Karlovac	31	1,00%
Lika-Senj	29	1,00%
Koprivnica-Križevci	28	0,90%
Virovitica-Podravina	27	0,90%
Celkem	2 965	100,00%

⁴³⁰ *Povijest škole*. [online] Osnovna škola Svete Ane u Osijeku. Grundschule "Heilige Anna", Essegg. [cit. 15. 10. 2015] Dostupné z: <<http://www.os-svete-ane-os.skole.hr/skola/povijest>>.

Bosna a Hercegovina

V původně německých obcích Dubrava (Königsfeld), Nova Topola (Windthorst), Prosara (Hohenberg/Hindenburg), Zenica (Senitz) a Žepče⁴³¹ již německé obyvatelstvo nežije – jeho dřívější přítomnost je už jenom v rovině mlhavého povědomí. Poslední oficiální výsledky ze sčítání obyvatel v Bosně a Hercegovině jsou z roku 1991 (výsledky ze sčítání obyvatel v roce 2013 stále nejsou k dispozici). Podle tohoto sčítání žilo v Bosně pouze 470 osob německé národnosti.

7.8. ZÁVĚR

Současný počet Němců na území bývalé Jugoslávie je již pouhým zlomkem původního počtu, ale přesto jak v Srbsku, tak i částečně v Chorvatsku se stále vyskytuje v některých oblastech do určité míry kompaktní německé osídlení. Německé osídlení je stále nejvýznamnější v oblastech, které byly pro Němce typické v období po 1. světové válce, kdy byl jejich počet na území bývalé Jugoslávie nejvyšší – v srbské Vojvodině, v chorvatské Slavonii.

Podobně jako Němci, kteří byli nuceně vysídleni ze zemí východní Evropy, i vysídlení jugoslávští Němci a jejich potomci udržují v Německu, ale i v dalších státech včetně zámoří poměrně bohatou spolkovou činnost. Členové těchto spolků se snaží o udržování kontaktů se zemí svých předků, a tak se německá stopa (i přes malý počet obyvatel hlásících se k „němectví“) stále udržuje a je patrná.

.....
⁴³¹ *Deutsche Minderheit in Bosnien-Herzegowina*. [online] FUEN / FUEV / UFCE – Federal Union of European Nationalities. [cit. 11. 10. 2015] Dostupné z: <<http://agdm.fuen.org/mitglied-102/bosnia-and-herzegowina/>>.

8. NĚMCI NA UKRAJINĚ

8.1. ÚVOD

Tato kapitola představuje jednak historické pozadí příchodu německých skupin na území dnešní Ukrajiny a Krymu a také ukazuje současnou situaci ukrajinských Němců, jejichž kompaktní komunity byly zlikvidovány především v souvislosti s událostmi 2. světové války. Deportace různých skupin Němců žijících na území dnešní Ukrajiny v mnoha kompaktních skupinách vedla k jejich rozptýlení po celém území bývalého SSSR – nejprve do míst nuceného vysídlení a po částečném uvolnění poměrů v 50. letech 20. století pak na místa, kde Němci často chtěli začít nový život, bez označování jako pomahači nacistickému Německu.

Přestože zejména v 90. letech 20. století emigrovalo mnoho Němců ze SSSR a jeho nástupnických států do Německa, někteří Němci považují za svůj domov zemi, kde tvoří menšinu.

Snahou této kapitoly je ukázat situaci německého etnika nejen na dokladovatelných historických pramenech, ale velmi důležitou součástí jsou i přímé výpovědi respondentů.

8.2. LITERÁRNÍ REŠERŠE

Vzhledem k tomu, že samotný pojem ukrajínští Němci se nepoužívá příliš dlouho, v literatuře se mnohem častěji setkáváme s pojmem ruští Němci, případně sovětské Němci.

Zcela jednoznačně na prvním místě v tematické literatuře stojí publikace psané v ruštině – pro ukrajinské / ruské / sovětské Němce byla a dodnes zůstává ruština hlavním jazykem komunikace i hlavním jazykem vzpomínkové literatury. O ruské Němce v Německu příliš velký zájem nebyl, a proto poměrně dlouhou dobu v Německu publikace s touto tematikou byly spíše vzácností. Nad tím se pozastavuje v roce 1914 německý kolonista, advokát K. F. Justus v místních (ruských) novinách *Deutsche Volkszeitung* (№ 57), kde popisuje svou cestu do Německa, aby našel a navštívil místo, odkud pocházeli jeho předci. Ti odešli do Ruska před 150 lety z oblasti Rýna, v blízkosti města Friedberg. Ale všichni, kterých se na odchod kolonistů v 18. století do Ruska ptal, o tomto odchodu nic nevěděli, ani neslyšeli. Věděli o stěhování do Ameriky, někteří věděli o existenci řeky Volhy, znali luxusní kaviár, ale o německých kolonistech v Rusku neměli ani potuchy.⁴³²

.....
⁴³² *Žizn' i charakter, nrawy i obyčaji němcev-kolonistov.* [online] Istorija sela Šukk. [cit. 2. 9. 2015] Dostupné z: <http://shuck.ucoz.ru/index/obychai_i_tradizii_nemzev/0-24>.

Dějiny německého osídlení na území carského Ruska jsou velmi dobře zmapovány v obecné rovině – například *Dějiny ruských Němců v dokumentech (1763–1992)*⁴³³. Historii německého osídlení od doby Kateřiny Veliké až do současnosti na základě životních příběhů obyvatel jedné německé obce v Rusku – Mamontowky popisují autoři Christine a Fred Manthey⁴³⁴. V knize poukazují i na problémy německého obyvatelstva s vlastní identitou, kterou ukazuje motto knihy:

Wer bin ich? Auslandsdeutscher, Volksdeutscher, Russlanddeutscher, Sowjetdeutscher, Deutschstämmiger Sowjetbürger, Deutschrusse auch – Was noch? Ach, was denn noch? Doch, doch, ja noch: Hier Aussiedler, da Umsiedler, Emigrant und Immigrant, Auswanderer und Einwanderer, Verschleppter Häftling noch dazu, Aus dem Gewahrsam fremden Staates schließlich freigegeben, Russischer Bürger deutscher Zunge, Ein fremder Deutscher, Vertriebener und Flüchtling – Ausgewiesen. Eingewiesen – integriert und angepasst!

Kdo jsem? Zahraniční Němec, Volksdeutscher (Němec podle národnosti, v dobách nacistického Německa určitý protiklad k říšským Němcům), ruský Němec, sovětský občan německého původu, také německý Rus – co ještě? Ach, copak ještě? Ale ano, ještě také: tady vysídlenec, tam přesídlenec, emigrant a imigrant, vystěhovalc a přistěhovalc, ještě k tomu zavlečený vězeň, konečně osvobozený z moci cizího státu, ruský občan používající německý jazyk, cizí Němec, vyhnanec a uprchlík – vyhoštěný. Přijatý – integrovaný a přizpůsobený!

Mnoho historiků se ve svých pracích specializuje na osídlení jednotlivých měst nebo oblastí – například *Němci v Oděské gubernii ve 20. letech 20. století*⁴³⁵, případně se zabývají příchodem Němců a jejich působením v nejrůznějších institucích – například na kyjevské univerzitě⁴³⁶ nebo se zabývají německými podnikateli v Moskvě⁴³⁷.

Zvyky a obyčeje sovětských Němců obsáhle popisuje Tatjana Smirnovová⁴³⁸, která poukazuje na skutečnost, že v carských dobách zpočátku o etnografické materiály německých kolonistů příliš velký zájem nebyl. Kultura a způsob života německého obyvatelstva v městských a venkovských oblastech sice opakovaně přitahovala pozornost cestovatelů v 18. a 19. století, ale za začátek stu-

⁴³³ AUMAN, V. A.; ČEBOTAREVA, V. G. *Istorija rossijskich němcev v dokumentach (1763–1992)*. 447 s. Moskva: MIGUP, 1993.

⁴³⁴ MANTHEY, Christine a Fred MANTHEY. *Wolga – Weimar – Weizenfeld. Deutsche in und aus Russland. Mosaiksteine zu ihrer Geschichte und Gegenwart*. Erfurt: Bund der Heimatvertriebenen, Landesverband Thüringen, 2011, 121 s. ISBN 978-3-00-035530-1.

⁴³⁵ ŠEVČUK, N. A. Němcy Oděsskoj gubernii v 1920-e gody. *Vestnik Oděsskogo nacional'nogo universitěta*. Oděsa: Astroprint, 2006, s. 298–314.

⁴³⁶ VINNICHENKO, Ihor a Rodion VINNICHENKO. *Nemcy v istorii Kievsogo universiteta*. Kyjev: Heoprynt, 2009, 420 s. ISBN 978-966-7863-77-7.

⁴³⁷ AUMAN, Vladimir A. *Německije predprinimatěli v Moskve*. Moskva: Obščestvennaja akademija nauk rossijskich nemcev, 1999, 285 s. ISBN 978-5-93227-001-1.

⁴³⁸ SMIRNOVA, Tat'jana B. *Etnografija rossijskich němcev*. Moskva: AOO «Meždunarodnyj sojuz německoj kul'tury» – press, 2012, 316 s. ISBN 978-5-98355-098-8.

dia kultury ruských Němců je možné považovat až období od 60. let 19. století, kde se připravovala 1. celoruská etnografická výstava (která se konala v létě roku 1867). Při té příležitosti byla vytvořena kolekce mužského a ženského oblečení kolonistů z Povolží, jižního Kavkazu a Ukrajiny. Vystavených 27 předmětů z 20–30 let 19. století se nyní nachází ve fondech Ruského etnografického muzea v Sankt-Petěrburgu. Autorka v úvodu knihy provádí čtenáře chronologicky od sovětského období až do současnosti a uvádí, kdy výzkumy německé menšiny byly nejintenzivnější a kdy naopak z politických důvodů mohly být prováděny jen velmi omezeně, nebo vůbec.

Protože kompaktní a původní německé osídlení bylo zlikvidováno v době od 30. let 20. století až do konce 2. světové války, je velmi cennou publikací encyklopedická příručka německých obcí v SSSR do roku 1941⁴³⁹ nebo podobná publikace V. F. Diesendorfa⁴⁴⁰.

Deportací Němců na základě příslušných dokumentů se zabývá například publikace mapující vysídlení celých národů na území SSSR, kde německé deportaci je věnovaný druhý svazek⁴⁴¹ nebo sborník popisující deportaci Němců a Poláků *Represe proti sovětským Němcům*⁴⁴². Z dalších publikací, které se snaží na základě archivních dokumentů ukázat, jak se odrazily represe ve 20. a 30. letech 20. století na německém obyvatelstvu na území dnešní Ukrajiny, je možné jmenovat monografii F. F. Čencova *Tragičké osudy. Politické pronásledování německého obyvatelstva Ukrajiny ve 20. a 30. letech 20. století*.⁴⁴³

Vzpomínkové publikace jsou od 90. let 20. století mezi tematickou literaturou zřejmě nejpočetnější. Memoáry vydávají spolky přesídlenců v Německu, německé spolky na Ukrajině a v Rusku, celá řada drobnějších vzpomínkových prací se objevuje téměř na všech internetových portálech ukrajinských / ruských / sovětských Němců. Tyto publikace přináší velmi cenný materiál od doby předválečného pronásledování až do současnosti, kdy mnozí sověští Němci odešli do Německa. Jako jeden příklad za všechny je možné uvést obsáhlou publikaci *Hrdé utrpení*.⁴⁴⁴

⁴³⁹ *Německije naselennye punkty v SSSR do 1941 g.: spravocnik*. Moskva: Obščestvennaja akademija nauk rossijskich nemcev, 2002, 479 s. ISBN 5-93227-001-2.

⁴⁴⁰ DIESENDORF, V. F. *Die Deutschen Russlands: Siedlungen und Siedlungsgebiete. Němcy Rossii: naselennye punkty i mesta poselenija*. Moskva: ERD, 2006, 822 s. Další dostupnost: <<http://www.webcitation.org/6eYYnsNJ1>>.

⁴⁴¹ MILOVA, O. L. *Děportacii narodov SSSR (1930–1950-e gody). Čast' 2. Děportacija němcev (sentjabr' 1941 - fevral' 1942 gg.)*, 248 s. Moskva, 1995.

⁴⁴² ŠČERBAKOVA, I. L. (ed.) *Repressii protiv sovetskich němcev. Nakazannyj narod*. Moskva: Zven'ja, 1999, 288 s.

⁴⁴³ ČENCOV, V. V. *Tragičeskije sud'by. Političeskije repressii protiv německogo naselenija Ukrainy v 1920–1930-e gody*. Moskva: Gotika, 1998, 208 s. ISBN 5-7834-0027-0.

⁴⁴⁴ *Gordoje těrpen'je: kniga pamjati sovetskich němcev-uznikov Tagillaga. (Gedenkbuch)*. Jekatěrinburg: Izd-vo Čerepanova N. V., 2004, 715 s. ISBN 5-8299-0011-4.

8.3. PŘÍCHOD NĚMCŮ NA ÚZEMÍ RUSKA A DNEŠNÍ UKRAJINY

Přestože se začátky německého osídlení Ruska (a tím i území dnešní Ukrajiny) spojují především s dobou vlády Kateřiny II., Němci se v Rusku začali objevovat mnohem dříve. Ruská knížata, aby částečně oslabila vliv Byzance, se snažila navázat užší vztahy se státy západní Evropy. V roce 961 přišlo do Kyjevské Rusi na žádost Olgy – vdovy po knížeti Igorovi – poselstvo v čele s duchovním Adalbertem. V následujících letech probíhalo posilování německo-ruských vztahů především v náboženské oblasti. Postupem času se však Němci začali objevovat v Rusku nejen jako cestovatelé nebo velvyslanci, ale mnozí z nich se trvale usazovali v Kyjevě a v okolních zemích. Prostřednictvím sňatků postupně uzavírala ruská knížata s Němci ještě těsnější vztahy. Německé manželky měli například synové knížete Jaroslava I. (1019–1054) – Svjatoslav a snad Vladimír.

V mnoha ruských městech se Němci usazovali v důsledku rozvoje obchodu – z konce 12. století se zachovalo mnoho smluv novgorodských a pskovských kupců s německými obchodníky. Kvůli náboženským potřebám cizinců, kteří zůstali v Rusku, se stavěly kostely.

Část současných ruských (ukrajinských) Němců jsou potomky německých rytířů, kteří od konce 12. století bojovali v oblasti kolem Baltského moře, další Němci se objevili v Rusku na pozvání slovanských knížat. Významnou skupinou současných Němců žijících na území bývalé Ruské říše jsou potomci německých řemeslníků, lékařů, vědců, vojáků, pozvaných do Ruska v různých dobách, kteří významně přispěli k rozvoji řemesel a manufaktur.⁴⁴⁵

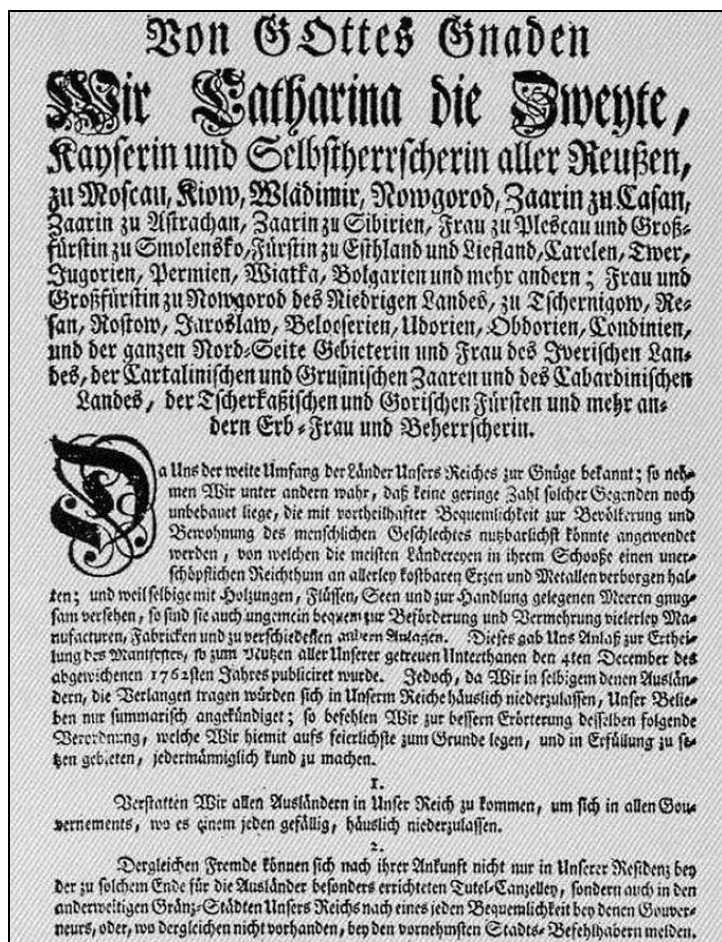
Ve 13. století haličsko-volyňští panovníci začali zvat Němce do svých měst k posílení rozvoje obchodu a řemesel. Poskytovali jim výhody a privilegia, především autonomii a soudnictví podle magdeburského práva. Je známo, že haličský kníže Jurij Boleslav podporoval usídlování Němců v Haliči. V období od roku 1300 do 1550 němečtí osídlenci měli natolik silný vliv ve Lvově, že počínaje rokem 1352 bylo z řad Němců voleno vedení města Lvova. Kromě toho většinu členů městské rady tvořili rovněž Němci. Mnoho městských dokumentů bylo psáno v německém jazyce. Od konce 14. století a v 15. století se německá kolonizace rozšířila do měst Volyně a Podolí. Prvními katolickými biskupy Lvova, Cholmu, Přemyšle byli Němci. Vesnických obyvatel bylo mezi ukrajinskými Němci podstatně méně, řídili se německým právem. Od druhé poloviny 15. století začal v ukrajinských městech proces polonizace německého obyvatelstva a jen zanedbatelná část Němců byla ukrajinizována.⁴⁴⁶

.....
⁴⁴⁵ Podle: AUMAN, Vladimir A. Istorija rossijskich němcev. [online] *Observer*, 2/1997 [cit. 11. 11. 2015] Dostupné z: <http://observer.materik.ru/observer/N02_92/2_14.HTM>.

⁴⁴⁶ VINNICHENKO, Ihor a Rodion VINNICHENKO. Němcy v istorii Kievskogo universiteta. Kyjev: Heoprynt, 2009, 420 s. ISBN 978-966-7863-77-7, s. 26. In: LEVCHENKO, Ekaterina. *Němci na Ukrajině. Důvody odchodu a setrvávání Němců na Ukrajině*. Praha: ČZU, 2012.

Další část dnešních ruských a ukrajinských Němců tvoří potomci kolonistů, kteří se usadili na základě dekretů ruských carů v Povolží, na Sibiři, a mnoha dalších částech budoucích republik – RSFSR, na Ukrajině, na Krymu, v Besarábii, na Kavkaze, v Kazachstánu, ve středoasijských republikách. Mnoho Němců přišlo do Ruska i během vlády cara Petra I. (1682–1725), na jehož výzvu k přestěhování do Ruska reagovali snad tisíce vojáků, vědců, učitelů, umělců, architektů, aby mu pomohli „otevřít okno do Evropy“ a vybudovat nové hlavní město ruské říše.

Nejdůležitější etapou v dějinách Němců na území carského Ruska je příchod německých kolonistů do Ruska za vlády carevny Kateřiny II., která se v Německu narodila. V roce 1763 vydala manifest, který zval cizince (tedy nejen Němce), aby se usadili v Rusku. Kolonisté měli zaručenou celou řadu privilegií: svobodu vyznání, osvobození od povinné vojenské služby, zvýhodněné podmínky pro placení daní a poplatků a také zřizování vlastních samospráv.

**Obrázek 103. Manifest
 Kateřiny II.**

Převzato z: BOUTSKO,
 Anastassia. *Catherine the
 Great and the 'Russian-
 Germans'*. [online] ©
 Deutsche Welle, 21. 7.
 2013. [cit. 14. 9. 2015]

Dostupné z:
 <<http://www.dw.com/en/catherine-the-great-and-the-russian-germans/a-16965100>>.

Výběr kolonistů ovšem neprobíhal nijak systematicky a mnozí z nich neměli téměř žádné zkušenosti s hospodařením. První roky německé kolonizace v ruském Povolží vedly k rozčarování jak samotné kolonisty, tak i ruskou vládu.

Kolonista Asmus. A pak začal ten sladký život. Jeden byl doma krejčím, další holičem a tak dále; za celý život nedrželi v ruce koně nebo pluh nebo vozík, a tak ani nemohli vědět, co s takovými věcmi dělat. Nikdy neviděli uzdu na koně, a přesto s nimi museli jezdit. Jakmile tihle lidé odvedli večer koně na pastvu, ráno ho nemohli chytit, nebo dokonce zjistili, že utekl úplně. Když už kolonisté nějak svá hospodářství zorganizovali, tak přišla hubená léta, a obilí se na polích vypálilo horkem.⁴⁴⁷

Na území dnešní Ukrajiny vzniklo prvních 6 německých osad v Černigovské oblasti v letech 1763–1774. V roce 1788 při pronásledování představiteli katolické církve uprchlo na Ukrajinu ještě 228 luteránů a mennonitů z Gdaňsku, kteří založili vlastní kolonii na Ukrajině, na největším ostrově na řece Dněpr Chortice (Хортиця / Хортиця) a v Chersonské, Tauridské, Volyňské, Kyjevské a Černigovské gubernii. Po skončení rusko-turecké války v roce 1791 byli pozváni němečtí osídlenci i na Krym – první kolonie vznikaly od roku 1805.

Ve druhé polovině 18. století kolonizovali Němci též Halič, Bukovinu a Zakarpatí.

Od roku 1789 až do 1823 carské úřady zajišťují osídlení maloruských oblastí, tedy oblastí na území dnešní Ukrajiny. Kromě německého usídlení na Krymu, na Kavkaze a v Besarábii vzniká velké množství řeckých, bulharských a židovských kolonií.

Ve 40.–70. letech 19. století se objevují nové německé kolonie na Volyni a v Podolí a také v Povolží.

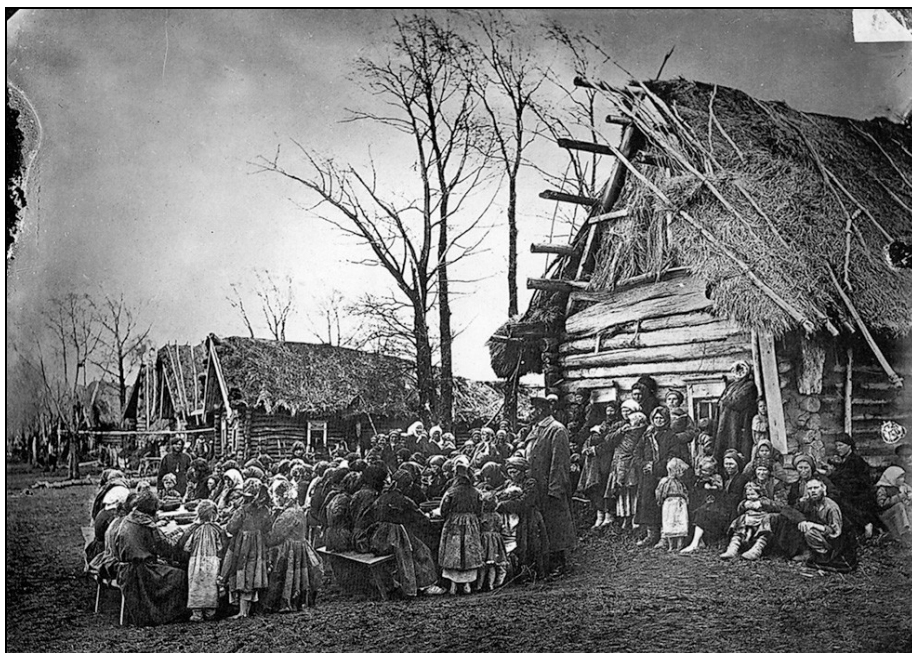
Obrázek 104. Podolí (vlevo) a Volyně na mapě současné Ukrajiny.

⁴⁴⁷ DITC, Jakov Jegorovič. *Istorija povolžskich němcev-kolonistov*. Moskva: Gotika, 1997, 494 s. ISBN 5-7834-0010-6. Další dostupnost: <http://www.rusdeutsch.ru/?hist=1&hmenu0=2&hmenu01=10&hmenu02=59>.

Začátek 19. století je ve znamení kolonizace jihu Ruska – tato kolonizace se tedy týkala i černomořského pobřeží dnešní Ukrajiny a Krymu. Carovi Alexandru I. byl předložen nový plán kolonizace, podle kterého se měl provádět podstatně pečlivější výběr kolonistů a poskytovat peněžní pomoc spolu s pevně danými výhodami. Proškolení agenti začali rekrutovat budoucí kolonisty v řadě zemí Evropy (včetně Balkánu), ale zvláště se zaměřili na německy mluvící země – Alsasko-Lotrinsko, Bádensko, Württembersko, Bavorsko, Porýní-Falc, Prusko, Švýcarsko. Při výběru kolonistů se dával důraz i na rodinný život, a proto se snažili nebrat bezdětné páry. V oblastech, kde nebylo možné získat další zaměstnance pro vytváření nových hospodářství, musely být rodiny i v tomto ohledu soběstačné.

Mezi práva kolonistů patřila svoboda vyznání, osvobození ode všech daní a plateb na 10 let, dostali úvěr, který spláceli po částech až od 11 roku pobytu a přidělenou půdu o výměře 30–80 děsjatin (1 děsjatina = 1,093 hektaru). Po 10 letech byla práva a povinnosti kolonistů přibližně stejná jako u ostatních ruských poddaných. Kolonisté byli i po 10 letech osvobozeni od ubytovací povinnosti vojáků v jejich domovech, kromě vojenských kampaní. Byli také osvobozeni od vojenské povinnosti.

Přes řadu garantovaných výhod se osídlenci v nových krajích setkávali s mnoha těžkostmi – kruté zimy, parná a suchá léta, hrozba moru a dalších chorob, vzdálenost od původní vlasti a center civilizace. Část kolonistů takové podmínky nevydržela a vracela se zpět.

Obrázek 105. Obrázky z Ruska – lidová jídelna na vesnici Pralivka.

Foto: Maksim Dmitrijev, 1891.

V Novoruských zahraničních koloniích (*Новороссийских иностранных колониях*) byla zřízena vnitřní samospráva, která přísně regulovala život nových osadníků. V čele samosprávy stál nadřazený z řad kolonistů. V každé vesnici volili starostu (Schulze), dva pomocníky a na každých deset domů jednoho *desátніка*. Starostové dbali na dodržování náboženských povinností a morálních vlastností vesničanů. Kdo se dvakrát nedostavil na bohoslužbu, dostal jako varování pokutu 10 kopějek, po třetím vynechání se výše pokuty se zdvojnásobila. Taková přísnost byla motivovaná zanedbáváním náboženství a úpadkem morálky. Přistěhovalci z Porýní a dalších západních částí Německa totiž zažili invazi francouzských revolučních vojsk, která vyrabovala a znesvětila mnoho kostelů a používala je jako sklady a kasárna. V nových koloniích proto panovala obava, aby nedošlo k podobnému náboženskému úpadku.

Starostové nedohlíželi jen na náboženský život, ale měli i rozsáhlé pravomoci v hospodářské oblasti, starali se o obecní zeleň a čistotu vesnic, bojovali proti marnotratnému způsobu života, hazardním hrám a opijení. Jako tresty sloužily obecně prospěšné práce vykonávané bezplatně. Na konci roku pak starostové vytvářeli seznamy kolonistů, kteří řádně hospodařili a na druhou stranu těch, kteří přísná pravidla nedodržovali. Seznam dostávala komise, která mohla rozhodnout o odebrání výhod, případně i o vojenské povinnosti. Takový obraz života nevypadá úplně idylicky – kolonisté nemohli bez souhlasu starosty ani prodat krávu nebo koně, na druhou stranu vedlo toto uspořádání k hospodářské úspěšnosti kolonistů. Starostové neplnili funkci dohlížitelů v kasárnách, ale byli jedni z kolonistů – mezi vesničany byli jejich příbuzní a známí, a proto byla jejich hlavním cíle spíše obecná prosperita kolonií.⁴⁴⁸

Již od počátku 19. století se na Ukrajině objevují významní němečtí velkostatkáři a podnikatelé. V roce 1828 německý vévoda z Anhaltu-Köthenu odkoupil více než 40 tis. děsjatin půdy v Askaniji-Nové a 6 tis. děsjatin na břehu Černého moře. V roce 1856 prodal svůj majetek jinému kolonistovi Fejnovi, který byl později spřízněn s rodem z Falce. V roce 1874 zde jejich potomci založili zoologickou zahradu. Nyní se na těchto územích nachází botanická zahrada a rezervace Askanija-Nova.

Později vznikla celá řada druhotných německých osad na severním Kavkaze, v provincii Orenburg, v Baškirii, Střední Asii, Sibiři a Kazachstánu.⁴⁴⁹

.....
⁴⁴⁸ KOZAK, Ju. *Němcy južnoj Ukrainy: prošloje i nastojaščee*. [online] Odessa National Economic University [cit. 1. 12. 2015] Dostupné z: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1748/1/Немцы%20южно%20Украины%20прошлое%20и%20настоящее.pdf>.

⁴⁴⁹ Podle: AUMAN, V. A. *Istorija rossijskich němcev. c. d.*

Johann Vogt-Wagner ve své knize *Nach Russland zu neuen Ländereien*⁴⁵⁰ (Do Ruska za novými pozemky) popisuje válečné události v Německu 18. století a cestu hesenského sedláka Adama Wagnera na základě manifestu carevny Kateřiny do Ruska. Spolu se svou ženou čtyřmi dětmi a dalšími farmáři se vydává na čtrnáct měsíců dlouhou cestu do Ruska. V Rusku se potýká se špatnou organizací i nedostatečným ubytováním. Poté, co se usadí, složitosti pokračují – slíbené podmínky nejsou dodržovány a zvyšuje se jeho zadluženost. Kniha provádí osudy ruských Němců až do uvolnění poměrů v rámci *perestrojky* v 80. letech 20. století, rozpadu Sovětského svazu, snaze o znovuvytvoření autonomní německé jednotky v Rusku až po emigraci do Německa.

Následující ukázka je z doby, kdy němečtí kolonisté svými úspěchy začali vzbuzovat závist svého okolí.

Rok 1824. Už první, poměrně drobné úspěchy německých kolonistů žijících v sousedství ostatních vlastníků půdy vzbuzovaly myšlenky: jaké je za tím asi tajemství? A sousedé hned také našli odpověď: privilegia!

Neuvěřitelně nízká kojenecká úmrtnost, rostoucí výnosy, čisté a uklizené vesnice, kolonisté, kteří nikomu nepoklonkují, přesto jsou ale mimořádně přátelští lidé. Musí být zvýhodňováni. Od daní jsou osvobozeni... ale to ne. Platí stejně jako my... Ale z vojenské služby jsou osvobozeni! Z toho jsou stále bohatší!

V novinách v hlavním městě i místních plátcích se objevovala polemika na téma kolonistů – nové privilegované vrstvě Rusů: darovaná země, osvobození z vojenské služby, neomezená možnost cestování, jednoduše – nová šlechta!

Pro některé kolonisty bylo ovšem privilegium osvobození od vojenské služby naprosto zásadní a mnohem důležitější než ostatní výhody. Jednalo se především o mennonity, protestantské křesťany odmítající používání zbraní.

German Jantcen. Svého času byli mennonité pozváni z Pruska ruskou vládou jako osídlenci. Dostali slíbenou úplnou náboženskou svobodu a osvobození od vojenské služby. Tento slib byl mnoho let dodržován. Pak ale ruská vláda vydala v roce 1874 *ukaz*, podle kterého všichni muži v Rusku – tedy včetně mennonitů – musí sloužit od roku 1880 v armádě. Mennonité posílali do Petrohradu jednu delegaci za druhou, můj otec tam také jel, ale všechno bylo marné.⁴⁵¹

⁴⁵⁰ VOGT-WAGNER, Johann. *Nach Russland zu neuen Ländereien*. Norderstedt: Books on Demand, 2014. ISBN 978-3-7357-9248-8.

⁴⁵¹ JANTCEN, German. *V dalekom Turkestane*. Biškek: Luč Naděždy, 1993, s. 7.

Zavádění všeobecné vojenské povinnosti vedlo k tomu, že se mnozí kolonisté raději stěhovali do jiných míst, kde na vojnu nemuseli – do dalších odlehlých ruských gubernií (například do Střední Asie, kde jim mohl ruský generální gubernátor tuto výsadu dát až na 25 let, dále do Ameriky nebo zpět do západní Evropy).

Takto opustili někteří kolonisté například vesnici Holendry v oblasti Podolí na území dnešní Ukrajiny ve Vinické oblasti. Jejich příběh zároveň ukazuje, že „německá“ kolonizace mohla být národnostně smíšená. Poté, co se začala připravovat všeobecná vojenská povinnost (již od roku 1862, ještě před vydáním *ukazu* z roku 1874), se větší část místního „německého“ obyvatelstva – Holendři – vydala do Německa. Vraceli se domů přes severní Čechy a vyprávěli místním obyvatelům o úrodném kraji, kde již byla osídlená země, postavené domy, domácí zvířectvo a nástroje, které opustili. Poradili Čechům, aby se tam usadili a zemi a jejich bývalý majetek koupili.

V roce 1867 skupina Čechů (108 mužů a 96 žen) opustila svou zemi a usadila se v Holendrech. Za rok Češi přijali ruské poddanství. V centrálním historickém archivu Ukrajiny je uložen seznam prvních Čechů, kteří se v Holendrech usadili. Němci, kteří neodjeli a zůstali, nakonec ruské poddanství přijali také a byli zaregistrováni zároveň s Čechy. To dokazují některá německá příjmení.⁴⁵²

Holendři ovšem mohli mít kromě německého i holandský původ. Podle jednoho výkladu jsou *Holendři* potomky holandských kolonistů, kteří od středověku osidlovali východní Evropu. Protože někde bývali noví osídlenci označováni jako Holanďané všeobecně, o skutečné Holanďany se jednat nemuselo. Podle starodávných modlitebních knih vytištěných v Prusku (a dodnes u sibiřských Holendřů předávaných z generace na generaci) je možné usuzovat, že se jednalo o Prusy.

Podle sčítání obyvatel v carském Rusku z roku 1895 žilo na území celého impéria kolem 2000 Holendřů (jako potomků Holanďanů, kteří přišli na Litvu v 18. století a vyznávali katolické náboženství).

Holendři se na mnoha místech Evropy proslavili uměním klučení lesa, což znamenalo odstraňovat všechny stromy i s kořeny. Označení Holendři tedy může pocházet i od německého *hauen* – kácet. Dnes žijí Holendři v několika vesnicích na ruské Sibiři, kam se dostali ve dvou vlnách. Poprvé to bylo mezi lety 1911–1915, kdy opustili v souvislosti s tzv. Stolypinskými zemědělskými reformami Brest-Litevský újezd carského Ruska (kam přišli v 18. století po dělení Polska), podruhé během 2. světové války v roce 1941. Protože měli německá jména a žili podél ukrajinské řeky Bug, která rozdělovala sovětská a německá vojska, stali se podezřelými a nevyhnuli se deportaci na Sibiř. Dnes zůstalo Ho-

.....

⁴⁵² KOKAISL, Petr a kol. *Krajané: po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha: Za hranice – Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze, 2009, s. 131–132. ISBN 978-80-254-5924-9.

lendřů ve třech vesnicích (Pichtinsk, Sredně-Pichtinsk a Dagnik) asi tři sta lidí. Mají německá příjmení – Kunc, Ludvig, Gildebrant, Zelent, často doplněná polskými jmény. Nábožensky se jednalo o velice zajímavou skupinu – sami se označovali jako luteráni, ale uctívají svaté, slavili pravoslavné svátky, mluvili mezi sebou ukrajinsky a modlili se polsky.⁴⁵³

Vojenská služba, kvůli které mnoho ruských Němců odešlo z Ruska, nebyla vůbec formální. Němci, kteří přijali ruské poddanství (což kromě výhod přinášelo například i právě brannou povinnost), se účastnili přímých bojů ve válečných konfliktech. O tom svědčí i zpráva německých folkloristů (pro které byli Němci žijící mimo Německo vynikajícím zdrojem folklorního sběru) z roku 1905 z vesnice Freudental u Oděsy. Ti v roce 1905 zaznamenali například píseň německých kolonistů z jižního Ruska, kteří bojovali v rusko-japonské válce (*Wie siehts aus im fernen Osten, Wo der Krieg so wüten tut? / Jaké je to na Dálném východě, kde tak zuří válka?*)⁴⁵⁴

V německých koloniích bylo samozřejmé, že měly i svého vlastního učitele, který většinou vystudoval na nějaké ruské škole. Otevření nové školy bylo vždy velmi slavnostní událostí, jak ukazuje například příspěvek v německém časopisu *Klemens* z roku 1900:

*Kočubejevka (Kotschubejewka), Tauridská gubernie. 10. září 1900. Včera zde byla za přítomnosti pana faráře P. Heina otevřena škola. Nejprve se zazpíval hymnus „Veni creator“, pak se modlily modlitby z „Rituálu“ a pak byl pokropen svěcenou vodou učitel, žáci i všichni přítomní.*⁴⁵⁵

Kočschubejewka. (Gouv. Taurien.) 10. September 1900. Gestern wurde hier die Schule eröffnet im Beisein des Herrn Pfarrers P. Hein. Zuerst wurde der Hymnus „Veni creator“ gesungen; hierauf eine „Oration“ aus dem „Rituale“ gebetet, sodann wurden der Lehrer, die Schulkinder und die Anwesenden mit Weihwasser besprengt. Den Kleinen und mir selbst war solch eine feierliche Eröffnung neu und brachte einen tiefen Eindruck hervor. Wollte Gott, daß das Flehen des Priesters in Erfüllung ginge, und es mir gelänge, die mir anvertrauten Kinder zu frommen Christen und nützlichen Gliedern des Staates zu erziehen. Bei dieser Gelegenheit wurde auch von seiner Hochwürden Herrn Pater Hein ein Patron für meine Schule gewählt, nämlich der heil. Moses, dessen Leben den Schulkindern kurz erzählt und zur Nachahmung empfohlen wurde. Darnach wurde eine kleine Sammlung zu einem Bilde des neuerewählten Patrons veranstaltet. Das Ergebnis war 5 Rbl. 57 Kop. Dieses Geld wurde mir eingehändigt, um ein entsprechendes Bild zu besorgen. Möchte der heil. Moses fortwährend Fürbitte einlegen sowohl für mich und meine Schulkinder, als auch für alle Lehrende und Lernende unserer Diözese.

⁴⁵³ Sibirskie golendry. *Ogonjok (Огонёк)*. Vyd. č. 4845, 3. 5. 2004, № 18, s. 56–57; dále:

SOLOV' EVA, O. *Bužskie golendry* [online]. Otěčestvennye zapiski, № 6 (26), 2005 Tema nomera: Graždane bez obščestva. [cit. 6. 10. 2008]. Dostupný z: < <http://www.strana-oz.ru/2005/6/buzhskie-golendry> >.

⁴⁵⁴ BYHAN, Arthur. Deutsche Volkslieder aus der Dobrudscha und Südrussland (Der russisch-japanische Krieg). *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*. 27. Jahrgang, Berlin 1917, s. 141, 145.

⁴⁵⁵ Korrespondenz. *Klemens*. S. 21. № 3, 1900.

Většina respondentů zná historii své rodiny – příběhy, jak se jejich předkové dostali na Ukrajinu, si předávají vyprávěním z generace na generaci, nebo ze starých deníků po předcích. U většiny sahá historie k dobám Kateřiny Veliké, jiní kdysi přicestovali za prací a už na Ukrajině zůstali.

Nikolaus Messmer, katolický biskup v Biškeku (Kyrgyzstán). Moje babička pocházela z Oděské oblasti na Ukrajině, kde žilo hodně Němců už z doby Kateřiny II. Část Němců tam přišla přes Pobaltí a po Dněpru a část se tam dostala po Dunaji a pak přes Černé moře. Hodně Němců žilo také na Krymu. Německé vesnice byly přísně nábožensky rozdělené – byly to většinou čistě luteránské vesnice, nebo vesnice čistě katolické.

Maria Alve. Tatínkovi předkové pocházeli z Holandska, a mojí maminky z Německa. Příbuzní mého otce žili v Doněcké oblasti, tenkrát se jmenovala Stalinská. Narodila jsem se na Ukrajině v Záporožské oblasti ve vesnici Waldheim 21. ledna 1924.⁴⁵⁶

8.4. ROZDĚLENÍ UKRAJINSKÝCH NĚMCŮ

Ještě ve 20. letech byli v sovětských dokumentech jako *ruští Němci* označováni i ti, kteří žili například na území dnešní Ukrajiny. Teprve později se v Sovětském svazu začalo používat označení *sovětští Němci* pro všechny Němce žijící na území SSSR.

Pojem *ukrajinští Němci* se v literatuře nevyskytuje příliš dlouho – spíše až od vzniku samostatné Ukrajiny v 90. letech 20. století. V dobách carského Ruska se Němci žijící na území dnešní Ukrajiny označovali jako ruští Němci, případně se označovali podle geografického místa, kde žili: povolžští Němci (*Wolgadeutsche*) na území dnešní Ruské federace. Na území dnešní Ukrajiny a Krymu došlo postupně k vytvoření několika odlišných německých skupin žijících v odlišných geografických a klimatických podmínkách a majících někdy i velmi odlišnou historii.

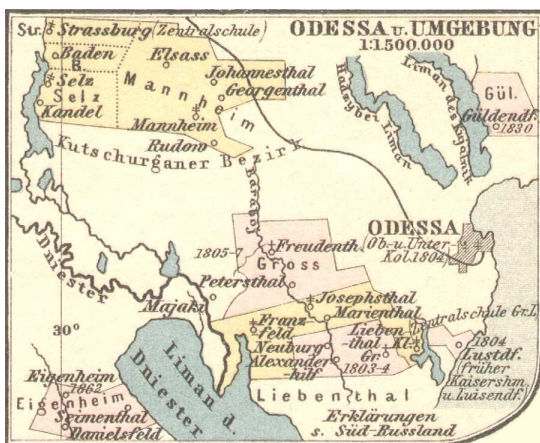
- **Němci v Černomoří** (*Schwarzmeerdeutsche*). Černomořská kolonizace (jejíž součástí je i krymská kolonizace) je spojena s vítězstvím Ruska za vlády Kateřiny II. nad Osmanskou říší. Jedním z důsledků této války bylo připojení Krymského chanátu k Rusku. Jedná se o skupinu Němců, kteří přišli do Ruska (na území dnešní Ukrajiny) na pozvání cara Alexandra I., který pro kolonisty zakoupil půdu. Od roku 1803 začaly

⁴⁵⁶ Gor'kije sud'by. *Vospominanija russkich němcev*. [online] © Šaf Anna [cit. 27. 11. 2015] Dostupné z: <http://samlib.ru/s/shaf_a_e/a-191.shtml>.

vznikat německé kolonie v okolí Oděsy zakládané kolonisty především z jihozápadního Německa (Württemberg, Bádensko, Falz) a z území, které jsou dnes pod správou Francie (Alsasko, Lotrinsko).

S omezením výsad pro kolonisty (především zavedením vojenské služby) v 70. letech 19. století přišla významná vlna emigrace černomořských Němců do zámoří. První vlna protestantských mennonitů opustila Rusko v roce 1874 – jednalo se o 1 275 rodin (5 800 osob). Do roku 1880 už to bylo 15 000 mennonitů, kteří se usadili zejména v americkém státě Arkansas. Ostatní kolonisté z jižního Ruska se stěhovali především do států Jižní a Severní Dakota (povolžští Němci se usazovali v Kansasu, Nebrasce a Coloradu).⁴⁵⁷ Ve 20. letech 20. století žilo v USA 116 539 ruských Němců – z nich žilo zhruba 70 000 v Severní Dakotě, tito Němci především pocházeli z ruské černomořské oblasti.⁴⁵⁸ Kromě USA byla cílem ruských Němců i Kanada, Brazílie a Argentina.

Během 1. světové války byli černomořští Němci nasazováni do bojových linií, ale ne na německé frontě, nýbrž na turecké. Ještě několik let po skončení 1. světové války probíhaly v oblasti, kde žili černomořští Němci, boje – vláda sovětů byla dosazena až v roce 1920. Během násilné kolektivizace a zavádění sovětských pořádků docházelo v německých černomořských vesnicích k mnoha nepokojům a místní Němci usilovali o vystěhování do Německa, což se podařilo jen části z nich.

Obrázek 106. Mapa německých kolonií v Oděse a okolí.

Převzato z: <http://www.elke-rehder.de/images/Antiquariat/A008269_Odessa.jpg>.

⁴⁵⁷ KAGEL, Wolfgang. *Geschichte der Russlanddeutschen. Istorija rossijskich němcev: Auswanderung der Deutschen*. [online] [cit. 8. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.russlanddeutschesgeschichte.de/geschichte/teil2/wirtschaftlich/usa.htm>>.

⁴⁵⁸ Volk auf dem Weg: *Die Russlanddeutschen in den Dakotas, USA*. [online] North Dakota State University. [cit. 13. 5. 2006] Dostupné z: <http://www.lib.ndsu.nodak.edu/grhc/outreach/conventions_speeches/dakotager.html>.

- **Krymští Němci** (*Krimdeutsche*). Krym se stal součástí Ruska za vlády Kateřiny Veliké (v r. 1783) a významnější kolonizace Krymu začala až počátkem 19. století. První německé kolonie na Krymu založili Němci v roce 1804.

Podobně jako na dalších místech se krymské kolonie rozdělovaly podle svého původu na původní – mateřské (*Mutterkolonien*) a odvozené – dceřiné (*Tochterkolonien*).

Němci se nejprve usazovali především na jihovýchodním pobřeží v okolí měst Feodosia, Sudak a Simferopol, kde v letech 1804–1810 vzniklo osm původních německých kolonií: v roce **1804** *Neusatz* (dnes Krasnogorskoe), *Friedental* (Kurortnoe) – založený osadníky z Württembergu a ze Švýcarska a *Rosental* (Aromatnoe) asi 20 kilometrů východně od Simferopolu, v roce **1805** *Zürichtal* (Zolotoe Pole) a *Heilbrunn* (Privetnoe) u obce Staryj Krym a kolonii *Staryj Krym* poblíž původní obce Staryj Krym, *Herzenberg* (Pionerskoe) u Feodosije a německá kolonie *Sudak* u stejnojmenného města. V roce **1810** byl založen osadníky z Badenu a Württembergu 25 kilometrů na západ od Simferopolu *Kronental* (Kolcugino).

Z těchto osmi mateřských kolonií vznikla druhotně (*Tochterkolonien*) většina německých osad na Krymu – hlavně na severu ve stepní oblasti. Noví obyvatelé, kteří žili především ze zemědělství, tvořili na Krymu brzy pětiprocentní podíl obyvatel. Podle sčítání lidu z roku 1918, které prováděl Spolek Němců v Simferopolu (*Verband der Deutschen*), bylo v tomto roce na Krymu 314 německých osad na území zhruba 6500 čtverečních kilometrů. Většina z vesnic byla malá a měla jen 40 až 180 obyvatel.⁴⁵⁹

Důvodem ke švýcarské kolonizaci Krymu (považované vždy jako součást německé kolonizace) byla momentální situace ve Švýcarsku. Švýcaři neměli ve své vlasti příliš práv a svobod, byli zatíženi obrovskými daněmi (přímými i příspěvky na vojenské účely – jednalo se o období napoleonských válek) a významným důvodem byla i hospodářská krize. Po příchodu na Krym obdrželi osadníci zhruba třetinový podíl půdy ve srovnání s jinými místy Ruska (20 děsjatin místo 60 děsjatin).

Po dlouhé, namáhavé cestě, přišli první osadníci na Krymský poloostrov v létě 1804 ze švýcarských kantonů Curych (Zürich), Aargau, Bern, Freiburg, Glarus, Graubünden, Lucern, Neuenburg (Neuchâtel), Solothurn, St. Gallen a Waadt.

.....
⁴⁵⁹ SONDEREGGER, Dagmar. *Die Krim entdecken unterwegs auf der Sonneninsel im Schwarzen Meer*. 4., aktualisierte Aufl. Berlin: Trescher, 2007, s. 48. ISBN 978-3-89794-115-1.

Obrázek 107. Cesta osadníků ze Švýcarska na Krym.

Vzdálenost vzdušnou čarou je zhruba 2000 km.

První kolonii nazvali švýcarští osadníci Zürichtal (dnešní vesnice Zolotoje Pole).

Obrázek 108. Kostel v Zürichtalu

Zdroj: <<http://bit.ly/1n2nx31>>.

Podobně jako v dalších případech neměli mnozí z osadníků ze 49 švýcarských rodin žádné zkušenosti se zemědělstvím. Dalším problémem byly nemoci, invaze kobylek, neúroda a hladomory. Po vymřetí 25 rodin byl Zürichtal doplněn německými kolonisty.⁴⁶⁰

⁴⁶⁰ *Die Auswanderung der Schweizer ins Schwarzmeergebiet*. [online] Deutsche in Russland, 2015. [cit. 8. 12. 2015] Dostupné z: <http://migrazioni.altervista.org/deu/3deutsche_in_russland/2.23_zuerichtal.html>.

Druhá vlna německé kolonizace Krymu spadá do 60. a 70. let 19. století, kdy sem ruská vláda zvala kolonisty na místa, která byla opuštěná Krymskými Tatary. Zároveň je tato druhá vlna spojena se zrušením nevolnictví carem Alexandrem II. v roce 1861. Během této kolonizace přicházeli především mennonité – nejprve z Ruska, později i z Pruska (kolonie Karasan založená roku 1862, dnes Rovnoje v Krasnogvardějském rajónu, kolonie Spat založená v roce 1888, dnes součást Gvardějskoje).

Součástí této kolonizace je i poměrně málo zmiňovaná kolonizace „rakouská“ – část Němců pocházela z rakouské části habsburské monarchie a přicházeli sem někdy společně s Čechy. Příkladem může být založení Alexandrovky, která byla založena jako česko-německá vesnice 1. dubna 1862. Na začátku byly počty Čechů a Němců zhruba vyrovnané, později kvůli neustálému stěhování Čechů na další místa klesl jejich počet asi na třetinu. V počátcích byla správa obce pouze v rukou osadníků. Rovněž pozemky byly v prvních desetiletích vlastnictvím celé obce a jednotlivcům byly jen propůjčovány. Výjimkou byli ti hospodáři, co si půdu od státu, obce či jiného majitele odkoupili.⁴⁶¹

Přes pronásledování Němců během kolektivizace a ve 30. letech 20. století (odsuny na Sibiř), žilo ještě během 2. světové války na Krymu kolem 50 000 Němců, kteří byli téměř všichni v říjnu 1941 deportováni především do Kazachstánu.⁴⁶²

- **Němci v Besarábii** (Bessarabiendeutsche). Mezi lety 1814 až 1842 se stěhovalo do Besarábie asi 9 000 lidí, kteří založili 25 mateřských kolonií. Prostřednictvím vnitřní migrace se pak vytvořilo 150 německých obcí na více než 300 000 hektarů úrodné půdy. Naprostá většina Němců v Besarábii se usadila na venkově. Ještě v roce 1932 žilo jen asi 1 % německého obyvatelstva ve městech, jako je Kišiněv, Akkerman a Bendery. Dokonce i centra Němců v Besarábii jako Tarutino, Sarata a Arzis si udržela svůj venkovský charakter. Po vypuknutí druhé světové války SSSR požadoval zpět Besarábii, která byla v roce 1918 postoupena Rumunsku – z větší části vznikla Moldavská SSR, menší část se stala součástí Ukrajinské SSR. Tajný dodatek k paktu mezi Hitlerem a Stalinem z roku 1939 obsahoval přesídlení Němců z Besarábie do

.....
⁴⁶¹ KOKAISL, Petr a kol. *Krajané: po stopách Čechů ve východní Evropě*. 1. vyd. Praha: Za hranice – Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozní ekonomické fakultě ČZU v Praze, 2009. ISBN 978-80-254-5924-9, s. 187.

⁴⁶² SONDEREGGER, Dagmar. *Die Krim entdecken unterwegs auf der Sonneninsel im Schwarzen Meer*. 4., aktualisierte Aufl. Berlin: Trescher, 2007. ISBN 978-3-89794-115-1, s. 48.

Velkoněmecké říše. Přesun začal v roce 1940 a přesídleno bylo 93 548 osob.⁴⁶³

- **Němci v Bukovině** (*Bukowinadeutsche*). Oblast Bukoviny je dnes rozdělena mezi Ukrajinu a Rumunsko. Bukovinští Němci byli součástí SSSR (na území dnešní Ukrajiny) jen krátkou dobu. Sovětský svaz anektoval Bukovinu (spolu s Besarábií, jejíž území zhruba odpovídá dnešní Moldávii) v roce 1940. V tomtéž roce začalo sovětsko-německé jednání o přesídlení místních Němců (*Volksdeutschen*) do německé Říše. Do konce října došlo k vystěhování téměř všech Němců ze severní (43 538 osob) i jižní Bukoviny (52 107 osob)⁴⁶⁴, kteří na tomto území žili přibližně 150 let jako rolníci.

Obrázek 109. Bukovina.

- **Volyňští Němci** (*Wolyniendeutsche*) přišli na území Volyně především během 19. století a na Volyni zůstali až do 2. světové války. Největší část Němců přišla na Volyň z oblasti dnešního Polska po zrušení nevolnictví v Rusku (r. 1861). Noví kolonisté získávali ornou půdu na místě bývalých lesů – zakládali tzv. lesní kolonie (*Waldkolonien*). Naprostou většinu těchto Němců tvořili protestanti (luteráni a mennonité, z nichž někteří patřili k velmi přísné odnoži mennonitského vyznání). Na začátku 1. světové války žilo na Volyni kolem 200 000 Němců (podle celoruského sčítání obyvatel z roku 1897 žilo ve Volyňské gubernii 171 331 osob s německým rodným jazykem). Na začátku

⁴⁶³ *In Bessarabien 1814 bis 1940*. [online] Der Bessarabiendeutsche Verein. [cit. 7. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.bessarabien.de/umsiedlung_flucht.php>.

⁴⁶⁴ *Die Umsiedlung. Stand 1. Juli 1942*. Bundesarchiv Bestand NS 19 (Persönlicher Stab des Reichsführers SS) Akte 2743. Další dostupnost: <<https://homepages.uni-tuebingen.de//gerd.simon/umsiedlung-statistik.pdf>>.

1. světové války byl carským výnosem Němcům konfiskován majetek a ještě během 1. světové války byli volyňští Němci deportováni na Sibiř a do Střední Asie, což se neobešlo bez velkých ztrát na životech. Z nich se část po skončení 1. světové války vrátila zpět na Volyň, ale část odešla do Německa, případně k příbuzným do Ameriky.

V meziválečném období bylo území Volyň rozdělené mezi Polsko a Sovětský svaz. Když se v roce 1939 stala polská Volyň součástí SSSR, požadovalo Německo vydání místních kolonistů. Ti se museli v zimě na přelomu let 1939 a 1940 vydat na cestu do Německa. Likvidace německých kolonií na Volyni byla dovršena v roce 1943, kdy celou Volyň obsadili Němci a německé muže povolali do armády. Po kapitulaci Německa byla část volyňských Němců poslána do SSSR a deportována na Sibiř a do Střední Asie.⁴⁶⁵

Obrázek 110. Návrat z Volyňe do vlasti (Heimkehr aus Wolhynien).

Ilustrace Otto Engelhardt-Kyffhäuser, 1941.

- **Haličtí Němci** (*Galiziendeutsche*). Po prvním dělení Polska (v roce 1772) se Halič stala součástí rakouské monarchie a vzápětí Marie Terezie svým patentem zve do této oblasti katolické osídlení,

⁴⁶⁵ *Die Wolhyniendeutschen*. [online] Emma Evgrafova. In: Friedrich Rink, Heimatbuch. Stuttgart, 1959. [cit. 6. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.kulturbruecke.kspu.ru/die_wolhyniendeutschen.htm>.

především z řad řemeslníků. Syn Marie Terezie, císař Josef II., rozšiřuje okruh kolonistů i na protestanty. Během tzv. Josefské kolonizace přichází do Haliče kolem 15 000 kolonistů především z oblasti Falce (západ dnešního Německa), na začátku 19. století přichází do Haliče i kolonisté z Čech (Chebsko). Většina haličských Němců mluvila falckými a švábskými dialekty.

Po 1. světové válce došlo k rozdělení Haliče mezi Polsko a Sovětský svaz. Po roce 1939 došlo k deportaci německého obyvatelstva z východní Haliče (která byla pod správou SSSR) do vzdálenějších míst Sovětského svazu. Po zabrání polského území Německem docházelo od 40. let 20. století k osidlování Haliče německým obyvatelstvem z oblastí, odkud museli Němci prchat před sovětskou armádou. Po skončení války většina haličských Němců uprchla před sovětskou armádou na západ.⁴⁶⁶

Obrázek 111. Oblast Haliče (Galizien).

Převzato z: <www.galizien-deutsche.de>.

8.5. POČTY NĚMCŮ

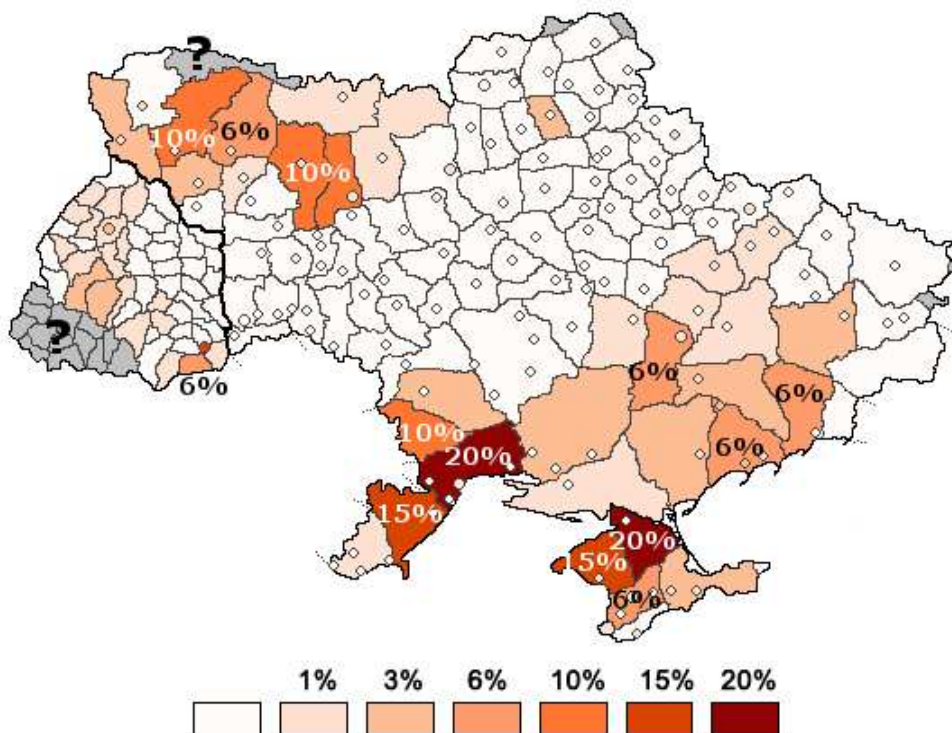
První obsáhlé sčítání obyvatel na území celého Ruského impéria proběhlo v roce 1897. Podle tohoto sčítání obyvatel žilo na území celé carské říše téměř 1,8 mil. lidí, kteří uvedli svůj rodný jazyk německý (1,43 % obyvatel celého Ruska). Necelé jeden a půl procento obyvatel není na první pohled příliš významným podílem, ovšem carské Rusko bylo národnostně velmi pestrým státním útvarem. Rusové tvořili sice $\frac{2}{3}$ obyvatelstva, ale toto číslo zahrnovalo Velkorusy (Rusy) s podílem 44 %, Malorusy (Ukrajince) – 18 % a Bělorusy (5 %).

⁴⁶⁶ Podle: *Historical chronology of the Ukraine and Galicia*. [online] Galiziendeutschen e.V., Stuttgart. [cit. 6. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.galizien-deutsche.de/historical-development-and-chronology-of-the-ukraine-and-galicia/austrian-sovereignty/german-settlement.htm>>.

Jazyková situace v Rusku v roce 1897 (jazyky s podílem vyšším než 1 %)	
jazyk	podíl z celkového počtu obyvatel
velkoruský	44,3 %
maloruský	17,8 %
polský	6,3 %
běloruský	4,7 %
židovský	4,0 %
kyrgyzsko-kajsacký	3,3 %
tatarský	3,0 %
německý	1,4 %
lotyšský	1,1 %
baškirský	1,1 %
litevský	1,0 %

Tabulka 12. Jazyková situace v Rusku v roce 1897.

Zdroj: Pervaja vseobščaja perepis' naselenija Rossijskoj Imperii 1897 g. (Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г.) – Sčítání obyvatel Ruského impéria (1897).

Obrázek 112. Podíl Němců v oblasti dnešní Ukrajiny (včetně Krymu) podle sčítání obyvatel z roku 1897.

Zdroj: Pervaja vseobščaja perepis' naselenija Rossijskoj Imperii 1897 g. – Sčítání obyvatel Ruského impéria (1897).

Vzhledem k tomu, že dnešní území Ukrajiny v minulosti netvořilo jeden celek v rámci jednoho státu, ale nacházelo se na území více států (Rusko, Polsko, Rakousko / Rakousko-Uhersko), je třeba se i z tohoto hlediska dívat na vývoj německé menšiny.

K prvnímu vytýčení hranic Ukrajiny došlo v souvislosti s vytvořením Ukrajinské sovětské socialistické republiky. Ta se stala v roce 1922 součástí Sovětského svazu jako jedna ze čtyř zakládajících republik, ale její hranice byly ještě několikrát změněny.

Území Ukrajinské SSR se skládalo z bývalých gubernií carského Ruska, které se staly její součástí celým svým bývalým územím:

- Charkovské
- Poltavské
- Kyjevské
- Podolské
- Chersonské
- Jekatěrinoslavské

Některé bývalé gubernie se staly součástí Ukrajinské SSR jen z části:

- Volyňská
- Černigovská
- Tauridská

Jejich další části se staly součástí Polska nebo RSFSR (Ruské sovětské federativní socialistické republiky).

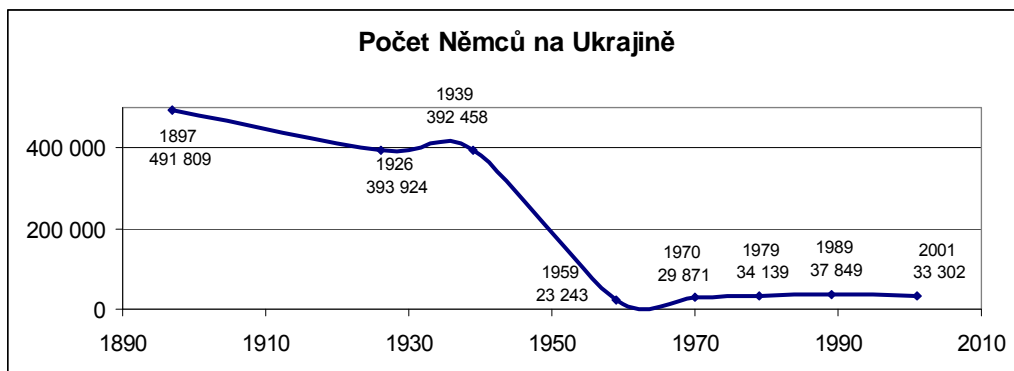
Ukrajinské gubernie:	celkem obyvatel	Němci	podíl Němců v gubernii
<i>Gubernie, které se staly součástí Ukrajiny zcela:</i>			
Charkovská	2 492 316	9 080	0,36 %
Poltavská	2 778 151	4 579	0,16 %
Kyjevská	3 559 229	14 707	0,41 %
Podolská	3 018 299	4 069	0,13 %
Chersonská	2 733 612	123 453	4,52 %
Jekatěrinoslavská	2 113 674	80 979	3,83 %
<i>Gubernie, které se staly součástí Ukrajiny zčásti:</i>			
Volyňská	2 989 482	171 331	5,73 %
Černigovská	2 297 854	5 306	0,23 %
Tauridská	1 447 790	78 305	5,41 %
Celkem	23 430 407	491 809	2,10 %

Tabulka 13. Podíl Němců v oblasti dnešní Ukrajiny (včetně Krymu) podle gubernií (rok 1896).

Zdroj: Pervaja vseobščaja perepis' naselenija Rossijskoj Imperii 1897 g. – Sčítání obyvatel Ruského impéria (1897).

V poválečném období došlo k prudkému poklesu počtu Němců na Ukrajině – jejich počet dosahoval v prvním poválečném sčítání obyvatel v roce 1957 oproti sčítání v roce 1939 pouhých 6 % předválečného počtu.

V následujících letech se už jejich počet nesnižoval – naopak docházelo k stálému mírnému nárůstu. K dalšímu mírnému snížení počtu ukrajinských Němců došlo až po rozpadu SSSR a vzniku samostatné Ukrajiny. Toto snížení (o 12 %) ovšem nebylo zdaleka tak významné jako v dalších postsovětských zemích (především v Kazachstánu a Kyrgyzstánu) nebo jako například u rumunských Němců.

Obrázek 113. Počet Němců na Ukrajině (1897–2001).

Zdroj: Sčítání obyvatel Ruského impéria (1897), Sčítání obyvatel SSSR (1926, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989), Sčítání obyvatel Ukrajiny (2001).

Statistiky počtu ukrajinských Němců ukazují i několik zásadních proměn německé etnicity i způsobu života. Ze sčítání obyvatel na konci 19. století je jasně vidět, že německé obyvatelstvo na území dnešní Ukrajiny bylo jednoznačně vesnické a zemědělské – ve městech žilo pouze 6 % Němců.

Ukrajinské gubernie:	podíl německého venkovského obyvatelstva
Charkovská	69 %
Poltavská	76 %
Kyjevská	68 %
Podolská	89 %
Chersonská	90 %
Jekatěrinoslavská	97 %
Volyňská	99 %
Černigovská	93 %
Tauridská	95 %
Celkem	94 %

Tabulka 14. Podíl Němců žijících na venkově podle gubernií.

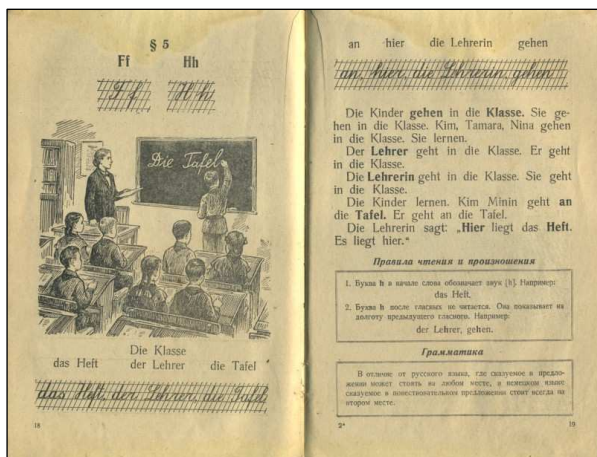
Podle: Pervaja vseobščaja perepis' naselenija Rossijskoj Imperii 1897 g. (Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г.) – Sčítání obyvatel Ruského impéria (1897).

V poválečném období ovšem podíl Němců žijících na venkově už nedosahoval ani jedné třetiny a stále se snižoval:⁴⁶⁷

1970	32 %
1979	31 %
1989	29 %
2001	26 %

Spolu s rostoucím podílem městského obyvatelstva se výrazně proměňovala i etnicita německého obyvatelstva – vědomí toho, že někdo je Němec, bylo stále méně a méně vázáno na používání německého jazyka. Při sčítání obyvatel v roce 1897 byl jazyk jediným atributem, podle kterého se určovala německá národnost, a tedy uváděné počty Němců znamenají, že na přelomu 19. a 20. století téměř půl milionu osob na území dnešní Ukrajiny měl jako rodný jazyk němčinu, resp. nějaký typ německého nářečí. V dalších letech, a zejména v období po 2. světové válce se používání německého jazyka začalo prudce snižovat. V roce 1989 už uvedla pouze necelá čtvrtina (23 %) ukrajinských Němců, že je jejich rodným jazykem němčina a v roce 2001 to bylo už pouhých 12 %. Takto nízký podíl používání svého jazyka byl typický právě pro Němce žijící na Ukrajině – v rámci celého SSSR dosahoval u Němců dvojnásobných hodnot (v roce 1989 to bylo u sovětských Němců 49 %).⁴⁶⁸

Ztrátu používání vlastního jazyka a přijetí ruštiny je možné vysvětlovat odchodem Němců do měst, a tím i hlubší asimilací, nebo chybným vyučováním německého jazyka ve školách. Na druhou stranu je ale fakt, že některé národy SSSR si dokázaly přes neskrývanou perzekuci ze strany státu svůj jazyk uchovat – jako příklad je možné uvést Belúdzze v Turkmenistánu, kteří přes úplnou absenci výuky belúdzštiny ve školách používali (a doposud používají) belúdzštinu jako svůj rodný jazyk v 97 %.⁴⁶⁹

⁴⁶⁷ Считание жителей СССР (1970, 1979, 1989), Считание жителей Украины (2001).

⁴⁶⁸ PANOVA, V. G. *Ezhegodnik Bol'shoy sovetskoy entsiklopedii*. Vol. 34, 1990. Moskva: Sovetskaya encyklopediya.

⁴⁶⁹ *Belúdzžové v Turkmenistánu*. [online] [cit. 2. 12. 2015] Dostupné z: http://beludzove.central-asia.su/doku.php?id=baloch_people_in_turkmenistan_1926_1989.

Poltavská	712	2 %
Lvovská	648	2 %
Kirovogradská	545	2 %
Čerkaská	469	1 %
Černovická	395	1 %
Vinnická	385	1 %
Chmelnická	365	1 %
Sumská	363	1 %
Černigovská	282	1 %
Sevastopol	254	1 %
Rovenská	252	1 %
Volyňská	235	1 %
Ivano-Frankovská	221	1 %
Ternopolská	139	≅0 %
Celkem	33 302	100 %

Tabulka 15. Počty Němců na Ukrajině podle oblastí (2001).

Zdroj: *Vseukrainskaja perepis' naselenija 2001*. [online] Gosudarstvennyj komitět statistiki Ukrainy 2003–2004. [cit. 3. 11. 2015] Dostupné z: <<http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/>>.

8.6. KOLEKTIVIZACE A REPRESÉ

Stalinova ideologie vycházela z přesvědčení, že je každá společnost rozdělena na protichůdné a vzájemně bojující třídy. Proto už brzy po bolševické revoluci začaly vznikat nové ekonomické jednotky založené na kolektivním (družstevním) hospodaření: kolchozy a sovchozy, ve kterých nemělo být místo pro vykořisťovatele.

V souvislosti s družstevnictvím se často používá paralelně i pojem *rozkulačování*. Oba pojmy jsou ovšem dost odlišné – rozkulačování znamenalo odstranění tzv. *kulaků*, konfiskaci jejich majetku a jejich vysídlení, případně přímou fyzickou likvidaci. K rozkulačování začalo docházet velice brzo po převzetí moci bolševiky, často již v roce 1918.

Revoluce a následná občanská válka spolu se špatným počasím na konci roku 1920 a v roce 1921 způsobily na Ukrajině a v Rusku hladomor, který postihl i německé vesnice. *Příkladem může být Kaiserdorf (Каїзердорф), kde od srpna do prosince 1921 zemřelo 450 lidí, včetně 68 dospělých; v Rosengartu (Розенгарт) zemřelo 506 lidí, včetně 80 dospělých. Naproti tomu v Grosswerderu (Гроссвердер) i přes nedostatek potravin lidé neumírali.*⁴⁷⁰

⁴⁷⁰ KNORR, Jurij. *Poslerevoljucionnaja razruha i golod*. [online] © Jurij Knorr, 2009. [cit. 28. 11. 2015] Dostupné z: <<http://www.stihi.ru/2009/07/06/3484>>.

Hladomor panoval ještě v roce 1922 – o něm píší noviny *Der Wolgadeutscher* vydávané v Berlíně německými emigranty z Ruska. Noviny vyzývají k okamžité pomoci hladovějícím a srovnávají současný hladomor s hladomorem ve 12. století v Německu, při kterém zemřela polovina obyvatel, dále s hladem v Rusku v letech 1601–1602 nebo s bramborovým hladomorem v Irsku v polovině 19. století, při kterém zemřelo milion lidí. Tento hladomor neměl doposud obdoby – hladovějících bylo jen v oblasti Povolží 15 miliónů.⁴⁷¹

Řízená a násilná kolektivizace začala probíhat ve velké míře až po roce 1928. Jako *kulaci* byli označeni všichni, kdo zaměstnávali nějakou námezdní sílu (a jednalo se tedy z bolševického pohledu o vykořisťovatele). V době *rozkulačování* ovšem mnoho *kulaků* už mohlo mít velice malý majetek, protože o jeho větší část přišli při vyvlastňování majetku v prvních letech bolševické vlády.

Obrázek 115. Do německých vesnic přišla kolektivizace.

Zdroj: <<http://lh.ru-lab.ru/history/767/Zabytoe-pismo/index.phtml>>.

Rozvoj družstevnictví v SSSR probíhal ovšem ve 20. letech velmi pomalu – v roce 1927 bylo v celém Sovětském svazu 17 267 kolchozů všech typů, které sdružovaly jen 400 tisíc zemědělských hospodářství, což představovalo pouhé 1,5 % z celkového počtu⁴⁷².

Nová ofenzíva v jejich zakládání přišla až po XV. sjezdu VKS(b) v prosinci 1927. Masová kolektivizace začala v letech 1928–1929 a nejdříve zahrnovala

⁴⁷¹ Zar Hunger. *Der Wolgadeutsche*. 3. 6. 1922, čís. 1, roč. 1., s. 2.

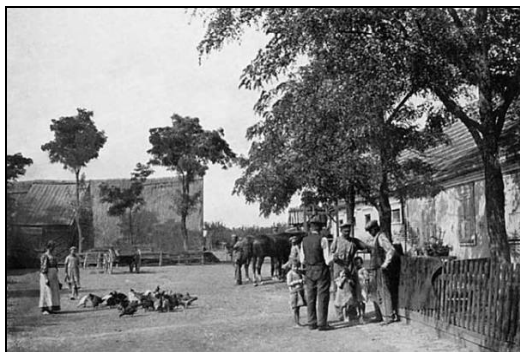
⁴⁷² *Tragedija sovjetskij derevni: Kollektivizacija i raskulačivanie. 1927–1939*. Tom I. Moskva: ROSSPEN, 2004, s. 53.

drobné rolníky a bezzemky. Později se agitace pro vstup do kolchozu zvrhla na propagaci jednoduchého hesla: „Kdo nevstoupí do kolchozu, je nepřítel sovětské vlády“. Odtud už byl jen krok k hromadnému pronásledování nejen odpůrců kolektivizace, ale i těch, kteří jen pochybovali o některých jejích aspektech a žádali čas na rozmyšlenou. Brzy se vůči odpůrcům prosadila metoda zastrašování a násilí a idea „rozkulačení“, násilného zabavování majetku a deportace odpůrců. V prosinci roku 1929 přišel Stalin s heslem o likvidaci kulaků jako třídy a vyhlásil, že likvidace kulaků se musí stát součástí zakládání družstev a celkové kolektivizace. Součástí kolektivizace na území celého Sovětského svazu byly tedy dva nedělitelné procesy: zakládání kolchozů a likvidace bohatších zemědělských vrstev.

Součástí „rozkulačení“ bylo nejen zabavení majetku, ale i vysídlení „kulaků“ i s jejich rodinami do předem určených regionů. Politika přesídlování neboli násilné migrace (či deportace) byla v SSSR praktikována už od 20. let (navazovala na praktiky carského režimu) a obrovských rozměrů nabyla v letech třicátých. Zdůvodňovala se „státními zájmy“ a „zájmem pracujícího lidu“.⁴⁷³

Jakmile začala sovětská vláda Němcům od konce roku 1929 ve velkém zabavovat majetek, násilně zbavovat pozemků, hospodářských zvířat, domů a dalšího majetku, zatýkat a násilně vystěhovávat, mezi německými kolonisty doslova explodovala emigrační nálada. Mnozí osadníci začali dostávat dopisy od příbuzných v Německu a ve Spojených státech s výzvou k vycestování.

V německých koloniích se volili delegáti, kteří se kvůli emigraci měli obracet na německé velvyslanectví v Moskvě nebo na konzulát v Kyjevě. Zároveň se vybíraly peníze na vycestování.

Obrázek 116. Německá vesnice Darmstadt / Дармштадт (nyní Romaškino na Krymu)

Obrázek 117. Němci odjíždějí do Německa pod dohledem Červeného kříže (1929).

Zdroj: *Zabytoje pis'mo*. c. d.

⁴⁷³ ZEMSKOV, V. N. *Specposelency v SSSR. 1930–1960*. Moskva, 2003, s. 280.

Naprostá většina žadatelů o vydání cestovního pasu byla odmítnuta bez udání důvodu. Počet zájemců o vystěhování však stále rostl. Sovětská vláda dovolila vycestovat pouze těm, kdo měli německé občanství, ale v roce 1930 už měli místní Němci dávno občanství sovětské. Sovětská vláda přijala v roce 1930 usnesení, kterým považovala snahu o emigraci za protisovětské hnutí. Nepomohly prosby, ani protesty německé strany – po roce 1930 byla pro sovětské Němce emigrace nemožná.

Obyvatelstvo SSSR si ještě nestačilo vydechnout z násilného rozkulačování a kolektivizace a ve 2. polovině 30. let 20. století se už objevily represe další.

Můžeme provést malou rekapitulaci sovětské vlády od roku 1917:

- Nejprve přišli na řadu domnělí i skuteční boháči a kulaci,
- ve 20. letech byly represe namířené na představitele dřívějších politických stran a nekomunistických hnutí,
- následovalo takzvané očištění strany od nepřátel, podruhé přišli na řadu kulaci – likvidace kulaků jako třídy.
- Ve 30. letech se začaly objevovat procesy proti tzv. trockistům, bucharcům, následovníkům Ježova – všechna tato jména, používaná jako nejhorší nadávka, patřila dřívějším nejvyšším komunistickým funkcionářům, kteří upadli v nemilost.

Třídní boj a boj proti stranickému nepříteli musel pokračovat – pokud nepřátelé došli, bylo třeba je vytvořit a vymyslet. Čistky proti nejvyšším stranickým funkcionářům (ale nejen proti nim) měly právě tu zvláštnost, že často semlely lidi oddané ideálům revoluce, kteří své vykonstruované procesy chápali jako jeden neuvěřitelný omyl a ještě na popravišti provolávali slávu soudruhu Stalini. Druhá polovina 30. let 20. století ovšem nebyla jen ve znamení vykonstruovaných politických procesů proti vysoce postaveným představitelům komunistické strany. V této době se znovu rozběhlo zatýkání a věznění těch, kteří byli dříve označeni jako boháči. Stávalo se tak, že někdo byl během rozkulačování na začátku 30. let poslán do vyhnanství nebo do vězení a pak ve druhé polovině 30. let byl znovu uvězněn, protože se jednalo o dřívějšího boháče.⁴⁷⁴

Následující ukázka dokladuje, jak mohl být jeden člověk od začátku bolševické vlády až do začátku války třikrát vězněn kvůli majetku, náboženskému vyznání a národnosti.

Irina K. Můj otec byl vězněn v roce 1919, 1930 a od roku 1939. V letech 1930–1932 seděl ve Višerlagu (*Višerskij ispravitel'no-trudovoj lager' / Вишерский исправительно-трудовой лагерь* – součást nápravných tábo-

⁴⁷⁴ Podle: KOKAISL, Petr a Amirbek USMANOV. *Dějiny Kyrgyzstánu očima pamětníků: 1917–1938*. Praha: Nostalgie, 2012, s. 166–194. ISBN 978-80-905365-0-0.

rů GULAG) za „styky s duchovenstvem“, protože pozvali pastora, aby mě pokřtil a někdo kvůli tomu tatínka udal. Za tři dny ho uvěznil. Po propuštění mu nejprve zakázali žít v Moskvě v Gorkého ulici, zapsal se tedy na Sretince, zakázali mu celou Moskvu, přestěhoval se do Malachovky, zakázali mu Malachovku. Pak odjel do Konakova a potom do Kurganu na Sibiři, kde pracoval do roku 1957.⁴⁷⁵

Další represe měly přímý národnostní podtext. Už na začátku 30. let 20. století byl patrný ve vedení SSSR zvláštní vztah k nepůvodním národům. Docházelo k další z mnoha paradoxních situací – dříve totiž bylo v Sovětském svazu široce podporované národnostní uvědomění národů. Mnohé z národů na území SSSR dostávaly nejrůznější formy autonomie, a to dokonce i na místech, kde netvořily většinu.

Od začátku 20. let v územně správním systému na Ukrajině postupně vzniklo 25 národnostních okresů, včetně sedmi německých:⁴⁷⁶

- Moločanský (Молочанский) / Гальштатт v Berdjanském (později Melitopolském) okruhu (v 19. století se jednalo o Moločanský mennonitský okruh, kde žilo německé mennonitské obyvatelstvo). (Německý okres vznikl 11. 7. 1924). Podíl Němců: 75,7 %,
- Prišibský v Melitopolském okruhu (od 7. 7. 1924). Podíl Němců: 91,6 %,
- Landauský / Landau (Karla Libknechta) v Nikolajevském okruhu (od 11. 1. 1925). Podíl Němců: 91 %,
- Luxemburský v Mariupolském okruhu (od 30. 4. 1925). Podíl Němců: 81,3 %,
- Vysokopolský v Chersonském okruhu (od dubna 1926). Podíl Němců: 67,5 %,
- Zeltský / Selz (Friedrich Engels) (existoval v letech 1924–26 a 1931–39). Podíl Němců: 69,32 %,
- Ovidiopolský / Gross Libentalský (Spartakovský) v Oděském okruhu (od 28. 4. 1926). Podíl Němců: 94,5 %.

Všechny tyto národnostní německé okresy se nacházely na jihu Ukrajiny (další německé okresy byly na Krymu). Od března 1939 byly německé okresy na Ukrajině zrušeny a místní Němci se opět stali *vnitřními nepřáteli*.

Uprostřed rostoucího Stalina kultu osobnosti začaly být už po roce 1930 vůči představitelům menšin nebo plošně proti celým menšinám prováděny ote-

⁴⁷⁵ *Zabytoje pis'mo*. [online] Malen'kije istorii, 2015. [cit. 2. 12. 2015] Dostupné z: <<http://lh.ru-lab.ru/history/767/Zabytoe-pismo/index.phtml>>.

⁴⁷⁶ *Němcy Rossiji*. [online] Российские немцы. История и современность. [cit. 28. 11. 2015] Dostupné z: <<http://rusdeutsch-panorama.ru/>>.

vřená represivní opatření. Nijak nevadilo, že to bylo v přímém rozporu s bolševickým *internacionalismem* a široce podporovaným *přátelstvím národů*.

Období let 1932–1933 (s nejtragičtějším vrcholem na počátku roku 1933) je na Ukrajině rovněž spojeno s dalším hladomorem, na jehož přímé i nepřímé následky zemřelo 4–7 mil. obyvatel (první hladomor byl v letech 1920–1921).

Maria Alve (nar. 1924). V roce 1934, jak víte, byl v zemi velký hladomor. Rodina mého otce nás k sobě pozvala, protože u nich byla o něco lepší situace s chlebem. Proto jsme prodali dům a odjeli k nim do vesnice Nordheim (Нордхайм).⁴⁷⁷

Frida Bechtgold (nar. 1924). V roce 1929 a v letech 1932–33 celá země strašně hladověla. Počty mrtvých šly do milionů. V Simferopolu vydávali chleba jen na přidělové kartičky. Musela jsem tam jezdit a stát v dlouhých frontách. Stávalo se, že lidem kartičky kradli, dokonce i někoho kvůli přidělovým lístkům zabili – kvůli chlebu bylo hodně zločinů. Můj otec zemřel na silný tyfus v roce 1933, bylo mu čtyřicet tři let.

Tatínkův otec, můj dědeček Bechtgold Georg, pracoval jako učitel ve škole. Jezdil na návštěvu k příbuzným do Německa a v roce 1930, spolu se svým nejstarším synem, navštívil Ameriku. Jeho syn ve Spojených státech zůstal, ale dědeček se vrátil a říkal: *Naše místo je tady, na Krymu*. Brzy zemřel kvůli hladu.⁴⁷⁸

Na konci roku 1934 byla vytvořena na základě telegramu Ústředního výboru Komunistické strany SSSR – CK VKP(b) – zvláštní komise mající za úkol přezkoumat vedení v polských a německých okresech (rajonech) na Ukrajině. Ve stejné době byli posláni do těchto oblastí straničtí pracovníci, aby vysvětlili veřejnosti, že „sovětská vláda netoleruje sebemenší pokus o protisovětské akce a nezastaví se ani před tím, že je vyžene z jejich domovů a ze Sovětského svazu“.

Konstatovalo se, že v příhraničních oblastech, kde je kompaktní osídlení polského a německého obyvatelstva, je nutné určit vesnice, odkud je třeba vystěhovat ty jednotlivce, kteří „zlomyslně neplní své povinnosti vůči státu, a kteří jsou nespolehliví v podmínkách pohraničního pásu kolchozníků“.

23. prosince 1934 poslal S. Kosior zprávu Stalinovi, kde popisoval opatření k vyčištění pohraniční oblasti od „nespolehlivých a antisovětských elementů“ v okresech s polským a německým obyvatelstvem. Plánovaly se čistky organi-

⁴⁷⁷ Gor'kije sud'by. *Vospominanija ruskich němcev*. [online] © Šaf Anna [cit. 27. 11. 2015] Dostupné z: <http://samlib.ru/s/shaf_a_e/a-191.shtml>.

⁴⁷⁸ Gor'kije sud'by. *Vospominanija ruskich němcev*. [online] © Šaf Anna [cit. 28. 11. 2015] Dostupné z: <http://samlib.ru/s/shaf_a_e/a-191.shtml>.

zované NKVD⁴⁷⁹, v jejichž důsledku mělo dojít k vyhoštění jednotlivých nespolehlivých osob ze severu na východ Ukrajinské SSR (USSR).

Od 20. února do 10. března 1935 došlo k přesunu z pohraničních okresů Kyjevské a Vinické oblasti do východních oblastí USSR 41 650 osob (8329 rodin). Z tohoto počtu tvořili Poláci 35 % (2886 rodin) a Němci 23 % (1903 rodin). Plán pro rok 1936 se týkal přesídlení 15 tisíc rodin (asi 45 tisíc osob) z Kyjevské a Vinické oblasti do Kazachstánu. Přesídlení se týkalo v první řadě všech Poláků žijících v pásu širokém 800 kilometrů podél hranice s Polskem, a také obyvatel v blízkosti okresů s opevněním. Od června do září roku 1936 bylo z ukrajinského pohraničí vysídleno 14 048 rodin (63 976 osob), z nichž bylo 75,7 % Poláků, 23,4 % Němců a pouze 0,8 % Ukrajinců.⁴⁸⁰

V ukrajinském stranickém vedení se v tomto období stále nahlíželo na Němce jako na potencionální škůdce a špiony. Například člen politbyra Ústředního výboru komunistické strany M. Chatajevič uváděl, že německá a japonská rozvědká má v Dněpropetrovské oblasti výborné podmínky. *V Záporožském rajonu (okrese) žije 10 tisíc Němců. Víme, že mezi německou populací je velmi silně rozvinutý národnostní pocit a mnoho z nich má blízké vztahy ke svému „vaterlandu“ ... Jiná obvinění vůči Němcům na Ukrajině přednesl například 1. tajemník Doněckého oblastního výboru S. Sarkisov, podle kterého už bylo v podchycení fašistických Němců vykonáno mnoho práce. Němci, kteří jsou provázáni s nacisty, založili vlastní sítě ve velkých elektrárnách Donbasu. Fašistické skupiny byly zničeny NKVD. Myslím si, že bychom měli postupovat důrazněji při vyhnání Němců z Donbasu. My je nepotřebujeme. Naši hospodářští pracovníci se bez nich obejdou.*

Kolektivní tresty vázané na německou národnost následovaly brzy. Na zasedání politbyra Ústředního výboru komunistické strany 20. července 1937 Stalin přikázal lidovému komisariátu (NARKOM) NKVD SSSR N. Ježovovi, aby orgánům NKVD nařídil zatčení všech Němců, kteří pracovali v obranných podnicích a část z nich poslat za hranice země. K 25. červenci byl vyhotoven operativní příkaz №00439 a odeslán na všechny správy NKVD. Od 29. července začalo zatýkání, které na podzim přerostlo do masových represivních opatření.

Mezi nejvíce postižené regiony v Ukrajinské SSR byla především Doněcká (5732 nespravedlivě odsouzených Němců), Dněpropetrovská (3689), Oděská

⁴⁷⁹ Narodnyj komissariat vnutrennich děl – lidový komisariát vnitra, který v letech 1934–46 řídil i práci tajné policie v SSSR a později byl přetvořen na ministerstvo vnitra.

⁴⁸⁰ DENNINGCHAUS, V. «Territorija lojal'nosti»: ot razovyh čistok do massovyh deportacij (K analizu dejatel'nosti Politburo CK VKP(b) v otnošenii nacmen'sinstv Zapada v 1925–1940 gg.). Novejšaja istorija Otečestva XX–XXI vv.: sb-k naučnych trudov. Vyp. 2. Saratov, 2007. S. 200,203. In: TATARINOV, I. E. Poter' nemeckogo i pol'skogo naselenija Ukraïnskoj SSR v gody «Bol'shogo terro-ra». – KROPAČEV, S. A. (ed.). *Problemy istorii massovyh političeskich repressij v SSSR*. Krasnodar: Ekoinvest, 2013, s. 311, 312.

(2380), Žytomirská (1558), Nikolajevská (828), Kyjevská (629), Charkovská (409).

Maria Alve (nar. 1924). Žili jsme s otcem a matkou šťastně, ale ne dlouho. V prosinci 1937 přijely „černé vrány“ (černý policejní anton v době stalinismu) – auto pokryté plachtou, které přijíždělo v noci a odváželo lidi do neznáma a obvykle navždy. V našem domě udělali prohlídku, obrátili všechno vzhůru nohama a odvezli mého otce. V té době jsem chodila do páté třídy a bydlela v internátní škole v sousední obci, čtrnáct kilometrů od naší. Rodiče vozili do internátu potraviny, vařila tam kuchařka a my jsme tak žili celý rok až do příštích prázdnin. Vzpomínám si, jak matka přišla do školy, zaklepala na dveře a hořce plakala a vyprávěla o tom, co postihlo naši rodinu.

Ve stejné době zatkli všech pět otcových bratrů, a jejich rodiny také osířely.

Náš dům ve Waldheimu jsme prodali, abychom se mohli odstěhovat a peníze dal můj otec na své jméno v hotovosti do banky. Maminka chtěla peníze vybrat, ale nedostala povolení od úřadů. Nedalo se nic dělat, peníze byly pryč. Jediné, co moje maminka zjistila od úřadů o osudu mého otce, bylo to, že ho převezli do zajateckého tábora na Sibíři.

Bydleli jsme v bytě. Když byl tatínek pryč, odstěhovali jsme se do otcova rodného domu. Před zatčením tatínek přišel ke svým rodičům a požádal je, aby nás vzali k sobě, pokud se s ním něco stane. To znamená, že tušil, co bude. Tatínkovi rodiče brzo zemřeli, a my jsme žili v domě s ženou bratra mého otce a jejich čtyřmi malými dětmi.⁴⁸¹

Od roku 1938 nabraly na rychlosti další represe (které začaly již v roce 1937), které se tentokrát zaměřily na kulaky.

Regina Bajer (*1941). V roce 1937 byl zastřelen můj děda a jeho pět dospělých dětí. Byl vlastníkem mnoha pozemků, o které se nemohl starat sám, proto najímal lidi, kteří na pozemcích pracovali. Lidé u něj chtěli pracovat, platil dobře za práci. Ale jednou ho 6 pracovníků zabilo, protože měli pocit, že by Němec neměl vlastnit tolik majetku.

Od srpna 1937 do listopadu 1938 bylo pronásledováno 820 tis. osob (z nich kolem 500 tis. bylo uvězněno).

⁴⁸¹ *Gor'kije sud'by. Vospominanija ruskich němcev.* [online] © Šaf Anna [cit. 27. 11. 2015] Dostupné z: <http://samlib.ru/s/shaf_a_e/a-191.shtml>.

V celém SSSR došlo během „Velkého teroru“ ve 30. letech k zatčení téměř 68 000 Němců, z nichž bylo odsouzeno 55 005 z nich – z toho 41 898 k zastřelení, 13 107 lidí bylo odsouzeno k různým trestům odnětí svobody a nucenému přesídlení. Podíl osob odsouzených k trestu smrti (z celkového počtu zatčených) dosahoval mezi všemi sovětskými Němci 76,1 %. Počet pronásledovaných ukrajinských Němců v těchto letech (kvůli německému původu) dosáhl 21 229 osob (18 005 z nich bylo zastřeleno – to je 85 % všech zatčených). Ještě hůře než Němci byli na Ukrajině pronásledováni Poláci. Další postihy (například v rámci kulacké operace) se Němců dotkly také, ale v menší míře.⁴⁸²

Doba 30. let 20. století byla pro ruské Němce (jak luterány, tak i katolíky) charakteristická i zničením církevních struktur. Omezení projevů náboženského života se pak ještě více prohloubilo po deportaci Němců na odlehlá místa SSSR.

Snaha o aktivní náboženský život pod vedením laiků vedly k organizování modlitebních setkání v místech vysídlení. Například mezi německými luterány vedla tato setkávání později k vytvoření specifických komunit, které se snažily mnohem více o uzavřenost vůči nábožensky nepřátelskému prostředí a mnohem více se zaměřovaly na vlastní komunity, které se scházely i několikrát týdně.⁴⁸³

8.7. OBDOBÍ 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

Na území dnešní Ukrajiny žilo německé obyvatelstvo, které se svým okolím nemívало problémy. To se ale začalo měnit v průběhu 1. světové války, kdy byli mnozí Němci osočováni z náklonnosti, případně špionážní činnosti pro Německo (Rakousko-Uhersko). Další národnostní pnutí se objevilo ve 30. letech (viz kap. 8.6 na s. 262).

V době nacistického Německa byl vytvořený pojem *Volksdeutsche*, který zahrnoval Němce žijící mimo hranice německého státu. Tento pojem byl v určité opozici k pojmu *Reichsdeutsche* – Němci žijící na území Říše. Zahraniční Němci (*Volksdeutsche*) měli z hlediska Německa zvláštní právní status jak v Říši, tak i na územích, která součástí Německa nebyla. Přestože se termín *Volksdeutsche* začal používat až na konci 30. let 20. století, řízená snaha o navázání těsnějších vztahů se zahraničními Němci se v nacistické organizaci NSDAP objevovala už od začátku 30. let.

.....
⁴⁸² Podle: TATARINOV, I. E. Poter' nemeckogo i pol'skogo naselenija Ukrainskoj SSR v gody «Bol'shogo terrora». In: KROPAČEV, S. A. (ed.). *Problemy istorii massovyh političeskich repressij v SSSR*. Krasnodar: Ekoinvest, 2013, s. 312. ISBN 978-5-94215-189-8.

⁴⁸³ VILLEMS, Ioachim. *Německije ljutěraně – pereselency iz Rossii v Germaniju*. [online] Ljutěranskaja cerkov' Blagoveščeniija g. Moskva, 2015. [cit. 1. 12. 2015] Dostupné z: <<http://luthers.ru/articles/1748--2.html>>.

Podle odhadů žilo na začátku 2. světové války (která v SSSR začala až v roce 1941) na území Ukrajiny kolem 600 000 Němců⁴⁸⁴. Na území dnešní Ukrajiny ovšem v době německé a rumunské okupace žila pouze část Němců ve srovnání s předválečným obdobím – větší část Němců byla deportována na začátku války ještě sovětskou NKVD (ministerstvo vnitra) do odlehlejších částí SSSR.

Maria Alve (nar. 1924). S rokem 1941 do země přišla válka. Školu zavřeli, všichni žáci pracovali na kolchozních farmách. Jednou na podzim, když jsme kopali brambory na poli, přijel můj bratranec na zpěněném koni. Křičel nahlas, že se do tří dnů musíme připravit k deportaci. Dospělí plakali a začali panikařit. V ulicích vesnice šly krávy, prasata a ze všech domů byl slyšet pláč.

Odvezli nás, celou vesnici, na nádraží. Kolem už ležel sníh. Nejprve donutili lidi k vyčištění vagónů od hnoje, a pak je do těchto vozů naložili. Snažili jsme se držet pohromadě v osmi: já, moje matka, slepá tatínkova sestra a manželka tatínkova bratra se čtyřmi dětmi. Tatínka i jeho bratra zatkli už v roce 1937.

Cestou náš vlak bombardovali. Bylo to ráno, v devět hodin ve stanici Liski Voroněžské oblasti. Jasně jsem viděl černé kříže na křídlech letadla. Lidé vyskakovali z vagónů a utíkali do všech stran. Také my jsme vyskočili a běželi na nádraží, ale tam bylo tolik lidí, že nebylo možné stát, natož sedět. V dálce jsme viděli vesnici a rozhodli jsme se utéct z policejního dohledu, že bychom tam žili.

Nějak jsme se dostali na první stodoly, vešli do ní a ukázalo se, že je to opuštěný prasečí chlívěk. Byl tam nesnesitelný zápach, ale byli jsme tak unavení a vystrašení, že jsme se posadili, abychom si odpočinuli. Děti plakaly, chtěly jíst a pít. Já jsem neplakala, protože už jsem byla starší a chápala, co se s námi děje. Postupně jsme se uklidnili a usnuli. O půlnoci jsme zaslechli dusot koní. Přišli vojáci s puškami, kteří hlídali naše vagóny v našem transportu a nahnali nás zpátky do vagónů. Vlak jel více než měsíc, ale už nás nebombardovali.

Cestou lidé strašně mrzli, byl začátek zimy. Vlak přijel na západní Sibiř na stanici Kulunda v Altajském kraji. Tam si všechny rozdělili podle vozů a převezli do okolních kolchozů. Naši rodinu vezli pětadvacet kilometrů, dostali jsme se do malé opuštěné vesnice, kde nebyl žádný obchod ani škola. Strašně mrzlo.

.....
⁴⁸⁴ Tyto údaje ovšem nesouhlasí s počtem Němců podle oficiálního sčítání obyvatel v roce 1939. Je ale možné, že na území Ukrajiny přicházelo na začátku válku německé obyvatelstvo z jiných částí SSSR nebo z dalších zemí.

Nás s maminkou umístili k babce Poroškinové do temné nízké zemi-janky. Na úzké železné posteli byl položený slamník, na kterém jsme spali. Stará žena ztratila ve válce svého syna, a proto nás i s její snachou strašně nenáviděly, myslely si, že jsme fašisti. Rodina Unruh (žena tatínkova bratra s dětmi) žila v blízkosti ve starém domě.

Měli jsme s sebou pěkné věci, například tenké hedvábné šaty, které si maminka koupila ještě na Ukrajině. Všechny věci jsme během této hladové zimy vyměnili za jídlo.⁴⁸⁵

Deportace NKVD se týkaly zhruba 350 000 Němců a kolem 250 000 jich zůstalo na území okupovaném Německem. Ještě během německé okupace byli ukrajinští Němci povoláváni do německé armády na území Říše. Jakmile byla německá okupační správa na Ukrajině po zásahu sovětské Rudé armády nucena odejít, odcházeli s ní do Německa i mnozí ukrajinští Němci.⁴⁸⁶

V Sovětském svazu začaly odsuny Němců ze západních oblastí od prvních dnů války v roce 1941, ale z důvodu rychlého postupu nacistických vojsk nebyly zcela dokončeny. Proto se mnoho sovětských Němců v Bělorusku a na Ukrajině dostalo pod okupační správu.

Prvním masovým odsunem se stala deportace Němců z Krymu, která začala 20. srpna 1941. Záminkou odsunu se stala blížící se fronta. Více než 30 tisíc lidí bylo odsunuto přes Kerčský průliv do Krasnodarské oblasti a odtud do Kazachstánu.⁴⁸⁷

Obrázek 118, 119. Železniční vagóny používané pro deportaci a obrázky z nádraží před odjezdem deportovaných.

Zdroj: Muzeum KARLAG v Dolince u Karagandy, Kazachstán.

⁴⁸⁵ Gor'kije sud'by. Vospominanija russkich němcev. [online] © Šaf Anna [cit. 27. 11. 2015] Dostupné z: <http://samlib.ru/s/shaf_a_e/a-191.shtml>.

⁴⁸⁶ PUE, Tomas. Zabytye vnuki Germanii. (Забутые внуки Германии). *Zagranica* № 17 (226), 2004.

⁴⁸⁷ LYSKOV, Dmitrij. *Stalinskije repressii. Velikaja lož' XX veka*. Moskva: JaUZa, EKSMO, 2009, s. 105–106. ISBN 978-5-699-33737-8.

Frida Bechtgold (nar. 1924). V červnu 1941 vypukla válka s nacistickým Německem. Staršího bratra nejprve povolali na frontu, ale později ho přeřadili do pracovní armády, *trudarmiji*. Když přišel rozkaz vystěhovat Němce z Krymu, mohli jsme si s sebou vzít jenom šestnáct kilogramů věcí, oblečení nebo jídla. Společně s dalšími lidmi z naší vesnice jsme jeli na nádraží. Tam nás naložili do vagónů a odvezli nejprve na Kavkaz, a pak k Moskvě (*Podmoskovje*). Když jsme projížděli stanicí Rybnoje, tak silně bombardovali lesy, ve kterých byla sovětská armáda. Já a dívky z naší vesnice jsme vyskočily z vagónu a běžely jsme do blízkého lesa podívat se, co tam je. Viděly jsme spoustu těl mrtvých vojáků. Byl to hrozný pohled, vrátily jsme se k vagónu a vlezly pod něj, aby nás bomby nezasáhly. Bombardování utichlo a nás vezli dál do Kazachstánu. A musím říct, že náš vlak nebombardovali, protože fašisti věděli, že v takových *ešlonech* vozí ruské Němce. Na zastávkách lidé vařili polévku a kromě toho ve stanicích dostávali chleba, takže jsme všichni dojeli na místo. Jeli jsme čtyři: maminka, já a mé dvě sestry dvojčata. Ještě s námi jel bratranec se sestrou, teď jsou oba také v Německu.

Obrázek 120. Jeden z deportačních táborů pro Němce v Kazachstánu.

Zdroj: *Zabytoje pis'mo*. c. d.

Přivezli nás na stanici Makinka v Akmolinské oblasti. Nejprve nás všechny ubytovali ve škole a pak si rodiny rozebrali místní kolchozníci. Bydleli jsme v malém domku, ve kterém žila babička, matka a dítě. Moje maminka a já jsme okamžitě začali pracovat v kolchozu. Měli jsme velký hlad, téměř všechny šaty jsme vyměnili za chleba. Pracovala jsem u býků s mladou ženou Nas'ou Maximovou a vozili jsme seno z pole do stájí. Klima v Kazachstánu je drsné, často v zimě fouká vítr, někdy i vichřice – buran.

Jednou v bouři naši býci nedošli z pole domů – zabloudili. S Nas'ou jsme jely, jely, myslíme si, že už brzy budeme doma, ale najednou se býci zastavili, podíváme se – známý stoh slámy a vedle něj sedí smečka vlků, sedm šedých zvířat. Dostaly jsme strach, ale naštěstí jsem měla

s sebou sirky. S Nasťou jsme šly ke stohu, vzaly seno a zapálily oheň. Vlci se ani nepohnuli. Tak jsme pálily další seno a doufaly, že někdo přijde na pomoc. Ve vesnici nás začali hledat, hlubokým sněhem došli ke stohu a viděli oheň. Vlci mezitím pomalu odešli do stepi. Našli nás až o půlnoci, napůl mrtvé zimou. Přivezli nás do vesnice, dali na lavičku a začali sundávat oblečení. To bylo mrazem ztuhlé, úplně jako kámen a muselo se řezat nožem. Měla jsem na sobě prošívaný kabát a boty z látky, které jsem si sama šila, a Nasťa kožíšek. Všechno rozstříhali, začali masírovat nohy a ruce, a my jsme nic necítily kvůli omrzlinám. Když bouře skončila, převezli nás do okresní nemocnice. Tam jsme ležely dva týdny a zotavily se, ale chodila jsem špatně a ruce mě neposlouchaly. Nohy a ruce jsem měla červené, bez kůže, teprve postupně narůstala nová. V té době mi bylo sedmnáct.⁴⁸⁸

S deportací národů do Kazachstánu mělo sovětské vedení už v této době poměrně bohaté zkušenosti – 25. 6. 1936 byli vysídleni Poláci z Ukrajiny v počtu 25 778 osob ve 40 vlacích. V roce 1937 následovali Korejci z ruského Dálného východu (98 474 osob). V roce 1941 přišlo obvinění proti sovětským Němcům ze špionáže a následovalo jejich vysídlení. Počet Němců z celého SSSR násilně deportovaných do Kazachstánu v období let 1941–1942 se podle různých údajů odhaduje na 255–300 tisíc osob. V roce 1942 se jen v Karagandské oblasti nacházelo kolem 70 000 Němců a v letech 1943–1944 následovali příslušníci dalších národů žijících v SSSR: Karačajevci, Kalmyci, Krymští Tataři, Balkaři, Řekové, Bulhaři, Židé, Arméni, Turci.⁴⁸⁹

Obrázek 121, 122. Vysídlení Němců. Němci v kazašském aulu.

Zdroj: Muzeum KARLAG v Dolince u Karagandy, Kazachstán.

⁴⁸⁸ Gor'kije sud'by. *Vospominanija russkich němcev*. [online] © Šaf Anna [cit. 28. 11. 2015] Dostupné z: <http://samlib.ru/s/shaf_a_e/a-191.shtml>.

⁴⁸⁹ Podle údajů muzea KARLAG (Музей памяти жертв политических репрессий посёлка Долинка) v Dolince u Karagandy, Kazachstán.

Obrázek 123, 124. Vysídlení Němců z jižní Ukrajiny.

Zdroj: <<http://www.germanvictims.com/2013/05/31/schwarzmeerdeutsche/>> a Muzeum KARLAG v Dolince u Karagandy, Kazachstán.

Obrázek 125, 126. Dočasné příbytky vysídlenců.

Zdroj: Muzeum KARLAG v Dolince u Karagandy, Kazachstán.

Na území Ukrajiny, která nebyla obsazena německou armádou, probíhalo zatýkání a popravy Němců na základě naprosté svévole – jediným kritériem byla německá národnost. Zde je ukázka důvodů zatýkání a odsouzení:

R. Bauera (nar. 1906), obyvatele Záporožské oblasti, uvěznil 4. 9. 1941 na základě obvinění, že *měl příbuzné v zahraničí*. Byl poslán do vyhnanství v oblasti Novosibirsku na dobu 5 let.

A. D. Brandt (nar. 1904), učitel na střední škole čís. 9 v Makejevce, byl zatčen 5. září na základě obvinění, že *měl příbuzné v zahraničí, s kterými si dopisoval*. Za to byl odsouzen k smrti. Rozsudek byl vykonán 10. 11. 1942.

F. F. Waal (nar. 1894) byl zatčen dne 5. září a obviněn, že *je Němec a měl spojení s duchovenstvem*. Přestože zemřel již 18. 10. 1942 ve vězení v Čeljabinsku, byl 13. února 1943 odsouzen na 8 let ve vězení.

7. 9. 1941 byl zatčen zdravotník v kolchozu Chleborob v obci Dolinskoje v Záporožské oblasti na základě obvinění, že jeho otec byl zatčen v roce 1938 NKVD. Za to byl odsouzen na 8 let vězení.⁴⁹⁰

V době 2. světové války – v roce 1941 – vznikl především na území dnešní Ukrajiny a části Běloruska Říšský komisariát Ukrajina (Reichskommissariat Ukraine). Část dnešního ukrajinského území byla okupována Rumunskem. Tato (německá a rumunská) okupace trvala až do roku 1943, na některých místech ještě déle.

Na území ukrajinského říšského komisariátu se začal vytvářet seznam místních Němců, kteří zapsáním do tohoto seznamu získávali nejrůznější výhody (například vyšší přiděly potravin). Tento seznam posloužil po skončení války sovětským orgánům k zatýkání Němců, kteří na seznamu figurovali. Tentýž seznam sloužil i poválečnému Německu k udělování občanství zapsaným Němcům.

Ve válečných letech nebyli sovětští Němci (kteří se nacházeli na území pod sovětskou vládou) povoláváni do armády – podobně jako příslušníci dalších *státně nespolehlivých národů*. Místo služby v armádě museli nastoupit službu v pracovní armádě, tzv. *trudarmiji*. Práce v *trudarmiji* se podobala práci v zajateckých táborech.

Maria Alve (nar. 1924). Na nový rok 1942 jsem byla povolána do *trudarmiji* ve městě Kansk v Krasnojarském kraji. Nejprve jsem pracovala na pile, řezala kulatinu, pak tahala pražce, které jsme museli nakládat do vagónu v noci. Pak mě poslali na těžbu dřeva do tajgy, vozit klády, tam byla odbočka železniční tratě. Dali mi malého mongolského koníka zapřaženého do saní s řetězy. Kůň uvezl dva a půl metrů krychlových kulatiny, a denní norma byla osm kubíků. Kdo nesplnil normu, dostal jen 300 gramů chleba za den. Třikrát denně jsem musela s kládami dojet na stanici Rešety. Pracovali jsme v zimě a v hladu. Jednoho dne jsem došla na nádraží jen dvakrát – potřetí se saně převrátily a kůň utekl domů. Slunce už zapadalo a já jsem se vrátila do vesnice pěšky. Okamžitě jsem dostal trest: v noci na samotce. Večer byl mráz – 42°C. Pomohl mi důstojnický plášť provrtaný kulkami. V nevytápěném sklepě jsem nemohla zimou spát, ale naštěstí jsem neonemocněla.

Tak mýjela válečná léta. Na konci války jsme dostávali lístky na chleba. Pracovala jsem v ženské části, nedaleko od mužské části. Den vítězství

⁴⁹⁰ AJSFEL'D, Al'fred a Vladimír MARTYNENKO. Fil'tracija i operativnyj učjot etničeskich nemcev Ukrainy organami NKVD–NKGB–MVD–KGB vo vremja Vtoroj mirovoj vojny i v poslevoennye gody. Z archiviv VUČK–HPU–NKVD–KHB. № 2 (35) / 2010, s. 96–97.

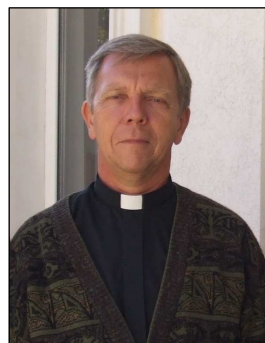
jsme ale oslavili všichni společně. Když se tancovalo, tak jsem se seznámila s mým budoucím manželem.⁴⁹¹

Na územích pod správou nacistického Německa se na bývalé sovětské Němce vztahovala nařízení jako na říšské Němce. Proto v letech 1943–44 odcházeli někteří ukrajinští Němci do táborů a do služby v armádě v zemích pod správou Říše (Polsko, Rakousko, Sudety). Po skončení války v období 1945–46 pak byli sovětský Němci násilně deportováni zpět do SSSR.⁴⁹²

Poté, co sovětská vláda získala znovu území, která byla předtím součástí Říšského komisariátu, zavedla vůči Němcům, kteří ještě na těchto územích zůstali, velmi tvrdá opatření. Ta spočívala v trestech mnohaletého vězení, deportace nebo kombinaci obojího. Ruské a ukrajinské ženy, které se provdaly za etnické Němce, byly zařazené mezi *Volksdeutsche* na celém území Ukrajiny. K jejich odsouzení pak nebylo třeba, aby aktivně podporovaly okupační režim.

Část sovětských Němců, která v období války opustila SSSR, byla v období po skončení války lživými sliby nalákána zpět. Tito Němci byli okamžitě po jejich příjezdu deportováni většinou do Střední Asie (Kazachstánu), odkud se časem dostali opět až na Ukrajinu, kde dnes žijí.

Nikolaus Messmer, katolický biskup v Biškeku (Kyrgyzstán). Během 2. světové války obsadila německá armáda Krym a velkou část Ukrajiny. Pak ale přišel obrat, dostala se tam sovětská Rudá armáda a němečtí vojáci museli ustupovat. Při ústupu říkali těm krymským Němcům, aby šli raději s nimi do Německa, protože když tam přijde Rudá armáda, tak je všechny postřílí. Místní Němci tedy odešli a dostali se až na polsko-německou hranici do Warthegau (Reichsgau Wartheland), což bylo bývalé polské území obsazené od roku 1939 nacistickým Německem.

Část babiččiny rodiny chtěla jít dál na západ do Německa, ale část ne. Rusové (sovětská vláda) totiž slibovali Němcům z Krymu, že když se vrátí, veškerý majetek, který tam nechali, si budou moci ponechat. Babička říkala – *kam bychom šli jinam, než domů*.

To byla ovšem chyba, protože hned jak se vrátili domů, tak je naložili na vlak a odvezli do vyhnanství – některé na Ural, další na Sibiř do Abakanu, jiné do kazašského Kustanaje. Všude byli pod komendaturou a měli omezený pohyb až do Stalinovy smrti v roce 1953.

⁴⁹¹ Gor'kije sud'by. *Vospominanija russkich němcev*. [online] © Šaf Anna [cit. 27. 11. 2015] Dostupné z: <http://samlib.ru/s/shaf_a_e/a-191.shtml>.

⁴⁹² PUE, Tomas. Zabytye vnuki Germanii. (Забутые внуки Германии). *Zagranica* № 17 (226), 2004.

Regina Bajer (*1941). V červnu roku 1941 bylo mé rodné město Irpiň, které se nachází v těsné blízkosti Kyjeva, obsazeno německou armádou. Dva měsíce nemohli Němci prorazit obranu místní armády. Nakonec byli Němci v Kyjevě dva roky – od 19. září 1941 do 6. listopadu 1943. Ale v roce 1943 bylo vyhlášeno, že německá armáda Kyjev opustí. Všem Němcům, kteří se nacházeli na území Kyjeva, byl nabídnutý návrat do Německa. Říkalo se, že až německá armáda opustí Kyjev, přijde ruská armáda a všechny Němce, kteří neopustí Kyjev, zabijí. Proto jsme odjeli i my. Příbuzní, kamarádi, všichni Němci.

Podle slov maminky nás přivezli na nějaké nádraží, kde nás prodávali jako pracovní sílu. První rok rodiče pracovali v nějaké vesničce, další rok jsme se přestěhovali do Rottenburgu, který se nachází poblíž Hannoveru, kde můj otec pracoval jako obuvník, i přesto, že na Ukrajině byl soustružníkem.

8.8. POVÁLEČNÉ OBDOBÍ

V SSSR se Němci ještě deset let po skončení války nemohli pohybovat bez zvláštního povolení ani v rámci okresu – žili (podobně jako další státně nespolehlivé národy) pod tzv. *komendaturou*. Zlepšení situace sovětských Němců nastalo i po navázání diplomatických styků mezi západním Německem a SSSR po návštěvě německého kancléře Adenauera v Moskvě v roce 1955. K normalizaci došlo až na konci roku 1955, kdy byl vydán celosvazový dekret navrácující Němcům občanská práva. Samotný výnos ale ještě neznamenal jeho okamžité provádění – k tomu docházelo až o několik let později.

Přestože došlo k výraznému zlepšení situace sovětských Němců, i tento dekret měl svá „ale“:

- I přes zrušení zvláštního režimu nebylo sovětským Němcům dovoleno vrátit se do jejich původních vesnic.
- Němci museli potvrdit, že se vzdávají nároků na vrácení jejich zabaveného majetku; za zabavený majetek nedostali žádnou náhradu.
- Neměli nárok na kolchozní půdu a další družstevní vlastnictví (majetek, který vnesli do kolchozů při kolektivizaci).
- Nebyli rehabilitováni.

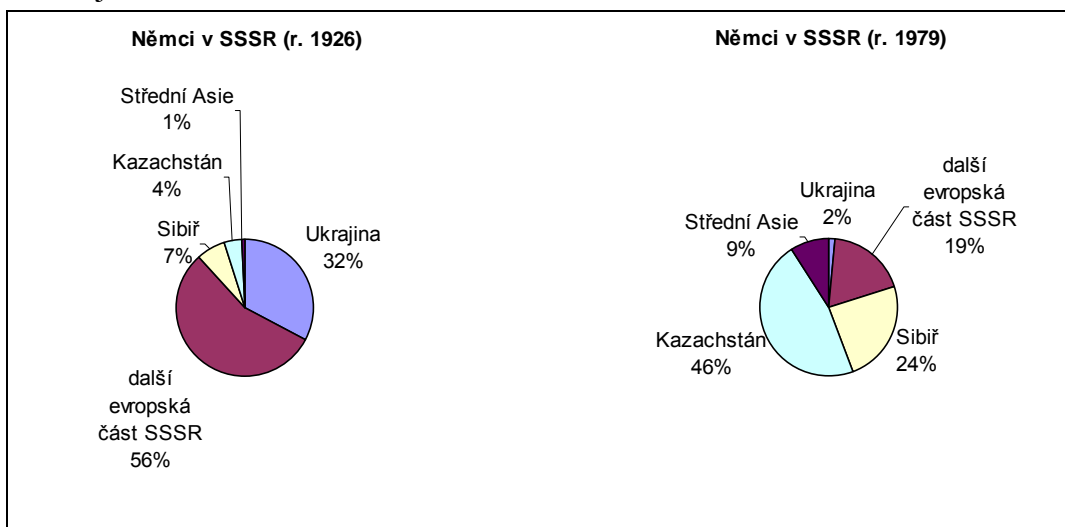
Regina Bajer (*1941). Po skončení války chtěl Stalin, aby se Němci vrátili zpět na Ukrajinu. Bylo nám naslibováno, že se vrátíme do svého rodného města Irpiň. Ale byli jsme podvedeni a přímo z Německa nás

odvezli na Sibiř na Altaj, kde jsme žili 13 let. Tam jsem prožila celé své dětství. V zákopu, v hrozných podmínkách, v kraji, kde je 9 měsíců v roce neuvěřitelná zima. Pro naši rodinu to bylo opravdu těžké. Dospělí pracovali v lese, káceli stromy, tahali a štípali dřevo. Byla jsem malá, proto jsem mohla chodit do školy. Mohli jsme mít pouze základní vzdělání, další školy byly pro nás Němce zakázané. Mezi námi byly ženy s dětmi, které měly manžely v pracovních táborech, nebo ve vězení. V táborech měli pracovat 10 let. Až po smrti Stalina, se někteří vrátili na Sibiř, ke svým rodinám.

My jsme neměli žádné doklady, proto jsme nemohli nikam odjet. Jednou měsíčně přijeli z NKVD na kontrolu a registrovali všechny Němce. Museli jsme podepisovat doklad, proti vlastnímu přesvědčení, že se nám tam žije dobře, že jsme zdraví. Bylo to opravdu ponižující. Nikdo z Němců ale neutíkal. Stále jsme věřili, že se budeme moci vrátit zpět na Ukrajinu.

Zatímco před válkou žila naprostá většina německého obyvatelstva (89 %) v evropské části Sovětského svazu, po válce už to bylo jen 17 %. To znamená, že zhruba 650 000 sovětských Němců bylo deportováno z evropské části SSSR do asijské.

Obrázek 127. Podíl Němců v jednotlivých oblastech SSSR v roce 1926 a v roce 1979.

Zdroj: KAGEL, Wolfgang. *Geschichte der Russlanddeutschen*. [online] [cit. 19. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.webcitation.org/6eZucU8Xi>>.

Hodně příbuzných a členů rodin se začalo hledat korespondenčně nebo prostřednictvím organizovaného vyhledávání. Prostřednictvím dopisů se navázaly tisíce kontaktů s Německem. Mnoho rodin sovětských Němců se začalo stěhovat z nehostinných chladných oblastí na jih, do mírnějších klimatických oblastí. Jiní

se stěhovali do míst, kde žili jejich příbuzní před válkou nebo kam byli odsunuti během deportace.⁴⁹³

Část Němců ovšem zůstala i na původních místech. O důvodech jejich přesunu, nebo naopak setrvání na místě vypráví následující příběhy.

Friedrich Schmidt. Když v roce 1957 skončila komendatura, otec už v Krasnoturinsku nechtěl zůstat ani den. Vzpomínky na lágř, na tvrdou práci v hliníkárně a hrozné znečištění životního prostředí – chtěl se dostat od toho všeho pryč.

Rodiče si sbalili své věci a v roce 1957 vyrazili do Saratova. Chtěli se vrátit k Volze, odkud byli deportováni. Když tam dorazili, místní úřady jim vysvětlily, že i když ruští Němci mají právo na volný pohyb v rámci země, pro Povolží to neplatí. Jeli jsme dál do Volgogradské oblasti, do Kamyšina. Můj otec dostal práci jako kovář na železnici. Ale nenávisť k Němcům a ruským Němcům byla v této oblasti velmi silná. Otce i matku často nenávisťně označovali jako fašisty. Nepřátelství jsem cítil i já. Ve škole mě moji spolužáci nadávali *Fritz*. Otevřeně mi říkali, abych odtamtud vypadnul. Učitelé proti tomu nezasahovali.

V září 1957 jsme se přestěhovali z Kamyšinu do Pavlodaru v severním Kazachstánu. Tam byla úplně jiná atmosféra. Čtvrtina ze 75 000 obyvatel byla německé národnosti. Ve škole v mé třídě byli Kazaši, Čečenci, Tataři, Rusové, Ukrajinci. Národnost tam nehrála žádnou roli. Můj otec pracoval v autodílně až do důchodu.⁴⁹⁴

Viktor Geidelbach. Někdy se mě lidé ptají, proč jsme po zrušení komendatury v letech 1955/56 zůstali v Karagandě, kam nás dříve deportovali do pracovních táborů, a neodešli jsme pryč. Kam jsme ale měli jet? Najít dobrou práci a byt byl v Sovětském svazu vždy problém. Samozřejmě, že práce v dole byla i po válce s modernější technikou těžká a nebezpečná. Ale mezi horníky si mě i mojí ženy vážili, to bylo prestižní povolání v této zemi. Výplatu jsme měli nadprůměrnou. V Karagandě se v průběhu let pozvedl i kulturní život. V každodenním životě neexistovalo napětí mezi Rusy, Němci a dalšími národnostmi. Nežili jsme si špatně. Když mně v roce 1976 bylo 50 let, začal jsem dostávat důchod.⁴⁹⁵

⁴⁹³ KAGEL, Wolfgang. *Geschichte der Russlanddeutschen. Istorija rossijskich němcev*. [online] [cit. 19. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.russlanddeutschesgeschichte.de/>>.

⁴⁹⁴ KAGEL, Wolfgang. *Geschichte der Russlanddeutschen. Istorija rossijskich němcev*. [online] [cit. 19. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.webcitation.org/6eZujdMtJ>>.

⁴⁹⁵ KAGEL, Wolfgang. *Geschichte der Russlanddeutschen. Istorija rossijskich němcev*. [online] [cit. 19. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.russlanddeutschesgeschichte.de/russisch/geschichte/teil3/nachkrieg/bleiben.htm>>.

Obrázek 128. Karaganda v roce 1938 a v roce 1960.

Zdroj: Dějiny Karagandy <<http://kargoo.gov.kz/content/view/43/321315340>> a Muzeum KARLAG v Dolince u Karagandy, Kazachstán.

Situace těch Němců, kteří v kazašské Karagandě zůstali, se postupně zlepšovala. Velkou výhodou bylo i jejich kompaktní osídlení – některé čtvrti byly osídlené výhradně Němci (například *Malý Berlín*). Politické uvolnění v 50. letech s nástupem Chruščova ovšem neznamenalo uvolnění náboženské. Němečtí katolíci a protestanti byli až do 70. let výrazně perzekuováni – za přechovávání náboženské literatury byli věřící vězněni. Sedmdesátá léta byla pro Němce v Kazachstánu v tomto ohledu ve znamení určitého uvolnění a dokonce oficiálních povolení ke stavbě kostelů – od roku 1975 do roku 1984 bylo postaveno 35 kostelů.

Obrázek 129. První katolický kostel (sv. Josefa) v Karagandě (1978, 2013).

Zdroj: Z archivu katolické farnosti v Karagandě.

Heinrich Dorn (Генрих Дорн). Za své pracovní zásluhy jsem po deseti letech práce v kolchozu dostal v lednu 1957 Leninův řád.

O několik týdnů později jsem se s ženou, matkou a třemi dcerami přestěhoval z Azorny do Gruzie. Proč? Měl jsem nejvyšší vládní ocenění, a přesto jsme odjeli. Člověk z vnějšku by to pochopil asi těžko. Ano, byl jsem úspěšný, vyšší funkcionáři uznávali moji práci. Ale v samotném

kolchozu to tak nebylo. Často jsem slyšel během oslav, nebo když jsme se napili: Ty jsi fašista.

Vyslechnul jsem si i jiné nadávky, jak přímo, tak i za mými zády, které všechny směřovaly na mě jako na Němce. Vždy mě to bolelo. Byla to závist? Nebo za tím stálo něco jiného? Když byla zrušena komendatura a my jsme měli svobodu pohybu uvnitř země, už jsem to nechtěl déle snášet.⁴⁹⁶

Regina Bajer (*1941). Stalin zemřel v roce 1953, po jeho smrti jsme se prý mohli vrátit zpět domů, ovšem nikdo z nás to nevěděl. Dozvěděli jsme se to až v roce 1958.

Po návratu na Ukrajinu do města Irpeň jsme ale zjistili, že nemáme kde bydlet. Nic z toho, co jsme měli, už nebylo v našem vlastnictví. Ani dům, ani pozemek. Nakonec nám poskytli jeden malý pokoj v našem bývalém domě. Takhle jsme žili až do roku 1983, než se dostal k moci Gorbačov a všechen majetek nám byl postupně vrácen.

Nebyl to snadný život, vzpomínám si, jak mě ukrajinské děti urážely pro mé německé příjmení. Vzpomínám si, jak v době největších represí, když jsme jeli vlakem a někdo zemřel, tak ho jen vyhodili z vlaku. Nikdo to neřešil. Měli jsme vši, hlad... Bylo to strašné. Jsem ráda, že dnes, po 70 letech, byl v Kyjevě postaven památník odsunutým Němcům (*Truchlící anděl, navržen N. V. Skobalem, věnovaný obětem poválečného odsunu Němců z Ukrajiny*). Lidé by neměli zapomínat na to, co se dělo, a měli by znát pravdu.

8.9. REEMIGRACE SOVĚTSKÝCH NĚMCŮ

Sovětští Němci – přistěhovalci z východní Evropy a přistěhovalci z bývalého Sovětského svazu – se na konci roku 1990 stali jednou z největších skupin přistěhovalců v Německu. Jednalo se o nejvýznamnější migrační vlnu do Německa ve druhé polovině 20. století, které se účastnilo 4,13 mil. osob.⁴⁹⁷

⁴⁹⁶ KAGEL, Wolfgang. *Geschichte der Russlanddeutschen. Istorija rossijskich němcev*. [online] [cit. 19. 11. 2015]. Dostupné z:

<<http://www.russlanddeutschesgeschichte.de/russisch/geschichte/teil3/nachkrieg/bleiben.htm>>.

⁴⁹⁷ SAVOSKUL M.S. *Rossijskije němcy v Germanii: intěgracija i typy etničeskoj samoiděntifikacii*. [online] © Демоскоп Weekly, № 243–244, 17.–30. 4. 2006, ISSN 1726-2887 [cit. 18. 11. 2015] Dostupné z: <<http://demoscope.ru/weekly/2006/0243/analit03.php>>.

Po skončení organizovaného odsunu Němců po skončení 2. světové války došlo v socialistických zemích ještě více k omezení svobody pohybu, a Němci na tom byli z tohoto pohledu ještě hůře než ostatní občané.

V roce 1950 emigrovalo do Německa 47 000 lidí, a v roce 1952 pouze 5000 etnických Němců v rámci východní Evropy. V příštích 35 letech, tzn. v letech 1953–1987 přišlo do Německa v průměru za rok 37 000 přistěhovalců. Během období 1950–1987 bylo 62 % přistěhovalců pocházejících z Polska, 15 % z Rumunska a 8 % ze Sovětského svazu. I tak ale bylo etnických Němců nejvíce. Velké počty Němců, kteří odcházeli ze Sovětského svazu a SNS, souvisely s přijetím rozhodnutí sovětské vlády o rehabilitaci etnických Němců a možnosti návratu do jejich etnické vlasti.

Například v roce 1966, po přijetí usnesení prezidia Nejvyššího sovětu SSSR v lednu 1965 o zrušení dekretu od 28. 8. 1941 o deportaci Němců, se výrazně zvýšil počet ruských Němců, kteří přišli do Německa. Novou vlnu aktivní migrace etnických Němců ze Sovětského svazu způsobil výnos prezidia Nejvyššího sovětu SSSR o odstranění omezení při výběru pobytu pro některé kategorie občanů, který byl přijat v listopadu 1972 a souvisel hlavně s ruskými Němci. S příchodem Gorbačova a s přijetím vyhlášky „o vstupu a výstupu ze SSSR“ se datuje začátek nebývalé vlny přistěhovalců německé národnosti z bývalých sovětských republik. Počet přistěhovalců vzrostl během období 1987–1990 pětkrát a dosáhl vrcholu v období 1992–1995, kdy během těchto čtyř let z bývalého Sovětského svazu našlo v Německu trvalé bydliště 825 546 etnických Němců.⁴⁹⁸

Maria Alve (nar. 1924). V roce 1993, jsme se přestěhovali s rodinou mého syna do Německa, dostali jsme přidělené město Mettmann. Později k nám přijela dcera s dětmi a ještě druhý syn s rodinou. Manžel zemřel po příjezdu na infarkt, bydlím sama, ale nestýskám si. Mám mnoho vnoučat a všechny rádi navštěvují svou babičku. S rodinou Unruh, se kterou jsme společně prožívali válečná utrpení, jsme ztratili kontakt. Ale prostřednictvím časopisu *Kontakt Chance* jsme se znovu našli. Všechny jejich děti přežily válku a celá jejich rodina se také odstěhovala do Německa. Setkání po tolika letech odloučení bylo nezapomenutelné!

Hospodářské obtíže vedly k tomu, že si Německo nemohlo dovolit přijímat stále rostoucí množství vysídlených osob. Výsledkem bylo zpřísnění pravidel pro přijetí migrantů do Německa. V roce 1993 bylo představeno omezení vstupu potenciálních repatriantů z východoevropských zemí. Právo usadit se v Němec-

⁴⁹⁸ SAVOSKUL M. S. *Rossijskije němcy v Germanii: intěgracija i typy etničeskoj samoiděntifikacii*. [online] © Демоскоп Weekly, № 243–244, 17.–30. 4. 2006, ISSN 1726-2887 [cit. 18. 11. 2015] Dostupné z: <<http://demoscope.ru/weekly/2006/0243/analit03.php>>.

ku měli jen ti, kteří mohli prokázat, že došlo k porušení jejich práv a že jsou příslušníky německého etnika.

V tomto ohledu se řady přistěhovalců z Polska a Rumunska ztenčily. Každý rok se podíl osob, které měly němčinu jako rodný jazyk, klesal. Od začátku přesídlování až do začátku roku 1990 ovládalo 75 % žadatelů o přestěhování do Německa německý jazyk a pouze 25 % (především jejich rodinných příslušníků) nemělo základní znalosti německého jazyka. Během dalších deseti let se ale tento poměr obrátil – 75 % žadatelů o přestěhování neumí německy.

Galina Schütz. Naše rodina se přestěhovala do Německa v roce 1995, téměř přesně 210 roků odchodu našich předků z Německa. Do Německa jsme se stěhovali bez „vozů a krav“, ale se spoustou dětí. Rodina se přestěhovala do Kolína nad Rýnem.

Začátky ve staronové domovské zemi byly těžké. Velkým problémem byl jazyk. Moje babička Margarethe, když musela někomu něco říct, mluvila jen rusky a místo *Hochdeutsch* používala starý dialekt *Plattdeutsch* (dolnoněmčiny). Když jsme přišli do Německa, můj otec, Theodor Obradovič, nemohl sledovat německou televizi. Jeho dialekt z 18. století měl se současnou němčinou velmi málo společného. Děda Fedja zjistil, že o něco více rozumí holandsky. A já jsem se musela učit němčinu od nuly.

Po domově se mi stýská často. V Kolíně nad Rýnem pracuji jako soukromá chůva – to jsem vždycky chtěla dělat. Jsou ale chvíle, kdy sním o široké stepi se všemi jejími květinami a také postrádám své staré přátele. Ale jsem si jistá, že moje děti a vnoučata jsou na tom lépe tady v Německu – zde mají lepší a stabilnější budoucnost.⁴⁹⁹

V dalších letech přijalo Německo opatření k omezení přílivu přistěhovalců: byly zavedeny vstupní kvóty (v roce 1999 – 100 000 lidí ročně) zpřísnily se také vstupní předpisy. Aby se omezilo zatížení země přílišnou migrací, byl v roce 1996 vydán předpis, který upravoval práva přistěhovalců. Pokud chtěli migranti dostávat sociální dávky (což se v prvních letech migrace týkalo nadpoloviční většiny všech přistěhovalců), museli v Německu žít tři roky. V červenci 2000 byl tento zákon pozastaven.

Od roku 2005 museli podstoupit etniční Němci a jejich rodiny, kteří se chtěli usadit v Německu, zkoušku z němčiny. Toto opatření se přímo odrazilo v počtu nově příchozích imigrantů. Jestliže v roce 2005 to bylo něco málo přes 35 tisíc, v roce 2006 pak 7,5 tisíce a v roce 2009 to bylo pouze 2,5 tisíce osob.

.....
⁴⁹⁹ BOUTSKO, Anastassia. *Catherine the Great and the 'Russian-Germans'*. [online] © Deutsche Welle, 21. 7. 2013. [cit. 14. 9. 2015] Dostupné z: <<http://www.dw.com/en/catherine-the-great-and-the-russian-germans/a-16965100>>.

V současné době je jen malý migrační potenciál etnických Němců ze zemí SNS a stejně tak relativně malý migrační potenciál (100–150 tisíc) polských Němců, kteří již mají oprávnění pro získání německého občanství. Je nepravděpodobné, že by se intenzita migrace Němců z bývalého Sovětského svazu měnila v závislosti na politice spolkové vlády vůči přistěhovalcům.

Někteří sověšší Němci nezapomínají na svoje rodiště a usilují o zachování ruského jazyka. Otevírají se nové obchody, tzv. „ruské supermarkety“, nebo specializované cestovní agentury. Existuje mnoho společenských organizací zaměřených na zachování ruské kultury, které vydávají noviny a časopisy a mají vytvořené i ruskojazyčné stránky na internetu.

Němci na Krymu

Přestože od 80. let 20. století začal hromadný exodus sovětských Němců do Německa, mnozí z těch, kteří dříve žili na Krymu, si přáli vrátit se do své rodné země. Nejvyšší rada Krymské autonomní sovětské socialistické republiky přijala 22. listopadu 1991 rozhodnutí o možnosti návratu deportovaných Arménů, Bulharů, Řeků a Němců. Představitelé každého dříve deportovaného národa začali po svém návratu na Krym vytvářet národnostní spolky. Krymští Němci také vytvořili svoje sdružení *Wiedergeburt* (Obrození). Sdružení vytvořilo program, podle kterého se během následujících 10 let měly plně oživit německé osady na Krymu – plánoval se příchod více než 45 tis. Němců do tradičního kompaktního osídlení ve venkovských rajonech, Krasnogvardějském a Saksském.

Tento program se ale z několika důvodů nepodařilo realizovat. Hlavním důvodem byl nedostatek potřebných finančních prostředků na Krymu a na Ukrajině, druhým důvodem pak pokračující migrace do Německa, která se týkala především neaktivnější části německého obyvatelstva.

Určitým problémem bylo, že se Němci celkem obtížně sdružovali: národnostní otázky pro ně nebyly zdaleka tak důležité jako pro Tatary, a zjevně u nich měla přednost idea univerzálních lidských hodnot. Zároveň se mezi Němci objevila řada odlišných politických názorů a stanovisek (a z tohoto vyplývajících velmi odlišných vizí, jak by měl vypadat Krym v budoucnu). Mezi německými organizacemi postupně narůstal rozkol, ale ne takový jako ve 20. letech 20. století.

Proto Němci, kteří nesouhlasili s politikou představitelů spolku *Wiedergeburt*, vytvořili v roce 1995 nový německý spolek *Landsmannschaft* (Krajanenské sdružení). Podobné spolky se objevily i v jiných oblastech Ukrajiny, a jejich představitelé se odmítali podílet na prvním kongresu Němců Ukrajiny organizovaným v Kyjevě na podzim roku 1996. Kongres ovšem schválil koncepci programu etnického oživení a rozvoje německé menšiny na Ukrajině (a zejména na Krymu) a byl zvolen Folksrat – německý zastupitelský orgán pro organizaci a koordinaci veškerého dění. Jeho programovým cílem bylo vytvoření německé

národně-kulturní autonomie na Ukrajině. Nicméně tento program nebyl realizován kvůli neuznání nově zvolených představitelů ze strany oficiálních úřadů Ukrajiny, a proto ukrajinský stát neposkytoval žádnou finanční podporu.

V současné době je na Ukrajině více než 100 německých spolků a na Krymu, kde žije něco málo přes 2,5 tis. Němců, bylo vytvořeno 11 spolků, které spolu příliš nespolupracují. Kvůli vzájemné koordinaci byla v Kyjevě vytvořena Asociace ukrajinských Němců.

Situaci dále komplikuje ztráta německého jazyka u většiny německého obyvatelstva. Němci, na rozdíl od jiných deportovaných národů byly většinou vysídleni na Sibiř a do Kazachstánu v poměrně malých skupinách. Mnoho německých dětí se dostalo do sirotčinců a úplně ztratilo kontakt s čímkoliv německým. Rusové a Ukrajinci rovněž ochotně uzavírali sňatky s Němci (i s přesídlenci). To vše vedlo ke značné asimilaci německého obyvatelstva.

Německo poskytuje určitou pomoc Němcům na Ukrajině a na Krymu, a to zejména při studiu německého jazyka. To však spíše situaci místních Němců paradoxně zhoršuje, protože zvyšuje odliv mladých potomků německých osadníků do zahraničí. Když se naučí jazyk, mohou se snáze uplatnit v Německu.

Potenciál Němců na Ukrajině a na Krymu nikdy nebyl tak využitý, jako například v Rusku, v jehož historii se najde mnoho německých jmen (a ani teď nejsou vzácní ve vedení státu). Výrazné oživení německé diaspory na Ukrajině a Krymu, se nejeví jako příliš nadějně...⁵⁰⁰

8.10. JAZYKOVÁ SITUACE UKRAJINSKÝCH NĚMCŮ

K otázce jazykové situace doma a mimo domov, většina respondentů odpověděla, že hovoří převážně ukrajinsky nebo rusky, ale byli i tací, kteří používají výhradně němčinu. Mnoho z nich už německý jazyk neovládá, protože už nejsou jen německými rodinami nebo mají děti a vnoučata na ukrajinských školách. Němčina v této menšině postupně zaniká. Několik respondentů umí německy jen díky Centru německé kultury, kde navštěvují kurzy jazyka nebo díky svým prarodičům, kteří na ně od dětství německy mluví. Dva respondenti, synové německého faráře, ale odpověděli, že mluví pouze německy a ukrajinsky se nikdy nenaučili. V jejich domácnosti se také používá jen němčina. Pár starších lidí používá němčinu ke komunikaci mezi sebou, s místními mluví plyně ukrajinsky nebo rusky.

O jazykové situaci Němců na Ukrajině hovořil v roce 2011 Vladimír Renpening, bývalý předseda Národní Rady Němců na Krymu.

⁵⁰⁰ Podle: *Sud'ba německogo Kryma*. [online] Istoriatur, 11. 5. 2010. [cit. 5. 12. 2015] Dostupné z: <<http://istoriatur.wordpress.com/2010/05/11/судьба-немецкого-крыма/>>.

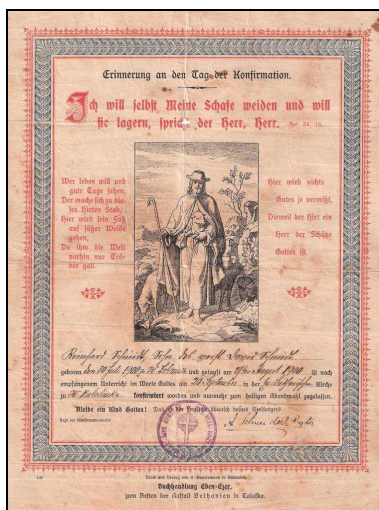
Vladimír Renpening. Dnes probíhá poslední fáze procesu zničení německé diaspory. I když ne vždy je za to Ukrajina zodpovědná. Jde o to, že Němci, kteří zůstali na území Ukrajiny, většinou přišli o jazykové a kulturní styky s Německem a nejsou v historické vlasti (v Německu) považováni za Němce. Tudíž se do Německa nemohou vrátit. Současní Němci, kteří se vrátili na Krym, nemohou získat ukrajinské občanství. Pasy nemá více než 500 lidí. Během 55 let byl dokončen proces umělé asimilace: mateřský jazyk je ztracen, více než 70 % manželství je smíšených, podle úrovně vzdělání jsou Němci skoro poslední, mizí poslední výhonky německé kultury a jazyka. Na jedné straně chceme zůstat Němci, na druhé straně chceme žít na Ukrajině, v zemi, která se pro nás stala druhou vlastí.

8.11. TRADICE A ZVYKY

Slavení svátků v minulosti

V životě německých kolonistů bylo několik hlavních událostí, které měly velký ohlas v rodinné obřadnosti. Jednalo se především o tradice spojené s narozením dítěte a jeho křtem, slavností prvního svatého přijímání, svatbou a pohřbem. Křest dětí se prováděl většinou až delší dobu po narození, protože se čekalo na příjezd pastora (v luteránských vesnicích) nebo kněze (v katolických vesnicích), který křtil více dětí najednou. V místech, kde probíhaly bohoslužby, přinášela dítě ke křtu kmotra ve svátečním oděvu.

První svaté přijímání u luteránů bylo spojené se zakončením školy (v 15 letech) a skládáním náboženské zkoušky. Jednalo se o velmi významnou slavnost, při které *konfirmant* dostával obrázek s potvrzením.

Obrázek 130. Památka na první svaté přijímání (20. 9. 1915).

Svidět'el'stvo o konfirmácii Rejncherta Šmidta ot 20 sentjabrja 1915 g. Konfirmirovan v cerkvi s. Verchnjaja Kulalinka. Převzato z:

<http://wolgadeutsche.net/fotos/_Konfirmation_4.htm>.

Manželství se uzavíralo brzo po 18 roku věku. Svatbě předcházely troje nedělní ohlášky (jak v katolických, tak i v luteránských oblastech) a ještě mnoho předsvatebních ceremonií. Ty probíhaly především na podzim a samotná svatba pak na Vánoce.

Pokud někdo z kolonistů zemřel, zvonilo se mu umíráčkem – u dětí malým, u dospělých velkým. Mrtvý byl v domě tři dny a vždy s ním byly dvě osoby – dvojice se postupně střídaly. Čtvrtý den nebožtíka vynesli z domu přímo na hřbitov. Pohřbu se účastnila celá vesnice – příbuzní, známí i neznámí. Po pohřbu následovalo pohoštění ve dvoře; pokud byl pohřeb v zimě, pak bylo pohoštění jen pro ty, kdo se vešel do domu.

Kolonisté neměli příliš volného času – jediným obdobím, které nevyžadovalo plné nasazení, byl podzim. Kromě nedělí slavili kolonisté tyto svátky: Vánoce, Nový rok, Křest Páně, Zvěstování Páně, Velikonoce, Nanebevstoupení Páně a svatodušní svátky (Letnice).

Mimořádným svátkem bylo i posvícení (kolonisty označované jako *Kirch*). Na všechny podzimní neděle připadalo v nějaké německé obci posvícení, přičemž posvícení sousedních kolonií se nikdy nepřekrývala, aby se jich mohli účastnit kolonisté i z okolních vesnic. Po bohoslužbě a slavnostním obědě se vydal průvod muzikantů a chlapců po vesnici a zvali ze všech domů dívky na tancování. Během posvícení se vypilo obrovské množství vodky, zatímco piva poměrně málo. Ženy vodku nepily, místo ní měly víno nebo višňový likér.

Štědrý den byl postním dnem, a tak byla k jídlu jen sladká polévka. Druhý den Vánoc se k jídlu připravovala drůbež. Pro Nový rok byla typickým jídlem klobása a špek. Na Štědrý večer se v kostele zdobil stromek a věšelo se na něj cukroví, které pak po večerní bohoslužbě dostaly děti. Děti dostávaly dárky i doma, kam přicházel *Pelznickel* v medvědím kožichu, s prutem a řetězy. Po něm přicházel *Christkindchen*, nejčastěji mladá žena v bílých šatech s hustým závojem.

Na Nový rok se chodilo přát už v pět hodin ráno – nejprve ke kmotrům a pak k ostatním příbuzným a známým.⁵⁰¹

Zvyklosti spojené se slavením velikonočních svátků (které patřily mezi největší svátky vůbec) popisuje naučně-popularizační německý časopis *Unsere Wirtschaft*⁵⁰², který vycházel v letech 1922–1927 v autonomní republice položských Němců a byl distribuován i mezi další Němce na území SSSR.

Velikonoční zájček se někdy objeví už před Velikonocemi. Plíží se kolem budov a zahrad, aby našel svou zaječí zahrádku, do které by mohl

⁵⁰¹ *Žizn' i charakter, nrawy i obyčaji němcev-kolonistov*. [online] Istorija sela Šukk. [cit. 2. 9. 2015] Dostupné z: <http://shuck.ucoz.ru/index/obychai_i_tradicii_nemcev/0-24>.

⁵⁰² SEYDLITZ, J. *Unsere volkstümlichen Osterbräuche*. *Unsere Wirtschaft*, 1924. Nr. 8, s. 215–217.

položít velikonoční vajíčka. Obvykle to je maminka, která ho brzo ráno občas zahlédne. A vypráví, že jednou mu málem nasypala sůl na ocásek! Pokud by se jí to podařilo, pak by ho mohla chytit. Pak by ho zavřeli a jistě by dostali spoustu velikonočních vajíček. Teď se ale nedá nic dělat! Děti proto musí v předvečer Velikonoc v nějakém skrytém místě jejich zahrady připravit zaječí zahrádku, která vypadá jako hnízdo. Do něj pokládá zajíček brzy na velikonoční ráno barevná vejce. Brzy potom se probouzejí i děti. Přímo z postýlky, v noční košili, jdou do zaječí zahrádky a... zajíc ji skutečně našel! Položil tam různobarevná vejce!

Děti se obléknou, nasnídají a jdou se podívat do vesnice, co zajíček nechal u kmotrů.

Gun Morchent! Ich winsch aich aach e gsund un e frehliche Osdern! (Guten Morgen! Ich wünsche euch auch die Gesund und die fröhliche Ostern!) – Dobré ráno! Přeji vám také zdraví a šťastné Velikonoce!

Schen Dank! Das winsche mr dr aach! (Schönen Dank! Das wünschen wir dir auch) –

Pěkně děkujeme a přejeme ti to také!

Koledník dostane 1-2 vejce a k tomu nějaké pamlsky. Zaváže si je do kapesníku, sbohem! a pokračuje dál.

Odpoledne 1. a 2. velikonočního svátku se pak s vejci provádí různé zábavy. Oblíbené je *Eierpicken* – klování s vejci. Každé z dětí hraje s jedním natvrdo uvařeným vejcem, kterým se snaží rozbít skořápku soupeřova vejce – vždy špičatými konci proti sobě nebo naopak s kulatými konci vejce. Čí vejce praskne, ten prohrál a musí je dát vítězi.

Známou velikonoční zábavou je i *Eierschuwwele*. Na zemi se nakreslí čára a na tu si každý postaví své vejce, aby byly od sebe zhruba $\frac{1}{4}$ aršinu⁵⁰³. Z určité vzdálenosti se hráči jiným vejcem trefují do vajec v této řadě. Vejce, která zasáhnou, jsou pak jejich. *Eierschuwwele* rozhodně není jen hra pro děti – velmi rádi ji hrají i chlapci a muži.

Ale i děvčata mají své hry. Mezi oblíbené patří houpání. Téměř v každé vesnici se na Velikonoce staví jedna nebo více houpaček. Vezmou se velikonoční vajíčka a každé se 3-5 minut houpá.

⁵⁰³ Aršin byla ruská délková míra, 1 aršin = 0,71 metrů.

Náboženské svátky v současnosti

Převážná část respondentů, bez ohledu na věk, dodržuje německé katolické (nebo luteránské) svátky, jako jsou Velikonoce a Vánoce. Co se týče zvyků a obyčejů, tak se snaží dodržovat oboje. Německé, protože je to je jejich původ, který si snaží zachovat a ukrajinské, protože je to místo, kde žijí již mnoho let po několik generací, místo kam opravdu patří.

Wladimir Leysle. Další ovlivnění ukrajinskou kulturou může být z hlediska náboženství. Potomci Němců, kteří přišli na území dnešní Ukrajiny před staletími, ale i ti, kteří se sem dostali až v době kolem 2. světové války, jsou často pravoslavní. Zvláštností u nich ale je, že svátky, jako jsou Velikonoce a Vánoce, slaví katolicky (ve dnech, ve kterých se slaví v Evropě), a tím dodržují určité německé zvyklosti. Také chodí do pravoslavného kostela v den konání mši i o svátcích. Nejméně jsou ukrajinskou kulturou ovlivněni ti, kteří přišli na Ukrajinu relativně nedávno, případně někteří protestanti, kteří slaví německé svátky nejvíce.

Anna, mladá ukrajinská Němka. Němci Štědrý den slaví 24. prosince, mají štědrovečerní večeři a dárky přináší Christkind. A na Nový rok se rodina sejde, povečeří spolu a čekají na příchod nového roku, ale nerozdávají si dárky, jak by tomu bylo u pravoslavných svátků, žádný Děduška Maroz ten večer dárky nepřinese. A pak 6. ledna, kdy by měl být pravoslavný Svatý večer se Svatou večeří, už záleží na každé z rodin, jestli se společně na večeři sejdou či ne. Ale do kostela na mši ten dne jdou.

Na Velikonoce je to podobné, ve dnech pravoslavných svátků se chodí do pravoslavných kostelů, ale rodina to slaví dvakrát. Na katolické Velikonoční pondělí se schází celá rodina a děti hledají v trávě obarvená čokoládová vajíčka, které jim tam nechal Osterhase (velikonoční zajíček). Někdy se také udržuje německá tradice v koulení nebo házení vajíček. Dále se většinou sejde celá rodina v neděli, aby společně šli na pravoslavnou mši do kostela.

Co se týká národních svátků, tak Němci žijící na Ukrajině neslaví v takové míře národní svátky Ukrajiny, ale ti, kteří jsou zaměstnaní, zůstávají většinou doma, protože bývají dny pracovního klidu. Z národních svátků Německa slaví pouze 3. října, Den německé jednoty - výročí znovusjednocení Německa v roce 1990. Tento den se například schází v místním sdružení. Sdružení v Kyjevě minulý rok uspořádalo k této

příležitosti několik výstav a promítání německých historických filmů, které byly připraveny přímo pro tuto příležitost. Stejně filmy se promítaly i v Německu.⁵⁰⁴

Náboženské svátky slavené Ukrajinci a Rusy na Ukrajině a na Krymu se oproti německému slavení posouvají, protože se pro ně používá starý, juliánský církevní kalendář. Naproti tomu Němci slaví sice svátky podobné, ale zhruba o 14 dnů dříve.

Alexander Gross, luteránský pastor v Petrodolině na Krymu. Nemohu říci jednoznačně, který ze svátků je pro nás největší. Pokud budeme mluvit o nevěřících, v zásadě je to Nový rok. Pokud se ovšem jedná o věřící, pak tady nastává jedinečná situace.

Za prvé, my Němci používáme gregoriánský kalendář, a proto naše Vánoce často slavíme v obyčejný pracovní den. I kdybychom si to přáli sebevíc, svátek není tak rozšířený a plnohodnotný. Na druhé straně, když slaví Vánoce 7. ledna všichni ostatní obyvatelé naší země, tak se toho slavení účastníme spíše jako hosté, protože ten svátek opět není zcela náš a pro nás zase není úplně plnohodnotný.

Za druhé, datum oslavy našich Velikonoc se také často rozchází s pravoslavnými Velikonocemi, a tedy i s datem oslav všech ostatních lidí. Proto se naše Velikonoce slaví opět více v zákulisí, oslav se účastní jen několik lidí kolem, a obecně se to moc jako svátek nevnímá.

Který z těchto svátků považují lidé za hlavní? Těžko říct. Možná, že jsou oba stejně důležité.

Vánoce začínáme slavit 24. prosince ve večerních hodinách. Svátek je hlavně dnem dětí. K tomuto dni děti, dospívající a mladí lidé v kostele připravují vánoční program, který obsahuje písně, poezii i drama. Samozřejmostí je modlitba a kázání. Často tento den dáváme našim dětem vánoční dárky. Dospělí se těchto oslav účastní také, ale mnohem méně než 25. prosince.

Vánoce 25. prosince už slavíme bohoslužbou. Pokud se jedná o pracovní den, je bohoslužba v 18.00 hodin. K tomuto dni děti připravují malé trhy, kde prodávají vlastnoručně vyrobené dárky. Celý výtěžek jde na *diakonii*. Po slavnostní bohoslužbě se obvykle koná společná hostina. Lidé s sebou přinášejí pohoštění a celá komunita slaví.

Velikonoce v Petrodolině tradičně začínáme ve čtvrtek, kdy slavíme ustanovení svatého přijímání. Pak následuje smuteční den (pátek), kdy

⁵⁰⁴ *Němci na Ukrajině*. [online] Hospodářská a kulturní studia, 2015. [cit. 3. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.hks.re/wiki/2015:nemci_na_ukrajine>.

si při bohoslužbě připomínáme utrpení Ježíše Krista. V sobotu večer začínáme slavit Velikonoční noc. Během celé noci až do svítání jsou čtení z Písma a pouštíme krátký film o významu Velikonoc. Bohoslužba je na začátku a pak v časných ranních hodinách. Rovněž se hrají divadelní scény a jsou možné modlitební hodiny. Také většinou připravujeme s mládeží velikonoční dárky pro ty, kteří přijdou na bohoslužbu v 10 hodin ráno. Svátek vrcholí v neděli společnou bohoslužbou.

Neméně důležitým je pro nás svátek díkuvzdání za sklizeň, který je první nedělí v říjnu. To je asi největší svátek, protože se ho účastní mnoho hostů. Kromě slavnostní bohoslužby se ten den koná mnoho dětských aktivit, koncert dětské hudební školy a velká hostina v obrovském stanu u kostela.

Kromě toho slavíme mnoho dalších důležitých dnů v průběhu celého roku: Martinův den, den svatého Mikuláše, Den dětí – to jsou hlavně dětské akce. Pak je to Den deportace – 28. srpna, který je pro dospělé.

Takhle zhruba vypadají naše tradice. Je také důležité říci, že ve všech těchto slavnostech je v popředí náboženský aspekt, a ne národní nebo kulturní.

Obrázek 131., 132., 133. Svátek díkuvzdání (německý spolek Ludwigsburg, Evpatoria, Krym).

Zdroj: *MNNKA okruha Jevpatorija „Ljudvigsburg“*. [online] [cit. 14. 12. 2016] Dostupné z: <http://mnnka.blogspot.cz/search/label/день_благодарения>.

Německé luteránské farnosti na Ukrajině ovšem stále častěji zůstávají německými jen podle názvu. Mezi členy luteránských církví se objevuje více Ukrajinců nebo Rusů a podíl německého obyvatelstva se snižuje. Pak zcela přirozeně slavení typických německých svátků ustupuje do pozadí a do popředí se naopak dostávají svátky ukrajinské nebo ruské.

Pavel O. Širmovskij, pastor Německé evangelicko-luteránské církve v Nikolajevě. Naše luteránská církev se v poslední době velmi rozvíjí a mezi členy církve je už jen velmi málo lidí s německým původem. Proto se oslava německých svátků a dodržování tradic stává minulostí. Více než na německý původ se zaměříme na naše luteránské dědictví.

Kuchyně ukrajinských Němců

Sdružení Němců na Ukrajině považuje stravování za důležitou součást německé kultury, a proto je také jednou z jeho činností zajišťování kurzů vaření německých jídel. Předseda sdružení Němců na Ukrajině Wladimir Leysle rozděluje Němce na Ukrajině do tří skupin, a to podle toho, jak dlouho rodina na území Ukrajiny žije.

Wladimir Leysle. Členové rodin, které mají původ v Německu, ale na Ukrajinu se přestěhovaly již okolo 19. století, si jsou pouze vědomi, že jejich kořeny pochází z Německa. Tyto rodiny vaří naprosto tradiční ukrajinská jídla, nijak neovlivněná německou kuchyní, jsou to například husté polévky, vareniky – plněné těstovinové taštičky, holubci – závitky plněné směsí kořeněného masa a rýží nebo pirožky. Tito Němci si už tak navykli na Ukrajinu, její zvyky a jídlo, že nepoznáme, že nejsou Ukrajinci.

Obrázek 134. Vareniky a holubci.

Zdroj: <<http://pelmenivareniky.mk.ua>>, <<http://relax.ru/post/90760/golubcy-recept.html>>.

Druhou skupinu lidí tvoří ti, kteří přišli na území dnešní Ukrajiny před 2. světovou válkou, nebo až po ní. Tito lidé si velice dobře pamatují německou kuchyni, ale tím, že na Ukrajině žijí mnohdy více než 70. let, vaří převážně ukrajinská jídla a jen o svátcích vaří německou kuchyni nebo jdou na jídlo do německé restaurace.

Němci, kteří přišli na konci 20. století, vůbec nevaří ukrajinskou kuchyni, vaří spíše německá a evropská jídla, která si pouze trochu upravují podle místních surovin.

Muzea

Na tradici Němců, kteří žili na území dnešní Ukrajiny, se snaží poukazovat mnohá vlastivědná a etnografická muzea – například v Oděse je od roku 2013 v muzeu Stepní Ukrajina (oddělení Oděského historického regionálního muzea) obnovená expozice *Němci u Černého moře*.

Obrázek 135. Muzeum v Oděse, oddělení *Němci u Černého moře*.

Zdroj: Čerepica, prjalka i borona německich kolonistov. *Večernjaja Oděssa*. №140 (9862). 21. 9. 2013. Další dostupnost: <<http://vo.od.ua/rubrics/kultura/26700.php>>.

Na Krymu v německé obci Kronental (nyní Kolčugino) se snaží využít německé tradice formou agroturistiky – vytvořením stylové restaurace s německou výzdobou a německými jídly, muzea německých tradic a vinného sklepa. V malé hospůdce je sbírka každodenních předmětů a nádobí, kachlová kamna vyrobená krymskými Němci, fotografie památek a budov postavených Němci na Krymu. Atmosféru typické německé hospody doplňují dřevěné stoly a židle, vyrobené podle starých vzorů z 18. století.

V některých dalších ukrajinských muzeích, pokud nemají stálou expozici věnovanou ukrajinským Němcům, se občas pořádají výstavy s tematikou německé kultury. Například v nikolajevském oblastním uměleckém muzeu Vasilije Vereščagina v roce 2015 instalovali výstavu obrazů „Setkání generací“, které vytvořili místní Němci v posledních deseti letech.

Obrázek 136. Obrazy ukrajinských Němců.

Převzato z: Muzej Vereščagina otkryl bol'suju vystavku kartin etničeskich němcev Ukrainy. [online] © 2009–2015 Gazeta NikVesti, 3. 12. 2015 [cit. 10. 12. 2015] Dostupné z: <<http://nikvesti.com/news/culture/79478>>.

8.12.ZÁVĚR

Život německého obyvatelstva na území dnešní Ukrajiny byl nejvíce poznamenán událostmi ve 20. století. Původní německé osídlení bylo už během 1. světové války částečně likvidováno ze strany carského Ruska, ale přesto v meziválečném období tvořila německá menšina na mnoha místech Ukrajiny kompaktní osídlení a určovala ráz celých oblastí. Stalinské represe od 20. let a pak zejména ve 30. letech 20. století vedly k vysídlení mnoha obyvatel včetně Němců do odlehlejších oblastí Sovětského svazu. Obsazení Ukrajiny Německem vedlo k dalším sovětským deportacím Němců (především do Střední Asie), na druhou stranu během nacistické německé správy odcházeli sovětsští Němci do Německa. Po skončení války se sovětsští Němci stali lidmi bez občanských práv a naplno pociťovali projevy kolektivního trestu za události v souvislosti s válkou.

Teprve od 50. let se situace sovětských Němců začíná zvolna zlepšovat, přestože se stále nemohou vracet do svých bývalých domovů. Přesuny německého obyvatelstva vedly k tomu, že německé osídlení přestalo být kompaktní a Němci začali ztrácet hlavní prvky své etnické identity – německý jazyk (dialekt) a ně-

meckou kulturu. Poté, co Německo přišlo s programem přesídlení pro zahraniční Němce, do Německa se přestěhovala velká část sovětských Němců, často neaktivnějších vedoucích německých spolků. Přesto vystěhovalectví ukrajinských Němců do Německa nedosahovalo zdaleka takových počtů jako vystěhovalectví Němců z jiných částí bývalého SSSR.

Současný počet Němců na Ukrajině, který dosahuje kolem 30 000 osob, je relativně vysoký, ale je třeba mít na paměti, že se v některých případech jedná o lidi, kteří si jsou pouze vědomi svého německého původu.

9. RESUMÉ

Natural conditions, political decisions, international or domestic conflicts and related border changes resulted in the emergence of various ethnic German groups living outside of Germany. Some of those German minorities have their own history since the Middle Ages, the others are rather a phenomenon of the present day. One of the general objectives of this publication is to identify and compare historical situation and current state of affairs of the German minorities in Central and Eastern European countries. Furthermore, the research was also focused on demography and issues related to national identity comprising the use of language, religion, habits or traditions. The core of the research was a qualitative survey the results of which were compared and supported by quantitative data. According to researchers, German minorities are often active and try to keep their national identity, even though their members live far away from their original Homeland. Despite all those efforts, anyway, there are areas with evident assimilation or emigration. Following chapters describe comprehensively state of the German minorities in Czech Republic, Slovakia, Hungary, Poland, Romania, former Yugoslavia and Ukraine.

10. LITERATURA A PRAMENY

- 2001 *Census: ancestry – detailed paper (Census Paper No. 03/01b)* [online] Australian Bureau of Statistics, June 2003 [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://bit.ly/1OKnejB>>.
- ČUNICHIN, Vladimír. *Zabytája deportacija*. [online] Žurnal "Samizdat" [cit. 12. 8. 2015] Dostupné z: <http://zhurnal.lib.ru/c/chunihin_w_m/deportdoc.shtml>.
- Děportacija graždanských němcev iz Rumynii v SSSR v 1944–1945 gg.* [online] RUNIVERS – РУНИВЕРС. [cit. 24. 10. 2015] Dostupné z: <http://www.runivers.ru/doc/d2.php?SECTION_ID=6350&PORTAL_ID=6348>.
- Ethnocultural Portrait of Canada – Data table: Ethnic origins, 2006 counts, for Canada, provinces and territories.* [online] Statistics Canada, www12.statcan.ca, 2006. [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://bit.ly/1hIMEos>>.
- FRANK, Jerry. *The German Migration to the East*. [online] Galizien German Descendants. [cit. 15. 9. 2015] Dostupné z: <<http://www.galiziengermansdescendants.org/Data/History2.pdf>>.
- Geografický mistopisný slovník. Německo*. Praha: Academia, 1993.
- German, Standard*. [online] Ethnologue. © 2015 SIL International [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://www.ethnologue.com/language/deu>>.
- Germany*. [online] Joshua Project, 2015. [cit. 15. 10. 2015] Dostupné z: <<http://joshua-project.net/countries/GM>>.
- HAYDEN, Robert M. *From Yugoslavia to the Western Balkans: studies of a European disunion, 1991–2011*. Leiden: Brill, 2013, xviii, 391 s. ISBN 978-90-04-24191-6.
- HUBINGER, Václav, František HONZÁK a Jiří POLIŠENSKÝ. *Národy celého světa*. Praha: Mladá fronta, 1985, 392 s.
- Informacionnye mat'rialy ob okončai'nykh itogach Vserossijskoj perepisi naselenija 2010 goda*. [online] Feděraľnaja služba gosudarstvennoj statistiki. [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/perepis_itogi1612.htm>.
- Intěrnirovanije i děportacija graždanských němcev iz stran Jevropy v SSSR*. [online] s. 210 [cit. 10. 9. 2015] Dostupné z: <http://demoscope.ru/weekli/knigi/polian/polian_5-7.pdf>.
- KOKAISL, Petr. *Etnické minority v Evropě*. Vyd. 1. V Praze: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, 2014, 438 s. ISBN 978-80-213-2524-1.
- KUBAČÁK, Antonín. *Dějiny zemědělství v českých zemích*. I. díl (od 10. století do roku 1900), Praha: Ministerstvo zemědělství ČR, 1994.
- National data*. [online] Hungarian Central Statistical Office, 2011 [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tables_regional_00>.
- Obyvatelstvo podle věku, národnosti a pohlaví*. [online] Český statistický úřad, 2015. [cit. 10. 4. 2015] Dostupné z: <https://vdb.czso.cz/vdbvo2/faces/index.jspx?_af=statistiky#katalog=30715>.
- Perepis' naselenija Kazachstana (2009)*. [online] Komitěť po statistike, 2015 <http://stat.gov.kz/> [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://bit.ly/1PdxQYL>>.
- Population and Households Census*. [online] Institutul national de statistica [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://colectaredate.inss.ro/phc/public.do>>.
- ROSENBERG, Peter. *Deutsche Minderheiten in Lateinamerika*. [online] [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://bit.ly/1VfKjhm>>.
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2001, 2011*. [online] Štatistický úrad SR. [cit. 15. 6. 2014]. Dostupné z: <http://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/790f6f81-1f29-48dc-b9e0-7c55cd010b75/Tab_9_Obyvatelstvo_trvalo_byvajuje_v_krajoch_SR_podla_narodnosti_SODB_2001_2011.pdf?MOD=AJPERES>.
- Selected social characteristics in the United States*. [online] U.S. Census Bureau, 2014. [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <http://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml?pid=ACS_10_1YR_DP02&prodType=table>.
- Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski - NSP 2011*. [online] Główny Urząd Statystyczny. [cit. 25. 11. 2015] Dostupné z: <<http://stat.gov.pl/spisy-powszechno-nsp-2011/nsp-2011-wyniki/struktura-narodowo-etniczna-jezykowa-i-wyznaniowa-ludnosci-polski-nsp-2011,22,1.html>>.
- Vseukrainskaja perepis' naselenija 2001*. [online] Gosudarstvennyj komitěť statistiki Ukrainy 2003–2004. [cit. 3. 11. 2015] Dostupné z: <<http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/>>.

NĚMCI V ČESKÉ REPUBLICE

- ARBURG, Adrian von (ed.) a Tomáš STANĚK (ed.). *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951: Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*. 1. vyd. Ve Středoklukách: Zdeněk Susa, 2010, 332 s. ISBN 978-80-86057-68-2.
- BAUMBACH, Rudolf. *Einführung in die Dialektologie der Deutschsprachigen Länder*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2001. 112 s. ISBN 80-244-0266-1.
- BRANDES, Detlef. *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*. Vyd. 1. Praha: Argo, 2012, 428 s. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0605-3.
- BRAUN, Karl. Der 4. März 1919: Zur Herausbildung sudetendeutscher Identität. *Bohemia*. 1996, 37(2): 353–380.
- Český statistický úřad 1950–2011* [online]. [cit. 10. 4. 2015]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/>>.
- DVOŘÁK, Tomáš. *Vnitřní odsun 1947–1953: závěrečná fáze „očisty pohraničí“ v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*. 1. vyd. Brno: Matice moravská, 2012, 469 s. ISBN 978-80-86488-92-9.

- EICHINGER, Ludwig (ed.), Albrecht PLEWNIA (ed.) a Claudia RIEHL (ed.). *Handbuch der deutschen Sprachminderheiten in Mittel- und Osteuropa*. Tübingen: Narr Francke Attempto, 2008, s. 171–242. ISBN 978-3-8233-6298-2.
- GABAL, Ivan (ed.). *Etnické menšiny ve střední Evropě. Kon ik t nebo integrace*. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-86-103-23-4.
- KREISSLOVÁ, Sandra a Lukáš NOVOTNÝ. *Kulturní život německé menšiny v České republice*. Praha: Eva Rozkotová, 2015, 170 s. ISBN 978-80-87975-32-9.
- KREISSLOVÁ, Sandra. *Konstrukce etnické identity a kolektivní paměti v biografických vyprávěních českých Němců: na příkladu vzpomínek Němců na Chomutovsku*. Vyd. 1. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013, 194 s. ISBN 978-80-7308-484-4.
- KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780–1918*. Vyd. 4., V nakl. Karolinum 1. Praha: Karolinum, 2013, 416 s. ISBN 978-80-246-2177-7.
- LINDNER, Johanna a Corinna MALECHA. *Zůstali tu s námi: příběhy českých Němců = Bei uns verblieben : Geschichten tschechischer Deutscher*. Praha: Antikomplex - Shromáždění Němců, 2013, 530 s. ISBN 978-80-904421-7-7.
- NEUSTUPNÝ, Jiří a Jiří NEKVAPIL. *Language Management in the Czech Republic. Current Issues in Language Planning*. 2003, (3): 181–366. ISSN 1747-7506.
- NOVOTNÝ, Lukáš. Aktuální problémy německé menšiny ve 21. století. *Acta Universitatis Carolinae Iuridica*. 2013, (1): 83–93. ISSN 0323-0619
- OTČENÁŠEK, Jaroslav. *Němci v Čechách po roce 1945: na příkladu západního Podještědí*. Vyd. 1. Praha: Etnologický ústav Akademie věd ČR, 2006, 207 s. ISBN 80-85010-92-5.
- PETRÁŠ, René. *Menšiny v meziválečném Československu: právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2009, 437 s. ISBN 978-80-246-1639-1.
- PIVERKA, Walter. *Být Němcem: Deutsch zu sein*. 1. dvojjazyčné vyd. Středokluky: Zdeněk Susa, 2006, 80, 94 s. ISBN 80-86057-37-2.
- POLÁK, Jiří. *Směli jsme zůstat: [alternativní pohled na česko-německé soužití ve světle životních příběhů sudetských Němců ze severovýchodních Čech]*. Brno: Kartuziánské nakladatelství, 2015, 203 s. ISBN 978-80-87864-26-5.
- ROTH, Klaus. *Nachbarschaft, Interkulturelle Beziehungen zwischen Deutschen, Polen und Tschechen. Münster: Münchener Beiträge zur interkulturellen Kommunikation, Bd. 11*. Münster: Waxmann Verlag, 2001. ISBN 978-3-8309-1039-8.
- SEIBT, Ferdinand. *Německo a Češi: dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1996, 464 s. ISBN 80-200-0577-3.
- SOKOLOVÁ, Gabriela (ed.) a Olga ŠRAJEROVÁ (ed.). *Národnostní menšiny a majoritní společnost v ČR a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století: sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 13. a 14. října 1998 ve Slezském ústavu zemského muzea v Opavě*. Opava: Slezský ústav SZM, 1998, s. 88–101. ISBN 978-80-86224-69-5.
- SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*. Praha: Antikomplex, 2011, 373 s. ISBN 978-80-904421-3-9.
- STANĚK, Tomáš. *Německá menšina v českých zemích 1948–1989*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993, 282 s. ISBN 80-85241-29-3.
- STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991, 536 s., obr. příl. ISBN 80-200-0328-2.
- Svědkové zamlčené minulosti: Zeugen der verschwiegenen Vergangenheit ; il. Jaroslav Tschöpa*. 1. vyd. Praha: Prago Media, 1995, 109 s. ISBN 80-901533-5-6.
- ŠKRÁBEK, Josef. *Včerejší strach: jaké to bylo mezi Čechy a Němci? : a jaké to bude-- ?*. 3., rozšířené vyd. Praha: Vyšehrad, 2006, 414 s. ISBN 807021838X.
- ŠRAJEROVÁ, Olga (ed.). *Migrance. Tolerance. Integrace: Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 5. a 6. října 2004 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 2004, s. 147–155. ISBN 80-86224-47-3
- ŠRAJEROVÁ, Olga (ed.). *Národnostní menšiny na přelomu tisíciletí: Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 12. a 13. listopadu 2002 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 2002, s. 254–260. ISBN 80-86224-40-6.
- WEIDENHOFFEROVÁ, Iva (ed.). *Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění: náčrt výkladu německo-českých dějin od 19. století*. 1. vyd. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1996, 39 s. ISBN 80-85864-22-3.
- Zdroj dat pro rok 2001: Český statistický úřad [online]. [cit. 10. 4. 2015]. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/>>.
- ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě: politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2001, 577 s. Obzor (Prostor). ISBN 80-7203-390-5.

NĚMCI NA SLOVENSKU

- ARBURG, Adrian von, Tomáš DVOŘÁK a David KOVAŘÍK. *Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945*. Vyd. 1. Matices moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2010, 534 s., [xi] s. obr. příl. Země a kultura ve střední Evropě. ISBN 978-80-86488-70-7.
- BEŇA, Jozef. *Slovensko a Benešove dekréty*. Bratislava: Belimex, 2002, 251 s. ISBN 80-89083-22-6.
- BRANDES, Detlef, Edita IVANIČKOVÁ a Jiří PEŠEK. *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938–1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhoosláviou*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1999, 259 s. ISBN 80-224-0586-8.
- ĐURKOVSKÁ, Mária. *Formovanie nemeckej politickej scény na Slovensku v rokoch 1918–1920 sdôrazom na spišský región. Človek a spoločnosť* [online]. [cit. 15. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2009/2/5838/>>.

- ĐURKOVSKÁ, Mária. *História nemeckého osídlenia na území Slovenska do začiatku 19. storočia*. Čas, 2. Spoločenskovedný ústav SAV Košice [online]. [cit. 15. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/2-2007/durkovska.html>>.
- GABZDILOVÁ, Soňa a Milan OLEJNÍK. *Karpatskí Nemci na Slovensku od druhej svetovej vojny do roku 1953*. Bratislava: Spoločenskovedný ústav SAV, 2004, 206 s. Acta Carpatho-Germanica, 12. ISBN 80-967621-9-2.
- GAŠPÁR, Siegfried a Ervín MÉDER a kol. *Vyšný Medzev, história a prítomnosť*. Košice: TypoPress, 2007. ISBN 978-80-89089-59-8.
- GEDEON, Viliam. *Medzev – Premeny mesta od založenia po dnešok*. Svidník: Tlačiareň svidnická, 2013, 288 s. ISBN 987-80-89392-60-5.
- HORVÁTHOVÁ, Margaréta. *Nemci na Slovensku: etnokultúrne tradície z aspektu osídlenia, remesiel a odievania*. Komárno – Dunajská Streda: Lilium Aurum, 2002, 123 s. ISBN 80-8062-152-7.
- HÝBL, František. *Tragédie na švédskych šancích v červnu roku 1945*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 1995, 40 s.
- IVANČÍKOVÁ, Ludmila. *Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011: obyvateľstvo podľa národnosti*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012, 92 s. ISBN 978-80-8121-206-2.
- KÁRPÁTY, Peter. Niekoľko poznámok ku geografickému skúmaniu vývoja nemeckého obyvateľstva v regiónoch východného Slovenska. *Geographia Cassoviensis*. 2011, (1): 47–58. ISSN 1337-6748.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela, Eva KOWALSKÁ a Eva KREKOVÍČOVÁ. *My a tí druhí v modernej spoločnosti: konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda, 2009, 722 s. ISBN 9788022410250.
- KOVÁČ, Dušan. Die „Aussiedlung“ der Deutschen aus der Slowakei. In: BRANDES, Detlef (ed.), Edita IVANIČKOVÁ (ed.) a Jiří PEŠEK (ed.). *Erzwungene Trennung: Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938–1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*. 1. Aufl. Tübingen: Klartext, 1999, 328 s. Veröffentlichungen der Deutsch-Tschechischen und Deutsch-Slowakischen Historikerkommission, Band 8. ISBN 3-88474-803-3, s. 235–240.
- KOVÁČ, Dušan. *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871–1945)*. 1. vyd. Bratislava: Veda, 1991, 235 s. ISBN 80-224-0155-2.
- KOVÁČ, Dušan. *Výsídlenie Nemcov zo Slovenska 1944–1953*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2001, 84 s.
- KOVAČEVIČOVÁ, Soňa. Bývalé nemecké vidiecke sídla na Slovensku, ich história a kultúra. *Národopisné informácie*. 1989, (2): 15–54. ISSN 1335-5074.
- OLEJNÍK, Milan a Soňa GABZDILOVÁ. Odsun nemeckej menšiny zo Spiša v rokoch 1945–1948. In: *Spiš v kontinuite času*. Wien – Prešov – Bratislava: Universum, 1995, s. 214–222. ISBN 80-967001-3-8.
- OLEJNÍK, Milan. Aktivity Karpatskonemeckého spolku na Slovensku v rokoch 1990–1997. In: *Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 1998, s. 116–122. ISBN 80-86224-17-1.
- OLEJNÍK, Milan. Miesto nemeckej menšiny v historickom vývoji Slovenska a okolnosti vedúce k jej odsunu. *Slezský zborník*. 1996, 94 (3): 190–197. ISSN 0037-683.
- OLEJNÍK, Milan. Miesto nemeckej minority v konštrukcii multietnickej spoločnosti na Slovensku. In: ŠRAJEROVÁ, Olga (ed.). *Formování multikulturní společnosti v podmínkách ČR a v zemích střední Evropy*. Opava: Slezský ústav Slezského zemského muzea v Opavě, 2000, s. 175–181. ISBN 80-86224-19-8.
- OLEJNÍK, Milan. Postavenie nemeckej menšiny na Slovensku po porážke nacistického Nemecka, Čas, 2. Spoločenskovedný ústav SAV Košice [online]. [cit. 15. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.saske.sk/cas/archiv/2-98/olejnik.html>>.
- OLEJNÍK, Milan. Postoj spišských Nemcov k rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku ČSR. In: *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848–1918*. Prešov – Bratislava – Wien: Universum, 1999, s. 309–315. ISBN 8096775324.
- OLEJNÍK, Milan. Transformácia identity spišských Nemcov v závislosti na meniacich sa štátoprávných a sociálnych podmienkach Slovenska v 20. storočí. In: BAČOVÁ, Viera (ed.) a Zuzana KUSÁ (ed.). *Identity v meniacej sa spoločnosti*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 145–154. ISBN 80-967621-3-3.
- PEŠEK, Jan. Cudzinci v domácom prostredí: Nemci na Slovensku po povojnovom odsune. *Historická revue*. 1999, (7): 18–19. ISSN 1335-6550.
- PEŠEK, Jan. Die Deutschen in der Slowakei nach Beendigung der kollektiven Abschiebung. In: BRANDES, Detlef (ed.), Edita IVANIČKOVÁ (ed.) a Jiří PEŠEK (ed.). *Erzwungene Trennung: Vertreibungen und Aussiedlungen in und aus der Tschechoslowakei 1938–1947 im Vergleich mit Polen, Ungarn und Jugoslawien*. 1. Aufl. Tübingen: Klartext, 1999, 328 s. Veröffentlichungen der Deutsch-Tschechischen und Deutsch-Slowakischen Historikerkommission, Band 8. ISBN 3-88474-803-3, s. 241–244.
- PEŠEK, Jan. Nemci na Slovensku po ukončení povojnového hromadného odsunu (1947–1953). *Historický časopis*. 1998, (2): 261–280. ISSN 1335-6550.
- PÖSS, Ondrej. *Dejiny a kultúra karpatských Nemcov*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2005, 74 s. ISBN 80-89079-16-4.
- STANĚK, Tomáš. *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV, 2005, 366 s. ISBN 80-7285-062-8.
- ŠUTAJ, Štefan, Milan OLEJNÍK a Peter MOSNÝ. *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava: Veda, 2002, 158 s., il. ISBN 80-224-0731-3.
- VAŠKOVÁ, Kateřina. *Nemecká identita na Slovensku*. Praha, 2015. Diplomová práca. Česká zemědělská univerzita v Praze Provozně ekonomická fakulta Katedra psychologie. Vedoucí práce PhDr. Sandra Kreisslová, Ph.D.

NĚMCI V MAĎARSKU

- ARADVÁRI, Bernadetta. *Kulturpflege und Identitätsbewahrung in Tarian*. Veszprém: Pannonská univerzita (Pannon Egyetem), katedra německého jazyka a literatury, 2002.
- Freiwilligendienst kulturweit*: [online]. 2015 [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.kulturweit.de/de.html>>.
- Gazetteer database 2010* [online] © Központi statisztikai hivatal (Hungarian Central Statistical Office), 2010 cit. [25. 3. 2013] Dostupné z: <<http://www.ksh.hu/>>.
- GEHL, H. *Donauschwäbische Dialekte* [online], [cit. 16. 4. 2011]. Dostupné z: <http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_kisebbsgek/2009/nemetek/Die_donauschwaben/pages/017_Donauschwabische_Dialekte.htm>.
- GOCZA-FISCHER, Monika. *Meine Familiengeschichte im Spiegel der historischen Ereignisse*. Kap. Schicksalsjahre (1938–1948). Baja: Eötvös József Főiskola, 2013. Další dostupnost: <http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/udvar/meine_familiengeschichte_im_spiegel/pages/004_die_geschichte.htm>.
- Haus der Ungarndeutschen*. [online]. Deutsches Haus, © 2013 [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://hdu.hu/>>.
- HENRY, Kamm. Evolution in Europe; Hungary's Germans Reasserting Identity. *New York Times*, 1990, 12(1). ISSN 0362-4331.
- KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*. První vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. ISBN 80-7106-405-X.
- KOPP-KRUMES, Magdalena. *Historische Siedlungsgebiete der Donauschwaben: auf beiden Seiten der Mittleren Donau vom Raabfluss im Nordwesten bis zum Eisernen Tor im Südosten ab der Schwelle des 18. Jahrhunderts bis nach dem Ende des Zweiten Weltkrieges*. München: Verl. d. Donauschwäbischen Kulturstiftung, 2004. ISBN 3-926276-54-1.
- Landesgala am Tag der Ungarndeutschen Selbstverwaltungen*. [online] Landesselbstverwaltung der Ungarndeutschen, 2014 [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.ldu.hu/page/267>>.
- MANGOLD, Peter-Michael. *Schwäbische Worte* [online], petermangold.de. 2011 [cit. 16. 4. 2011]. Dostupné z: <http://www.petermangold.de/schwaebische_worte.htm>.
- MANHERZ, Karl. *Die Ungarndeutschen*. První vyd. B-udapest: Útmutató Kiadó, 1998. ISBN 978-96-39001-35-X.
- MARAVCSIKOVÁ, Renáta. *Die Sprach- und Traditionspflege der Ungarndeutschen Jugendlichen und Erwachsenen in Tarian*. První vyd. Veszprém: Pannonská univerzita (Pannon Egyetem), Německý institut, katedra pro německou lingvistiku, 2008.
- Niklaus Lenau Közművelődési Egyesület* [online] Lenau. Pésc, 2011 [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.lenau.hu/menupont.php?id=1>>.
- Örökség – Kultúra. Oktatási E-Könyv- és Médiatár* [online]. 2015 [cit. 19. 12. 2015]. Dostupné z: <http://sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_kisebbsgek/2009/nemetek/Die_donauschwaben/index.htm>.
- PFEIL, Jakob. *Die Geschichte der Gemeinde Csavoly*. [online] [cit. 22. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/csavoly/csavoly_1780_1980/pages/002_Die_Geschichte.htm>.
- TRESSEL, Anton. *Geschichte der Ungarndeutschen* [online], [cit. 28. 4. 2011]. Dostupné z: <<http://www.ungarndeutsche.de/de/cms/index.php?page=ab-800>>.
- Youth of European Nationalities – Jugend Europäischer Volksgruppen*. [online] Youth of European Nationalities – Jugend Europäischer Volksgruppen, 2015 [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.yeni.org/yeni/index.php?option=com_content>.
- Zur Sprache der Ungarndeutschen: Das Dialekt-ABC*. [online] [cit. 22. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/nemetek/geschichte_und_gegenwart_brauchtum_und_sprache/pages/001_zur_sprache.pdf>.

NĚMCI V POLSKU

- BERLIŇSKA, Danuta. *Niemcy w województwie opolskim w 2010 roku: pytania i odpowiedzi: badania socjologiczne członków Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim*. Opole: Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, 2011.
- BERLIŇSKA, Danuta. *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości*. Opole: Stowarzyszenie Inst. Śląski, 1999. ISBN 978-83-7126-123-7.
- BILY, Łukasz. *Das Minderheitenrecht der Republik Polen*. [online] Mniejszość Niemiecka w Polsce © 2012 [cit. 1. 6. 2014]. Dostupné z: <<http://www.vdg.pl/de/article/57-das-minderheitenrecht-der-republik-polen>>.
- BRANDES, Detlef, Edita IVANIČKOVÁ a Jiří PEŠEK. *Vynútený rozchod: vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938–1947 v porovnaní s Poľskom, Maďarskom a Juhosláviou*. 1. vyd. Bratislava: VEDA, 1999.
- Česko-lužický věstník*. [online]. Praha: Společnost přátel Lužice, 2012, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.luzice.cz/home/cesko-luzicky-vestnik.dot>>.
- DAVIES, Norman a Roger MOORHOUSE. *Mikrokosmos: portrét jednoho středoevropského města*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: BB art, 2006.
- DAVIES, Norman. *Polsko: dějiny národa ve středu Evropy*. V českém jazyce vyd. 1. Praha: Prostor, 2003.
- DONATH-KASIURA, Zuzanna. *20 lat TSKN na Śląsku Opolskim*. Opole: Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim, 2009.

- Drugi powszechny spis ludności 1931*. [online] Poland: Główny urząd statystyczny, 1931 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20140317212240/http://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a18_1/apache_media/VUNVGMLANSCQQFGYHCN3VDLK12A9U5.pdf>.
- FLEMING, Michael. The Limits of the German Minority Project in Post-communist Poland: Scale, Space and Democratic Deliberation. *Nationalities Papers*, Vol. 31, No. 4, December 2003. Získáno přes databázi EBSCO.
- FLEMING, Michael. The new minority rights regime in Poland: the experience of the German, Belarussian and Jewish minorities since 1989. *Nations & Nationalism*. 2002, 8 (s4), s. 531-548. ISSN 1354-5078, DOI: 10.1111/1469-8219.00064.
- GABAL, Ivan a kolektiv. *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Praha: G plus G, 1999, ISBN 80-86103-23-4.
- GAWRYSZEWSKI, Andrzej. *Ludność Poski w XX wieku*. Polska akademie nauk, Warszawa 2005.
- HAUSER, Przemysław. *Kolonista niemiecki na ziemiach polskich w XIX i XX wieku: mīt i rzeczywistość: wykład wygłoszony na inauguracyjnym spotkaniu ze studentami 1 roku w roku akademickim 1994/1995*. Wyd. 1. Poznań: Wydawn. Nauk. UAM, 1994.
- HOFFMAN, Rudolf. *Polsko včera a dnes*. Bratislava: VPL, 1963.
- HORÁČEK, Filip. *Polsko našlo novou levnou pracovní sílu: Němce*. [online] MAFRA A.S. IDNES.cz Praha, 23. 3. 2010 [cit. 2. 6. 2013]. Dostupné z: <http://ekonomika.idnes.cz/polsko-naslo-novou-levnou-pracovni-silu-nemce-fqe-/ekonomika.aspx?c=A100323_105357_ekonomika_fih>.
- CHU, Winson. *The German minority in interwar Poland*. New York: Cambridge University Press, 2012, xxii, 320 s. ISBN 978-1-107-00830-4.
- Język niemiecki w przedszkolu*. [online]. Mniejszość Niemiecka w Polsce. [cit. 9. 3. 2013]. Dostupné z: <<http://www.vdg.pl/pl/article/40-nauczanie-jezyka-mniejszosci>>.
- KAMUSELLA, Tomasz. Silesian in the nineteenth and twentieth centuries: a language caught in the net of conflicting nationalisms, politics, and identities. *Nationalities Papers*. 2011, 39(5): 769–789. DOI: 10.1080/00905992.2011.599373. ISSN 0090-5992.
- KOSSERT, Andreas. *Chladná vlast: historie odsunutých Němců po roce 1945*. 1. vyd. Brno: Host, 2011, 473 s. ISBN 978-80-7294-414-9.
- KOWALAK, Tadesuz. *Prasa niemiecka w Polsce 1918–1939: Powiązania i wpływy*. Warszawa: Książka i wiedza, 1971.
- Kulturfestival der deutschen Minderheit*. [online] Mniejszość Niemiecka w Polsce, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://vdg.pl/de/article/2596-v-kulturfestival-der-deutschen-minderheit>>.
- KURCZ, Zbigniew. *Mniejszość niemiecka w Polsce*. Wrocław, 1995.
- LINEK, Bernard. Recent Debates on the Fate of the German Population in Upper Silesia 1945–1950. *German History*. 2004, 22 (3), s. 372–405. DOI: 10.1093/0266355403gh315oa.
- Lista gmin wpisanych do Rejestru gmin na których obszarze używane są nazwy w języku mniejszości*. [online] Mniejszości Narodowe i Etniczne. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. [13. 12. 2013] Dostupné z: <<https://mac.gov.pl/wp-content/uploads/2011/12/Lista-gmin-wpisanych-do-Rejestru-gmin-na-kt%C3%B3rych-obszarze-u%C5%BCywane-s%C4%85-nazwy-w-je%C4%99zyku-mniejszo%C5%9Bci2.pdf>>.
- Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna - NSP 2011* [online] Główny Urząd Statystyczny. Poland, 2002, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://stat.gov.pl/spisy-powszechno/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/ludnosci-rodziny-i-struktura-demograficzno-spoeczna-nsp-2011,16,1.html#>>.
- MAJEWICZ, Alfred F. Minority situation attitudes and developments after the return to power of "post-communists" in Poland. *Nationalities Papers*. 1999, 27(1): 115–137. DOI: 10.1080/00905999109226. ISSN 0090-5992.
- MATELSKI, Dariusz. *Niemcy w Polsce w XX wieku*. Wyd. 1. Warszawa: Wydawn. Nauk. PWN, 1999.
- MELICHAR, Václav a kolektiv. *Dějiny Polska*. Praha 1975.
- Narodowe Spisy Powszechno*. [online] Główny Urząd Statystyczny. Poland, 2002, 2015 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://stat.gov.pl/spisy-powszechno/narodowe-spisy-powszechno/>>.
- O nas – Ruch Autonomii Śląska*. [online]. *Ruch Autonomii Śląska* [cit. 9. 3. 2013]. Dostupné z: <<http://autonomia.pl/n/o-nas>>.
- Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej 1921*. [online] Główny Urząd Statystyczny. Poland, 1921 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <http://statlibr.stat.gov.pl/exlibris/aleph/a22_1/apache_media/81QB7CFELH8SBCE3HAX9HCEJA8X337.pdf>, s. 80.
- PRAUSER, Steffen a Arfon REES. *The Expulsion of the 'German' Communities from Eastern Europe at the End of the Second World War*. 1. Florence: EU Working Paper HEC, 2004.
- Przynależność narodowo-etniczna ludności – wyniki spisu ludności i mieszkań 2011*. [online]. Główny urząd statystyczny: Portal informacyjny, 29. 1. 2013 [cit. 2. 6. 2013]. Dostupné z: <http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/Przynaloznosc_narodowo-etniczna_w_2011_NSP.pdf>.
- Report to the Secretary General of the Council of Europe on the realisation by the Republic of Poland of the provisions of the framework convention of the Council of Europe for the protection of national minorities*. [online] Policy Documentation Center, 2002 [cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z: <http://pdc.ceu.hu/archive/00002620/01/raport_mn_eng.pdf>.
- Report to the Secretary General of the Council of Europe on the realisation by the Republic of Poland of the provisions of the framework convention of the Council of Europe for the protection of national minorities*. [online] Policy Documentation Center, 2002 [cit. 12. 4. 2013]. Dostupné z: <http://pdc.ceu.hu/archive/00002620/01/raport_mn_eng.pdf>.
- ŘEZNÍK, Miloš. *Polsko*. 1. vyd. Praha: Libri, 2002.
- ŘEZNÍK, Miloš. *Dějiny Polska v datech*. 1. vyd. Praha: Libri, 2010.
- Sozial-Kulturelle Gesellschaft der Deutschen im Oppelner Schlesien*. [online]. 2012 [cit. 14. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.tskn.vdg.pl/de/>>.
- STRZELCZYK, Jerzy. *Piastowci a Polsko. Sřed Evropy okolo roku 1000*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- SZTUMSKI, Janusz a Marek GRAMLEWICZ. *Badania nad sytuacją mniejszości niemieckiej na Śląsku po 1989 roku*. Katowice: Wydawn. Uniwersytetu Śląskiego, 1999.

- Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym - aktualna redakcja* [online] Mniejszości Narodowe i Etniczne. Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji. [12. 11. 2013]. Dostupné z: <<http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/prawo/ustawa-o-mniejszosciac/6492,Ustawa-o-mniejszosciach-narodowych-i-etnicznych-oraz-o-jezyku-regionalnym.html>>.
- WERNER, Eckhard. Poland: Ethnic minority in ex-East Prussia wants German school. *BBC Monitoring European – Political*, Jan 12, 2002.
- WITTEK, Monika. *Verband der Deutschen Sozial-Kulturellen Gesellschaften in Polen 1991–2007*. Opole: Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce, 2007.
- ZYBURA, Marek. *Niemcy w Polsce*. Wrocław: Wydawn. Dolnośląskie, 2001.

NĚMCI V RUMUNSKU

- Aliance of Transylvanian Saxons* [online]. [cit. 30. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.atsaxons.com/essay-contest.htm>>.
- ALTEREOVÁ, Adéla. *Deutsche Sprachinseln In Rumänien: The german language islands in Romania*. Olomouc, 2007. Bakalářská práce. Filozofická fakulta univerzity Palackého. Vedoucí práce Mgr. Michaela Kaňovská, Ph.D.
- BAÁR, Monika a Andreea DECIU RITIVOI. The Transylvanian Babel: Negotiating national identity through language in disputed territory. *Language and Communication*. 2006 (26): 203–217.
- Banater Bergland Trio*. [online] Demokratisches Forum der Banater Berglanddeutschen. [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.dfbf.ro/home.php?id=a8b5c1de&adm=>>>.
- Banater Rosmerein* [online]. [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.rosmarein.ro/index-de.htm>>.
- Basilica Maria Radna* [online]. [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.mariaradna.com/en/>>.
- CASTELLAN, Georges. *Histoire de la Roumanie*. 1re éd. Paris: Presses universitaires de France, 1984. ISBN 978-2-13-038137-2.
- DAMA, Hans. *Österreich und die Banater Schwaben: Festschrift: an der Schwelle zum 100-jährigen Jubiläum des Verbandes der Banater Schwaben Österreichs (1907–2007): Ehrengabe für Franz Klein zum 85. Geburtstag*. Wien: Poltschansky, 2005, 288 s. ISBN 3-85407-060-8.
- Demokratisches Forum der Deutschen in Schassburg* [online]. [cit. 30. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://forumschaessburg.eu/>>.
- DEPNER, Otto. *Tartlauer und siebenbürgische Mundart*. [online] Tartlauer Nachbarschaft. [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.tartlau.eu/drupal/Tartlau/Kultur/Sprache/Mundarten>>.
- Die Burzenländer Blaskapelle*. [online] Demokratisches Forum der Deutschen im Kreis Kronstadt. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://forumkronstadt.ro/kultur/burzenlaender-blaskapelle/>>.
- DIMITROVOVÁ, Nikol, Ivan NIKL a Jitka KOSOVÁ. *Sedmihradští Sasové v Rumunsku*. [online] Hospodářská a kulturní studia. [cit. 30. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.hks.re/wiki/2015:sedmihradsti_sasove_v_rumunsku>.
- Ethnographische Sammlung*. [online] Ethnographische Sammlung Siebenbürgen. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://traditionen.evangel.org/fe/tradition/view/23>>.
- Evoluția comunităților etnice din România*. [online] PRO TV S.A, 2013. [cit. 15. 9. 2014] Dostupné z: <<http://www.incont.ro/infografice/evolutia-comunitatilor-etnice-in-romania-judetul-unde-sunt-cei-mai-putini-romani-12-6-din-populatia-totala.html>>.
- FBICI/BVIK BANATIA* [online]. [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.banatia.ro/>>.
- GEHL, Hans. *Brauchtum*. [online] Kulturraum Banat. [cit. 4. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.kulturraum-banat.de/Mundart/Brauchtum/Brauchtum.htm>>.
- GEHL, Hans. *Volks glauben – Aberglauben. Hintergrundinformationen zu Banater volkskundlichen Überlieferungen*. [online] Kulturraum Banat. [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.kulturraum-banat.de/Mundart/Brauchtum/Volks glauben.htm>>.
- General informations. Siebenbürgen Sachsen/Transylvanian Saxons* [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.genealogienetz.de/reg/ESE/7burg.html>>.
- GÜNDISCH, Konrad. *Transylvania and the Transylvanian Saxons*. [online] Sibiweb. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://sibiweb.de/geschi/history_of_transylvania_and_the_transylvanian_saxons.php#ToF12>.
- Hermannstädter Zeitung* [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.hermannstaedter.ro/>>.
- KLEIN, Jessica. *Meschendorf*. Jessica Klein, 2013. ISBN 978-0-9576752-0-9.
- KOKAISL, Petr. *Etnické minority v Evropě*. Česká zemědělská univerzita v Praze: Provozně ekonomická fakulta, 2014. ISBN 978-80-213-2524-1.
- KORANYIA, James a Ruth WITTLINGER. From Diaspora to Diaspora: The Case of Transylvanian Saxons in Romania and Germany. *Nationalism and Ethnic Politics*. 2011, 17 (1), s. 96–115. DOI:10.1080/13537113.2011.550248.
- Kulturprogramm*. [online] Deutsche Kulturzentrum Kronstadt. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://kulturzentrum-kronstadt.ro/kulturprogramm/>>.
- LEBER, Peter-Dietmar. *Die Banater Schwaben*. München: Universitätsdruckerei Dr. C. Wolf & Sohn, 2006.
- MARKEL, Michael. *Es sang ein klein Waldvögelein. Siebenbürgische Volkslieder, sächsisch und deutsch*. Klausenburg (Cluj): Dacia Verlag, 1973.
- NOUZILLE, Jean. *La Transylvanie: Terre de contacts et de conflicts*. Strasbourg: Revue d'Europe centrale, 1993. ISBN 978-2-910412-00-5.
- PODLIPNY-HEHN, Annemarie. *Die Deutschen im Banat*. Temeswar: Cosmopolitan Art Verlag, 2010, 60 s. ISBN 978-973-8903-73-9.

- Populația după etnie la recensământele din perioada 1930–2002.* [online] © 1998–2014 Institutul National de Statistica – Romania [cit. 15. 9. 2014] Dostupné z: <<http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/vol4/tabele/t1.pdf>>.
- Populația stabilă după etnie, categorii de localități și localități.* [online] Institut National de Statistica. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.sibiu.insse.ro/phpfiles/tab2_1_tot_etnie_SIBIU.pdf>.
- POZSONY, Ferenc. *Festbräuche der Siebenbürger Sachsen.* Miercurea-Ciuc: Verlag Pro-Print, 1999, 255 s. ISBN 973-9311-50-4.
- RADU, Maria. *City of Brasov* [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.brasov.ro/eng/history.php3>>.
- Recenzământul Romania 2011.* [online] Institutul National de Statistica. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.recensamantromania.ro/wp-content/uploads/2013/07/sR_TAB_3.xlsx>.
- REINHOLZ, Halrun. „*Buwe, was han mer het*“. *Vom Brauchtum und der Volkskunde der Banater Schwaben.* DJO, Bundesverb., 1990, 26 s.
- Rezepte aus der Sächsischen, Rumänischen und Ungarischen Küche Siebenbürgens.* [online] Schaessburg. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.schaessburg.org/sibi_rezepte.html>.
- RIESER, Hans-Heinrich. *Das rumänische Banat: eine multikulturelle Region im Umbruch.* Stuttgart: Thorbecke, 2001. ISBN 3-7995-2510-6.
- RODICA RUTHNER, Andreea. The status of the German minority within the multi-ethnic educational system of the Banat - a historical overview focusing on the multicultural character of the region. *Procedia - Social and Behavior Sciences.* 2012(46): ISSN 1435-1439.
- ROSER, Thomas. *Ein paar Deutsche sind Rumäniens große Hoffnung.* [online] Die Welt, 3. 9. 2009. [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.welt.de/politik/article5413600/Ein-paar-Deutsche-sind-Rumaeniens-grosse-Hoffnung.html>>.
- ROTHER, Hans. *Die Siebenbürger Sachsen in Geschichte und Gegenwart.* Köln: Böhlau, 1994, 110 s. ISBN 978-3-412-12494-6.
- Rumänien: Sibiu.* [online] City population. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.citypopulation.de/php/romania-sibiu_d.php>.
- Sedmíhradští Sasové v Rumunsku.* [online] Hospodářská a kulturní studia. [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.hks.re/wiki/2015:sedmíhradští_sasove_v_rumunsku>.
- Siebenbuerger* [online]. [cit. 30. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.siebenbuerger.de/>
- Siebenbürgen Suppenkunden. 10 Tage reporter reisen nach Transylvanien Siebenbürgen* [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.reporterreisen.com/zehn-tage-siebenbuergen/reisetipps/suppenkunde/>>.
- SUR, Iulia. *Araderin bekommt Stefan-Jäger-Jugendförderpreis: Pflege der deutschen Sprache, Kultur und Brauchtums gewürdigt.* [online] Allgemeine Deutsche Zeitung. 10. 6. 2015 [cit. 2. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.adz.ro/banater-zeitung/artikel-banater-zeitung/artikel/araderin-bekommt-stefan-jaeger-jugendfoerderpreis/>>.
- ŠATAVA, Leoš. *Národnostní menšiny v Evropě: Encyklopedická příručka.* 1. vyd. Praha: Ivo Železný, 1994, 385 s. ISBN 80-7116-375-9.
- Tartlauer und siebenbürgische Mundart* [online]. [cit. 17. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.tartlau.eu/drupal/Tartlau/Kultur/Sprache/Mundarten>>.
- The vanished Romanian German community through Hitler's population transfer, soviet deportation and mass migration.* [online] Institute for Research of Expelled Germans, 2009 [cit. 13. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://expelledgermans.org/transylvaniasaxons.htm>>.
- The whole village project.* [online] The Mihai Eminescu Trust. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.mihaieminescustrust.org/about-us/whole_village>.
- Universität "Lucian Blaga" Hermannstadt* [online]. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.ev-theol.ro/>>.
- World population review: Romania Population 2015.* [online] World population review. [cit. 18. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://worldpopulationreview.com/countries/romania-population/>>.
- ZĂLAGĂ, Marian. Germans, Hungarians and the Zigeunerkapelle: performing national enmity in late nineteenth-century Transylvania. *Patterns and Prejudice.* 2013(47): 379-394. DOI: 10.1080/0031322X.2013.851061.

NĚMCI V BÝVALÉ JUGOSLÁVII

- AMBROŽIČ, Matjaž. *Župnijska cerkev sv. Fabijana in Boštjana ter sv. Jerneja v Kočevju in njene podružnice.* Kočevje: Župnija, 2003, 152 s. ISBN 978-961-238-207-0.
- BASTIAN, Adolf. *Ethnologische Forschungen.* Erster Band. Jena: Hermann Costenoble, 1871, 376 s.
- BOGNAR, Andrija. *The status of Hungarians in Vojvodina from 1918 to 1995.* [online] University of Zagreb. [cit. 16. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://hic.hr/books/seeurope/011e-bognar.htm>>.
- Brief History of Gottschee.* [online] Gottscheer Heritage and Genealogy Association. [cit. 20. 12. 2015]. Dostupné z: <<http://www.gottschee.org/history.html>>.
- DAMMANG, Andreas. *Die deutsche Landwirtschaft im Banat und in der Batschka.* Vol. 1. E. Reinhardt, 1931.
- Deutsche Minderheit in Bosnien-Herzegowina.* [online] FUEN / FUEV / UFCE – Federal Union of European Nationalities. [cit. 11. 10. 2015]. Dostupné z: <<http://agdm.fuen.org/mitglied-102/bosnia-and-herzegovina/>>.
- DJURIĆ, Vladimir; ČURČIĆ, Slobodan, KICOŠEV, Saša. *The Ethnic Structure of the Population in Vojvodina.* [online] The Serbian Questions in The Balkans, University of Belgrade. Faculty of Geography, Belgrade 1995. [cit. 26. 9. 2014]. Dostupné z: <<http://www.rastko.rs/istorija/srbi-balkan/djuric-curcic-kicosev-vojvodina.html>>.
- FERENC, Mitja. *Uničenja kot na Kočevskem ni doživela nobena slovenska pokrajina.* [online] Moja generacija, © MMC RTV Slovenija, 27. 2. 2015. [cit. 15. 9. 2015]. Dostupné z: <<http://www.rtvlo.si/moja-generacija/unicenja-kot-na-kocevskem-ni-dozivela-nobena-slovenska-pokrajina/359232>>.

- GAUß, Karl-Markus. *Vymírající Evropané: putování za Sefardy do Sarajeva, za Němci z Kočevje, za Arbereši, za Lužickými Srby a Arumuny*. Praha: Vitalis, 2003, 197 s. ISBN 80-7253-122-0.
- GEIGER, Vladimir. Nijemci u Hrvatskoj. *Migracijske teme*. 7 (1991), 319–334.
- HÄBERLE, Daniel. *Auswanderung und Koloniegründung der Pfälzer im 18. Jahrhundert*. Kaiserslautern, 1909.
- HAUFFEN, Adolf. *Die deutsche Sprachinsel Gottschee*. Graz: K. K. Universitäts-Buchdruckerei und Verlags-Buchhandlung STYRIA, 1895, 464 s.
- HORAK, Stephan M. a Richard BLANKE. *Eastern European national minorities, 1919–1980: a handbook*. Littleton, Colo.: Libraries Unlimited, 1985, xv, 353 s. ISBN 08-728-7416-8.
- HUTTERER, Franz. *Castles and internment camps*. [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit (Друштво за српско-немачку сарадњу). [cit. 14. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.drustvosns.org/nemacka%20manjina/stefanovice/Franz%20Huterer,%20Castles%20and%20internment%20camps.pdf>>.
- JERBIČ, Perko Vesna. *Rudnik rjavega premoga Kočevje*. Kočevje: Pokrajinski muzej, 2005. ISBN 961-6517-03-1.
- KEINDL, Raimund Friedrich. *Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern*. Gotha: Friedrich Andreas Perthes, 1911.
- KOKAISL, Petr. *Etnické minority v Evropě*. Vyd. 1. V Praze: Česká zemědělská univerzita, Provozně ekonomická fakulta, 2014, 438 s. ISBN 978-80-213-2524-1.
- MATKO, Matjaž. *Die Heimat Koprivnik: bila je to lepa vas = a beautiful village this used to be*. Koprivnik: samozal., 2006, 103 s. ISBN 978-961-236-980-4.
- Němci ve Slovinsku*. [online] Hospodářská a kulturní studia, 2015. [cit. 17. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.hks.re/wiki/nemci_ve_slovinsku>.
- PAUL, Roland. *Die Pfalz – ein Auswanderungsland*. [online] Auswanderer-Museum Oberalben [cit. 16. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.auswanderermuseum.de/deutsch/inhalt_02_002.htm>.
- PEŠEK, Jiří. *Německé menšiny v právních normách 1938–1948: Československo ve srovnání s vybranými evropskými zeměmi*. Vyd. 1. Brno: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, 601 s. ISBN 978-80-7239-201-8.
- PETSCHAUER, Erich. *Das Jahrhundertbuch der Gottscheer*. Wien: W. Braumüller, 1980, 219 s. ISBN 3-7003-0243-6. Další dostupnost: <<http://wwwu.uni-klu.ac.at/hleustik/gottschee/archiv/publikationen/digital/pdf/fjh-buch11.pdf>>.
- Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji. Knjiga 4: Veroispovest, materjni jezik i nacionalna pripadnost*. [online] Republički zavod za statistiku, Beograd [cit. 9. 12. 2015] Dostupné z: <<http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Aktuelnosti/Saopstenje%20za%20javnost%20veroispovest%20maternji%20jezik%20i%20nac%20%20pripadnost.pdf>>.
- Population by ethnicity, by towns/municipalities, 2011 census*. [online] Državni zavod za statistiku – Republika Hrvatska [cit. 11. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.dzs.hr/Eng/censuses/census2011/results/htm/e01_01_04/E01_01_04_zup01.html>.
- Povijest škole*. [online] Osnovna škola Svete Ane u Osijeku. Grundschule "Heilige Anna", Esseg. [cit. 15. 10. 2015] Dostupné z: <<http://www.os-svete-ane-os.skole.hr/skola/povijest>>.
- Prebivalstvo po narodni pripadnosti, Slovenija, popisi 1953, 1961, 1971, 1981, 1991 in 2002*. [online] Statistični urad Republike Slovenije [cit. 9. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati/rezultati_red.asp?st=7&ter=SLO>.
- RAVLIČ, Aleksander. *Medunarodni znanstveni skup "Jugoistočna Europa 1918.-1995."* Zagreb: Hrvatska matica iseljenika, 276 s. ISBN 953-6525-05-4.
- Rezultati izbora za članove nacionalnog saveta nemačke nacionalne manjine*. [online] Republički zavod za statistiku, Beograd [cit. 9. 12. 2015] Dostupné z: <<http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Izbori/NacionalneManjine/Nemci.pdf>>.
- SCHAAF, Karlheinz. Das Volkslied der Donauschwaben. *Handbuch des Volksliedes*, 1975, 2: 199–219.
- SCHMIDL, Adolph. *Das Kaiserthum Oesterreich*. Stuttgart: I. Scheible's Buchhandlung, 1839.
- Stanovništvo prema nacionalnoj pripadnosti (2011)*. [online] Republički zavod za statistiku, Beograd. [cit. 10. 12. 2015] Dostupné z: <<http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/Public/ReportResultView.aspx?rptId=1210>>.
- STEFANOVIĆ, Nenad. *A people on the Danube*. (Chronological history of the Danube Germans in the Vojvodina.) [online] Gesellschaft für serbisch-deutsche Zusammenarbeit. [cit. 10. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.drustvosns.org/nemacka%20manjina/stefanovice/people%20on%20the%20danube.html>>.
- STEMMER, Gottfried. *Reise in das Ungarland; in den Spuren meiner Ahnen*. [online] Donauschwaben in den USA. [cit. 16. 12. 2015] Dostupné z: <http://donauschwaben-usa.org/reise_in_das_ungarland_gottfried_stemmer.htm>.
- TSCHINKEL, Hans. *Grammatik der Gottscheer Mundart*. 320 s. Halle: Verlag von Max Niemeyer, 1908, 320 s.
- WITTNE, Heinrich. Vier Monate im Sammellager Sterntal. *Gottschee. Die ehemalige deutsche Sprachinsel*. Ausgabe 4–5 1993/94. Další dostupnost: <<http://wwwu.uni-klu.ac.at/hleustik/gottschee/archiv/publikationen/buecher/pdf/gottschee-4-5b.htm>>.

NĚMCI NA UKRAJINĚ

- AJSFEL'D, Al'fred a Vladimir MARTYENKO. Fil'tracija i operativnyj učet etničeskich nemcev Ukrainy organami NKVD–NKGB–MVD–KGB vo vremja Vtoroj mirovoj vojny i v poslevoennye gody. *Z archiviv VUČK–HPU–NKVD–KHB*. № 2 (35) / 2010, s. 79–164.
- AUMAN, V. A.; ČEBOTAREVA, V. G. *Istorija rossijskich němcev v dokumentach (1763–1992)*. 447 s. Moskva: MIGUP, 1993.
- AUMAN, Vladimir A. *Německije predprinimateli v Moskve*. Moskva: Obščestvennaja akademija nauk rossijskich nemcev, 1999, 285 s. ISBN 978-5-93227-001-1.

- AUMAN, Vladimír A. Istorija rossijskich němcev. (История российских немцев). [online] *Обозреватель – Observer*, 2/1997 [cit. 11. 11. 2015] Dostupné z: <http://observer.materik.ru/observer/N02_92/2_14.HTM>.
- Belúdzové v Turkmenistánu*. [online] [cit. 2. 12. 2015] Dostupné z: <http://beludzove.central-asia.su/doku.php?id=baloch_people_in_turkmenistan_1926_1989>.
- BOUTSKO, Anastasia. *Catherine the Great and the 'Russian-Germans'*. [online] © Deutsche Welle, 21. 7. 2013. [cit. 14. 9. 2015] Dostupné z: <<http://www.dw.com/en/catherine-the-great-and-the-russian-germans/a-16965100>>.
- BYHAN, Arthur. Deutsche Volkslieder aus der Dobrudscha und Südrussland (Der russisch-japanische Krieg). *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*. 27. Jahrgang, Berlin 1917.
- Die Auswanderung der Schweizer ins Schwarzmeergebiet*. [online] Deutsche in Russland, 2015. [cit. 8. 12. 2015] Dostupné z: <http://migrazioni.altervista.org/deu/3deutsche_in_russland/2.23_zuerichtal.html>.
- Die Umsiedlung. Stand 1. Juli 1942*. Bundesarchiv Bestand NS 19 (Persönlicher Stab des Reichsführers SS) Akte 2743. Další dostupnost: <<https://homepages.uni-tuebingen.de/gerd.simon/umsiedlung-statistik.pdf>>.
- Die Wolhyniendeutschen*. [online] Emma Evgrafova. In: Friedrich Rink, Heimatbuch. Stuttgart, 1959. [cit. 6. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.kulturbruecke.kspu.ru/die_wolhyniendeutschen.htm>.
- DIESENDORF, V. F. *Die Deutschen Russlands: Siedlungen und Siedlungsgebiete. Němcy Rossii: naseleennyje punkty i mesta poselenija*. Moskva: ERD, 2006, 822 s. Další dostupnost: <<http://www.webcitation.org/6eYYnsNJ1>>.
- DITC, Jakov Jegorovič. *Istorija povolžskich němcev-kolonistov*. Moskva: Gotika, 1997, 494 s. ISBN 5-7834-0010-6. Další dostupnost: <<http://www.rusdeutsch.ru/?hist=1&hmenu0=2&hmenu01=10&hmenu02=59>>.
- Gordoje těrpen'je: kniga pamjati sovetskich němcev-uznikov Tagillaga. (Gedenkbuch)*. Jekatěrburg: Izd-vo Čerepanova N. V., 2004, 715 s. ISBN 5-8299-0011-4.
- Gor'kije sud'by. Vospominanija russkich němcev*. [online] © Šaf Anna [cit. 27. 11. 2015] Dostupné z: <http://samlib.ru/s/shaf_a_e/a-191.shtml>.
- Historical chronology of the Ukraine and Galicia*. [online] Galizien-Deutsche e.V., Stuttgart. [cit. 6. 12. 2015] Dostupné z: <<http://www.galizien-deutsche.de/historical-development-and-chronology-of-the-ukraine-and-galicia/austrian-sovereignty/german-settlement.htm>>.
- In Bessarabien 1814 bis 1940*. [online] Der Bessarabiendeutsche Verein. [cit. 7. 12. 2015] Dostupné z: <http://www.bessarabien.de/umsiedlung_flucht.php>.
- JANTCEN, German. *V dalekom Turkestane*. Biškek: Luč Naděždy, 1993, 208 s.
- KAGEL, Wolfgang. *Geschichte der Russlanddeutschen. Istorija rossijskich němcev*. [online] [cit. 19. 11. 2015]. Dostupné z: <<http://www.russlanddeutschegeschichte.de/>>.
- KNORR, Jurij. *Poslerevoljuccionnaja razruha i golod*. [online] © Jurij Knorr, 2009. [cit. 28. 11. 2015] Dostupné z: <<http://www.stihi.ru/2009/07/06/3484>>.
- KOKAISL, Petr a Amirbek USMANOV. *Dějiny Kyrgyzstánu očima pamětníků: 1917–1938*. Praha: Nostalgie, 2012, 248 s. ISBN 978-80-905365-0-0.
- KOKAISL, Petr a kol. *Krajané: po stopách Čechů ve východní Evropě*. 1. vyd. Praha: Za hranice – Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze, 2009, 435 s. ISBN 978-80-254-5924-9.
- Korrespondenz. *Klemens*. S. 21. № 3, 1900.
- KOZAK, Ju. *Němcy jižnoj Ukrajině: prošloje i nastojaščeje*. [online] Odessa National Economic University [cit. 1. 12. 2015] Dostupné z: <<http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1748/1/Немцы%20южной%20Украины%20прошлое%20и%20настоящее.pdf>>.
- LEVCHENKO, Ekaterina. *Němci na Ukrajině. Důvody odchodu a setrvávání Němců na Ukrajině*. Bakalářská práce. Vedoucí práce: Petr Kokaisl. Praha: Česká zemědělská univerzita, 2012.
- LYSKOV, Dmitrij. *Stalinskije represii. Velikaja lož' XX veka*. Moskva: JaUZA, EKSMO, 2009. ISBN 978-5-699-33737-8.
- MANTHEY, Christine a Fred MANTHEY. *Wolga – Weimar – Weizenfeld. Deutsche in und aus Russland. Mosaiksteine zu ihrer Geschichte und Gegenwart*. Erfurt: Bund der Heimatvertriebenen, Landesverband Thüringen, 2011, 121 s. ISBN 978-3-00-035530-1.
- MILOVA O. L. *Děportacija narodov SSSR (1930–1950-e gody). Čast' 2. Děportacija němcev (sentjabr' 1941 - fevral' 1942 gg.)*, 248 s. Moskva, 1995.
- Němci na Ukrajině*. [online] Hospodářská a kulturní studia, 2015. [cit. 3. 12. 2015]. Dostupné z: <http://www.hks.re/wiki/2015:nemci_na_ukrajine>.
- Němcy Rossiji*. [online] Российские немцы. История и современность. [cit. 28. 11. 2015] Dostupné z: <<http://rusdeutsch-panorama.ru/>>.
- Nemeckije naseleennyje punkty v SSSR do 1941 g.: spravocnik*. Moskva: Obščestvennaja akademija nauk rossijskich nemcev, 2002, 479 s. ISBN 5-93227-001-2.
- PANOV, V. G. *Ezhegodnik Bol'shoj sovetskoy ensiklopedii*. 34, 1990. Moskva: Sovětská encyklopedie.
- Pervaja vseobščaja perepis' naselenija Rossijskoj Imperii 1897 g.* (Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г.). Další dostupnost: Perepisi naselenija Rossijskoj Imperii, SSSR, 15 novych nězavisimych gosudarstv. (Переписи населения Российской Империи, СССР, 15 новых независимых государств). [online] © Demoskop Weekly. Institut demografii Nacional'nogo issledovatel'skogo universitěta "Vyššaja škola ekonomiki". [cit. 27. 6. 2014] Dostupné z: <<http://demoscope.ru/weekly/ssp/census.php>>.
- PUE, Tomas. Zabytje vnuki Germanii. (Забывтые внуки Германии). *Zagranica*" № 17 (226), 2004.
- SAVOSKUL, Marija Sergejevna. *Rossijskije němcy v Germanii: intěgracija i tipy etničeskoj samoiděntifikacii*. [online] © Demoskop Weekly, № 243–244, 17.–30. 4. 2006, ISSN 1726-2887 [cit. 18. 11. 2015] Dostupné z: <<http://demoscope.ru/weekly/2006/0243/analit03.php>>.
- SEYDLITZ, J. Unsere volkstümlichen Osterbräuche. *Unsere Wirtschaft*, 1924. Nr. 8, s. 215–217.

- Sibirskie golendry. *Ogonjok (Огонёк)*. Vyd. č. 4845, 3. 5. 2004, № 18, s. 56–57.
- SMIRNOVA, Tat'jana B. *Etnografija rossijskich němcev*. Moskva: AOO «Meždunarodnyj sojuz německoj kul'tury» – press, 2012, 316 s. ISBN 978-5-98355-098-8.
- SOLOV'eva, Ol'ga. *Bužskie golendry* [online]. Otčestvennyje zapiski, № 6 (26), 2005 Tema nomera: Graždane bez obščestva. [cit. 6. 10. 2008]. Dostupný z: <<http://www.strana-oz.ru/2005/6/buzhskie-golendry>>.
- SONDEREGGER, Dagmar. *Die Krim entdecken unterwegs auf der Sonneninsel im Schwarzen Meer*. 4., aktualisierte Aufl. Berlin: Trescher, 2007, 348 s. ISBN 978-3-89794-115-1.
- Sud'ba německogo Kryma*. [online] Istoriaturnyj žurnal, 11. 5. 2010. [cit. 5. 12. 2015] Dostupné z: <<http://istoriaturnyj-wordpress.com/2010/05/11/судьба-немецкого-крыма/>>.
- ŠČERBAKOVA, I. L. (ed.) *Repressii protiv sovetskich němcev. Nakazannyj narod*. Moskva: Zven'ja, 1999, 288 s.
- ŠEVČUK, N. A. Němcy Oděsskoj gubernii v 1920-e gody. *Vestnik Oděsskogo nacional'nogo universiteta*. Oděsa: Astroprint, 2006, s. 298–314.
- TATARINOV, I. E. Poter' německogo i pol'skogo naselenija Ukrainskoj SSR v gody «Bol'sogo terrora». In: KROPAČEV, Sergej Aleksandrovič. (ed.) *Problemy istorii massovyh političeskich repressij v SSSR*. Krasnodar: Ekoinvest, 2013, s. 310–318. ISBN 978-5-94215-189-8.
- Tragedija sovetskoj derevni: Kollektivizacija i raskulačivanie. 1927–1939*. Tom I. Moskva: ROSSPEN, 2004.
- VILLEMS, Ioachim. *Německije ljutěraně – pereselency iz Rossii v Germaniju*. [online] Ljutěranskaja cerkov' Blagoveščeniija g. Moskva, 2015. [cit. 1. 12. 2015] Dostupné z: <<http://luthers.ru/articles/1748--2.html>>.
- VINNICHENKO, Ihor a Rodion VINNICHENKO. *Nemcy v istorii Kievskogo universiteta*. Kyjev: Heoprynt, 2009, 420 s. ISBN 978-966-7863-77-7.
- VOGT-WAGNER, Johann. *Nach Russland zu neuen Ländereien*. Norderstedt: Books on Demand, 2014. ISBN 978-3-7357-9248-8.
- Volk auf dem Weg: Die Russlanddeutschen in den Dakotas, USA*. [online] North Dakota State University. [cit. 13. 5. 2006] Dostupné z: <http://www.lib.ndsu.nodak.edu/grhc/outreach/conventions_speeches/dakotager.html>.
- Vseukrainskaja perepis' naselenija 2001*. [online] Gosudarstvennyj komitět statistiki Ukrainy 2003–2004. [cit. 3. 11. 2015] Dostupné z: <<http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/>>.
- Zabytoje pis'mo*. [online] Malen'kije istorii, 2015. [cit. 2. 12. 2015] Dostupné z: <<http://lh.ru-lab.ru/history/767/Zabytoepismo/index.phtml>>.
- Zar Hunger. *Der Wolgadeutsche*. 3. 6. 1922, čis. 1, roč. 1., s. 2.
- ZEMSKOV, Viktor Nikolajevič. *Specposelency v SSSR, 1930–1960*. Moskva: Nauka, 2003, 304 s. ISBN 5-02-008855-2.
- Žizn' i charaktěr, nrapy i obyčai němcev-kolonistov*. [online] Istorija sela Šukk. [cit. 2. 9. 2015] Dostupné z: <http://shuck.ucoz.ru/index/obychai_i_tradizii_nemcev/0-24>.

11. REJSTŘÍK

A

Alamani, 4
Albánci, 8, 9
Albánie, 9, 226
alemánský dialekt, 81
Alsasko, 64, 79, 212, 215, 216, 244, 250
alsaský dialekt, 81
Arad, 181, 183, 189

B

Bacsbogot, 65, 84, 85, 89
Bács-Kiskun, 73, 74, 78
Báčka, 67, 211, 213, 214, 215, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 231
Bádensko-Württembersko, 64, 67, 79, 215
Baja (Baje), 65, 74, 77, 84
Bajuvarové, 4
Balaton, 73, 76
Balkán, 5
Banát, 67, 148, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 181, 182, 183, 185, 186, 188, 189, 190, 192, 193, 195, 211, 212, 213, 214, 215, 220, 221, 222, 223, 226, 227, 229, 231
banátský dialekt, 174, 186
Banátští Švábové, 64, 79, 148, 155, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 189, 190, 192, 193, 222
Baranya, 73, 74, 78
Basel (Basilej), 215
Bavorsko, 4, 6, 10, 17, 59, 64, 66, 67, 79, 177, 215, 228, 229, 244
bavorský dialekt, 10, 81
Békés, 78
Bělehrad, 212, 224
Belgie, 5
Bělorusové, 9, 99, 103, 114, 130, 256
běloruština, 120
Besarábie, 6, 242, 243, 253, 254
Bismarck, Otto von, 4
Borsod-Abauj-Zemplén, 78
Boschok, 74
Bosna a Hercegovina, 194, 222, 225, 226, 230, 237
Brašov, 151, 153, 156, 158, 159, 160
Brezice, 204
Budapešť, 67, 76, 77, 83
Budín, 67
Bukovina, 222, 243, 254

bukovinští Němci, 254
Bulharsko, 7, 9, 226
Bulhaři, 9

C

Cikáni, 9
Csolnok, 73
Csongrád, 78

Č

Čechy, 6, 15, 16, 20, 21, 25, 26, 32, 34, 35, 37, 41, 49, 194, 247
Česká republika, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 41, 133
Československo, 7, 8, 9, 14, 16, 18, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 33, 41, 44, 47, 48, 52, 54, 57, 100, 109, 110, 224
Češi, 9, 14, 16, 18, 20, 99, 247, 253
čeština, 39, 40

D

Dánsko, 5
Daurog, 73
Dolní Kraňsko, 197
Dolnoslezské vojvodství, 92
Dorog, 65, 73, 74, 80
Druhá polská republika, 97
dunajsko-švábské dialekty, 83
dunajští Němci, 79
Dunajští Švábové, 79, 81, 84, 194, 195, 213, 220, 223, 227, 229, 230, 235
Durynsko, 17, 197

F

Falc, 177, 213, 245, 256
falcké dialekty, 256
Fejér, 78
Feked, 74
Francie, 5
franké dialekty, 81, 83
Franky, 17, 215
Fünfkirchen (Pécs), 74

G

Gagauzové, 9
 Gdaňsk, 95, 96, 97, 100, 142
 Gdynia, 97
 Goralé, 103
 Gottschee, 196, 197, 198, 201, 206
 Gurkfeld, 204
 gwara, 122, 125, 127
 Győr-Moson-Sopron, 78

H

Hajdú-Bihar, 78
 Halič, 67, 222, 243, 255, 256
 haličtí Němci, 255, 256
 Herend, 74
 Hermannstadt, 153, 156, 157, 158, 163
 Heves, 78
 Hlučínsko, 110
 Holendři, 247, 248
 Horní Nitra, 47
 Horní Slezané, 109
 Horní Slezsko, 97, 98, 108, 109, 110, 114, 125
 Horní Spiš, 47, 57

Ch

Chorvati, 9, 71, 74, 194, 212, 220, 232
 Chorvatsko, 6, 7, 64, 194, 211, 219, 222, 224,
 226, 229, 230, 235, 236, 237
 chorvatština, 78

I

Itálie, 4, 7, 84, 204, 226

J

Josef II., 67, 176, 215, 256
 Jugoslávci, 9
 Jugoslávie, 2, 7, 8, 9, 177, 194, 195, 196, 204,
 209, 211, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228,
 230, 231
 jugoslávští Němci, 194, 230

K

Kaliningradská oblast, 111
 Karel VI., 67, 176

Karlovac, 212
 Karlstadt, 212
 karpatsí Němci, 42, 43, 44, 46, 49, 50, 52, 55,
 59
 Kašubové, 103, 104, 115
 Kateřina II., 6, 241, 242, 246, 249, 251
 Kavkaz, 242, 243, 245
 Kazachstán, 242, 245, 253, 259, 268, 272, 273,
 274, 277, 280, 281, 286
 Keltové, 4
 Kladsko, 5, 100, 132
 kočebři, 199
 Kočevje, 6, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200,
 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 210,
 226
 kočevský dialekt, 210
 kočevští Němci, 203, 204
 kolektivizace, 263, 264
 Komárom-Esztergom, 73, 78
 Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, 203, 223
 Kraňsko, 199
 Kronstadt, 153, 159, 160
 Krška, 204
 Krym, 238, 242, 243, 244, 249, 251, 253, 258,
 264, 266, 267, 272, 273, 277, 285, 286, 291,
 294
 Krymská konference, 99
 krymští Němci, 251, 253
 Krymští Tataři, 253
 kulaci, 262, 263, 264, 265

L

latina, 95
 Leopold I., 176
 Lichtenštejnsko, 64, 79
 Litevci, 99, 103, 106
 litevština, 120
 Lotrinsko, 148, 152, 176, 177, 212, 215, 216,
 244, 250
 Lubušsko, 100
 luteráni, 248, 254
 Lužice, 100

M

Maďarsko, 2, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 23, 64, 65, 66,
 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79,
 80, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 100, 146, 154, 172,
 177, 211, 213, 217, 220, 222, 226, 229, 230
 maďarští Němci, 65, 66, 70, 71, 72, 73, 75, 77,
 80, 87, 89
 maďarština, 65, 69, 76, 78, 81, 232

Maďari, 8, 9, 50, 69, 72, 76, 77, 80, 84, 87, 88,
89, 153, 159, 177, 179, 194, 212, 214, 215,
220, 228, 229
Makedonci, 9
Malá versailleská dohoda, 99, 121
Malopolsko, 111
Malorusové, 256
Mantáci, 57, 60
mantáčtina, 59, 60, 61
Marie Terezie, 64, 67, 176, 197, 214, 255
Mazurové, 103
Mazursko, 100
Mazury, 97, 98, 119
Mecseknádasd, 74
mennonité, 213, 243, 246, 250, 253, 254
Moldávie, 6
Morava, 6, 16, 32, 35
Mosela, 17, 148, 176

N

Nadasch, 74
Nadwar, 74, 84
Němci, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16,
17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28,
29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42,
43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 57,
59, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74,
75, 76, 77, 78, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88,
91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102,
103, 104, 105, 106, 108, 109, 110, 113, 114,
116, 117, 118, 119, 121, 125, 127, 128, 130,
131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139,
142, 146, 147, 148, 149, 152, 154, 155, 156,
157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 172, 173,
175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184,
188, 189, 190, 192, 194, 195, 196, 198, 203,
204, 209, 210, 212, 213, 214, 215, 219, 220,
221, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 230,
231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 241,
242, 243, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 253,
254, 255, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265,
266, 268, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276,
277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285,
286, 287, 288, 290, 291, 293, 294
Němci v Polsku, 91, 93, 94, 113, 130, 131, 138,
147
Němci v Rumunsku, 148
němčina, 4, 12, 19, 39, 40, 48, 61, 65, 69, 74,
76, 77, 78, 83, 89, 95, 96, 120, 121, 122, 123,
126, 128, 129, 134, 153, 159, 161, 170, 172,
203, 222, 232, 260, 284, 286
Německá demokratická republika (NDR /
DDR), 25, 29, 104, 105, 127, 230

Německá jižní Morava (*Deutschsüdmähren*), 18
Německé Čechy (*Deutschböhmen*), 18
německé nářečí, 59, 171
Německé Rakousko (*Deutschösterreich*), 18
Německo, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 19, 20, 21, 23, 24, 28,
34, 37, 41, 49, 51, 54, 59, 61, 62, 64, 67, 68,
70, 72, 79, 81, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 99,
100, 102, 104, 105, 106, 118, 119, 122, 123,
127, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 146,
148, 150, 152, 154, 158, 160, 162, 164, 171,
178, 179, 182, 183, 186, 190, 192, 193, 194,
197, 206, 210, 220, 225, 226, 227, 228, 229,
230, 238, 242, 245, 246, 247, 249, 250, 255,
256, 263, 264, 267, 270, 272, 273, 276, 277,
278, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 293
němečtí rytíři, 6, 67, 153, 158, 241
Nemesnádudvar, 74
Nisa, 99
Nógrád, 78

O

Odra, 6, 99
Ófalu, 74
Ohřala, 74
Opolské Slezsko, 143
Opolské vojvodství, 91, 92, 114, 118, 120, 121,
134, 138, 139, 140, 141
Orenburg, 245
Osijek, 235
Osmanská říše, 211

P

Palotabozsok, 74
Pécs, 74, 75, 76
Pest, 73, 78
Petr I., 6, 242
Pilisvörösvár, 73
Podkarpatské vojvodství, 111
Podleské vojvodství, 111, 120
Podolí, 6, 241, 243, 247
Polabští Slované, 4
Poláci, 91, 93, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 103,
104, 107, 121, 130, 133, 135, 268, 270, 274
Poláci v Německu, 138
Polské království, 97
Polsko, 2, 5, 6, 8, 9, 12, 13, 23, 91, 92, 93, 94,
95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 109, 110, 111, 113, 114, 117,
118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 127, 128,
129, 130, 132, 133, 135, 136, 138, 139, 140,
143, 144, 145, 146, 147, 178, 247, 254, 255,

256, 258, 277, 283, 284
 Pomořany, 100, 111
 Pomoří, 95, 97, 114
 Porýní, 17, 152, 244, 245
 Postupimská konference, 99, 101
 Povolží, 242, 243, 263, 280
 povolžští Němci, 242, 249, 250, 288
 Poznaň, 97
 Protektorát Čechy a Morava, 20, 49
 Prusko, 4, 5, 95, 97, 109, 132, 136, 244, 246,
 253
 Prusové, 4

R

Rakousko, 6, 8, 10, 49, 59, 61, 69, 72, 88, 95,
 98, 154, 162, 182, 186, 188, 204, 205, 206,
 210, 225, 227, 228, 229, 258, 270, 277
 rakousko-uherské vyrovnání, 69, 153, 220
 Rakousko-Uhersko, 18, 47, 97, 203, 225, 258,
 270
 Rann, 204
 Rešice, 189
 Rétové, 4
 Romové, 179
 romština, 78
 rozkulačování, 262, 265
 Rumuni, 9, 71, 74, 156, 157, 163, 172, 179, 181,
 183, 192, 193, 232, 233
 Rumunsko, 2, 5, 7, 8, 9, 12, 13, 64, 148, 149,
 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 162, 164,
 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180,
 184, 188, 190, 193, 204, 211, 220, 230, 253,
 254, 283, 284
 rumunští Němci, 148, 154, 259
 rumunština, 78
 Rusko, 12, 13, 95, 97, 241, 242, 246, 247, 249,
 250, 254, 256, 257, 258, 262, 263, 286
 Rusové, 9, 99, 280, 291
 ruští Němci, 249

S

Saarský protektorát, 102
 Sasové, 4, 10, 150, 152, 153, 155, 156, 158, 162,
 163, 165, 168, 169, 171, 172, 175, 222
 Satu Mare, 79
 Sedmihradsko, 69, 148, 149, 151, 152, 153, 156,
 158, 166, 170, 171, 178
 Sedmihradští Sasové, 148, 149, 150, 151, 152,
 154, 158, 162, 164, 165, 167, 168, 220
 Sibiř, 7, 148, 154, 247, 253, 255, 271, 277, 279,
 286

Sibiu, 151, 153, 154, 156, 157, 158, 163, 165
 Siebenbürgen, 152
 Sighișoara, 153, 160
 Slavonie, 64, 219, 222, 227
 Slezané, 103, 114, 115, 116, 117, 118, 119
 Slezské vojvodství, 91, 92, 109, 114, 116, 124,
 134, 140
 Slezsko, 8, 16, 17, 32, 35, 59, 95, 100, 102, 104,
 107, 109, 111, 117, 118, 119, 125, 126, 127,
 132, 133, 136, 139, 144, 145
 slezský jazyk, 125
 Slováci, 9, 50, 51, 60, 71, 106, 172, 214, 220,
 232
 Slovenská republika, 43, 49, 53
 Slovensko, 2, 12, 13, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 50,
 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 62, 201
 slovenština, 78
 Slovinci, 71, 196, 197, 203, 233
 Slovinsko, 6, 194, 196, 203, 204, 206, 209, 210,
 225, 226, 229, 236
 Somberek (Schomberg), 74
 Somogy, 78
 Soroksar, 84
 Sovětský svaz (SSSR), 5, 7, 8, 11, 72, 91, 99,
 100, 102, 103, 123, 148, 154, 178, 189, 230,
 238, 246, 249, 253, 254, 255, 256, 258, 259,
 260, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 271,
 274, 277, 278, 279, 282, 283, 285, 288
 sověští Němci, 249
 Spiš, 47, 55
 Spolková republika Německo (SRN, dříve
 NSR), 32, 34, 57, 62, 72, 76, 93, 103, 104,
 135
 Srbové, 9, 71, 74, 172, 194, 212, 215, 220, 221,
 223, 229, 232
 Srbové v Chorvatsku, 196
 Srbsko, 64, 194, 211, 226, 227
 Srem, 211, 231
 Stalin, J. V., 264
 Střední Asie, 7, 247, 255, 277
 Sudetoněmecká strana, 20
 Sudety, 18, 277
 sv. Štěpán I., 66
 Svátá říše římská, 4
 Szabolcs-Szatmár-Bereg, 78

Š

Šlesvicko, 5
 Štětín, 100
 Štýrsko, 199
 Šumavská župa (*Böhmerwaldgau*), 18
 Švábové, 64, 66, 71, 80, 148, 155, 175, 177,
 193, 195, 213, 221, 222, 226, 229

švábské dialekty, 64, 65, 79, 80, 81, 89, 256
 Švábské Turecko (Schwäbischen Türkei), 213
 Švábsko, 4, 59, 64, 67, 79, 148, 176, 195, 223
 švábština, 80, 81, 83, 186
 švýcarská kolonizace Krymu, 251
 Švýcarsko, 4, 64, 186, 251, 252

T

Tarian (Tarján), 65, 73, 84
 Tatabánya, 73
 Tataři, 9
 Temešvár, 174, 178, 179, 181, 183, 184, 185,
 188, 189, 190, 192, 220, 223
 Tolna, 73, 74, 78
 Transylvánie, 5, 149, 152, 153, 154, 156, 157,
 162, 164, 168, 169, 172, 175
 Trianonská smlouva, 69, 153, 177
 Tscholnok, 73
 Turci, 6, 9, 67, 176, 212, 213
 Tyrolsko, 199

U

Uhry (Uhersko), 6, 18, 46, 47, 66, 67, 68, 69,
 79, 88, 153, 177, 195, 211, 212, 214, 216,
 217, 219, 220, 222, 223
 Ukrajina, 2, 6, 12, 13, 238, 241, 242, 243, 244,
 245, 247, 249, 254, 258, 259, 260, 261, 262,
 266, 267, 268, 270, 271, 272, 274, 275, 276,
 277, 278, 282, 285, 286, 287, 290, 291, 293,
 294
 Ukrajinci, 8, 9, 99, 103, 106, 114, 130, 155, 179,
 233, 280, 286, 291, 293
 ukrajinští Němci, 249, 259, 260, 261, 266, 294

V

Varmie, 97, 98, 100

Vas, 78, 201, 202
 Velkopolsko, 97, 114
 Velkorusové, 256
 Versailleská smlouva, 97, 98
 Vestfálsko, 17, 152
 Veszprém, 73, 74, 76, 78
 Visla, 6, 100
 VKS(b), 263
 Vlámsko, 17
 Vojenská hranice, 212, 220
 Vojvodina, 64, 79, 211, 212, 213, 214, 219, 223,
 226, 227, 230, 231, 232, 233
 Volyň, 243, 254, 255
 volyňští Němci, 254
 Východní Prusko, 100, 102, 136
 Výmarská republika, 5

W

wehrmacht, 49, 51, 154
 Werischwar, 73
 Wrocław, 100, 104, 138

Z

Zadní Pomořansko, 132
 Zakarpatí, 243
 Zala, 78
 Západní Prusko, 96
 Země koruny české, 109
 Zhořelec, 110
 Zürichtal, 251, 252

Ž

Židé (židé), 9, 20, 99, 131, 274

12. SEZNAM VYOBRAZENÍ

OBRÁZKY A MAPY

Obrázek 1. Rozdělení Němců v Německu na jazykovém základě.....	10
Obrázek 2. Němci ve světě (podle jazyka).....	11
Obrázek 3. Němci ve světě (podle etnicity).....	12
Obrázek 4. Vítání Konrada Henleina na náměstí v Chomutově v severních Čechách, rok 1937.....	21
Obrázek 5. Brněnský pochod smrti Němců si vyžádal zhruba 17 tisíc obětí na životech.....	22
Obrázek 6. Počty osob německé národnosti na území dnešní ČR.....	30
Obrázek 7. Základní organizace Kulturního sdružení.....	32
Obrázek 8. Svazy a setkávací centra spadající pod Shromáždění Němců....	35
Obrázek 9. Pěvecký a taneční folklórní soubor Svazu Němců – region Chebsko – místní skupina Nečtiny.....	36
Obrázek 10. Velké kulturní setkání německé menšiny v roce 2015.....	37
Obrázek 11. Při každoroční poutní mši v Květnově u Chomutova se společně schází čeští a němečtí obyvatelé z blízkého regionu a němečtí vysídlenci..	38
Obrázek 12. Nářečové oblasti německého jazyka v českých zemích.....	39
Obrázek 13. Pomník karpatských Němců na přerovském hřbitově.....	50
Obrázek 14. Slavnostní kroj z Medzeva, kolem roku 1920.....	56
Obrázek 15. Znak Karpatoněmeckého spolku.....	58
Obrázek 16. Maketa lodi Dunajských Švábů.....	68
Obrázek 17. Das Heimatmuseum in Dorog.....	74
Obrázek 18. Nově zrekonstruovaný německý dům v Bácsalmás (Baschalmas).....	74
Obrázek 19. Němci v Maďarsku podle počtu samospráv.....	75
Obrázek 20. Stará svatební fotografie z Bácsbokodu.....	86
Obrázek 21. Německé osídlení v Evropě v 7. –11., 12., 13. a 14. století.....	94
Obrázek 22. Německé osídlení v letech 1815–1914.....	96
Obrázek 23. Polsko v letech 1921–1939.....	98
Obrázek 24. Rozdělení okupačních zón mezi jednotlivé velmoci.....	102
Obrázek 25. Hustota osídlení německé menšiny ve Varmijsko-mazurském vojvodství v roce 2002.....	108
Obrázek 26. Dnešní podoba Horního Slezska.....	110
Obrázek 27. Polská vojvodství, ve kterých sídlí alespoň 10% podíl příslušníků menšin.....	111
Obrázek 28. Zastoupení menšin v Polsku v letech 1921, 1931, 2002 a 2011.....	112

Obrázek 29. Menšiny v Polsku dle národnosti v roce 1921 (vlastní zpracování)	112
Obrázek 30. Počet Němců na území Polska (1917–2011).....	113
Obrázek 31. Hustota osídlení německou menšinou v Opolském a Slezském vojvodství v roce 2002.....	115
Obrázek 32. Porovnání počtu Němců a Slezanů v Opolském vojvodství v roce 2002 a 2011.....	116
Obrázek 33. Porovnání počtu Němců a Slezanů ve Slezském vojvodství v roce 2002 a 2011.....	117
Obrázek 34. Užívání druhého (pomocného) úředního jazyka v Polsku	120
Obrázek 35. Obce Opolského vojvodství se zavedeným pomocným německým jazykem a s možností jeho zavedení	121
Obrázek 36. Ukázka dvojjazyčné cedule Dębska Kuźnia /Dembiohammer	123
Obrázek 37. Směry náboženského vyznání v Polsku v roce 1921, 1931 a 2011.....	130
Obrázek 38. Náboženské vyznání Němců v Polsku v roce 1921 a 1931.	131
Obrázek 39. Kostel v Lingenu.....	132
Obrázek 40. Pěší pout' Tři národů na poutním místě Panny Marie Pomocné (Zlaté Hory).....	134
Obrázek 41. Tradiční slezský pokrm Himmelreich	136
Obrázek 42. Logo rodinného podniku Rügenwalder Mühle.....	137
Obrázek 43. Setkání kroužku DFK v Zabrze.....	140
Obrázek 44. Výzdoba kroužku DFK v Zabrze.....	141
Obrázek 45. Sbírnka básní s autorkou v pozadí.....	141
Obrázek 46. Ukázka tanců z Kulturního festivalu německé menšiny.....	143
Obrázek 47. Dny německé kultury na Opolském Slezsku – přednáška.	144
Obrázek 48. Ukázka týdeníku Wochenblatt.....	145
Obrázek 49. Počty Němců v Rumunsku v období let 1930–2011.....	148
Obrázek 50. Prezident Rumunska Klaus Iohannis.....	149
Obrázek 51. Johannes Honterus na rumunské známce.	153
Obrázek 52. Sibiu.....	157
Obrázek 53. Brašov.	159
Obrázek 54. Sigishoara.	161
Obrázek 55, 56. Kroj Sedmihradských Sasů. Dívka z Bistritze.	166
Obrázek 57. Děti a folklór.	166
Obrázek 58, 59. Sedmihradský špek. Míchané fazole se slaninou.	168
Obrázek 60. Baumstriezeln.	168
Obrázek 61. Palukes.....	169
Obrázek 62. Rozmístění obyvatelstva v Rumunsku podle etnické	

příslušnosti (2011).....	180
Obrázek 63. Švábské špecle.	184
Obrázek 64, 65. Maria Radna (Mănăstirea Maria Radna).	185
Obrázek 66. Hans (uprostřed) jako kmostr během křtu v katolickém kostele.	186
Obrázek 67. Nikolas Lenau Lyzeum.	191
Obrázek 68. Maibaumfest.	191
Obrázek 69. Okolí Reifnitzu a Kočevje.	197
Obrázek 70. Podomní obchodník z Kočevje ve Vídni.....	200
Obrázek 71. Žena zapřažená do pluhu v Kočevje, 1880.	202
Obrázek 72, 73. Bývalý důl v Kočevje. Strojírenské výrobky v Kočevje z Plzně.....	203
Obrázek 74., 75. Zničené domy v Kočevje (9. a 10. 12. 1943).....	204
Obrázek 76. Vesnice Dolenja Topla Reber (Unterwarmberg) kolem r. 1930 a v roce 1991.	207
Obrázek 77. Vesnice Rottenstein (Rdeči Kamen) kolem r. 1930 a v roce 2012.	207
Obrázek 78. Borovec (kostel sv. Michala) kolem r. 1930 a v roce 2010 (místo zbouraného kostela).....	207
Obrázek 79. Koprivnik (Nesseltal) v roce 1905 a v roce 2013.	208
Obrázek 80., 81. Koprivnik v roce 1898 a v roce 2013.....	208
Obrázek 82. Pamětní svícen k příležitosti setkání bývalých obyvatel Kočevje z celého světa (17. 10. 1993).	209
Obrázek 83., 84. Kostel v Koprivniku.....	210
Obrázek 85. Němci a Rakušané ve Slovinsku (1953–2001).....	210
Obrázek 86. Vyznačení vojenské hranice.	212
Obrázek 87, 88. Cesta Švábů do Uher v 18. století.....	214
Obrázek 89. Domy kolonistů (Ferch a Apatin).....	215
Obrázek 90. Cesta osadníků z Trubenu do Ulmu.	217
Obrázek 91. Apatin, kam připlouvaly lodě se švábskými osadníky.....	218
Obrázek 92. Cesta osadníků lodí z Ulmu do Apatinu.	218
Obrázek 93. Kostel v Hodžaku.	219
Obrázek 94, 95. Obyvatelstvo Banátu a Báčky podle národnosti (1910– 1991).....	222
Obrázek 96. Poštovní známky „samostatného“ Banátu a Báčky v roce 1919.	223
Obrázek 97. Němci v Jugoslávii podle jednotlivých bánovin (1921).	225
Obrázek 98. Odchod Dunajských Švábů.....	227
Obrázek 99. Němci v Srbsku (1884–2011).....	231
Obrázek 100. Národnostní složení Vojvodiny (1910, 2011).....	233

Obrázek 101. Počty Němců podle jednotlivých okresů v Srbsku (2011)...	234
Obrázek 102. Počty Němců podle jednotlivých okresů v Chorvatsku (2011).	236
Obrázek 103. Manifest Kateřiny II.	242
Obrázek 104. Podolí (vlevo) a Volyň na mapě současné Ukrajiny.....	243
Obrázek 105. Obrázky z Ruska – lidová jídelna na vesnici Pralevka.	244
Obrázek 106. Mapa německých kolonií v Oděse a okolí.	250
Obrázek 107. Cesta osadníků ze Švýcarska na Krym.	252
Obrázek 108. Kostel v Zürichthalu.....	252
Obrázek 109. Bukovina.....	254
Obrázek 110. Návrat z Volyně do vlasti (Heimkehr aus Wolhynien).	255
Obrázek 111. Oblast Haliče (Galizien).	256
Obrázek 112. Podíl Němců v oblasti dnešní Ukrajiny (včetně Krymu) podle sčítání obyvatel z roku 1897.	257
Obrázek 113. Počet Němců na Ukrajině (1897–2001).	259
Obrázek 114. Počty Němců na Ukrajině v jednotlivých oblastech podle sčítání obyvatel z roku 2001.	261
Obrázek 115. Do německých vesnic přišla kolektivizace.	263
Obrázek 116. Německá vesnice Darmstadt / Дармштадт (nyní Romaškino na Krymu)	264
Obrázek 117. Němci odjíždějí do Německa pod dohledem Červeného kříže (1929).....	264
Obrázek 118, 119. Železniční vagóny používané pro deportaci a obrázky z nádraží před odjezdem deportovaných.....	272
Obrázek 120. Jeden z deportačních táborů pro Němce v Kazachstánu.	273
Obrázek 121, 122. Vysídlení Němců. Němci v kazašském aulu.....	274
Obrázek 123, 124. Vysídlení Němců z jižní Ukrajiny.	275
Obrázek 125, 126. Dočasné příbytky vysídlenců.....	275
Obrázek 127. Podíl Němců v jednotlivých oblastech SSSR v roce 1926 a v roce 1979.	279
Obrázek 128. Karaganda v roce 1938 a v roce 1960.....	281
Obrázek 129. První katolický kostel (sv. Josefa) v Karagandě (1978, 2013).	281
Obrázek 130. Památka na první svaté přijímání (20. 9. 1915)	287
Obrázek 131., 132., 133. Svátek díkuvzdání (německý spolek Ludwigsburg, Evpatoria, Krym).....	292
Obrázek 134. Vareniky a holubci	293
Obrázek 135. Muzeum v Oděse, oddělení <i>Němci u Černého moře</i>	294
Obrázek 136. Obrazy ukrajinských Němců.....	295

TABULKY

Tabulka 1. Počty deportovaných Němců do SSSR v období 25. 12. 1944–31. 1. 1945.	7
Tabulka 2. Nejpočetnější národnostní menšiny ve státech střední a východní Evropy v meziválečném a poválečném období.....	9
Tabulka 3. Počty Němců (nebo osob německého původu) ve světě.	12
Tabulka 4. Počet obyvatel německé národnosti dle sčítání lidu mezi lety 1950 až 2011.....	31
Tabulka 5. Sčítání lidu v Maďarsku v roce 1941.....	71
Tabulka 6. Jazyková situace v Maďarsku – počet obyvatel používající daný jazyk v rodině nebo s přáteli (2001, 2011).	78
Tabulka 7. Šest oblastí výskytu dunajsko-švábských dialektů.	83
Tabulka 8. Pasportizační údaje informátorů.....	92
Tabulka 9. Srovnání počtu německého obyvatelstva v letech 1930 a 1992.	179
Tabulka 10. Počty Němců v Srbsku podle oblastí (2011).	232
Tabulka 11. Národnostní složení Vojvodiny (1910, 2011).	233
Tabulka 12. Jazyková situace v Rusku v roce 1897.	257
Tabulka 13. Podíl Němců v oblasti dnešní Ukrajiny (včetně Krymu) podle gubernií (rok 1896).	258
Tabulka 14. Podíl Němců žijících na venkově podle gubernií.....	259
Tabulka 15. Počty Němců na Ukrajině podle oblastí (2001).	262

13. OBSAH

Předmluva	3
1. Úvod	4
1.1. Němci jako národ	4
1.2. Němci jako národnostní menšina	5
1.3. Počty Němců	9
2. Němci v České republice	14
2.2. Úvod	14
2.3. Literární rešerše	14
2.4. Prováděný výzkum	16
2.5. Historie Němců v českých zemích	17
Nejstarší dějiny do roku 1918	17
Němci v Československu do roku 1945	18
Poválečné nucené vysídlení Němců	22
Německá menšina po nuceném vysídlení a v období komunistického režimu	24
2.6. Současná situace německé menšiny v České republice	29
2.7. Identita Němců v České republice	31
Spolky	31
Kultura a tradice	35
Jazyk a školství	39
2.8. Závěr	41
3. Němci na Slovensku	42
3.1. Úvod	42
3.2. Literární rešerše	42
3.3. Prováděný výzkum	44
3.4. Historie Němců na Slovensku	46
Nejstarší dějiny karpatských Němců na Slovensku	46
Život karpatských Němců od vzniku samostatné Československé republiky až do období nacistické evakuace a poválečného nuceného vysídlení	47
Život karpatských Němců za socialismu až po současnost	52
3.5. Identita Němců na Slovensku	55
Tradiční kroj, zvyky a tradice	55
Současný spolkový život německé minority na Slovensku	57
Jazyk a školství	59
3.6. Závěr	62
4. Němci v Maďarsku	64
4.1. Úvod	64
4.2. Prováděný výzkum	64
4.3. Literární rešerše	65

4.4.	Historie Němců v Maďarsku	66
	První zmínky	66
	Rozkvět německé kultury na území Maďarska	67
	Násilná maďarizace	69
	Druhá světová válka a poválečné období	70
	Rozmístění maďarských Němců	73
4.5.	Organizace a vzdělávací instituce	75
4.6.	Identita Dunajských Švábů	79
	Jazyk	81
	Jména	84
	Náboženství	84
	Zvyky a tradice	85
	Slavnosti a festivaly	87
	Kuchyně maďarských Němců	88
4.7.	Závěr	89
5.	Němci v Polsku	91
5.1.	Úvod	91
5.2.	Prováděný výzkum	91
5.3.	Literární řešerše	93
5.4.	Historie Němců na polském území	94
	Nejstarší dějiny do roku 1918	94
	Němci za 1. světové války a v meziválečném období	97
	Poválečné nucené vysídlení Němců	99
	Německá menšina v období komunistického režimu do současnosti	104
5.5.	Geografické rozmístění německé menšiny v Polsku	108
	Menšiny v Polsku	110
	Početní zastoupení Němců v Polsku	113
	Etnická a národnostní příslušnost	117
5.6.	Jazyk polských Němců	120
	Dvojjazyčné cedule	123
	Slezský dialekt (gwara)	125
5.7.	Školství	127
	Období let 1920–1989	127
	Období od roku 1990 do současnosti	128
5.8.	Náboženství	129
	Vyznání Němců v období let 1921–1945	130
	Vyznání Němců v období let 1945–1989	131
	Vyznání Němců v současnosti	133
5.9.	Kulturní projevy Němců	135
	Tradice a svátky	135

Kuchyně	136
5.10. Spolková činnost	137
Verband der deutschen Gesellschaften	138
Towarzystwo społeczno-kulturalne Niemców	139
Deutscher Freundschaftskreis	140
Bund der Jugend der deutschen Minderheit	142
Kulturní akce a festivaly	143
5.11. Média	145
Tisk	145
Rádio a televize	146
5.12. Závěr	147
6. Němci v Rumunsku	148
Sedmihradští Sasové	149
6.1. Cíl práce	149
6.2. Literární rešerše	150
6.3. Metodologie	151
6.4. Historie Němců v Rumunsku	152
6.5. Demografie	155
6.6. Saská města a jejich kulturní život	156
Sibiu	157
Brašov	158
Sighișoara	160
6.7. Spolková činnost Sasů v zahraničí	162
6.8. Etnická identita Sedmihradských Sasů	162
Folklor	164
Typické pokrmy	167
Jazyk	169
6.9. Závěr	171
Banátští Švábové	172
6.10. Cíl práce	173
6.11. Literární rešerše	174
6.12. Historický souhrn	176
Velké švábské kolonizace – 18. století	176
19. století	177
20. století	177
6.13. Demografie	178
6.14. Etnická identita Banátských Švábů	180
Zvyky a tradice	181
Náboženství	184
Jazyk	186

6.15.	Spolky a sdružení	188
6.16.	Současné rumunsko-německé vztahy	192
6.17.	Závěr	192
7.	Němci v bývalé Jugoslávii	194
7.1.	Úvod	194
7.2.	Literární rešerše	194
7.3.	Němci ve Slovinsku	196
	Historie německé kolonizace v Kočevje	197
	Kočevské spolky	209
	Současnost německého osídlení ve Slovinsku	210
7.4.	Němci ve Vojvodině	211
	Příchod německých kolonistů	212
	Němečtí kolonisté v 19. století	220
7.5.	Němci v Bosně a Hercegovině	222
7.6.	Němci v jugoslávském státu	223
	Druhá světová válka	226
	Konec války a poválečné období	227
7.7.	Současnost německé menšiny na území bývalé Jugoslávie	231
	Srbsko	231
	Chorvatsko	235
	Slovinsko	236
	Bosna a Hercegovina	237
7.8.	Závěr	237
8.	Němci na Ukrajině	238
8.1.	Úvod	238
8.2.	Literární rešerše	238
8.3.	Příchod Němců na území Ruska a dnešní Ukrajiny	241
8.4.	Rozdělení ukrajinských Němců	249
8.5.	Počty Němců	256
8.6.	Kolektivizace a represe	262
8.7.	Období 2. světové války	270
8.8.	Poválečné období	278
8.9.	Reemigrace sovětských Němců	282
	Němci na Krymu	285
8.10.	Jazyková situace ukrajinských Němců	286
8.11.	Tradice a zvyky	287
	Slavení svátků v minulosti	287
	Náboženské svátky v současnosti	290
	Kuchyně ukrajinských Němců	293
	Muzea	294

8.12.	Závěr	295
9.	Resumé	297
10.	Literatura a prameny	298
	Němci v České republice	298
	Němci na Slovensku	299
	Němci v Maďarsku	301
	Němci v Polsku	301
	Němci v Rumunsku	303
	Němci v bývalé Jugoslávii	304
	Němci na Ukrajině	305
11.	Rejstřík	308
12.	Seznam vyobrazení	313
	Obrázky a mapy	313
	Tabulky	317
13.	Obsah	318

Po stopách Němců ve východní Evropě.

**Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, bývalá Jugoslávie
a Ukrajina**

Eva Bosáková, Zuzana Drážďanská, Pavla Fajfrlíková, Petr Kokaisl, Sandra Kreisslová, Ekaterina Levchenko, Gabriela Mielniczková, Martina Nádvorníková, Martina Nová, Jiří Röschl, Adéla Šliková, Andrea Štolfová, Kateřina Vašková, Ilona Vlasáková, Jana Zychová

Vydal:

NOSTALGIE

nostalgie.praha@seznam.cz

Návrh obálky: Michaela Kokaislová

E-shop: <http://www.librix.eu/cz/books/extenfind/>

*"Irans nach Osten!"
Wuppertalener "Kulturtrüger" persischer & indischer
in podrozy do kolonii podolskiej*

**PESTRÁ
EVROPA**

ISBN 978-80-906207-2-8

9 788090 620728 >